ئەمینداریتی ڕۆشنبیری و لاوان
یاریدەی لەچاپدانی داوە

نیکۆلۆ مەکیاڤیللی

میر

لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دوکتۆر کەمال مظهر احمد دا

وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە
حسین عارف

نیکۆلۆ مەکیاڤیللی

میر

هەنگیان (ز) خاڵە ۱۷/۲/۱۹۸۳

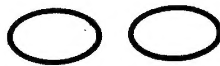
لەگەڵ لێکۆڵینەوەیەکی دوکتۆر کمال مظهر احمد دا

وەرگێڕانی لە عەرەبی یەوە

حسین عارف

دوکتۆر کمال مظهر أحمد

وردبوونەوەیەکی مێژوویی
دەربارەی مەکیاڤیللی و مەکیاڤیللیزم

سەرنج خستنێکی نوێی بیروباوەڕەکانی
مێژوونووسی گەورەی سەردەمی ڕاپەڕین

تێبینی : ئەم لێکۆڵینەوەیە لەژمارە (٦)ی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٧٩ی گۆڤاری «افاق عربیة»دا بڵاوکراوەتەوە .

مێژوو کەم جار ڕووناکبیرێکی وەهای بە خۆیەوە دیوە کە بەردەوامو بە درێژایی چەند سەدەیەك ، لە هەموو کووچەیەکی ئەم جیهانە بەرینەماندا ، بیروراکانی بە وێنەی مەکیاڤیللی ی ئیتالیایی کە ناوی دەچەسپێتە زەینی هەریەکێك لەوانەوەی بۆ یەکەمجار لە دەرگای سیاسەت دەدەن ، بووبێتە مایەی بێنەوبەرەیەکی پڕ لە ناکۆکی.لەبەر ئەوە شتێکی سەیرنی یە کە ئەم پیاوەو بەرهەمی قەڵەمەکەی دەستی تا ئەم رۆژانەش لە لایەن گشت لێکۆڵەرەوەکانەوە بە هەموو رێبازە جۆراوجۆرەکانیانەوە ، جێگای بایەخ پێدان بێ . جا هەرچەندە رووی شێوێنرای مەکیاڤیللی لە دێر زەمانەوە لە بیرو هۆشی رۆژئاوایی یەکاندا بەرەو سڕینەوە چووەو رووە راستەقینەکەی جێگای گرتۆتەوە ، بەڵام لای رۆژهەڵاتی یەکان هێشتا هەر وێنەکەی لەوەبەری لە بیرو هۆشدا چەسپەو بە شێوەیەکیش کە جیاوازی ی لەگەڵ ئەوەکەی ئەوروپای سەدەکانی پێشوودانی یە . سا ئەم لێکۆڵینەوەیە ئامانجی ئەوەیە کە بە پشت بەستن بە نووسینەکانی خۆی و بەو دوا بیرورایانەی لێکۆڵەرەوەکان سەبارەت بیروباوەرەکانی پی ی گەیشتوون ، رووە راستەقینەکەی مەکیاڤیللی بخاتە پێش چاو . هەروەکوو تەقەلادانێکیشە بۆ گەیشتن بە هەندێ ئەنجام لێدەرهێنانی نوی ی ئەوتۆ کە بۆ گفت وگۆ لەسەرکردنو پەرەپێدان دەشێن .

کورتەیەکی ژیـانی مەکیاڤیللی

نیکۆلۆ دی بیرناردۆ مەکیاڤیللی ، لە (٣)ی مایسی (١٤٦٩)دا لە شاری فلۆرنسا کە دەکەوێتە ناوەڕاستی ئیتالیاوە ، لە دایك بووە . بە رەچەڵەك لە بنەماڵەیەکی تۆسکانیایی ی سەرداری رەسەن بووە کە زۆر کەسیان بە درێژایی دەیەها ساڵ پایەوپلەی گرنگیان داگیردەکردو لە ئاکامیدا چرژابوونەکۆری ژیانی سیاسی ی پڕ لە چست وچالاکی ی فلۆرنساوە،تەنانەت خاووخێزانی باپیرە گەورەی لە ئەنجامیدا لە

ساڵی (١٢٦٠)دا تووشی دەرکردن لە شار بووبوونو یەکێکیشیان لە بەندیخانەدا لێ مردبوو . هەروەها پێش ئەوەی مەکیاڤیللی چاو بە ژیاندا هەڵبێنێ ، خێزانەکەیان لە رووی باری ئابووری‌یەوە لە شکستیدا بووەو ئەوە ، وەك لە دواییدا سەرنجی دەدەینێ ، هەندێ شوێنەواری بە هەڵسو کەوتی‌یەوە جێ‌هێشتوە.کەوابێ مەکیاڤیللی لە باوەشی سیاسەتو رۆشنبیریدا پەروەردە بووە . باوکی پارێزەرێکی ناسراو بووەو دایکیشی شیعری داناوە . جا هەرچەندە زانیاریمان دەربارەی ماوەی نۆبەرەی ژیانی مەکیاڤیللی بەو شێوەیەی سەرچاوە سەرەتایی‌یەکانی باری رۆشنبیری‌ی ئەومان بۆ رۆشن بکاتەوە لەبەر دەستدا نی‌یە ، بەڵام گومانی تێدا نی‌یە کە بە پێوانەی سەردەمی خۆی ، خوێندەواری‌یەکی باشی بە نەسیب بووەو قانوونو مێژووی[1] خوێندوە . لە تەمەنی حەوت ساڵاندا دەستی کردۆتە فێربوونی زمانی لاتینی[2] کە ئەو وەختە زمانی زانستو رۆشنبیری بووە . ئینجا هەر لە سەرەتای لاوێتی‌یەوە ، حەزی خۆی بۆ هەردوو رۆشنبیری‌ی کۆنو نوێ نیشانداوەو خوتبەکانی خوتبەدەری رۆمانیایی شیشرۆن (١٠٦ – ٤٣ – پ . ز)ی خوێندوونەتەوەو نووسینەکانی ئەرستۆی خەتم‌کردوونو بە بایەخ‌پێدانەوە ، شوێن نووسینەکانی هەردوو رابەری سەردەمی راپەرین دانتی (١٢٦٥ – ١٣٢١)و پەترارك (١٣٠٤ – ١٣٧٤) کەوتوە . بەڵام قوتابخانەی راستەقینەی مەکیاڤیللی ، شەقامەکانی شازی فلۆرنسا بووە کە گەورەترینی بلیمەتەکانی سەردەمی راپەرینی وەك دانتی‌و لیوناردۆ داڤینشی‌و مایکل ئەنجلوو چەندانی تریشی بە جیهان بەخشیوە . ئەم شارە لەوەدا لەگەڵ شارەکانی تری ئیتالیادا جیاواز بووە کە چستو چالاکی‌یەکی فراوانی ئەوتۆی تێدابووە نەك تەنیا پیشەی دەستەیەکی هەڵبژاردە بووبێ بەو وێنەیەی لە شارێکی گرنگی وەك ڤینیسیادا دەکرا ، بەڵکوو پیشەی هەموو فلۆرنسایی‌یەك بووە . واتە لەم شارەدا ، بەپێی وەسف‌کردنی لە لایەن یەکێك لە مێژوونووسانەوە[3] «هەموو خەڵکەکە سیاسی بوون». جا بە راستی شەقامەکانی فلۆرنسا ، گەلێ کارەساتی سیاسی‌ی یەك بە دوای یەکی پڕ لە دەرسو عیبرەتیان بە خۆیانەوە دیبوو کە چەسپابوونە یادی خەڵکەکەیەوەو بەردەوام دەیانگێڕانەوەو کارەساتی ژیانی تایبەتی‌ی خۆیانیان پێوە بەند دەکردن .

دوو چاوی بریقەدارو سەرنجێکی کاریگەری پڕ مانا بنوێنن . بالأیەکی مامناوەندیو دوو لێوی تەنك کە زەردەخەنەکەیان هەرچی یەك لە قوولأیی دەروونیدا بسووری ئاشکرای بکەن . سەرچاوەکان پشت بە نووسینەکانی هاوچاخەکانی دەربارەیو بەو تابلۆیانەی هەندێ لە وێنەکێشەکانی سەردەمی راپەڕین کێشاویانە ، بەم جۆرە وەسفی رەنگ‌ورووی مەکیاڤیللییان کردوە . بەلأم لەودیو ئەم شێوەیەوە جیهانێکی پڕ لە بەها خۆی حەشار دەدا . مەکیاڤیللی بە نموونەیەکی دەگمەنی قسەقوتیو کاریگەری لە گوێگرو دەم‌راستیو رووخۆشی لە ئاستی خەڵکی هەمەچەشنەدا ، لە دارفرۆشەکانی گوندەکەیەوە تا میرەکانی ئیتالیاو ئینجا پادشاکانی ئەوروپا ناسرابوو کە بەوە هەوڵی دەدا . لە هەموو حاڵەتێکدا جێگەی رەزامەندی بێ‌و بچێتە دڵی خەڵکەکەوە.واتە پیاوێکی خۆش‌مەعشەربووەو بۆ برادەرانیشی هێجگار دڵسۆز بووەو لە پێناوی خێروخۆشیو پایەبڵندییاندا هەچییەکی لە باردا بووبێ چ بە قسەو چ بە کردار بۆی کردوون . هەروەکوو لە ژیانیدا دڵرقیی نەزانیوە چییەو بەزەیی بەو مرۆڤە بێ‌گوناهانەدا هاتۆتەوە کە بوونەتە کۆچی قوربانیو ئەمەش بە ئاشکرا لەو نامە زۆرانەدا دەردەکەوێ کە بۆ برادەرانی خۆی نووسیون خۆ لە قسەلەروویشدا ، هیچ یەکێك لە ناودارانی سەردەمەکەی شانی لە شانی نەداوە(٤) . بەلأم لە پاڵ هەموو ئەمانەدا ، پیاوێکی بەگومانو دوودڵو رارا بووە.هەروەها ئەو ئەگەرچی جارێکیان سەبارەت بە خۆی وتویتی : «من بە هەژاری لە دایك بووم لە بەر ئەوە پێش خۆشی بینین ، هەست‌کردن بە موحتاجی فێربووم(٥) » ، لەگەڵ ئەوەشدا خۆشیی لە ژیاندا بە خۆیەوە بینیوەو تێگەیشتنێکی ئیتالیاییانەی رەسەن تێ‌گەیشتوە . ژیانی خۆشویستوەو سەخی تەبیعەت بووەو رەزیل‌و پیسکە نەبووە.لە پارەوپوول سەرف‌کردندا ، چ بۆ خۆیو چ بۆ برادەرانی ، دەستی نەگێڕاوەتەوە(٦) یا هەرچەندە مێبازو جوان‌پەرست بووە ، بەلأم قەت نەیدەگەیاندە رادەی غافڵ‌بوون لە نەریت‌و بواری بە خۆی نەدەدا کار بگاتە ئەوەی ژیانە خێزانییەکەی لێ بشێوێ ، بگرە وەك باوکێکی دڵسۆزی بەرەحم لەگەڵ هەر شەش منالەکەیدا دەجوولأیەوەو ئەوپەری بەتەنگەوەهاتن‌و خۆشەویستییشی بە ژنەکەی دەبەخشی . بەم جۆرە هیواو ئاواتە بەرینەکانی بە

گونجاوی‌یەکی تەواوەوە ، لەگەڵ بلیمەتی‌یە بێ‌هاوتاکەی‌و خۆشەویستی‌یەکەی بۆ ئیش‌کردن‌و گیانی خزمەتگوزاری‌یەکەی بە چاکترین باردا هاتنە کایەوە .

ئەمانە هەموو نیکۆلۆیان خستە قاڵبێکەوە لە کۆمەڵگایەکدا کە پاشماوەی ئایدۆلۆژیای دەرەبەگایەتی‌و بەتایبەتی سیفەتی تاکرەوی‌و دووفاقی‌یەکەی ، بە سەر بیروهۆشی زۆربەی هەرەزۆری یەرەی خاوەن وشەو فیکردا زاڵ بووبێ ، وەك بێگانەیەکی لێبێ . بۆ وێنە زۆر کەسی دەروون گەندەڵ لە هاوتاکانی ، حەسوودی‌یان پێدەبردو تەقەلایان دەدا لە رێگەی گیروگرفت بۆ دروست‌کردن‌و بلاوکردنەوەی قسەوباسی داوین‌پیسی دەربارەی‌و تانووت‌لێدانی گوایە دڵسۆز نی‌یە ، زەفەری پێ‌بەرن . کەچی لەو کەسانە بەولاوە کە لە بیرکردنەوەدا هاوشانی بوون‌و یا بە رەوشت لەوە بالاتر بوون ماوە بە خۆیان بدەن دابخزێنە زەلکاوی بەدکرداری‌و گەندەڵی‌یەوە،لە سەروو هەمووشیانەوە مێژوونووسی ناسراو گویکاردینی‌و دیپلۆماسی‌ی فلۆرنسایی فرانسیسکۆ فیتۆری —ئەمە بەتایبەتی دوای دەربەدەرکردنی— ، ئیتر هیچ دۆستێکی دڵسۆزی بەخۆیەوە نەدی . بۆیە هەروەکوو مێژوونووس أ . ك . جیڤیلیکۆڤ دەربارەی دەڵێ : «ئەو بە تەنیا بوو» بەلام «لە کەسانی‌تر سەربڵندتر بوو[7] » .

حەسوودی پێ‌بەرانی مەکیاڤیللی پتر لە سەر ئەوە لێ‌ی پەست دەبوون کە لەرادەبەدەر قسە لەروو بوو . لە راستیدا ئەو نەیدەتوانی خۆشەویستی یا رق‌وکینەی خۆی لە خەڵکی بشارێتەوە ، چونکە ئەگەر تەقەلای شاردنەوەشیانی بدایە ، ئەوا شێوەی سەروسەکوت‌و زەردەخەنە پڕ لە گاڵتەپێ‌هاتنەکەی یا لە دڵسۆزی‌یەکەی هەر بەو بارەیاندا دەنواند،بۆیە ئەو لە دەوروبەرێکدا کە زۆربەی رۆشنبیرانی لەنیسك بێ‌بەرو بێ‌رووتر بوون‌و مەرایی‌یان بۆ هەر خاوەن دەسەلاتێکی پایەدارو دەوڵەمەند، دەکرد ، چەندە رەوشت‌و رەفتارنزمیش بووایە ، وەك مرۆڤێکی نائاسایی دەکەوتە پێش چاو ئینجا وەختێ لە ئەنجامیدا ئەویش ناچار بوو دڵی کەسانی دووررو رابگرێ ، خۆی بە لاقرتێوە لە نووسینێکدا وتی :

«من زۆر لە دەمێکەوە ئەوەی بیری لێدەکەمەوە نایڵێم‌و ئەوەیشی دەیڵێم بە هیچ کلۆجێك بیری لێ ناکەمەوە . خۆ ئەگەر جارێکیان رووی‌دا کە ناچار بم هەق بڵێم ،

ئەوا بە کلاّفەیەك درۆو دەلەسەی وەها دەوری دەتەنم کە زەفەرپێبردنی ئاسان نەبێ». [٨]

هەروەها بە گاڵتەهاتن بە شت تاوانباریان دەکرد کە ئەوە بەپێی وەسفکردنی یەکێك لە مێژوونووسە ئیتالیایی یەکان ، بریتی بوو لە نواندنێکی چاکی (ئایینی کەسێك کە دڵسوزانە باوەڕی بە ڕەهای تایبەتی ی خۆی هەبوو)، چونکە (ئەوەی خەڵکی تر دەیانشاردەوە ئەو نەیدەشاردەوە)، یا ئەگەر بیشی کردایە (ئەو سیفەتە بەرزانەی خۆی حەشار دەدان) کە وەهایان لێدەکرد (دڵپاکی یەکەی بکەوێتە بەرچاوان نەك بارە ڕاستەقینەکەی [٩]).

زۆر جارێش حەسوودیپێبەرانی مەکیاڤیللی ، بۆ زەفەرپێبردنو زڕاندنی ناوی ، پەنایان دەبردە بەر گەڵی ڕیوشوێنی چەپەڵ . بۆ نموونە بە تەماعکار گوناهباریان دەکردو – بە قسەی ئەوان – گوایە هەر ئەوەش هانی دا ماریا کۆرسینی بە تەماعی سەروەتو سامانەکەی بکاتە هاوسەری خۆی ، لە کاتێکدا پیرۆزی ی پەیوەندی ژنو مێردایەتی لە نێوانیاندا لە ڕادەیەکدا بوو کە ماریا تا دوا هەناسەی ژیانی ، ئەوپەڕی وەفاداری بۆی بە وەفا بووەوتەنانەت نیکۆلۆش لە وەسێتی یەکەمیدا ، بڕیاری بۆ دابوو کە تەواوی هەقی خۆی لە ماڵو مڵك بدرێتیو بە مەرجێ تەنیا خۆیو منالەکانیان سوود لەو میراتی یە ببینن کە دوای مردنی بەجێی دێڵێ . جا بە درێژایی ماوەی بیستو سێ ساڵ ،پەیوەندی ی نێوان نیکۆلۆو ماریا لەوپەڕی باشیدا بووە . هەروەکوو نامەکانی دەریدەخەن لە هەر سەفەرێکدا کە کردوێتی ، زۆر تەنگەتاوی گەڕانەوە بووە بۆ ناو خێزانەکەیو ئەوانیش زۆر بە پەرۆشەوە چاوەڕوانیان کردوە ، بەتایبەتی ژنەکەی کە نیکۆلۆ بۆ گاڵتەوگەپ بە (سەرۆکەکەم) ناوی بردوە [١٠] .هەروەها هەندە کەسێك تەقەلایان دەدا ، سەرکەوتنە بەرچاوەکانی کە بە کردەوە لە ژیانیدا بەدی ی هێنابوون ، بخەنە ناو گێژاوی گومان لێکردنەوە ، بەتایبەتی سەرکەوتنەکانی لە کۆڕی دیپلۆماسی یەتدا [١١] ، بەڵام گێژاوەکەیان تەنیا خەیاڵێکی خاو بوو .

ئەم هەڵوێستە نانەجیبانەیەی هاوەڵو ناسیاوانی لە پاڵ گرفتە تایبەتی یەکانی خویدا

، جۆرە بەرچاوتاریکی یەکیان لە دەروونی مەکیاڤیللیدا دروستکردو خستیانە سەر ئەو باوەرەی گوایە حەسادەت «غەریزەیەکی رەسەنی تەبیعەتی ئادەمیزادە» و «نەژادی مرۆڤایەتی بە گشتی ، پتر مەیلی یەك لە بایەخی یەکتر کەمکردنەوە دەکەن نەك ستایش کردن — دەمەتەقی[۱۲] » . بەلام مەکیاڤیللی خۆی لەم بابەتە خەلکە نەبوو ، چونکە ئەو «هەردەم ئارەزوویەکی سروشتی بۆ ئیشکردن‌و بە شێوەیەك کە خێروخۆشی ی کۆمەلی تێدابی‌و بی‌گوێدانە هیچ شتیکی تر ، هاندەری بوو — دەمەتەقی» . لەبەر ئەوە کارێکی رەوا بوو کە مێژوو حوکمی عادیلانەی خۆی بداو ئەستێرەی حەسوودی‌پی‌بەرانی مەکیاڤیللی ، وەك هەر نەبووبن بکوژێتەوەو ئەستێرەی ئەو لە ئاسمانی بێگەردی ئیتالیادا هەر روو لە گەشانەوە بی‌و ناویشی لە گشت کۆرو کۆمەلیکی ئایدۆلۆژی‌و سیاسیدا ، هەر بە زیندویتی بمێنێتەوە . ئەو هەتا ئەمرۆش لە قوولایی گۆرەکەیەوە ، بەم شێوە بی یاخود بەویان ، چنگی لە سیاسەت هەر گیرەو بیرورا کانی ، خۆیان بە سەر گشت رووناکبیرە سیاسی‌یەکاندا دەسەپێنن .

مەکیاڤیللی سەرەرای ئەو هەموو بەهرەو تواناو بیرتیژی‌یەی ، نەگەیشتە ئەوەی لە وەختێکی زوودا ، شوێنی شیاوی خۆی لە دەزگای حوکم‌و کۆری سیاسەت لە فلۆرنسادا داگیربکا . هۆیەکەشی لە بنچینەدا دەگەرێتەوە بۆ زەفەرنەبردنی بەو رێگایە یا ناسیاوی پەیداکردن لەگەل ئەو کەسەی دەیتوانی بیگەیەنێتە سەر شانۆ . بەلام کاتی گەیشت ، تەمەنی خۆی دابوو لە (۲۹) سالان‌و ئەو وەختە زۆر کەسانی تر پێش ئەم پایەوپلەی گرنگیان داگیر کردبوو . لەگەل ئەوەشدا کارێکی ئاسایی بوو نیکۆلۆ بوونی کارێکی ئاسایی بوو نیکۆلۆ بوونی خۆی بسەلمێنی‌و جی‌پی‌ی خۆی بکاتەوە .

چونکە ئەو وەك دەربارەی خۆی وتویتی ، بەخت وەهای لە چارە نووسی بوو کە نەتوانی «باسی هونەری پیشەسازی‌ی ئاوریشم‌و هونەری چنینی خوری[۱۳] یا باسی قازانج‌و زەرەر بکا ، بەلکوو بتوانی تەنیا لە یەك مەسەلە بدوی کە ئەویش کاروباری دەولەتە[۱٤] » . بۆیە وەختی لە تەمووزی ۱٤۹۸ داو بە دوای دامەزراندنی رژێمی جەمهووری لە فلۆرنسادا ، سکرتاریتی‌ی ئەنجومەنی دەیەی پی‌سپێردرا ، لەو کارانەدا کە بەجی‌ی هێنان ، لێوەشاوەیی‌یەکی ئەوتۆی سەلماند کە هەرزوو بە سەر هەموو

ئەوانی تردا زاڵ بوو . ئەم هەتا ئەو وەختە هیچ راپۆرتێکی رەسمی ی نەنووسیبوو ، یا لە هیچ شوێنێکدا وتاری نەخوێندبووەوە ، کەچی دارشتنە پتەوەکەی لە یەکەمینی نووسینە رەسمی یەکانیدا ، وەهایان نیشاندەدا کە لەم کۆرەدا خاوەنی تاقیکردنەوەیەکی کەڵەکەبووی چەندین ساڵ بێ[١٥] . خۆ وەنەبێ ئەرکەکەشی کەم بایەخ بووبێ ، چونکە ئەنجومەنی دەیە سەرپەرشتی ی هەموو کاروباری سەربازیو پەیوەندی ی جەمهووری یەتی لەگەڵ دەرەوەدا دەکردو رووبەرووی چەندین کارەساتو رووداوی یەکلایی کەرەوەی وەزعەکە دەبووەوە ، بەتایبەتی بە هۆی ئاڵۆزی ی پەیوەندی فلۆرنساوە لەگەڵ حکومەتەکانی شارەکانی تری ئیتالیاداو لە ئەنجامی تەماعکردنی بێگانەدا لە سەرجەمی وڵاتەکە کە زنجیرەیەك شەروشۆری یەك بە دوای یەکدای لێوەشایەوەو سوودو بەرژەوەندی دوو دەوڵەتە ئەوروپایی یە بەهێزەکە ، ئیسپانیاو فەرەنسای تێدا کەوتە بەر حاڵەتی بەیەکدادان . بەهەرحاڵ ، وەختێ پێیرۆ سۆدیرینی ی برادەری بە سەرۆکی ئەنجومەن هەڵبژێردرا ، ئەو هێندە پشتی پێ ی ئەستوور بوو کە وای لێهات بچێتە ریزی دانەرانو نەخشەکێشانی سیاسەتی جەمهووری یەتەکەوە . مەکیاڤیللی پانزە ساڵ مایەوەو لەو ماوەیەدا بیستو چوار جار کرایە نێردراوی دیپلۆماسی کە ئەوە هەلی پەیوەندی کردنی راستەوخۆی لەگەڵ گرنگترین کەسانی ئەوسای ئیتالیاو ئەوروپای بۆ سازاند ، وەك پاپاو پادشای فەرەنساو ئیمپراتۆری ئیمپراتۆرێتی پیرۆزی رۆمانیا . مەکیاڤیللی لە نێوان ئەو سەفەرانەیەوە شارەزایی یەکی فراوانی دەسگیربوو ، چونکە لە نزیکەوە زانیاری ی دەربارەی نهێنی یەکانی پەیوەندی ی نێو دەوڵەتانو رێوشوێنی حوکمرانی کردنی لە ئەوروپادا پەیدا کرد . بۆ وێنە چوار جار خۆی بە تەنیا سەری لە دەرباری فەرەنسادا کە چەند مانگێکیان خایاندو لە ئەنجامیاندا ، شارەزای کردارو رەفتاری فەرەنسایی یەکانو پیلانەکانی ناو دەربارو زۆر شتی تریش لە شێوازەکانی فەرمانرەوایی یەکەیان بوو کە ئەمانە لەگەڵ تاقیکردنەوەکانی تری خۆیدا ، بە شێوەیەکی ئاشکراو روون لە نووسینەکانیدا رەنگیان دایەوە . مەکیاڤیللی لە نێوان گەشتە دیپلۆماسی یەکانی یەوە هەستی کرد کە شتێك لەم جیهانەدا هەیەو ئەو مەبەستێتی ، شتێك کە لێوردبوونەوەو بەدوادا گەران دەهێنێ»[١٦] .

رژێمی جەمهووری لە فلۆرنسادا لە ساڵی ١٥١٢ دا رووخاو بنەماڵەی میدیتچی . لە سایەی هێزە داگیرکەرەکانی ئیسپانیاوە دەزگای حوکمیان وەرگرتەوەو سۆدیرینی پەنای بردە بەر مەملەکەتی عوسمانی‌یەکانو چەندانێکی تریش لە کاربەدەستان هەڵاتن ، هەروەکوو مەکیاڤیللیش کە هەرچی‌یەکی لە تواناداا بوو کردی بۆ ئەوەی نەیەڵێ جەمهووری‌یەت هەرەس بێنێ ، دەستی لە کار کێشرایەوە . ئینجا لە سەرەتای ساڵی ١٥١٣ دا ، بە تۆمەتی بەشداربوونی پیلانێك دژی رژێمی ستەمکاری میدیتچی . تاوانبارکراو گیراو لە ماوەی بەندی‌یەکەیدا شەش جار تووشی ئازاردان بوو . تا دواجار بریاری دوورخستنەوەی بۆ گوندی سانتا کرۆسی نزیك شاری فلۆرنسادرا کە شوێنی لە دایك بوونی خۆی بوو .

مەکیاڤیللی بە دوای ئەو کارەساتانەدا کە بوونە هۆی رووخاندنی جەمهووری‌یەتو ئینجا ئازاردانی ئەمو دوورخستنەوەی ، تووشی نائومێدی‌یەکی گەورەی ئەوتۆ بوو کە وای لێکرد بریار بدا «ئیتر قەت بیر لە سیاسەت نەکاتەوەو لی‌ی نەدوی». بەڵام ئەمە بریارێك نەبوو بۆی ببرێتە سەر ، بۆیە خۆی واتەنی «دوای هەزار ساڵ» لێدابران . بایدایەوە سەر «ئەشقە کۆنەکەی خۆی[17]» چونکە – وەك لە یەکێك لە نامەکانی دا وتراوە – ئەو نەیدەتوانی لە هیچ شتێك بدوێ «تەنیا لە یەك باس نەبێ کە کاروباری دەوڵەتەو کە یا ئەوەتا تەنیا لەم باسە دەدوێم ، یاخود ناچاری بێدەنگی‌یەکی بیرای‌ببر دەبم[18]» . بگرە ئەو لە رۆژانی دوورخستنەوەکەیدا نەك تەنیا هەم دەینووسی‌و هەم بێدەنگیش نەدەبوو بەڵکوو بەردەوام گەڵێ ئامۆژگاری‌ی سوودبەخشی بەو هاورێ دیپلۆماسی‌یانەشی رادەگەیاند کە لە کۆڕی یاریکاری‌ی سیاسەتی ئەوروپادا هەڵدەسووران[19] .

لە نامەیەکدا کە مەکیاڤیللی لە رۆژی ١٠ کانوونی یەکەمی ١٥١٣ دا بۆ هاورێ‌ی دڵسۆزی فیتۆری‌ی ناردوە ، واتە دوای دوورخستنەوەکەی بە ماوەیەکی کەم . باری ژیانی خۆی دوای ئەو دوورخستنەوەیە ، بەم شێوە کاریگەرە باس دەکا : «لەو وەختەوەی دوورخراومەتەوە ، هێشتا هەر لەدێدا دەژیم . بەیانیان زوو لەگەڵ شەبەقدا لە خەو هەڵدەستمو روو دەکەمە دارستانە خنجیلەکەم تا بزانم ئایا داربڕەکان

چی یان بەچی کردوە». ئینجا دوای گفت‌وگۆ کردنێك-لەگەڵ ئەو داربرانەدا، روو دەکاتە سەر گردێك‌و چەند سەعاتێك بە خوێندنەوەوە بەسەر دەبا. دوایی تر سووکە قاوەڵتی‌یەك دەکاو ئینجا رێگای مەیخانەکە دەگرێتە بەر کە لەوێ لەگەڵ ئاشەوان‌و قەساب‌و کرێکاراندا دەکەوێتە دەم‌ودوو . ئیتر «وەختێك ئێوارە دادێ دەگەرێمەوە ماڵەوە . جل‌وبەرگە لادێی‌یانەکەم دادەکەندم کە قوراوی بوون‌و بەرگی دەربارو پیشوازی‌کردن دەپۆشم بۆ ئەوەی شیك بنوێنم . ئەوسا بە نیازی سەردان لە کۆشك‌و تەلاری پیاوانی دێرین کە بە خۆشنوودی‌یەوە پێشوازیم لێدەکەن ، خۆم دەکەم بە کتێبخانەکەمداو ئیتر ئەوە تا کە خۆراکە کە بۆ من دەس‌بداو بۆی خوڵقابم . لەوێ من کۆ لە باسکردن‌و کۆڵینەوە لە بنج‌وبناوانی کارو کردارەکانیان ناکەمەوەو ئەوانیش بەو گیانی مرۆڤپەروەری‌یەوەی پێ‌ی پەروەردەبوون ، بە سەروزمانێکی شیرینەوە وەرامم دەدەنەوە. بەم جۆرە بە درێژایی چوار سەعاتی رەبەق ، من هەست بە هیچ بێزاربوونێك ناکەم‌و هەرچی شتێك بزانم پەستم دەکا فەرامۆشی دەکەم‌و ئیتر نە هەژاری‌و نە مردن دەمترسێنن ، چونکە بە کامی دڵ لەگەڵ ئەواندا دەبم[٢٠]».

مەکیاڤیللی بەم گیانەوە خۆی بۆ لێکۆڵینەوەو نووسین تەرخان کردو لەو دوا ساڵانەی ژیانیدا ، کۆمەڵێ کتێبی بایەخداری دانان کە لە چەند سەدەیەك لەمەوبەرەوەو هەتا ئێستاش بەردەوام دەخوێنرێنەوە.بایەخدارترینی نووسینە سیاسی‌و مێژوویی یەکانی کتێبی «میر – ١٥١٣» و «دەمەتەقێ دەربارەی دە کتێبەکەی تیتۆس لیڤی – ١٥١٣ – ١٥١٦»[٢١] و «هونەری جەنگ – ١٥١٩ – ١٥٢٠» وکتێبە گەورەکەی «مێژووی فلۆرنسا» ن کە ئەمیان لە هەشت بەرگدایەو لە ساڵی ١٥٢٠ بەدواوە، چەند ساڵێك پێوەی خەریك بوو .

مەکیاڤیللی ، وەك خۆی وتویێتی ، هەوڵی‌داوە هەرچی‌یەکی زانیوەو لە رێگەی تاقیکردنەوەی ساڵەهاو بریارە تایبەتی‌یەکانی خۆیەوە سەبارەت بە کاروباری سیاسەت فێری بووە ، دایان برێژێتە ناو نووسینەکانی‌یەوە[٢٢] . بێگومان دەوڵەمەندی‌یەکەی لە زانستاو قووڵی لە تاقیکردنەوەکانیداو دووربینی لە بریارەکانیدا بۆ بەخشینی رەسەنایەتی‌و کارامەیی بە نووسینەکانی سەروزیاد بوون . نیکۆلۆ هەرچەندە لە شێوەی

نووسینیدا هێندە بەهێزو ڕەوان بوو کە دەورێکی گرنگی لە گەلاڵەکردنی زمانی ئەدەبی ی یەکگرتووی ئیتالیادا گێڕا کە لەمەشدا لە تیروتوانجی ژەهراوی ی حەسوودی پی بەرانی دەرباز نەبوو ، بەڵام ئەو خۆی واتەنی «بەو نیازەی نەدەنووسی کە کارێکی هونەری بخوڵقێنی» بەڵکوو بە نیازی گەڕان بەدوای سیستمی سیاسەتو هێزە بزوێنەرەکانیدا ، بە قووڵایی دا ڕۆدەچووە خوارەوەو دەیکۆڵی یەوە . بۆیە لە دەربڕیندا خۆی لە ئاڵۆزی بەدوور دەگرتو ڕەوانو ڕوونو سفت دەینووسی . ئەو ئەوەی بەلاوە گرنگك بوو «بە حیکمەتی سیاسەت بگا نەك دەربڕینی ئەستاتیکی ، قایل کردن نەك پیاهەڵدان ، ڕاچەناندنی هەستو نەستی خەڵکی نەك دڵدانەوەیان بە جوانکاری ی نووسین[٢٣]» بەڵێ . مەکیاڤیللی بە حیکمەتی سیاسەت گەیشتو خەڵکی قایل کردو هەستو نەستیانی ڕاچەناند ، بەڵام بە دەمی یەوە بە داهێنانی هونەری و بە شیرینی ی شێوەی نووسینی دڵیشی دانەوە . هەندێك ڕایان وایە کە مەکیاڤیللی ئەگەر بایەخی تەواوی بە ئەدەب بدایە سەرکەوتنێکی زۆر لەوە زیاتری بەدی دەهینا کە خۆی چاوەڕوانی دەکرد[٢٤] ، چونکە هاتنەبەرمەیدانو سەرکەوتنەکەی لەو بابەتە بوون کە بە دەگمەن بلیمەتیکی تری ئیتالیایی لەم ڕووەوە پێشی کەوتوون ، ئەگەرچی خۆی بایەخێکی کەمیشی پێدەداو وەختێکی کەمی بۆ تەرخان دەکردن[٢٥]. بۆ نموونە شانۆگەری یەکانی ، لە گشت شارە گەورەکانی ئیتالیادا پێشکەش دەکرانو سەرنجی خەڵکێکی زۆرو لە گەڵیاندا پاپاشیان ڕادەکێشا.

وەزعی مەکیاڤیللی لە دوورخستنەوەکەیدا ئاسایی نەبوو بەتایبەتی لە ڕووی سایکۆلۆژی یەوە کە لە ئەنجامی دابڕکردنیدا لە خزمەتکردنو بەشداربوون لە ژیانی ڕۆژانەدا کە خۆی باوەڕی وابوو زیاتر لە هەر شتێکی تر بۆ ئەوەو بۆ نووسین دەربارەی سیاسەت خوڵقاوە ، هەژا بوو .

بەڵام مەکیاڤیللی لەم ڕووەوە هێندە بە هەڵە چووبوو کە ئەو ڕایە باوەی دەیوت : «دوورخستنەوەی زیانێك بوو بۆ خۆی و دەسکەوتێك بوو بۆ ئێمە»[٢٦] بووە ڕاستی یەکی سەلمێنراو . بەهەرحاڵ . مەکیاڤیللی خۆی ڕایەکی جیاوازی هەبوو . بۆیە بەردەوام هەوڵی گەڕانەوەی بۆ سەرشانۆ دەداو تەنانەت لەدوا ساڵانی ژیانیدا . چەند

جارێك سووكە هەڵێكی بۆ بەدیهێنانی ئەو ئارەزووە بۆ هەڵكەوت‌و هەندێ كاروفرمانی پێ‌سپێردرا . بەڵام لەمە گرنگتر ئەوەیە كە دوای ماوەپێدانی بە بەشداربوونی ئەو كۆڕە سیاسی‌یە گشتی‌یانەی لە شاری فلۆرنسادا دەبەستران ، توانی لاوانی فلۆرنسا بەلای خۆیدا رابكێشێ .

ئەو دڵە گەورەیە ، لە رۆژی (٢١)ی حوزەیرانی ١٥٢٧ دا لە لێدان كەوت‌و بۆ رۆژی دوایی ، لە سانتا كرۆسی گوندەكەی خۆیدا نێژرا . نیكۆلۆ لە كاتی سەرەمەرگدا ، هەمان نیكۆلۆی درێژایی سالآنی ژیانی بوو . چونكە پێش گیانسپاردن بە چەند ساتێك ، ئەوەی لا پەسندتر بوو كە لەگەڵ رۆشنبیراندا لە دۆزەخدا بێ تا دەربارەی سیاسەت دەمەتەقێ‌یان لەگەڵدا بكا ، نەك لەگەڵ نەفام‌و دەمڕووتاندا بێ لە بەهەشتدا [٢٧] .

بەڵام مەكیاڤیللی نەیدەزانی‌و چاوەڕێشی نەدەكرد كە ئەو لەم ژیانەدا هەر دەمێنێ‌و لە نێوانی ئەو بیروڕا دروستە لەڕووانەوەی كە بە دڵسۆزی‌یەوە دەری‌بڕین ، هەر بەردەوام دەبێ لەسەر باسكردن لە سیاسەت‌و نەخشە بۆ دانانی .

بیروڕا سیاسی‌یەكانی مەكیاڤیللی

دەتوانرێ لە نێوان لێكۆڵینەوەی گرنگترین سێ كتێب لە چل كتێب كە مەكیاڤیللی دایناون ، واتە «میر» و «دەمەتەقێ» و «هونەری جەنگك» ، لەپاڵ ئەو كۆمەڵە نامانەی كە لە زۆر بازودۆخی جیاجیادا ، بۆ نزیكترین هاوڕێ‌یانی خۆی ناردوون ، چاك شارەزای بیروڕا سیاسی‌یەكانی ببین . «میر» بە قەوارە بە بچووكترین كتێبی مەكیاڤیللی‌و بە ناودارترینیشیان دادەنرێ [٢٨] . هەرچەندە كتێبەكانی تری لە گرنگیدا هیچیان لە میر كەمتر نی‌یە ، بەڵام پیاو كە دەیخوێنێتەوە بەراستی هەست دەكا ، ئەو پانزە ساڵەی كە مەكیاڤیللی وەك خۆی وتویێتی تەرخانی كردبوون بۆ : «بەرێوەبردنی كاروباری فەرمانڕەوایی . بە فیرۆ نەچوو بوون [٢٩] » .

ئەم كتێبە لە ژیانی خۆیدا . بە دەسنووس بە شێوەیەكی فراوان دەساو دەس دەكرا

. بەلام بۆ یەکەمجار لە سالی (١٥٣٢) دا ، واتە دوای مردنی حاوەنەکەی بە پێنج سال لە چاپ.دراو ئیتر هەر خێرا وەرگێردرایە سەرگشت زمانە ئەوروپایی یەکانی تریش و بۆ دەیەها جارو بگرە زیترێش لە چاپ درایەوە . هەروەکوو سەدان رووناکبیرو سیاسی و نووسەر کەوتنە لێکۆلینەوەی و ئێستاش لە زۆر دەزگای ئاکادیمی ی بەناوبانگدا ، وەك زانکۆی ئۆکسفۆردو زانکۆی ئەمریکا لە بێروت و چەندانی تریش بۆتە بەندێك لە پرۆگرامی دەرسی وتنەوەدا . جا هەموو ئەمانە پسپۆرانیان هانداوە کە «میر» لە ناو هەموو بەرهەمەکانی سەردەمی راپەرینی بەخشندەی ئیتالیادا «بە هەقیانەت بە بەرهەمێکی نەمردابنێن (٣٠)» .

مەکیاڤیللی لە سەرەتادا جەمهووری یەتی بۆ حوکمرانی کردن بە رژێمێکی نموونەیی دادەنا . بەلام دوای ئەوەی کەوتە شی کردنەوەی بارودۆخی ئیتالیای دابەش کراو بە سەر پێنج دەولەتدا لە سەردەمی ئەودا کە بریتی بوون لە مەملەکەتی ناپۆلی لە باشووردا، دۆقی یەتی میلان لە باکووری رۆژئاوادا و جەمهووری یەتی ڤینیسیای ئەریستۆکراتی لە باکووری رۆژهەلاتدا و جەمهووری یەتی فلۆرنساو دەولەتی پاپایەتی لە ناوەراستدا کە پەیوەندی یش لە نێوانیاندا وەها لەسەر شەرو شۆرو ناکۆکی دەقی گرتبوو کە سەراپای نیشتمانەکەی لە بەردەم شالاوی بەردەوامی بێگانەدا دەکردە نێچیرێکی دەستەمۆ ، دوای ئەوە مەکیاڤیللی لە «میر» دا گەیشتە ئەو ئەنجامەی کە باشترین رژێمێك بتوانێ یەکێتی ی ئیتالیاو پارێزگاری لێکردنی بەدی بێنێ ، ئەو جۆرە رژێمەیە شان دابداتە سەر دەسەلاتێکی دکتاتۆری ی (موتلەق)ی بەهێزی ئەوتۆ کە گوێ نەداتە لێکدانەوەی دینی و دنیایی و رەوشتخوازی ، چونکە سوودو بەرژەوەندی بالای دەولەت و بە شێوەیەکی تایبەتی یەکێتی ی ولات ، بە رای ئەو هەق بە میر دەدەن پەنا بەرێتە بەر هەموو رێ وشوێنێك ، وەك بەکارهێنانی زەبروزەنگ کە – وەك پێ ی لەسەر دادەگرت – بنچینەی هەقەو هەروەها دلرەقی و کوشتن بە نهێنی و پاشگەزبوونەوە لە بەلێن و سوێندخواردن و پەنا بردنە بەر چاوەشەکردن و بەرتیلکاری و فرت وفێل و درۆکردن و دووروویی ، واتە ئامانجی پیرۆز پارسەنگی رێ وشوێن لە هەر بابەتێك بن دەداتەوە (الغایات السامیة تبرر الوسائل أیا کانت) . هەر وەها ئامۆژگاری ی میری وەها دەکرد

که بۆ بەدی‌هێنانی ئامانج‌و زیادەخوای‌یە سیاسی‌یەکانی خۆی ، شەرم لە هەڵبژاردنی هیچ جۆرە ڕێ‌وشوێنێك نەکا چەندە بێ مەزێتانەش بن . چونکە فەرمانڕەوای سەرکەوتوو ئەو کەسەیە کە بە پێ‌ی بارودۆخ‌و بە پێ‌ی پێویستی ، پەنا دەباتە بەر هەردوو جۆرە ڕێ‌وشوێنی مرۆڤانەو ئاژەڵانەو دەزانێ چۆن لەنگەری نێوان فێڵبازی‌ی ڕێوی‌و شاڵاوبردنی شێر ڕادەگرێ . لەبەر ئەوەی کە پێوانەو بنچینە بۆ هەڵسەنگاندنی سیاسەت سەرکەوتنە . ئینجا دوایی بە وەرگرتنی ئەم بیروڕایانە بە ڕووتی‌و لە سایەی لێ هەڵبژاردنیانەوە لەلایەن حوکمڕانەکانەوە بەو شێوەیەی بە دەستووری «ولا تقربوا الصلاة» بۆیان لەبار بووە . زاراوەی (مەکیاڤیللیزم) و (مەکیاڤیللیست) پەیدا بوون کە یەکەمیان ئاسایی‌یەو بەو جۆرە سیاسەتە دەوترێ کە هیچ گوێ ناداتە بەهای ڕەوشت‌و ڕەفتارو دووەمیشیان بەو کەسەی پەیڕەوی ئەو جۆرە سیاسەتە دەکا .

بەڵام ئەمە بەهەرحاڵ لەوە بەولاوە نی‌یە کە بریتی بێ لە پۆپەی شێوە شێوێنراوەکەی مەکیاڤیللیزم . چونکە ئەو پیاوە بیروڕا گرنگەکانی خۆی بەبێ چەندین مەرج بۆ ڕەوشتێکی باڵاو بەبێ لێکدانەوەیەکی ژیرانەی ئەوتۆ کە شت بە باری ڕاستەقینەی خۆیدا بنوێنێ‌و سیاسەت چ لە کات‌و چ لە شوێندا بخاتە چوارچێوەی ڕاست‌و دروستی خۆیەوە دەرنەبڕیوە . بۆ نموونە بۆ میر زۆر بەجێ‌یە خۆی وەها نیشان بدا کە خاوەنی «بەزەیی‌و وەفاداری بۆ بەڵێن‌و هەستی پیرۆزی مرۆڤانەو دڵسۆزی‌و دینپەروەری» یەو «بەراستی‌یش ئەو سیفەتانەی تێدان» . بەڵام لە سەریشی پێویستە خۆی وەها پەروەردە بکا کە «وەختێ پێویستی ناچاری دەکا» بە «پێچەوانەی ئەوەوە خۆی نیشان بدا» بۆی لەسەر پێ بێ . بۆیە میر دەبێ «بیروهۆشی خۆی ئامادەی گونجان لەگەڵ شەپۆلدا بەو بارانەدا بکا کە ئاڵ‌وگۆڕی کۆشش‌و بەخت دەیانهێننە پێشەوە . بە مەرجێك وەك لەوەبەر وتم . ئەگەر بۆی لوا پشت نەکاتە خێرخوایی‌و بەڵام ئەگەر هەر ناچارو تەنگەتاو کرا . ئەوا دەبێ کۆ لە خراپەکاری‌و شەڕخوایی نەکاتەوە -- میر -- بەشی هەژدەیەم» . ئەوی ڕاستی‌ش بێ مێژوو نموونەیەکی نەداوینەتێ کە میرو بگرە غەیری میریش «ئەگەر ناچار بووبێ‌و تەنگەتاو کرابێ . پەنای نەبردبێتە بەر خراپەکاری‌و شەڕخوایی» . ئەمە ڕاستی‌یەکەو بمانەوێ‌و نەمانەوێ . دانی پێدابنێین با ڕاووڕێوی بۆ

بهێنینەوە ، لەوە دەچێ سیفەتێکی بەندی سروشتی خەڵکەکەبێ . کەوابێ مەترسی لەم لایەنەی بیروراکانی مەکیاڤیللیدا نی‌یە کە هەر وەك خەڵکەکەی تر شتی‌دیوەو بەڵام ئەم بە پێچەوانەی ئەوانەوە لی‌ی بێ‌دەنگ نەبووە ، بەڵکوو کڵۆڵی‌یەکە لەوەدایە کە ئەو مەرج‌و سیفەتانەی مەکیاڤیللی داوای کردوون لە باروو دۆخی ئاسایی‌دا لە میردا هەبن ، وەك «بەرەحمی‌و وەفاداری بۆ بەڵێن‌و هەستی باڵای مرۆڤپەروەری‌و دڵسۆزی‌و دینداری» لە دوو توێی مێژوودا لە ئاوی ناو بیابان دەگمەن‌ترن . ئەگەر بهاتایەو گشت میرەکان پەیرەوی بیروراکانی مەکیاڤیللی‌یان بکردایە ، لاپەرە رەشەکان لە دەفتەری مێژوودا هێجگار کەم دەبوونەوە .

ئینجا ئێستا با لەگەڵ مەکیاڤیللی‌و «میر» ەکەیدا بەردەوام بین‌و بزانین چ نەخشەو دەرسێك بۆ هەر تازەمیرێك دادەنێ . میر لە سەری پێویستە «پیاوێکی بەتەنگەوەهاتوو بێ ، بەڵام بە مەرجێك لە قسەکردندا دەست نەخاتە روو» . لە سەرێتی خەڵکی وەها لێبکا «بەرەحمی‌و وەفاداری بۆ بەڵێن‌و مەردایەتی‌و مرۆڤپەروەری‌و دینداری‌ی بە زەقی تێدا ببینن‌و ببیستن – میر – بەشی هەژدەیەم» . هەروەها دەبێ خۆی «لە هەموو ئەو شتانەی دەیخەنە بەر ریسواکردن‌و رق لێ بوونەوەوە» بە دوور بگرێ . ئەو وەختێك تووشی رق لێبوونەوە دەبێ کە ببێتە راووڕووت‌کەرێك‌و ماڵ‌وموڵك‌و ژنانی رەعیەتەکەی زەوت بکا کە پێویستە خۆی لە قەرەیان نەدا» . هەروەها «ئەگەر خەڵکەکە بێ‌باری‌و چڵێتی‌و موخەنەتی‌و ترسنۆکی‌و لالانەوەیان لە میر ببینی دەشێ بە نەگریس‌و چەپەڵی بدەنە قەڵەم . جا لەبەر ئەوەی ئەم کاروکردارانە بۆی دەبنە بەردی بناغەی مەترسی ، دەبێ خۆیانی لێ‌بەدوور بگرێ‌و کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە کردەوەکانی ئەوپەڕی مەزنی‌و چست‌وچالاکی‌و ورەپتەوی‌و خۆراگری بنوێنن» . هەروەکوو سەبارەت بە حوکم‌کردنی رەعیەتەکەشی «دەبێ ئەو بریارەی دەیدا ببڕای‌ببڕ بێ‌و هەڵوەشاندنەوەی بۆ نەبێ . دەبێ سوور بێ لەسەر بریارەکانی خۆی‌و ماوە بە هیچ مرۆڤێك نەدا بیخەڵەتێنی‌و فێڵی لێ بکا – میر – بەشی نۆزدەیەم» .

مەکیاڤیللی ئامانجی لەم مەرجانە رازی‌بوونی گەل بووە لە میر ، لەبەر ئەوەی رەزامەندی‌ی گەلی بۆ حوکمڕانی‌یەکی بنج داکوتراوی سەرکەوتوو بە مەرجێکی

بنچینەیی دادەنا . ڕەزامەندی گەل «یەکێکە لەو باسە هەرە گرنگانەی کە میر دەبێ بایەخی پێبدا» . چونکە میر دەبێ «ئەگەر گەل لێی ڕازی بوو زۆر ترسی لە پیلانگێران لە دژی نەبێ . بەڵام ئەگەر لە لایان ریسواو ڕەزاگران بوو ، یا هەستی کرد گەل دوژمنایەتی لەگەڵدا دەکا . ئەوا دەبێ لە هەموو مرۆڤێك‌و لە هەموو شتێك بترسێ» . چونکە قەلاوقوللە «چەندە پتەویش بن» میر ناپارێزن ئەگەر «رق لێ بوونەوە یا خۆشویستنی لە لایەن گەلەکەی خۆیەوەی[٣١] » پشتگوێ خست . «میر - بەشی نۆزدەیەم‌و بیستەم» . چاکتریش بۆ میر وەهایە کە بە پشتی گەلەکەی بگاتە سەر تەختی فەرمانڕوایی‌کردن نەك بە یاریدەی سەرداران . «میر - بەشی نۆیەم» . هەروەها ئەو میرەی ناتوانێ «بە هۆی پرۆژەی سوودبەخشەوە» گەل ڕابکێشێ بەلای خۆیدا «ناچار دەبێ هەردەم شمشێری بەدەستەوە بێ‌و لەسەر پێ بێ - میر - بەشی هەشتەم» .
هەروەکوو زۆر پێویستە میر مرۆڤێکی ڕۆشنبیر بێ‌و دەبێ «مێژوو بخوێنێتەوەو لە کردارەکانی پیاوانی هەڵکەوتوو بکۆڵێتەوە . تا سەرنج بداتە ڕێ‌وشوێنیان لە شەرکردنداو لە هۆی سەرکەوتن‌و ژێرکەوتنیان وردببێتەوە ، بۆ ئەوەی لە سەرکەوتنەکانیاندا شوێن‌پێیان هەڵبگرێ‌و لە ژێرکەوتنەکانیاندا خۆی لە هەڵەو چەوتی‌یەکانیان بپارێزێ - میر - بەشی چواردەیەم» .
مەکیاڤیللی ئەوەی لە هەر تازە میرێك داوادەکرد . دەزگایەکی ڕێك‌وپێکی بەڕێوەبردنی ئەوتۆ دابمەزرێنێ کە کاروباری بە کەسانێکی لێهاتووی بێ لەکە بسپێرێ‌و بەوە هەر مرۆڤەو لە شوێنی گونجاوی خۆیدا دابنێ . هەروەها لە سەری پێویستە «هەمیشە مەیلی بەلای مرۆڤی بەهرەدارو بەتواناداا هەبێ‌و کەسانی دەست‌ڕەنگینی لا پەسەند بێ‌و هەڵکەوتووان لەهەر هونەرێکدا بێ ڕێز لێ‌بنێ - میر - بەشی بیست‌و یەکەم» . ئەم مەسەلەیە لە سنووری خۆیدا گرنگ‌و بایەخدارە ، چونکە «یەکەم باری‌سەرنج کە دەربارەی میرو چۆنێتی‌ی بیرکردنەوەی لای هەر مرۆڤێك پەیدا دەبێ ، لە سەرنج‌لێدانی ئەو کەسانەوە دروست دەبێ کە لە دەورو پشتیدان واتە ئەگەر دڵسۆزو لێهاتوو بوون . ئەوا پیاو لە بەحیکمەتی‌ی میر دڵنیا دەبێ‌و دەوترێ : توانیوێتی لێهاتوویی دەسنیشان بکاو دڵسۆزی بگرێتە خۆی» . پێویستیشە ئەوانە لەو زمان‌لووس‌و

مەرایی‌کەرو دووروووە بلۆفچی‌یانە نەبن کە لە «دەرباری پاشاو میرەکاندا گرد دەبنەوە – میر – بەشی بیستو دووەمو بیستو سی‌یەم». ئینجا ئەوانە دەبێ باش بزانن‌و لەوە بەئاگا بن کە ئەو سەنگ‌و رەنگەی هەیانە ، بەندی ئەو هەڵوێستەیە کە میر لە ژێر رۆشنایی‌ی رادەی دڵسۆزیو فیداکاری‌یاندا بۆ خۆی‌و رژێمەکەی دەیگرێتە خۆی . میریش لەلای خۆیەوە «بۆ ئیدامەپێدانی پابەندیو دڵسۆزی‌ی وەزیرەکەی بۆ خۆی ، پێویستە ئاگای لی‌ی بێو گیرفانی پر لە پارەو پوول بکاو بە نیشان‌و دەبدەبەی بەرێزی‌و گەورەیی ، دەوری بتەنی‌و سۆزی بۆ دەربڕی‌و شەرافەتمەندی‌ی پی‌ببەخشی‌و پایەوپلەیەکی بەرپرسیارانەی ئەوتۆی پی‌بسپێرێ کە ئەو پارەو پوول‌و دەبدەبەی بەرێزی‌و گەورەیی‌یەی بە سەریدا داباریێنراون ، هانی بدەن بۆ تەماعکردن لە دەسکەوتنی سامانی زۆرترو لەقەبی گەورەتر . یا ئەو پایەو پلەیەی پی‌گەیشتوە تا ئەو رادەیە گرنگ بێ کەترسی لە دەستچوونی لای پەیدا بکا-میر-بەشی بیستو دووەم»

هەر لەم روانگەیەوە میر دەبێ «پیاوی دنیادیدەو بە حیکمەت بۆ کۆڕی دانیشتنی خۆی هەڵبژێری‌و ماوە تەنیا بەوان بدا بە سەربەستی بۆی بدوێن‌و لە حزوریدا راستی دەربڕن ، بەڵام بە مەرجێك ئەو سەربەستی پێدانە تەنیا لەو باسانەدا بێ کە خۆی پرسیاریان دەربارە لێ‌دەکاو لەوە نەچی‌ بەولاوە . وەکی‌تر پێویستە ئەو لەلای خۆیەوە سەبارەت بە هەموو شت پرسیاریان لی‌بکاو گوێ بۆ بیروڕایان رابگری‌و ئینجا ئەوسا بە شێوە تایبەتی‌یەکەی خۆی بیر لە باسەکە بکاتەوە. هەروەکوو دەبێ لەو کۆڕی دانیشتنانەدا لەگەڵ هەر یەکێك لە راوێژکارانیدا وەها بجووڵێتەوە دڵنیای بکا کە چەندە بە دڵسۆزی‌یەوە لە روو قسە بکا ، میر هێندە لی‌رازی دەبێ . دوای ئەوە ئیتر پێویستە گوێ لە قسەی هیچ مرۆڤێك نەگرێ ، بەڵکوو خۆی لەبەر رۆشنایی بیروڕای راوێژکارانیدا لە باسەکە بکۆڵێتەوەو بریارێکی ئەوتۆی لەسەر بدا کە پاشگەزبوونەوەی تێدا نەبێ». هەروەها تازەمیر دەبێ «هەمیشە ئامۆژگاری بگرێتە خۆی ، بەڵام لە وەختێکدا کە ئەو خۆی دەیەوێ ، نەك لە وەختێکدا کە کەسانی‌تر دەیانەوی‌و بگرە ئەگەر خۆی داوای نەکردبێ ، نابێ بە هیچ کلۆجێ ماوە بدا نەقەلای ئامۆژگاریکردنی بدرێ . هەرچەندە پێویستە ئەو خۆی بەزیادەوە داوای بکاو باش گوێ بۆ ئەو

راستی‌یانه شل بکا که بۆی دەگێردرێنەوەو که پرسیاری دەربارە کردوون – میر – بەشی بیست‌و سێیەم». لەگەڵ ئەوەشدا «پێویستە سەبارەت بەو قسانەی بۆی دەکرێن وریابێ‌و لە کارکردنیشدا وەها هەڵنەسووڕێ که له سێبەری خۆی بترسێ».

هەروەها میر دەبێ بۆ هەر شتەو پێوانەیەکی نەگۆڕی هەبێ ، بەلام لەگەڵ هەردەم حساب بۆکردنی پێداویستی‌و بارو دۆخدا . بۆ نموونە دەبێ سەخاوەت‌و پیسکەیی سنووریان هەبێ‌و دڵپاکی‌یش تا رادەیەك بێ که پێویستە بەبێ چەندوچۆن لە ساتی بەیەکدانیدا لەگەڵ سوودوبەرژەوەندی دەوڵەتدا کۆتایی پێ‌بێت . واتە پێویستە هەر میرێك که دەیەوێ پارێزگاری لە خۆی بکا ، فێر بێ چۆن خۆی له دڵسافی‌و خێرخوایی بەدوور دەگری‌و دەبێ ئەم فێربوونەشی بەپێی پێویستی‌ی هەر حاڵەتێك که تووشی دێ بەکاربهێنێ – میر – بەشی پانزەیەم». بەلام له سەریەتی تا پەری ئەوپەر هەوڵی تەسککردنەوەی ماوەی ئەو خۆدوورخستنەوە ناچاری‌یەو کۆتایی پێهێنانی بدا لەگەڵ «مسۆگەرکردنی ئەمن‌و ئاسایش» ، بگرە هەرخێرا بیگۆڕێ بە «کاروکردارێکی ئەوپەڕی سوودیان بۆ رەعیەتەکە تێدابێ – میر – بەشی هەشتەم». مەکیاڤیللی بە شێوەیەکی قووڵتر لە کتێبەکەی‌تریدا «دەمەتەقێ»کە نزیکەی پێنج ساڵ بە دانانی‌یەوە خەریك بووە ، گشت بیرو باوەڕەکانی خۆی سەبارەت بە سیاسەت‌و چۆنێتی‌ی حوکمکردن‌و رەوشت‌و رەفتارو پەیوەندی‌ی نێو دەوڵەتان‌و زۆر شتی تریشی بە پشت‌بەستن بە هەڵسەنگاندنی تاقیکرنەوە کۆنەکانی رۆما تێدا کۆکردونەتەوە ، دووبارە دەکاتەوە . گرنگترین شت کە خوێنەری «دەمەتەقێ»[٣٢] هەڵیدەهێنجێ ئەوەیە کە چاکەکاری‌ی نموونەیی لای هەر هاووڵاتی‌یەك بەرادەی خۆتەرخان‌کردنی بۆ بەرژەوەندی گشتی دەپێورێ . بۆیە پیاو له «دەمەتەقێ‌کەیدا» وەك لە «میر» یشدا هەیە هەست دەکا مەکیاڤیللی بە پەرۆشەوە .وێڵی دوای ئەو رژێمە نموونەیی‌یەیە کە خەو بە دامەزراندنی‌یەوە لە ئیتالیادا دەبینێ . گومانیشی تێدا نی‌یە «ئەو حکوومەتە میللی‌یەی مرۆڤێکی ژیری ئەوتۆ دێنێتەکایەوە کە خەڵکی بتوانن لە ژێر سایەی ئەو یاسایانەدا کە دایاندەنێ بژین ، بێ‌ئەوەی ناچاری دەسکاری‌کردن‌و راست‌کردنەوەیان ببن حکوومەتێکی بەختەوەر دەبێ» (دەمەتەقێ – کتێبی یەکەم –٢). کەوابێ‌جارێکی تریش

میری نموونەیی لە «دەمەتەقێ»دا وەها دەبینینەوە ئەو کەسە بێ کە «سەرجەمی گەل دەکاتە دۆستی خۆی» (دەمەتەقێ – کتێبی یەکەم – ٤٠) . بگرە مەکیاڤیللی لێرەدا سەبارەت بە شوێنی گەل لە بەرامبەر حکوومەتدا لەوە بەولاتریشەوە دەچێ کە لە «میر»دا وتراوەو دەڵێ : «پیاوی ژیر لە مەسەلە زانراوو لاوەکی یەکاندا وەك مەسەلەی دابەشکردنی پایەوپلەو پێشخستن‌و بەرزکردنەوە ، رای گشتی ناخاتە پشت گوێ ، چونکە گەل لێرەدا ئەگەر وازی لێ بهێنرێ خۆی جڵەوی خۆی بگرێ ، قەت هەڵە ناکاو ئەگەر جارناجارێکیش کردی ، هەڵەکانی بە بەراوورد لەگەڵ ئەو هەڵانەدا کە ئەگەر دابەشکردنەکە درایە دەست چەند کەسانێك روودەدەن ، زۆر دەگمەن دەبن (دەمەتەقێ – کتێبی یەکەم – ٤٧).

مەکیاڤیللی لە «دەمەتەقێ» دا سەرلەنوێ پێ لەسەر پێویستی ی رەچاوکردنی بنەمای (کالاً بەقەد بالاً – الرجل المناسب فی المکان المناسب) و ئەوپەڕی سوودبینین لە تواناو بەهرەو بلیمەتی یە تازە پشکوتوەکان دادەگرێتەوە «چونکە وەختێ لاوێك لە رێگەی چاکەکاری یەکەوە کە لەگەڵ کارێکی مەزنیدا سەرهەڵدەداو ناوی دەکەوێتە سەر زاری گشت خەڵکەکە ، ئەوە دەبێتە عەیب‌و عارێکی گەورە کە دەوڵەت ئەو خزمەتەی نەخاتە حاڵەتی سوودلێبینینەوەو لاوەکە ناچاری چاوەروانکردن بکا تا بە تەمەن گەورە دەبێ‌و ئیتر لەو ماوەیەدا وای لێ دێ چالاکی یە تایبەتی یەکەی بیروهۆشی‌و خێرایی یەکەی لە ئیش‌کردندا لە دەس بدا کە ولاتەکەی دەیتوانی لە کاتی خۆیدا بیانخاتە کارو سوودیان لێ‌ببینێ»(دەمەتەقێ – کتێبی یەکەم – ٦٠).

لەو باسە گرنگانەی کە مەکیاڤیللی بە بایەخ‌پێدانێکی زۆرەوە لای لێکردۆتەوەوبە شێوەیەکی نوێ چ لە «میر»و چ لە «دەمەتەقێ»دا لێی دواوەو تەنانەت یەکێك لە کتێبەکانی خۆی بۆ تەرخان کردوە «هونەری جەنگ»[٣٣] ، مەسەلەی سوپای نیشتمانی یە کە بە گرنگترین هۆی بەدیهێنانی یەکێتی ی ئیتالیای دادەنا . مەکیاڤیللی هەر لە وەختێکی زووەوە پەنجەی خستە سەر کەم‌وکووری یەکانی سوپا ئەوروپایی یەکان ، بەتایبەتی پشت‌بەستنیان بە هێزی سەربازی بەکرێگیراو کە «مانای رێك‌وپێکی نازانن چی یە ، گفت‌و بەڵێن ناپارێزن ، لە رووی دۆستاندا خۆیان بە ئازا نیشاندەدەن‌و

بەرامبەر بە دوژمنان ترسنۆكن ، لە خوا ناترسن و لەگەڵ خەڵكیدا بێ‌ویژدانن . ئەو میرەی پشت بەم جۆرە هێزە دەبەستێ ڕەنگە تێكشكانە مسۆگەرەكەی بە دواخستنی ئەو هێرشە دوا بكەوێ كە بەرێوەیە بكرێتە سەری». زامە قووڵەكەی مەكیاڤیللی لێرەدا بوو ، بۆیە پێویستی بە نموونەهێنانەوە نەبوو «چونكە ئەو شكستی‌یەی بەسەر ئیتالیادا هاتوە ئەنجامی یەك شتە كە ئەویش پشت‌بەستنێتی بۆ ساڵانێكی زۆر بە لەشكری سەربازی بەكرێ‌گیراو – میر – بەشی دوازدەیەم». لە ڕۆژانێكدا كە خەڵكی خۆیان دەخستە بازاری كڕین و فرۆشتنەوەو لە وەختێكدا كە جەنگە گەورەكانی ئەوروپا بەرادەیی یەكەم بە سەربازی بەكرێ‌گیراو دەكران و لەگەڵیاندا ئەو جەنگی سێ ساڵەیەی كە دوای مردنی مەكیاڤیللی بە سەدەیەك هەڵگیرسا ، دەنگێكی دڵسۆز لە فلۆرنساوە بەرزبووەوەو پێی لەسەر ئەوە داگرت كە«ئەو هاووڵاتی‌یەی جەنگ بۆ ئامانجێكی بێگانە بۆ خۆی دەكاتە پیشە،هاووڵاتی‌یەكی باش نی‌یە ، چونكە ئەركی سەرشانێتی خزمەتی وڵاتەكەی خۆی بكا كە هۆی تێ‌كەوتوەو پێویستە لە پێناوی سەربەرزی‌ی ئەودا بجەنگێ».

دیارە دەبێ ئەم وتانە لە چوارچێوەی كات‌وشوێنی خۆیاندا هەڵبسەنگێنرێن . ئەم وتانە نەك تەنیا زادەی بیروهۆشێكی بلیمەت بوون ، بەڵكوو ئەنجامی تاقیكردنەوەیەكی كارامەو چاودێری‌كردنێكی وردی ڕووداوەكانی چ ئیتالیاو ئەوروپاو چ ناوچەكانی‌تر بوون . ئەو لە سوپا ئەوڕوپایی‌یەكان و سوپای عوسمانی‌یەكانی كۆڵی‌بووەوەو هۆیەكانی لاوازی‌ی‌یەكەمیان و بەهێزی‌ی دووەمیانی دسنیشان‌كردبوون . مەكیاڤیللی لەڕۆژانی جەمهووری‌یەتدا توانی ئەنجومەنی دەیە قایل بكا كەهیچ دەوڵەتێك ناتوانێ لە خۆی و سنووری خۆی‌دڵنیا بێ ئەگەر خاوەنی هێزی تایبەتی خۆی نەبێ . هەر لەسەر ئەم بنچینەیەش ئەنجومەن بڕیاری‌دا هەموو ئەو هاووڵاتی‌یە فلۆرنسایی‌یانە بكاتە سەرباز كە دەتوانن چەك هەڵبگرن و ئەمەش بە شێوەیەكی تایبەتی بۆ ئیتالیا بووە هەنگاوێكی پێشەنگانە .

بایەخ‌پێدانی فراوانی تیوری‌و كردارانەی مەكیاڤیللی بە كاروباری سوپاو جەنگ لەو خەونە پیرۆزەوە هەڵقوڵا بوو كە ببینێ ئیتالیایی‌یەكان «بە عاندانی ئامانجێكی نیشتمانی

لەریزی لەشکرەکانی شارەکاندا دەجەنگن‌و لە رووی ئەوروپادا سەری خۆیان بەرزدەکەنەوەوە»[٣٤] وبە لێهاتوویی‌یەوە مەزنکاری‌یەکانی رۆمای کۆن دووبارە دەکەنەوە .

مەکیاڤیللی ئەنجامی کۆڵینەوەی لەم مەسەلانەو لە هی‌تریش – کە دوایی دەگەڕێینەوە سەریان – زۆر دەرسی لە مێژوو هەڵهێنجاوەو زۆر عیبرەت‌و حیکمەتیشی لەو دەرسانەوە دەرهێناون‌و ئینجا هەموو ئەوانەی لەگەڵ وردبوونەوەی خۆیدا لە ژیانو ئەو ئەرکانەدا بەدەمی‌یەوە بەجیّ‌ی هێناون ، بە هۆشێکی بلیمەتانەو بیرێکی تیژەوە تێکەڵ بە یەکتری کردوون . ئەو بەبیّ پشت‌بەستن بە شایەتێکی مێژوویی یا زیاتر رای خۆی دەرنەبڕیوەو بە دەگمەنیش تاقیکردنەوەو ئەنجامدەرکێشانی کردۆتە گشتکاری یا بەبیّ پەنابردنە بەر ئەو رووداوانەی قسەکەی دەسەلمێنن رێنمایی کردوە. جاهەر لەبەر ئەوەیە کتێبەکانی پڕن لە نموونەی مێژوویی جۆراوجۆری ئەوتۆ کە زەحمەتە وێنەی لە نووسینەکانی رووناکبیرانی تردا ببینین . مەکیاڤیللی لە لێکۆڵینەوەکانیدا گەلیّ پرسیاری گرنگی وەهای وروژاندوون کە لە دوای سەردەمی ئەرستۆوە پشت‌گویّ خرابوون‌و پوختەو مەغزایان بریتی‌یە لە گەڕان بە دوای ئەو هۆیانەدا کە بارودۆخی بەردەوام‌بوون بۆ دەوڵەتان‌و هێزو تواناى مانەوەو نەش‌ونماکردن لەسایەی رژێمێکی ئاسوودەی چەسپاودا بۆ حکوومەتان سازدەدەن . بەمە ئەو لەسنووری ئایدولۆژیای سیاسی‌ی کلاسیکی‌یانەی ئەوروپا چووەدەرەوەو بە شێوەیەکی هێجگار جیاوازو بنەرەتی لە نووسەرە گەورەکانی سەردەمی ناوەراست‌و بگرە جیاواز لە نووسەرە گەورەکانی سەدەی شانزەیەم‌و حەڤدەیەمیش ، وەك هوبس‌و هوکرو لووك‌و کەسانی تر کە بە تەواوی لە لێکدانەوەی خواناسی‌یانەی دیاردەکانی دەوڵەت‌و سیاسەت رزگار نەبوون ، کەوتە لێدوان‌و قسەکردن لە کۆمەڵگاو سیاسەت.[٣٥]

ئامانجی مەکیاڤیللی لە گشت نووسین‌و قسەکانی گەیشتن بوو بە پیرۆزترین مەبەست کە بریتی بوو لە رزگارکردنی نیشتمان لە گیروگرفتە ئاڵۆزەکانی‌و بەدی‌هێنانی ئەو یەکێتی‌یەی کە لەو رۆژانەدا کەس بەوێنەی ئەو دەرکی بە مەغزاو ئەنجامەکانی نەکردبوو . ئەو بۆ ئیتالیای ونجرکراوی دەنووسی ، بۆ ئیتالیایەك کە بۆ داگیرکەرە بێگانەکان

بووبووه کێڵگەیەکی تاقیکردنەوە ، بۆ ئیتالیایەك کە دوای ئەوەی لە گشت کیشوەری ئەوروپادا نموونەی گەشانەوەو پێشکەوتن بوو ، رووی لە پووکانەوەو پووچەڵی کردبوو.[٣٦] بگرە نیکۆڵۆ بۆ ئامانجێکی لەوە بەولاتریشەوە دەچوو ، ئەو نەك تەنیا بیری لەوە دەکردەوەو دەینووسی کە ئیتالیا لە ئاژاوەو ئەنجامەکانی رزگاری بیی‌و رادەیەك بۆ پەرت‌پەرت بوونی دابنری‌و یەکێتیی بۆ بەدی‌بهێنرێ ، بەڵکوو بیری بۆ ئیتالیایەك دەچوو کە لە گشت کیشوەری ئەوروپادا ببێتە هێزێکی گەورەی کاریگەر. ئەم جۆرە بۆچوونە کە بۆ ئەوروپای سەردەمی ناوەراست شتێکی ئەوتۆی نەدەگەیاند ، لە دواییدا وردەوردە بیروهۆشی گشت خەڵکەکەی داگیرکرد . مەکیاڤیللیش ئەو شانازی‌یەی بۆ بەسە کە بووە یەکەم نوێنەری مەزنی ئەو جۆرە خواست‌و هیوارەوایانە .

گومانی تێدا نی‌یە کە هیچ ئامانجێکی سیاسی بۆ بارودۆخی مێژوویی ئەوسای ئیتالیا ، لە پیرۆزیدا نەدەگەیشتە رادەی ئەوەی مەکیاڤیللی پێش چاوی خۆی خستبوو . کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بە درێژایی مێژوو بیگرە، ناوی ئەو لەهەر کەسێکی‌تر زیاتر زرێنرا ، تارادەیەك وای لێهات کە لە ریزی شەیتانەکان‌و پیاو خراپە هەرە درەکاندا ، باڵاترین شوێن داگیر بکا کە ئەمە باسێکەو هەقی لەسەر راوەستان‌و تێوردبوونەوەیەکی تایبەتی‌ی هەیە .

بۆچی‌و چون ناوی مەکیاڤیللی زرێنرا

ناوزراندنی مەکیاڤیللی لە ئەنجامی گەلێ‌هۆو بۆچوونی جۆراوجۆرەوە بوو کە هەوڵدەدەین بە کورتی لەم چەند بەندە سەرەکی‌یەدا کۆیان بکەینەوە .

١- حەسوودی پێ‌بردن :

نیکۆڵۆ وەك روونا کبیرێکی گەورە ژمارەیەکی زۆر حەسوودی پێ‌بەرانی هەبوون کە هەوڵیان‌دەدا بە چەپەڵترین شێوەو قوماربازانەترینیان زەفەری پێ‌بەرن‌و ئەوەبوو لە سەرەتای باسەکەماندا هەندێ لایەنمان لێ‌باس‌کردن . ئەوانە چەندین کون‌وکەلەبەریان دەخوڵقاند تا لە نێوانیانەوە بەو ئامانجە ناپیرۆزەیان بگەن . بەڵام ئەو

لەگەڵ ئەوەشدا ملی بۆ ئەو دڵ‌ودەروون چرووکانە نەدەداو هەر لەسەر بورجی بیروڕاو باوەڕی تەواوی‌یەوە بە خۆی‌، سەیری دەکردن‌و دەیبینین لەبەر پێیدا دەستەیەك بستەباڵای ئەوتۆن کە لە بەزەیی پێداهاتنەوە بەولاوە هیچی‌تر هەڵناگرن ، چونکە نەخۆشی لە دڵ‌و دەروونیاندا بنجی داکوتاوە . بۆیەئەم سەرەڕای هەموو خراپەکاری‌یەکانیان ، هەرچی‌یەکی دەربارەی وردترین نهێنی‌و مەڵبەندی لاوازی‌یان پێدەزانی ، لەدڵە گەورەکەی خۆیدا دەیشاردنەوەو بگرە هەوڵی‌دەدا هەر کاتێ ماوەی بۆ هەڵبکەوتایە خزمەتیشیان بکا .

سەیر ئەوەیە نیکۆلۆ لە نەشتەری هەندێ لە نزیکترین برادەرە خۆشەویستەکانیشی دەربازی نەبووە . بۆ نموونە گویکاردینی کە — بەپێی وەسف‌کردنی لە لایەن یەکێك لە مێژوو نووسانەوە —«لە ژیانیدا زیاتر لە مەکیاڤیللی مەکیاڤیللیست بوو»[37] ڕەخنەی لە هەندێ بیروڕای مەکیاڤیللی وەها دەگرت کە گوایە دڵڕەقانەو بێ‌بەزەییانەیە ، لە کاتێکدا لە یەکچوونێکی تەواو لەنێوان هەردوو مێژوو نووسی گەورەی سەردەمی ڕاچەنین ، مەکیاڤیللی‌و گویکاردینیدا هەیەو هەر جیاوازی‌یەکیشیان لە بەیندا هەبێ ، تای تەرازوو بە ئاشکرا بەلای یەکەمیاندا دەشکێتەوە.بۆ نموونە گویکاردینی وایدەبینی مەکیاڤیللی لەو باوەڕەیدا کە گوایە گشت بەسەرهاتە سیاسی‌یەکانی ئیتالیا ئەنجامی پەرت‌پەرت بوونی بوون بەهەڵە چووە ، چونکە ئەو پەرت‌پەرت‌بوونە — بەڕای ئەم — بووبووە هۆی پەیدابوونی «گشت ئەو شارە گەشە سەندووانە» لە ئیتالیادا «کەنەدەتوانرا لە دەوڵەتێکی یەکگرتوودا پەیدا بین». لەبەر ئەوە بوونی «ڕژێمێکی پادشایەتی‌ی یەکگرتوو ، لە بریتی‌ی خۆشگوزەرانی بۆ ئیتالیا ، دەبووە مایەی نەهامەتی»[38] .

هەروەها هاوڕێ‌یەکی‌تری (فرانسیسکۆ ڤیتۆری) دەیتوانی بە هۆی ئەو شوێنە دیپلۆماسی‌یە باڵایەوەی لە ڕۆمای کۆڕی چست‌وچالاکی‌ی فراوانی سیاسی‌و ئاینیدا وەك مەڵبەندێکی پاپایەتی‌و کڵێسەی کاسۆلیکی هەیبووە، زۆر لەوە زیاتر خزمەتی نیکۆلۆ بکا وەك دەیکرد .

٢— کڵێسە :

هەڵوێستی کڵێسە لە زراندنی ناوی مەکیاڤیللیدا گەلێ کاریگەر بوو.بەڵام بۆ ئەوەی

بە روونی لە هەموو بارێکی ئەو هەڵوێستە تێ بگەین ، چاکتر وایە یەکەمجار باسی هەڵوێستی مەکیاڤیللی بەرامبەر بە کڵێسەو بە رژێمی دەرەبەگایەتی بەگشتی کە ئەوسا باوبوو بکەین . ئەو هەرچەندە زیاتر پێی لەسەر کڵێسە دادەگرت ، بەڵام لە هەمان کاتدا لە هەندێ لایەنی ئەوتۆی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتیش دەدوا کە لە سەردەمی ئەودا گەیشتبوونە ئەوپەڕی رادەی بەربادیو لەبەردەمی پێشکەوتنی ئاسایی کۆمەڵگاکانی ئەوروپادا بووبوونە کۆسپێکی سەرەکی . مەکیاڤیللی ئەمەی بە شێوەیەکی بلیمەتانەی تەواو گونجاو لەگەڵ تەبیعەتی ئەو پلە مێژوویی‌یەدا شی‌کردۆتەوە کە لەرووی سیاسی‌یەوە وەهای پێویست دەکرد و رژێمێکی سیاسی‌ی ئەوتۆی بۆ دابمەزرێنرێ کە بتوانێ کۆتایی بە بەرەڵڵایی ئەو دەرەبەگایەتی‌یە باوە بهێنێ . ئێمە لێرەدا تەنیا یەك نموونەی رەوان لە «دەمەتەقێ» دێنینەوە کە لەبەشی پەنجاو پێنجەمینی کتێبی یەکەمیدایەو ئەمە دەقەکەیەتی :

«سەردار (نبیل) لەلای من ئەو بابەتە کەسانەن کەژیان بەبێ ئیش بەسەر دەبەن ، یا ئەوانەن کە لەسەر بەرو بوومی زەوی‌و زارەکەیان دەژین بەبێ ئەوەی کشت‌وکاڵ یا هیچ کارێکی تریان کردبێتە پیشەی خۆیان . ئەم بابەتە کەسانەش بۆ هەر کۆمارو هەر شارێك دەبنە بەڵا . خۆ رەنگە خراپتر لەمان ئەوانەبن کە جگە لە زەویوزارەکانیان ، خاوەنی قەڵاو دەست‌وپێوەندیشن‌و بە ئارەزووی خۆیان هەڵیاندە سوورێنن . بۆ نموونە لە مەملەکەتی ناپۆلیداو هەروەها لە مەملەکەتی پاپایەتی‌و رۆماناو لۆمباردیادا ، خەڵکێکی زۆر هەن لەم دوو دەستەیەن‌و گومانیشی تێدا نی‌یە کە ئەمەیە بۆتە هۆی پەیدانەبوونی هیچ کۆمارێك یا ژیانێکی سیاسی لەو ناوچانەدا . چونکە ئەوانەی لە بارودۆخێکی وەهادا لە دایك دەبن ، بە توندی دوژمنایەتی‌ی هەر شێوەیەکی فەرمانڕەوایی شارستانی‌یانەی سەربەست دەکەن‌و هیچ هەوڵدانێك بۆ دامەزراندنی رژێمی کۆماری لەو ناوچانەدا کە لەسەر ئەم شێوەیە رێکخراون ، سەرکەوتنی بۆ بەدی‌نایەت . خۆ ئەگەر یەکێکیش هات‌و ویستی سەرلەنوێ رێکی بخاتەوە ، ئەوا تاقە رێگا لە بەردەمیدا ئەوەیەکە رژێمی پادشایەتی‌ی تێدا دابمەزرێنێ ، لەبەر ئەوەی کە وەختێ ناوەرۆك بەم جۆرە گەندەڵ دەبێ ، قانوون لە وزەیدا نابێ بیپارێزیو

بیهێڵێتەوە ، بەڵکوو پێویستە لەپاڵ قانووندا هێزێکی باڵای وەك ئەوەی ئاسایی بۆ پادشایان دەلویَ هەبیَ کە خاوەنی دەسەلاتێکی بیَ سنوورو جەربەزە بیَ و ئەو توانایەی بۆ بسازێنیَ کە لە وزەیدا هەبیَ بەر لە هەر سەرکێشی کردن و هەڵچوونێکی هەڵقولاو لە زیادەخوازی یەوەو هەرکاروکردارێکی گەندەلانەی دەسەلاتداران بگریَ» .

مەکیاڤیللی بە توندی دژی ئاموژگاری یەکانی کلێسەی کاسۆلیکیش راوەستاو بە بیَ بایەخی دەدانە قەلەم و وەهای بۆ دەچوو بەر لە داهێنانی چالاکانەی مرۆڤ دەگرن کە ئەم رایە بە ئەمانەتەوە گیانی سەردەمەکەو ئەو ئەرکانەی دەنواند کە لە ئەستۆیدا بوون و کە لە هێلە سەرەکی یەکانیدا لە گەڵ بیروڕای گەورەترین رووناکبیرانی ئەوسای ئەوروپادا ، لە گەڵیاندا ئەوانەیان کە لە خەلکە هەرە بەتەنگەوەهاتووەکانی مەسیحی یەت و یەکیتی ی کلێسە بوون وەك ئارازمسی رۆتردامی و تۆماس مۆر ، یەکیان دەگرتەوە ، بگرە لە گەڵ سەرکردەکانی بزوتنەوەی ئایینسازیشدا (الاصلاح الديني) کە پێش مردنی مەکیاڤیللی بە تەنیا نزیکەی دەسالێك بە توندی لە ئەلمانیای دراوسێدا تەقی یەوە ، هەر یەکیان دەگرتەوە . بەلام نواندکەی مەکیاڤیللی لەم بارەیەوە توندوتیژترو کاریگەرتر بوو وەك لەوان . جا ئاخۆ هیچ وتەیەك لەوە کاریگەرترو هیچ نائومێدی یەك لەوە بیَ بن تره کە نیکۆلۆ بە گالتەجاڕی یەکی تێکەڵ لە ئازارێکی قوولەوە وتویەتی :

«یەکەمشت کە دەبیَ ئێمەی ئیتالیایی لە عۆیەیدا خۆمان بە قەرزاری کلێسەو کاربەدەستانی بزانین ، ئەوەیە کە بووینە کافرو لەریَ لادەر» (دەمەتەقیَ – کتێبی یەکەم – ١٢)، ئەمەش هەر هەمان قسەی مارتن لۆسەری سەرکردەی بزوتنەوەی ئایینسازی یە کە بەردەوام دەیوتەوە .

مەکیاڤیللی یەك کە یەکێتی ی ئیتالیای لە سەروو هەموو شتێکەوە دادەنا ، نەیدەتوانی رای ئاشکرای خۆی دەربارەی هەلوێستی گوێخەفاندنی کلێسە لەم رووەوە ، دەرنەبڕیَ . سا با بە وریایی یەوە گویَ بۆ ئەو قسانەی رایەلَ بکەین کە سەبارەت بەم باسە دەیانکا :

«ئێمە لە شتێکی گەورەتریشدا قەرزاری کلێسەو کاربەدەستانی کلێسەین و

رەنگیشە هۆی دووەمی ئەو وێرانکاری‌یە بێ کە تووشی هاتووین ، ئەویش ئەوەیە کە هەر کڵێسەیە ئیتالیای بەش‌بەش کردوەو تا ئێستاش پارێزگاری لەو بەش‌بەش‌بوونە دەکا . ئەوە راستە کە دەبێ بوترێ هیچ ولاتێك هەست بە نیعمەتی یەکێتی‌و بە بەختیاری ناکا ئەگەر سەراپای لەژێر دەسەلاتی یەك حوکمی جەمهووری یا یەك میردا نەبێ ، وەك لە فەرەنساو ئیسپانیادا هەیە . بەلام گومان لەوەدا نی‌یە کە هۆی نەبوونی ئەو وەزعە ، واتە یەك‌جەمهووری‌یەت یا یەك میرایەتی بۆ گشت ئیتالیا ، بێ چەندوچۆن‌و بێ سێ‌ودوولێکردن دەگەرێتەوە بۆ کڵێسە . چونکە هەرچەندە مەلبەندی کڵێسە لەئیتالیادایەو دەسەلاتە دنیایی‌یەکەشی هەر لەوێدایە ، بەلام ئەو دەسەلات‌و ئەو چاکەیەی قەت رۆژێك لە رۆژان نەبوونەتە خاوەنی هێزێکی وەها ئەو توانایەی بۆ بسازێنێ کە حوکمرانە جەربەزە ئیتالیایی‌یەکانی، سەرشۆری حوکمرانی‌ی خۆی پێ‌بکاو خۆی بەسەر هەموویانەوە بکاتە تاقەمیر ، هەروەکوو لەولای تریشەوە قەت رۆژێك لە رۆژان ، نەگەیشتۆتە ئەو رادەی لاوازی‌یەی ترسی لەدەس‌چوونی دەسەلاتی خۆی بەسەر کاروباری دنیاییدا لێ‌بنیشێو ناچار بێ‌کە بۆ پارێزگاری‌کردن لەو دەسەلاتەی خۆی ، دژی ئەو دەولەتە ئیتالیایی‌یەی زیاد لە رادەی خواست‌وحەزی ئەو بەهێز بووە ، پەنا بەرێتە بەر دەولەتێکی بێگانە . بەم پێ‌یە کڵێسە بۆتە هۆی ئەوەی‌ئیتالیا نەکەوێتە ژێر حوکمرانی‌ی یەك تاکە سەرو بەسەر ژمارەیەك میرو سەرداری ئەوتۆدا دابەش بێ‌کە پەرت‌پەرت بوون‌و لاوازی‌ی بکەن بە نەسیب‌و وای لێبێ نەك تەنیا بۆ وەحشی‌یە هێزدارەکان[٣٩] ببێتە نێچیر ، بەلکوو بۆ هەر یەکێ بیەوێ پەلاماری بدا . ئێمەی ئیتالیایی پێویستە کە بۆ ئەم وەزعە ناهەموارەی تێ‌یکەوتووین ، سوپاسی تەنیا کڵێسە بکەین نەك هیچ لایەکی‌تر»(دەمەتەقێ – کتێبی یەکەم – ١٢) .

کەوابێ هۆی سەرەکی‌ی دوژمنایەتی‌کردنی مەکیاڤیللی لەگەل کڵێسەی کاسۆلیکیدا لەوەدابوو کە کڵێسە بووبووە کۆسپێك لەرێگای بەدی‌هاتنی خەونە گەورەکەیداو بینینی نیشتمانەکەی بە یەکگرتوویی‌و سەربەرزی‌و سەرفرازی . بەم جۆرە پاپاکان ، بەپێ‌ی شیکردنەوە دروستەکەی ئەو ، لە لایەکەوە لەوە لاوازتر بوون بتوانن یەکێتی‌ی ئیتالیا بەدی‌بێنن‌و لە لایەکی‌ تریشەوە حەزیان نەدەکرد یەکێکی‌تر ئەو کارە مەیسەر بکا . جا

بۆ ئەوەی لە رادەی قووڵی‌ی ئەم شیکردنەوەیەی مەکیاڤیللی تێبگەین ، پێویستە هەڵوێستی کڵێسە بەرامبەر بە مەسەلەی یەکگرتنی ئیتالیا بە درێژایی چوار سەدەی دوای ئەو بۆمبایە بێنینەوە یاد کە مەکیاڤیللی زۆر بەجەسارەتەوەو روو بەروو تەقاندنی‌یەوە بێ‌ئەوەی پەنا بەرێتە بەر خەیاڵ و ئەوەدنیا وەك دانتی کردی ، یا لە زمانی پێشینانەوە بیروراکانی خۆی بنوێنێ وەك پترارك پەنای بردە بەر . پاپایەتی بەهەر شێوەیەك بۆی دەلوا لەسەر بەربەرەکانی‌کردنی یەکگرتنی ئیتالیا بەردەوام بوو . وەختێکیش خەونە هەرە گەورەکەی ئیتالیایی‌یەکان لە ١٨٧٠ دا هاتەدی ، پاپا ملی بۆ دان‌نان بە حکوومەتی ئیتالیای یەکگرتوودا نەداو بە توندی دژی ئەوە راوەستا رۆما بچێتە پاڵی‌و خۆی بە «حەپسی ڤاتیکان» دایە قەڵەم . ئینجا کار هەروەها رۆیشت تا لەساڵی ١٩٢٩ دا مۆسۆلینی‌و پاپا بەپێ‌ی پەیمانێکی تایبەتی رێککەوتن کە یەکەمیان سەربەخۆیی ڤاتیکان بسەلمێنێ‌و دووەمیش دان بە ئیتالیای یەکگرتوودا بنێ .

ئەوەش دەهێنێ لێرەدا ئیشارەتی پێ‌بدرێ کە مەکیاڤیللی بە بیرە تیژەکەی‌و لە نزیکەوە بە چەوت‌وچەوێڵی‌یەکانی کڵێسەو ئەو ئاژاوەو سەر لێ شێواوی‌یەی دەزانی کە کارگێرانی تووشی هاتبوون . چونکە ئەو لە رۆژانی جەمهووری‌یەتدا دوو جار وەك نێراوێکی دیپلۆماسی چوو بوو بۆ رۆماو لە نێوانیانەوە شارەزای ژیانی ئەکلیرۆسەکان‌و ئەو بەرتیل‌و بەرتیلکاری‌یە بوو بوو کە لە ناویاندا بڵاو بوو بووە وەو بەوە زیاتر لە گەندەڵی‌ی دەستەودایەرەی کڵێسەو دوورکەوتنەوەی تەواوی لەگیانی رەسەنی ئایینی مەسیحی‌یەت دڵنیا بووبوو .

کاردانەوەی پاپایەتی بەرامبەر بەم هەڵوێستەی مەکیاڤیللی ، لەیەك کاتدا هەم توندو تیژو هەم دڵرەقانە بوو . بۆ نموونە لەساڵی ١٥٥٧ دا ، جزویتە سەرگەرمەکانی کڵێسەی کاسۆلیکی گشت کتێبەکانی مەکیاڤیللی‌یان سووتاندو لەگەڵیدا دادگای پشکنین (محاكم التفتيش) بریاری قەدەغەکردنی خوێندنەوەی ئەو کتێبانەی‌داو هەموویانی خستە لیستەی کتێبی قەدەغەکراوەوەو ئەنجومەنی ترانتی کڵێسەیش ئەوەی سەلماند . ئینجا لە ساڵی ١٥٥٩ دا کڵێسە بریارێکی دەرکرد کە نموونەیەکی (effigie) جەستەی مەکیاڤیللی بە ئاشکرا بسووتێنرێ ، لە کاتێکدا پێش ئەوە بە نزیکەی تەنیا چارەکە

سەدەیەك ، رۆما خۆی کتێبەکانی بۆ چاپدەکردنو شانۆگەری یە کۆمیدی یەکانیشی بە ئامادەبوونی پاپا خۆی پێشکەش دەکران[40] . هەروەکوو مەکیاڤیللی کتێبە بەبڕشتەکەی «مێژووی فلۆرنسا» کە لە هەشت بەرگدایەو لە راستیدا تەرخانە بۆ سەرجەم مێژووی سیاسی ی ئیتالیاو بە حوکمی قووڵبوونەوەی لە هەڵسەنگاندنی رووداوە مێژوویی یەکانو شێوە درامی یەکەی لە نووسینیانداو پتەوی ی زمانەکەی «بە یەکێك لە دەسکەوتە هەرە گەورەکانی کۆڵینەوە لە مێژووی نوێ دەژمێردرێ»[41] و تا ئێستاش لەو بایەخە نەکەوتووە ، لەسەر داخوازی ی پاپا کلیمەنتی حەوتەم نووسیویتی و بە دەستی خۆی پێشکەش بەوی کردوە . **دوای ئەوە شالاوێکی پڕوپاگەندەی نەخشەبۆکێشراو دژی مەکیاڤیللی دەستی پێکرد کە نووسەرو مێژوونووسە جزویتە کەللەرەقەکان ریزی پێشەوەیان تێداگرت . ئەوانە لایەنە بەهێزەکانی نووسینو بیروڕاو هەڵوێستەکانی مەکیاڤیللی یان خستە لاوەو تەنیا هەندێك لە بیروڕاو کردارەکانی بە شێوەیەکی رووتەنی دەکردە دەسکەلاو بەوە وێنەیەکی ساختەی ئەوتۆیان بۆ دەنەخشاند کە چەندیشە تەقەلایان دەدا هونەرکاری ی تێدا بکەن ، بەلام هێشتا هەر لەگەڵ واقیعی حاڵی ئەو پیاوەدا نەدەگونجا . بۆ نموونە ئەوەیان لێدەکردە عەیبە کە کتێبی «میر»ی پێشکەش بە جۆلیانۆ (دوایی لۆرینزۆ) میدیتچی کردبوو ، ئینجا وایان دادەنا گوایە ئەوە هەوڵدانێك بووە بۆ چاوەشەکردنی بنەماڵەی میدیتچی دوای گەڕانەوەیان بۆ سەر دەزگای حوکمڕانی**[42] . هەروەکوو هەندێ لە نووسەرانی ئەم سەردەمەش ئەو مەسەلەیە لە هەمان روانگەی جزویتەکانەوە هەڵدەسەنگێنن[43] . لە راستیدا نکوولی لەوە ناکرێ کە مەکیاڤیللی حەزی دەکرد بێتەوە سەرشانۆو لە ئیشێکی ئەوتۆ دەگەڕا کەمێ لەباری ئەو چەڵەمە دارایی یەی تووشی هاتبوو سووك بکاو ئەمەش کردەوەیەك نی یە بەهیچ کلۆجێك لێی بگیرێ ، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە غەدرە نیکۆلۆی ناو کۆمەڵگایەك کە مرۆڤی هەم گورگو هەم رێوی دەوری گەورەیان تێدادەگێڕاو پایەوپلەو ساماندار ی لای هەموان بە سەرداروڕەشۆکی یانەوە مانایەکی تەلیسمای یان دەبەخشی ، لە خواستو پێداویستی یەکانی وەك هەر مرۆڤێکی تر ، دابڕ بکرێ . بەلام مەسەلەکە لەم لایەنە رووتەی مرۆڤایەتیش دەچێتە دەرەوە ، چونکە لۆرینزۆ میدیتچی

که له ئاستیاندا وەك هەر مرۆڤێکی تر هێندەی سیفەت و تواناو بەهرە تێدابوو که له وزەیاندا هەبێ بیکەنە پیاوێکی هەڵکەوتوو . ئەو لەو بابەتە کەسانە بوو که دەیتوانی بڕیاری ببڕای ببڕ بداو پەیرەوی ئەو جۆرە سیاسەتە بکا که له «میر» دا باس کراوەو لێدەوەشایەوە ئیتالیا رزگار بکاو یەکگرتنی بۆ بەدی بێنێ [٤٤] . ئەمەش بۆ مەکیاڤیللی سەروزیاد بوو که ئەوی وەك میرێکی نموونەیی بێتە پێش چاو .

لەگەڵ ئەوەشدا دوو شتی تر دەمێننەوەو دەشێ تیشکێکی رووناکتر بخەنە سەر ئەم باسە .. مەکیاڤیللی یەك که بە هۆی ئەو پێشکەش کردنەی کتێبەکەیەوە «میر» بە مەرایی کردن گوناهبار کرا ، بەبێ چەندوچۆن ئەوەی رەتکردەوە که خزمەتی «بێگانە وەحشی یەکان» بکا ، له کاتێکدا کەسانی تر کرنووشیان بۆ دەبردن . بەڵام با ماوە بە کابرا خۆی بدەین لەم رووەوە که گەردەلوولێکی هەوشاری دروستکراوی دەربارە هەڵکرا ، بۆمان بدوێ . ئەو بەوپەڕی ساکاری یەوە دەڵێ :

«من تەنیا هێندەی بتوانم سوودبەخش بم قەت هیچ کارێك و هیچ فەرمانێکی جەمهووری یەت رەت ناکەمەوە ، من ئەمە پیشەمەو ئەگەر بەکردار نەیکەم بەو تار حەوێندنەوە دەیکەم و ئەگەر بەمیشیان بۆم نەکرێ بە پرۆژەکانم دەیکەم.....» [٤٥] . کەوابێ نیکۆلۆ ئامادە بوو بە دڵسۆزی یەوە خزمەتی ولاتەکەی بکا . لەبەر ئەوە تەنانەت له تەنگەتاوترین ساتانیشدا هەر سەری خۆی بەرز رادەگرت و حەزی لە ئیشکردنێك نەدەکرد «سوود بەخشینی تێدا» نەبێ . بۆیە ئەم «مەرایی کەرە» ، تەنانەت دوای دە ساڵ دوورخستنەوەش بە هۆی بێزاربوونی یەوە له هەڵوێستەکانی پاپایەتی ، پلەی سکرتارێتێکی سوودبەخشی یەکێك له کاردینالەکانی رۆمای رەتکردەوە .

لێرەدا پرسیارێکی پڕ مەغزا خۆی بەسەر مێژوونووسدا دەسەپێنێ : ئایا بۆ مەکیاڤیللی یەکی خاوەن توانا ئەگەر بەراستی پێویستایە مەرایی بکا، باشتر وەها نەبوو خۆی لەو کەسانە نزیك بکاتەوە که چارەنووسی نەك یەك ئیتالیایی کی وەك ئەو ، بەڵکوو هی گشت ئیتالیایان له چنگدا بوو، مەبەستم له داگیرکەرە بێگانەکان و دەمراستەکانی رۆمایە که ئەو بەبێ پێچ و پەناو

سەوداو مامەڵەکردن هێرشی دەبردنە سەر؟. لێرەدا دەبێ ئەوەش سەرنجمان رابکێشێ که

گرتنی ئەم هەڵوێستە لە لایەن ڕووناکبیرە ئیتالیایی یەکانەوەو لەو بارودۆخە زۆر سەخت‌و ستەمەدا دەگمەن نەبووە . بۆ نموونە هاوچاخی مەکیاڤیللی‌و تاجی سەری ئیتالیاو مرۆڤایەتی لیۆناردۆ داڤینشی (١٤٥٢-١٥١٩) لە کۆتایی ژیانیدا ناچاربوو پەنا بەرێتە بەر پادشای فەرەنسا فرانسوای یەکەم‌و دوا پێنج ساڵی تەمەنی لەگەڵداو لە کۆشکێکی نزیك کۆشکەکەی ئەودا بەسەر بەرێ ، بێ ئەوەی ئەمە بە ژیان‌و مێژووی ئەو بلیمەتەوە ببێتە تەنانەت سووکە لەکەیەکیش .

هەر وەها ڕووناکبیری سۆشیالیستی ئایدیایی ئیتالیایی کامبانیللا (١٥٦٨-١٦٣٩) کە بۆ ماوەی (٣٣) ساڵ بەبێ مل‌کەچ‌کردن خۆی لە ژێر لێدان‌و ئازاردان‌و بەندکردندا لە لایەن دادگاکانی پشکنینەوە ڕاگرت لە ئەنجامدا پەنای بردە بەر ریشیلۆی فەرەنسایی‌و خۆی خستە ژێر باڵی ئەوەوە . کەوابێ هیچ گومانی تێدا نی‌یە کە مەکیاڤیللی ، ئەگەر بیویستایە دەیتوانی وەك ئەوان کردار بکاو ئەوەی بۆ ئەوان لوا بۆ ئەمیش بلوێ‌و بەلام نەیکرد . بەڵێ ئەم «مەرایی‌کەرە» بەوپەری نەفس بەرزی‌یەوە ئیشکردنی لە دەرباری فەرەنسادا ڕەتکردەوە . با جارێکی تریش گوێ لە خۆی بگرین‌و بزانین بە شێوە گاڵتەجاری‌یەکەی خۆی ، لە بارەی ئەم باسەوە چی دەڵێ :

«من مردنم لە برساندا لە فلۆرنسادا بەلاوە پەسندترە وەك لە ئینتەلاکردن لە فۆنتینبلۆدا» (٤٦) (٤٧)

یەکەمینی نووسەرەکان‌و بە شێوەیەکی تایبەتی جزویتەکانیان ڕەخنەیان لەسەر ئەوە لە مەکیاڤیللی دەگرت گوایە لە کتێبەکەیدا «میر» ، سیزار بۆرجیای بە نموونەیەك هەڵبژاردوە کە بهێنێ شوێن‌پێ‌ی هەڵبگیرێ . لێرەشدا هەڵبژاردنەکەی مەکیاڤیللی لە خۆیەوە نەهاتبوو ، چونکە سیزار بۆرجیا کوری پاپا ئەلیکسباندەری شەشەمی نەوەی بنەماڵەی بۆرجیای ناسراو[٤٨] بوو کە مەکیاڤیللی سێ جار بە ئەرکی دیپلۆماسی‌یانە چووبووە لای‌و لە نزیکەوە ناسیبووی‌و لە ڕاپۆرتەکانیدا بە توندی ڕەخنەی لە کردارو ڕەفتارەکانی گرتبوو ، بگرە بە دوژمنێکی سەرسەختی فلۆرنسای دانابوو[٤٩] . بەلام لەگەڵ ئەوەشدا لە نێوان سەرنجدانێکی وردی سیاسەتەکەیەوە بە درێژایی چەندین

مانگ کەوتە سەر ئەو باوەڕەی کە ئەو ڕێوشوێنانەی ئەم پیاوە بەکاریان دێنێ ، لە توانایاندا هەیە ئیتالیا لە گرفتەکانی ڕزگاربکەن‌و بەوە زیاتر لەهەر سیاسی‌یەکی‌تر کە دیبووی یا شتی دەربارە خوێندبووەوە کاری تێکرد[٥٠] . بەهەرحاڵ گرنگ بەلای مەکیاڤیللی‌یەوە ئەوەبوو کە سیزار بۆرجیا بە هەموو شێوەیەك‌و بە ئیلحاحەوە تەقەلای دەدا حکوومەتێکی یەکگرتووی بەهێزی ناوەندی بۆ حوکمرانی‌کردنی ناوچەیەکی فراوانی ناوەڕاستی ئیتالیا دابمەزرێنێ‌و ببێتە هەنگاوێکیش بۆ یەکخستنی گشت وڵاتەکە . هەروەها مەکیاڤیللی سەبارەت بەهەڵوێستی سیزار بەرامبەر بە لەشکری سەربازی بەکرێگیراوو تەقەلادانی بۆ بەسەربازکردنی کوڕوکاڵانی ئیتالیا خۆیان‌و وازهێنانی لە لەقەبی کاردینال کە لەقەبێکی باڵای ئایینی بوو لە پێناوی بەدی‌هێنانی ئامانجە سیاسی‌یەکانیدا ، گەلێ پێخۆشحاڵ بوو . ئینجا لێرەدا جێی خۆیەتی بوترێ لیۆناردۆ داڤینشی یەکێك بوو لەوانەی بە دڵسۆزی‌یەوە هاریکاری‌ی لەگەڵ ئەو سیزار بۆرجیایەدا کرد کە مەکیاڤیللی لەسەرەتادا بە دوودڵی‌یەوە پەیوەندی‌ی لەگەڵدا بەست . بەم جۆرە بەبێ گوێدانە ڕادەی سەرکەوتنی مەکیاڤیللی لە هەڵبژاردنی نموونەی قارەمانەکەیدا، لەم کۆڕەدا دەبێ یەك ڕاستی تۆمار بکرێ ، ئەویش ئەوەیە کە سیزار دوای نزیکەی شەش ساڵ بەسەر مردنیداو کۆتایی‌هاتنی دەوری بنەماڵەکەی لەسەر شانۆی سیاسی‌ی ئیتالیا ، ئیجا ناوی چووە ناو کتێبی «میر»ەوە کە ئەوە شێوەیەکی مەوزووعی‌یانەی ئاشکرا بە هەڵبژاردنەکەی دەدا .

هێجگار سەیریش ئەوەیە کە ڕەخنەگرانی مەکیاڤیللی ، تەنیا هەڵەوچەوتی‌یەکانی سیزار بۆرجیا بگرن‌و بیانکەنە بنێشتەخۆشەی ژێر زمان‌و بیرای‌بیر خەونە باڵاکەی (خەونی مەکیاڤیللی) سەبارەت بە هەڵکەوتنی بلیمەتێکی ئیتالیایی بخەنە پشت‌گوێ کە وڵاتەکەی لە پەرت‌پەرت‌بوون‌و داگیرکاری ڕزگار بکاو «ڕژێمێکی نوێی ئەوتۆ کە سەربەرزی بۆ خۆی‌وخێروخۆشی بۆگەل بەدی‌بێنێ» دابمەزرێنێ . ئەو ئیتالیایەی وەك نیکۆلۆ بە دڵسوزی‌یەوە بۆی دەچوو «هەناسەی لەبەر براوە» وچاوی بڕیوەتە «ئەو مرۆڤەی دەتوانێ زامەکانی تیمار بکاو کۆتایی بە وێرانکاری‌و ڕاووڕووت لە لۆمباردیاداو چاوچنۆکی‌و زەوتکاری لە مەملەکەتی ناپۆلی‌و تۆسکانیادا بهێنێ‌و ئەو پەڵەو بڵقانەی کە

له دەمێکەوە لە جەستەیدا کێمو زوونیان هێناوەتەوە ، بتەقێنێو چاکیان بکاتەوە . ئەوەتا ئیتالیا ڕۆژانە لە خودا دەپاڕێتەوە کەسێکی وەهای بۆ بڕەخسێنێ کە لەم ستەمکاری‌یە وەحشی‌یانەیەو چەمووشی‌یە کوێرانەیە ڕزگاری بکا .«ئەو ئامادەی دواکەوتنی هەر ئاڵایەکەو بۆی بە پەرۆشە ، بە مەرجێك یەکێك هەبێ هەڵی‌بگرێ‌و بەرزی‌بکاتەوە». ئینجا ئەگەر ئیتالیا بۆی لوا «ئەم میرە ئازادو ڕزگارکەرە» بدۆزێتەوە ستەمە بتوانرێ وەسفی «ئەو خۆشەویستی‌یە بکرێ کە لە لایەن ئەو هەرێمانەوەی لە ژێر زەبرو زەنگی شاڵاوی داگیرکەراندا تووشی چەندین بەڵای ناگەهان هاتوون دەیدرێتێ ، یا ئەو تینوێتی‌یەی بۆ تۆڵەسەندنەوەو ئەو باوەرە نەگۆڕو پڕ لە دڵسۆزی‌یە بێ‌چەندوچۆن‌و ئەو فرمێسکی سوپاس‌و ستایشەی دەیانبینێ . هەرچی دەرگا هەن لە ڕوویدا دەخرێنە سەر پشت‌و سەرجەمی گەل بەدەم تاعەتکردن‌و مل بۆ کەچکردنی ڕێزلێنانەوە پێشوازی‌ی لێدەکەن ، هەروەکوو کەسێك نابینێ حەسوودی پێ‌بەرێ‌و هیچ ئیتالیایی‌یەکیش لە چوونە ژێر ئاڵاکەیەوە دواناکەوێ . ئەم ژێردەستی‌یەی وەحشی‌یەکان لووتی هەموو مرۆڤێك دەچووزێنێتەوە»(میر– بەشی بیست‌و شەشەم).

ڕەخنەگرانی مەکیاڤیللی بەهەموو ئەو شتانەوە نەوەستان،بەڵکوو تەقەلایان‌دا هەڵوێستی بەرامبەر بە ئایینیش بشێوێنن‌و لەو ڕێگایەوە توانی‌یان هەست‌و سۆزی ناسکی خەڵکە ساکارەکە بە شێوەیەکی تایبەتی بە توندی بیزوێنن ، ئەویش بە نیشاندانی لە شێوەی کافرێکی لە دین‌وەرگەڕاودا . لە کاتێکدا «تاوانی» نیکۆلۆ لەم ڕووەوە ، لەوە بەولاوە نەبوو کە دەیویست مەسەلە ڕۆمانی‌یەکان ، ناوەرۆکێکی سیاسی‌یان هەبێ‌و «بۆ بنیادنانی ژیانی گەل»و خزمەتکردنی دەوڵەت تەرخان بکرێن[٥١] . هەروەها ئەو وەهای دەبینی کە چاککردنی باری دەوڵەت بە گۆڕینی دڵ‌و دەروونی خەڵکەکە بەدی‌نایەت ، بەڵکوو بە گۆڕینی دام‌ودەزگاکان بەدی‌دێ . بۆیە دەبینین ئەو نەك تەنیا لە مەسەلەی ئایین دەدوێ ، بەڵکوو باسی گشت پەیوەندی‌یەکانی نێوان خەڵکی دەکا وەك خۆشەویستی‌و ڕق‌وکینەو هونەرو هەموو دیاردەکانی ژیان خۆی ، بەپێی ئەو دەورەی لە کۆمەڵدا دەیگێڕێ .

ڕاستە کە نیکۆلۆ ئەرکە ئایینی‌یەکانی خۆی بەجێ نەدەهێنان،بەڵام کافر نەبوو ،

بەڵکوو—وەك هەندێ سەرچاوە دەیسەلمێنن—«بەپێی نەریتە ئایینی یە ناچارکاری یەکان» دەژیا[٥٢] . پڕ بە دڵیش ڕێزی لە دامەزرێنەرانی ئایینەکان دەناو وای بۆ دەچوو کە ئەوان دەبێ زیاتر لە دامەزرێنەرانی دەوڵەتان جێگەی دەست بۆ بەسنگەوە گرتن[٥٣] بن .

جزویتەکانو کەسانی تریش ، هەروەها هەڵوێستی مەکیاڤیللی یان سەبارەت بە چاکەکاری و دڵرەقی بە شێوەیەکی دوورلەهەر بەهایەکی مەوزووعی یانە دەشێواند . ئەوان وەك لەوەبەر وتمان ، خۆیانیان لە گشت ئەومەرجانە گێل دەکرد کە مەکیاڤیللی لە هەموو کتێبەکانیدا پێی لەسەر دادەگرتن و چاویان لەو قسە ئاشکراو ڕوونەی ناو «دەمەبەقی» کەی دەنووقاند کە دەڵی : سەرکەوتنی ڕۆمەکانو گەشەسەندنیان تا ڕادەیەکی زۆر ئەنجامی خۆ بەستنەوەیان بووە بە چاکەکاری یەوە[٥٤]. ئەوانە لە هەڵسەنگاندنی ئەم لایەنەی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللیدا ، بە ئەنقەست ئەوەیان فەرامۆش کردوە کە ئەو لە کردارورەفتاری خەڵکە ئاسایی یەکەی نەکۆڵیوەتەوە ، بەڵکوو باسی لە ئەرکەکانی سەر شانی ئەو حوکمرانانە بووە کە هەڵسووڕاندنی کاروبارێکی گەورەو گرانو ئاڵۆزیان دەکەوێتە ئەستۆو کە یەکەمین پێداویستیش لەم ڕووەوە ، تێگەیشتنی شتە بە باری ڕاستەقینەی خۆیداو کەلاخستنی هەستو سۆز لە پێناوی جێبەجێ کردنیدا بە باشترین شێوە . هەروەها نیکۆلۆ ئەم واقیعەی بە شێوەیەکی کاریگەرو ڕوون لێکداوەتەوە ، چونکە ئەوانەی ناتوانن لە کاتی پێویستیداو لە پێناوی بەرژەوەندی گشتیدا لە نەریت لابدەن «چاکتر وایە چ کارێکیان حەز لێ یە بیکەن تەنیا سیاسەت نەبێ» ، لەبەر ئەوەی سیاسەت بە لایەوە «جۆرێکی ئەوتۆیە لە چالاکی یەکانی مرۆڤ کە مل کەچی هیچ مەرجو هاندەرێکی گیانی یا خاوەن سیمایەکی ئەدەبی نی یە» و بەوە لە گشت چالاکی یەکانی تری مرۆڤ جیادەبێتەوە[٥٥] . جا بەم جۆرە مەکیاڤیللی دەبێتە یەکەمین کەسێك کە تاریفێکی نوێی بۆ مەفهوومی دەوڵەت دارشتبێ .

لەپاڵ ئەو پێوانانەدا کە جارەها لامان دایە سەریان ، مەکیاڤیللی بالاترینی ئەو چاکەکاری یانەشی لەخۆگرتوون کە لە کۆڕی پەیوەندی یە سروشتی یەکانی نێوان

خەڵکیدا هەن . بۆ نموونە لە میردا وتوویە «بێگومان ئێمە هەق ئەوەمان نی یە سیفەتی پاکی و چاکەکاری بدەینە پاڵ ئەو کەسەی هاوولاتی یەکانی خۆی دەکوژی و ناپاکی لە برادەرو دۆستەکانی دەکاو پشت دەکاتە پەیمانەکانی و بەزەیی و دینداری دەخاتەلاوە . رەنگە مرۆڤ بتوانێ لە رێگەی ئەم کردارانەوە بە میرایەتی بگا ، بەلام ناتوانێ بگاتە سەربەرزی –میر– بەشی هەشتەم» . هەروەها «ئەو دۆستایەتی یەی لەسەر بناغەی کرینو فرۆشتن بنیادنرابێ دۆستایەتی یەکی ساختەیەو ئەگەرچی بە پارەو پوول دەکردرێ بەلام جێگەی باوەرو متمانە نابێ و لەو بابەتەیە کە هەر هێندەی پێویستیت پی ی هەبوو وەك نەبووبێ وەهایە –میر– بەشی حەڤدەیەم» .

بەلام میر لەسەری پێویستە وەك وتم «ئەگەر بۆی لوا با پشت نەکاتە خێرخوایی ، بە مەرجێك کە ئەگەر تەنگەتاوو ناچارکرا ، کۆ لە شەرخوایی نەکاتەوە» . لەگشت حاڵەتێکیشدا بۆ چوونی مەکیاڤیللی لە هەڵسەنگاندنەکانیدا ، هەر وەك هەڵسەنگاندێکی رووت دەمێنێتەوە . چونکە دەشێ «ئەوەی وەك چاکەکاری دێتە پێش چاو» لە هەموو وەختێکدا چاکەکاری نەبێ ، لەبەر ئەوەی «دەگونجێ ماڵوێرانی ی لێ بوەشێتەوە» ، یا ئەوەی لەباری سەرنجێکی ئاسایی یەوە وەك خراپەکاری دێتە پێش چاو ، لەباری سەرنجێکی سیاسی یانەوە وەها نەبێ ، بەتایبەتی ئەگەر بووە هۆی «زامن کردنی ئەمن و ئاسایش و سەرکەوتن» . بۆیە «ئەو میرەی بۆ فێربوونی چۆنێتی کردارو کردەوەی ئاژەڵ خۆی بەناچار دەبینێ ، پێویستە لە یەك کاتدا لاسایی رێوی و شێریش بکاتەوە ، چونکە نەشێر دەتوانێ خۆی لە تەڵە بپارێزێ و نە رێوی یش دەتوانێ لە رووی گورگاندا پارێزگاری لە خۆی بکا . لەبەر ئەوە ناچار دەبێ ببێتە رێوی تا تەڵە بناسێتەوەو ببێتە شیر تا گورگ بتۆقێنێ –میر– بەشی هەژدەیەم» .

لە هەموو ئەوەی باسمانکرد ، رای مەکیاڤیللیمان بە ئاشکراو بە روونی بۆ دەردەکەوێ کە : مرۆڤ دەتوانێ خۆی لە جیهانی سیاسەت بەدووربگرێ و ئەوسا بە پێ ی پێوانە بالاکانی رەوشت و رەفتارو بەبێ ئەوەی بە موو لێ یان لابدا هەڵبسوورێ و بگرە لەسەری پێویست دەبێ وەها بکا . بەلام ئەگەر چووە گێژاوی سیاسەتەوە ، ئەوا دەبێ لە ژێر رۆشنایی یاساکانیدا هەڵبسوورێ . ئەگەرچی مەکیاڤیللی تەنانەت

لێرەشدا ، ئەوەی لە میرە نوێیەکەی خۆی نەخواستوە شتێك بکا کە جارەهای جار رووی نەدابێ . ئەو «حوکمڕانەکانی ئەوروپای بەدرەفتار» نەکردوە وەك دەوترێ ، بەڵکوو «زۆر ئاسایی کردارو رەفتارەکانیانی وەك بەتەبیعەت هەن لێکداونەتەوە»[٥٦] .
یا بە واتایەکی وردتر ئەو سەیری مرۆڤی ، حاکم بێ یا مەحکوم ، وەها نەکردوە کە دەبێ هەبێ ، بەڵکوو وەهای تێڕوانیوە کە هەیە . بۆ نموونە لە «میر»دا کە زیاتر لە هەر کتێبێکی تری تاوانبار دەکرێ ، هەمان وێنەی تەڵخی باری کۆمەڵایەتی دەبینرێ کە سەدان فەیلەسووف‌و رووناکبیری لەوەبەرو لەوەپاشی مەکیاڤیللی ئیشارەتیان پێ‌داوە .
هەروەکوو ئەو سەردەمەی نیکۆلۆ تیایدا دەژیا ، سەردەمی فرت‌و فێڵ‌و پیلانگێڕان‌و ئیرهابێکی ئەوتۆ بوو کە گشت کووچەو کەل‌و قوژبنێکی ئەوروپای دینی‌و دنیایی‌و بگرە رۆژهەلاتی ئیمەشی گرتبووەوە . پێش پەیدابوونی مەکیاڤیللی بە چەند سەدەیەك پادشای ئەڵەمانیایی ئۆتۆی یەکەم (٩١٢-٩٧٣) لە هەڵس‌و کەوتیدا لەگەڵ سەردارو تیرەکان‌و لەگەڵ ئایینداو لەناومەملەکەتەکەی‌خۆی‌و ئەو ناوچانەشدا کە داگیری دەکردن ، هەموو ئەم ئامۆژگارییانەی مەکیاڤیللی‌ی پەیرەو دەکردن . خۆ ئەگەر سیزار بۆرجیای قارەمانەکەی مەکیاڤیللی ، سێ جار خوشکەکەی خۆی بۆ ئامانجی سیاسی‌ی رووت بەشوو دابێ ، ئەوا ئۆتۆش پێش ئەو بە پێنج سەد ساڵ ، تەنیا بۆ ئەوەی نازناوی پادشای ئیتالیا وەربگرێ ، بێوەژنەکەی ئەو پادشایەی لە خۆی مارە کردوە ، هەروەکوو -بە بیانووی گەڕاندنەوەی پاپاوە بۆ سەر تەختەکەی دوای دەرکردنی لە لایەن خەڵکی رۆماوە - شالاوێکی بردە سەر شارەکەو پاپا دەرکراوەکەی گەڕاندەوە شوێنی خۆی کە ئیتر لەو ساتەوە کردی‌یە داشێکی دامە بە دەست خۆیەوەو بە پێی ئامانجە سیاسی‌یەکانی،چۆنی دەویست وەهای هەڵدەسووڕاند . لەوانە پاپا لە ساڵی ٩٦٢دا تاجی ئیمپراتۆرێتی بە ئۆتۆ بەخشی کە بووە سەرەتای سەرهەڵدانی ئیمپراتۆرێتی پیرۆزی رۆمانیا . یا سیاسەتی پادشاکەی‌تری ئەڵمانیا ئیمپراتۆری ئیمپراتۆرێتی پیرۆزی رۆمانیا فردریك باربارۆسا (١١٢٥-١١٩٠) لە هەندێ درێژکاریدا نەبێ ، دەنا هیچ جیاوازی‌یەکی لەگەڵ ئەوەی پێشوویدا نەبوو . یا پادشای فەرەنسایی شارلی گەورە (شارلمان-٧٤٢-٨١٤) ، مەسیحی‌یەتی هەر بەو شێوەیە کردە هۆیەك بۆ چەسپاندنی

مەملەکەتەکەی کە مەکیاڤیللی دوای نزیکەی حەوت سەد ساڵ بە نموونەیەکی باڵای دایە قەڵەم.

بەڵام لەسەردەمی مەکیاڤیللیدا کە «هێزو تەڵەکەبازی بوو بوونە کلیلی سەرکەوتن»و ناوی نرابوو «سەردەمی فرتو فێڵو سەرکێشی»[57]. دەرەبەگەکانی ئەڵەمانیا هێشتا «میر» یان نەخوێندبووەوە، وەختێ لە ژێر پەردەی ئاییندا بزووتنەوە مەزنەکەی جوتیارانیان (١٥٢٤-١٥٢٥) نوقمی دەریایەکی خوێن کردو نزیکەی سەد هەزار کەسیان کوشت کە تاوانی گەورەیان جەسارەتی داواکردنی تۆزێ سووککردنی باری کڵۆڵیو کەساسی‌یان بوو. هەروەکوو گەلێ لە پاپاکان لەسەردەمی ئەوو پێش ئەوو دوای ئەودا لە تەڵەکەبازیو دڵڕەقی بەولاوە شێوەیەکی تریان بۆ مامەڵەکردن لە لا نەبوو. دەتوانرێ دەیەها نموونەی مەکیاڤیللیستی‌یانەی تر لە مێژووی بەر لە مەکیاڤیللیدا بهێنرێنەوە. بگرە دەزگا جزویتی‌یە[58] سەرگەرمەکە بۆ کاسۆلیکی‌یەت کە بەشێکی گەورەی گوناهی زڕاندنی ناوو ناوبانگی مەکیاڤیللی‌ی دەکەوێتە ئەستۆ، خۆی پتر لەهەر لایەنێکی‌تر بە مەکیاڤیللی‌یەت تاوانبارە، چونکە هەر لەسەرەتای دامەزراندنی‌یەوە لە ساڵی ١٥٣٤ دا دروشمی «ئامانج بوار بە رێ‌وشوێن دەدا لەهەر چەشنێك بن»ی گرتبووە خۆی.

لە رۆژهەڵاتیشدا زۆربەی سوڵتانەکانی عوسمانی‌یەکان، بێ‌ئەوەی ناوی مەکیاڤیللی یا ناوبانگی «میر» یان بیستبێ، ئامۆژگاری‌یەکانی ئەویان بە جۆرێکی شێواو پەیرەو دەکرد. بۆ نموونە سەلیمی یەکەم بە یاریدەی ئینکیشاری‌یەکان، لەساڵی ١٥١٢ دا بایەزیدی دووەمی باوکی لەسەر تەخت لاداو وەك کوڕێکی «وەجاخ روونکەرەوە»، ئەو داخوازی‌یەی باوکی بجێ‌بەجێ کرد ماوەی بدا بچێ لەو شارە دابنیشێ کە تیایدا لە دایك بوو بوو، بگرە هێندە بۆی «بەوەفا» بوو کە تا ئاستی شوورەی پایتەختی مەملەکەتەکەشی، بەرێی بکاو ئیتر تەنیا دوای رۆژێك یا دوو رۆژ بمرێ. سەلیم بەوەشەوە نەوەستا بەڵکوو بە بەهانەی زامن‌کردنی ئاسایشی مەملەکەتەکەی مبە رەچەڵەکی هەموو برا گەورەکانیو منداڵەکانیاندا چووە خوارەوە، هەروەکوو بە یەك جەزرەبە چل هەزاری لە شیعەکانی ئەنازۆڵ قەلاچۆ کرد، دوای ئەوەی فەتوایەکی بە

شێخی ئیسلام بۆ سەلماندنی ئەو کارە نەگریسەی دەرکرد . بۆیە سەلیم بە هەقیانەت لەقەبی یاوز واتە سامناك یا تۆقێنەری وەرگرت . هەروەها دەسیسەو پیلان لە لایەن دەستەو دایەرەی ژنانەوە کارێکی وەهای کرد سەلیمی دووەمی مەی‌خۆری بەدمەست‌و ناشیاوترینی کورانی سلیمانی قانوونی ، ببێتە میراتگری تەختی پادشایەتی ی ئەو باوکەی بە جەدارەتەوە لەقەبی قانوونی ی لە رۆژهەلاتداو مەزنی لە رۆژئاوادا لی‌نرا بوو . خۆ مرادی سێیەم سفتاحی سەردەمی خۆی بە کوشتنی هەر پێنج براکەی لە ساڵی ١٥٧٤ دا دەس‌پێکردو کورەکەیشی محمدی سێیەم «لێهاتوویی‌یەکی» گەورەتر لەوی نواند ، وەختێك هەر لە رۆژی مردنی باوکیدا لە ساڵی ١٥٩٦. دا ، فەرمانی‌دا هەر نۆزدە براکەی بخنکێزێن‌و لەیەك کاتیشدا لەتەك باوکیدا لە مزگەوتی ئایاسۆفیادا ناشتنی‌و کۆری تازێشی بۆ سازدان کە بە دەمی‌یەوە نیشانەی دڵگوشراوی‌و خەفەتباری بۆ ئەو «قوربانی‌یە» گەورەیەی لە پێناوی «سەربڵندی»ی ئیمپراتۆرێتە نەمرەکەدا دابووی بەرۆکی روخساری بەر نەدەدا .

جا لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە کایەوە کە ئایا لە گشت نووسینەکانی مەکیاڤیللیدا هیچ شتێکی وەهایان تێدایە بەهانەی رەوا بۆ ئەم جۆرە کردەوانە بهێنێتەوە کە کەسانی تر هەوڵیان داوە بەهانە ئەگەر بۆ هەمووشیان نەبێ بۆ زۆربەیان بهێننەوە ؟ .

پێش ئەوەی کۆتایی بەم باسە بێنین ، پێویستە ئیشارەت بە راستی‌یەکی گرنگی‌تر بدەین کە پەیوەندی‌ی پێوە هەیە ، ئەویش ئەوەیە کە لەسەردەمی مەکیاڤیللیدا وڵاتە ئەوروپایی‌یەکان یەکیان دەگرت‌و بە رێگای یەکگرتندا گیروگرفتەکانی خۆیانیان دەبراندەوە . لە کاتێکدا گیروگرفتەکانی ئیتالیا تا دەهات دەئاڵۆزاو پەرت‌پەرت بوونەکەی قووڵتر دەبووەوەو ئەمە مەسەلەی یەکگرتنە نەتەوایەتی‌یەکەی‌لێدەکردە تارمایی‌یەکی ئەوتۆ کە لە ئاسۆی دووریشدا بەدی‌نەکرێ . جا هەر توندوتیژی‌ی ئەو گیروگرفتارانە بوو کە دەبووە مایەی توندو تیژی‌ی شێوەی چارەسەرکردن‌و دەربڕین لە لای کەسێکی وەك مەکیاڤیللی کە وەنەبێ تاقە روونا کبیرێکی ئیتالیاییش بووبێ لەم رووەوە لە هاو وێنە ئەوروپایی‌یەکانی جیاواز بووبێ . بۆ نموونە بۆ چوونە سۆشیالیستی‌یە ئایدیایی‌یەکانی کامبانیللا ، زۆر لە بۆ چوونەکانی پێشەنگی ئایدۆلۆژیای سۆشیالیزمی

ئایدیایی تۆماس مۆری ئینگلیزی شۆڕشگێرانەتر بوو . هەروەکوو هەڵوێستی زاناو فەیلەسووفی ئیتالیایی جوردانۆ برۆنۆ لە بەردەم دادگاکانی پشکنیندا ، هێندە ئازایانە بوو کە وێنەی لە لای هیچ کام لە زانا ئەوروپایی‌یەکانی سەردەمی راپەڕینی وەك کۆبەرنیکۆس‌وکەسانی‌تر نەبوو . ئەو دوای هەشت ساڵ ئازاردانی دڕندانەی بەردەوام ، لە رووی دادگادا ئەم قسە نەمرەی کرد : «وادیارە ئێوە بە ترسێکی گەورەترەوە لەوەی لای من دروست دەبێ ، بڕیارەکەتان دەردەکەن !» .

لەگشت ئەوەی باسمان‌کرد بە ئاشکرا بۆمان دەردەکەوێ کە کڵێسە دڵڕەقانە دژ بە مەکیاڤیللی‌و بیروباوەڕەکانی رادەوەستا . چونکە ئەو جەزرەبە یەك لە دوای یەکانەی لەو سەردەمەدا بەر کڵێسە دەکەوتن ، شێوەیەکی پڕ مەترسی‌تریان لە لای کۆن‌خوازەکان دەدا بە بیروڕا واقیعی‌یە لەرووەکانی مەکیاڤیللی لە چاو بیروڕای‌تردا ، بۆیە تەقەلایەکی زۆریان بۆ شێواندنیان دەدا . ئەوان لەپاڵ قەدەغەکردنی کتێبەکانی‌و سووتاندنی نموونەی جەستەیدا ، هەندێ لە کارگێڕە ئایینی‌یەکانیش چەندین کتێبیان بۆ هێرش‌بردنە سەر مەکیاڤیللی داناو تەرخان بوون بۆ زڕاندنی ناوو شێواندنی بیرو باوەڕەکانی .

سەیریش ئەوەیە حوماسەتی پرۆتستانتەکان بۆ دوژمنایەتی کردنی نیکۆلۆ هیچی لە کاسۆلیکەکان کەمتر نەبوو کە بە «جزویتێکی قیناع پۆش»[٥٩] یان دەدایە قەڵەم ، ئەمە لەگەڵ چاوپۆشی‌کردن لە یەکگرتنەوەی تەواویاندا لەو رەخنانەی ئاراستەی پاپایەتی‌یان دەکردن . ئەم هەڵوێستەی پرۆتستانتەکان ئەنجامی چەند رەفتارێك بوو کە لە لایەن هەندێ حوکمڕانی مەکیاڤیللیستەوە دژیان دەکران ، وەك لە دواییدا روونی دەکەینەوە . جا ئەو کتێبە گەورەیەی کە گانتی‌ی سەرگەرمی کالڤنیزم لە ساڵی ١٥٧٦ دا بە زمانی فەرەنسی بە ناوی «دژی مەکیاڤیللی»[٦٠] یەوە دایناوە ، سەرلیستەی ئەوکتێبانەن کە تا رادەیەکی زۆر هەر لە وەختێکی زووەوە لە وڵاتە ئەوروپایی‌یەکاندا کاریان‌کردە سەر ناوو ناوبانگی مەکیاڤیللی[٦١] . ئیتر هەر لەو وەختەشەوە زاراوەی مەکیاڤیللیزم بۆ یەکەمجار سەری هەڵداو بە فراوانی‌و بە خێرایی لەگەڵی مەیدانی ئایدولۆژی‌و سیاسی‌ی جۆراوجۆرداو لەگەڵیاندا شانۆگەری‌یە ئەوروپایی‌یەکانیش ، دەس‌کرا بە بەکارهێنانی .

٣- شانۆی ئینگلیزی :

شانۆی ئینگلیزی لەسەردەمی ئەلیزابیسدا دەورێکی گەورەی لە زڕاندنی ناوی مەکیاڤیللیدا گێڕا . کۆمەڵگای ئینگلیزی یەکەمباری سەرنجی دەربارەی مەکیاڤیللیو کتێبەکانی لە نێوان ئەو نووسینە دژکارانەوە لا دروست بوو کە بە شێوەیەکی تایبەتی گەمارۆی بیروراکانی دووتوێی «میر» یان دەدا . بۆ نموونە کتێبەکەی گانتیٚ لەساڵی ١٥٧٧ داکراوە بە ئینگلیزی ، لە کاتێکدا «دەمەتەقێ» لەساڵی ١٦٣٦و «میر» لەساڵی ١٦٤٠دا کراون بە ئینگلیزی[٦٢] . لەبەر ئەوە ئاسایی بوو کە رایەکی ناواقیعی دەربارەی نیکۆلۆو بیروباوەڕە سیاسی‌یەکانی لە نێو رۆشنبیراندا باوبێ‌و ئینجا لە شانۆی ئینگلیزیدا بە زوونی رەنگ بداتەوەو لەسەردەمی ئەلیزابیسی یەکەمدا بگاتە پۆپەی ، وەك ئەوەی لە ئەدەبیاتی ئینگلیزی‌ی ئەو پلەیەدا،کە ئێستاش بە فراوانی بە چەندین زمان بڵاودەبنەوە ، ٣٩٥ جار بە ناشایستەیی ئیشارەت بە مەکیاڤیللی‌و بیروراکانی دراوە[٦٣] . لەوانە شاعیرو شانۆگەری نووسی ناسراو کریستۆفەر مارلۆ (١٥٦٤-١٥٩٣)کە باری سەرنجی سەبارەت بە کڵێسەو هەڵسەنگاندنی ژیان‌و ئەندێشەو ئازار بە دەس چاودێرکاری‌یەوە لەگەڵ مەکیاڤیللیدا چۆن‌یەك بوو ، لە شانۆگەری‌یەکەیدا «جووولەکەی مالتە» ، وێنەیەکی شێواوی سەبارەت بە نیکۆلۆ پێشکەش‌کردوە ، بەبێ ئەوەی راستەوخۆ ئاگاداری بیروباوەڕەکانی بووبێ ، چونکە «میر» دوای مردنی ئەو بە نزیکەی نیو سەدە ئینجا کراوە بە ئینگلیزی . هەروەکوو شانۆگەری‌نووسی گەورەی هاوچاخی مارلۆ ، شکسپیریش (١٥٦٤-١٦١٦) هەروەهای کردوەو لە شانۆگەری‌ی «ژنانی ویندسوور»دا زاراوەی مەکیاڤیلیزمی بەکارهێناوە ، لە کاتێکدا کە جووت‌بوونێکی تەواو لە نێوان بیرو باوەڕی شکسپیرو مەکیاڤیللیدا هەیە ، بەتایبەتی لە رووی هەڵسەنگاندنی حوکمی (مطلق)ەوەو بگرە باری سەرنجیشیان بەرامبەر بە مرۆڤ .

گومانی تێدا نی‌یە کە رای ناشایستەی ئینگلیزەکان بەرامبەر بە مەکیاڤیللی جێ‌پەنجەیەکی ئاشکرای بە رووخساری ئەو بیرورایەوە جێ‌هێشت کە سەبارەت بەو بووە باو ، بەتایبەتی لە ولاتانی رۆژهەلاتدا کە پەیوەندی‌ی راستەوخۆیان لەگەڵ

رۆشنبیریی ئینگلیزیدا پەیدا کردو بە زۆری لەرێگەی ئەوەوە ئاشنای راپەڕین بوون، هەروەکوو پتر لە رێگەی زمانی ئینگلیزی‌یەوە شارەزایی‌یان دەربارەی مێژووی حوکمڕانە مەکیاڤیللیستە ئەوروپایی‌یەکان پەیدا کرد.

٤- مەکیاڤیللیستەکان:

حوکمڕانە مەکیاڤیللیستەکان دەورێکی ئەوتۆیان لە زڕاندنی ناوی نیکۆلۆدا گێڕاوە کە لە خراپیدا هیچی لە دەوری جزویتەکان کەمتر نەبووە. چونکە ئەوانە ئەو بابەتەیان لە بیروراکانی مەکیاڤیللی هەڵدەبژارد کە بۆیان دەگونجاو ئیتر بەزۆری ئەو مەرجانەیان پشت‌گوێ دەخستن کە بۆ کردارو رەفتاری حوکمڕانانی دانابوون. بۆ نموونە ژنە پادشای فەرەنسایی‌و بە نەژاد ئیتالیایی کاترین میدیتچی، «میر»ی بە کتێبی پیرۆزی خۆی[٦٤] دادەنا، بەبێ ئەوەی وەك لە هەڵس‌وکەوتی خودی خۆی‌و سیاسەتە گشتی‌یەکەیدا دەردەکەوێ، بیروباوەڕەکانی بگرێتە خۆی.. بەلاّم دڵ‌مەستی‌یەکەی بەرامبەر مەکیاڤیللی‌و هاندانی بۆ بلاّوکردنەوەی «میر» بەس بوون بۆ لە قەڵەمدانی «لە قەڵەمدانی مەکیاڤیللی» کە بەر پرسیارە لەو کارە نەگریسەی کاترین کردی، وەختێك لە ساڵی ١٥٧٢دا بە شێوەیەکی نامەردانە، لەشەوێکدا کە پرۆتستانتە فەرەنسایی‌یەکان بە بۆنەیەکی ئایینی‌یەوە لە (سان برسلۆمیۆ)دا ئاهەنگیان دەگێڕا، قەسابخانەیەکی بۆ نانەوە کە ئەوە بووە هۆی هەڵڕشتنی لێشاوی رق‌وکینە لە لایەن پرۆتستانتەکانەوە بەسەر مەکیاڤیللیدا. ئینجا ئەوە بوو دوای ئەو کارەساتە بە تەنیا پێنج ساڵ، گانتێ کتێبەکەی خۆی «دژی مەکیاڤیللی»ی دەرکردو تیایدا نەك تەنیا تاوانی قەسابخانەکەی خستە ئەستۆی ئەو، بەڵکوو بەرامبەر بە هەموو خراپەکاری‌یەکانی پادشاکانی فەرەنسا، هنری‌ی دووەم‌و شارلی نۆیەم‌و هنری‌ی سێ‌یەم بەرپرسیاری کرد[٦٥]. هەروەکوو رەنگە مەکیاڤیللی تاقە قوربانی‌ی دەستی کاسۆلیکی‌یەتیش نەبێ کە پرۆتستانتەکان نەك هەر پارێزگاری‌یان لێ‌نەکرد، بەڵکوو زۆر بە ئاسانی بەوەش گوناهباریان کرد کە «مامۆستای پادشا کاسۆلیکەکانە»[٦٦].

یا پادشای بروسیایی فردریکی گەورەی بەناوبانگترین مەکیاڤیللیست، بە حوماسەتێکی ساختەوە دژایەتی‌ی مەکیاڤیللی‌ی دەکرد. پێش ئەوەی بێتە سەر

حوکم ، لەو نامانەدا کە بۆ ڤۆلتێری ڕووناکبیری فەرەنسایی دەناردن‌و لەسەر دەستووری پادشاو میرەکانی ئەورووپا کە تەقەلایاندەدا خۆیان لە بەرگێکی گونجاو لەگەڵ نەریت‌و بەهای سەردەمی ڕووناکبیریدا بنوێنن ، هێرشی دەبردە سەر مەکیاڤیللی . لەو ساڵەشدا کە چووە سەر تەختی پادشائەتی ، کتێبێکی بە ناوی «دژی مەکیاڤیللی» یەوە (٦٧) دەرکرد کە تیایدا نیکۆلۆی بە «پارێزگاری‌کەر لە تاوان»و بە یەکێك لە «ناگەهانی‌یەکانی شەیتان»ی (٦٨) ناو برد . هەروەها فردریك لە هەمان کتێبدا نووسیویە کە مەکیاڤیللی ئامانجی لە بیرو ڕاکانی دامەزراندنی «حکوومەتێکی زۆرداری غەدداری چاوچنۆك»و هەڵگیرساندنی «جەنگی ناعادیلانە» بووە . جا ئەگەر چی مەکیاڤیللی لە هیچ یەکێك لە کتێبەکانیدا بانگی بۆ ئەم جۆرە شتانە ڕانەهێشتوە ، بەڵام فردریك خۆی لە ماوەی چل‌و شەش ساڵ حوکمڕانی‌کردنیدا زۆر لەوە زیاتری کردووەو وەك یەکێك لە مێژوو نووسان وتویێتی ، هەر ئەم جۆرە شتانەی بوون «کە لە دواییدا فریدریکی گەورەیان کردە پیاوێکی ناودار» (٦٩). دەبێ ئەوەش بڵێین کە فردریك لە زۆر ڕووەوە لە سیزار بۆرجیاو بەتایبەتی لە پاپا ئەلکساندەری شەشەمی باوکی دەچوو . ئەو زۆرداری‌یەکەی لە حوکمڕانی‌کردندا گەیشتە ڕادەیەك ماوەی نەدا هیچ وەزیرێکی هەبن بۆ ئەوەی —وەك لافی لێدەدا— مووچەکانیان بەسەر خەزینەوە نەبنە بار ، کەچی خۆی بەبێ حساب پارەی بۆ دروستکردنی کۆشك‌و تەلار بۆ خۆیو دەست‌و پێوەندەکەی سەرف دەکرد . یا لە کاتێکدا کە ناتوانرێ نە لە دوو توێی «میر»و نە لە هیچ کتێبێکی‌تری نیکۆلۆدا تەنیا یەك جار ستایش‌کردنی حوکمی تاکەکەسی ببینرێتەوە ، کەچی لای فردریك ئەمە گەیشتە ڕادەیەك کە بە تەنیا خۆی سەرپەرشتی‌ی سەرجەم کاروبارەکانی دەوڵەتی دەکردو مەیتەرەکەشی بە خوێندنەوەی ئەو نامەو نوسراوانەی بۆی دەهاتن کە لە کاتی بەرەبەیاندا دەیخوێندنەوە ، یاریدەی دەداو لە سەعات حەوتدا ئەوەی بەرای خۆی بە پێویستی بزانیایە کە پادشا دەبێ بیانبینێ ، بۆی دەکردنە پریاسکەیەکی گەورەو دەیخستنە بەردەمی . یا هەرچەندە مەکیاڤیللی داوای بایەخدانی بە سوپای نیشتمانی دەکرد ، بەڵام قەت ئامۆژگاری‌ی ئەوەی نەکردووە کە میرە نموونەیی‌یەکەی ٨٠٪ داهاتی دەوڵەت بۆ کاروباری جەنگ‌و

بەرگری تەرخان بکا وەك فردریکی گەورە دەیکرد . لە راستیدا رەوانترین وتە دەربارەی کتێبەکەی فردریك ئەوەکەی ڤۆلتێرە کە وتوویە :

«ئەگەر مەکیاڤیللی شاگردەمیرێکی[٧٠] هەبووایە ئەو ئامۆژگاری‌یەی دەدایە کە یەکەم ئەرك‌و پێویست بێ بەجێ‌ی بێنێ ، دەبێ دانانی کتێبێك بێ دژی مەکیاڤیللی»[٧١] .

جا بەراستی فردریك ناوبانگی خۆی بەم کتێبە دەس پێکردو رەنگیشە بەوە بووبێتە دوا کەسێك کە «مێژوو ماوەی دابێ وێنەی راستگۆیی بشێوێنێ»و[٧٢] بەو نەگریسی‌یەش . بەڵام ئەوە ئەوراستی‌یە ناشارێتەوە کە فردریك یەکێك بووە لەوانەی لە چەسپاندنی نەریتێکی ناواقعیدا بەرامبەر بە مێژوونووسی گەورەی سەردەمی راپەرین بەشدار بووە .

٥- لاسایی کردنەوە :

ئەو هێرشە فراوانەی لە سەدەی شازدەیەمدا کرایە سەر مەکیاڤیللی ، بووە هۆی دروستبوونی باری سەرنجێکی ناشایستە دەربارەی‌و بە شێوەیەکی نامەوزووعی‌یانە ، ئەم نەوە بەو نەوەیەی رادەگەیاند . زۆربەی ئەوانەی زاراوەی مەکیاڤیللیزم بەکاردەهێنن کتێبەکانی نیکۆلۆیان نەخوێندۆ تەوە ، یا لە چاکترین حاڵەتدا تەنیا بە خوێندنەوەیەکی رووکەشی‌ی «میر» داکەوتوون کە نەك بچووکترینی کتێبەکانێتی ، بەڵکوو نیسبەتێکی زۆر کەمی نووسینەکانی پێکدەهێنێ ، ئەمە جگە لەوەی کە تەنانەت «میر» خۆیشی «وەك زانیاری نەك وەك پروپاگندە»[٧٣] پێویستی‌ی بە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی کۆششکارانە هەیەو بگرە هەندێ لە مێژوو نووسان دەڵێن کە «میر» دەبێ لە جارێك زیاتر بخوێنرێتەوە ، «یەکەم جار رووکەشی کە دەبێتە هۆی-بوغزاندنی-نووسەرەکەی‌و دووەمجار بەوردی کە نیازو مەبەستی راستەقینەی روون دەکاتەوە»[٧٤] .

لاسایی‌کردنەوەی کوێرانەو پشت‌گوێ خستنی تەواوی کتێبەکانی مەکیاڤیللی ، بوونە هۆی ئەوەی خەڵکەکە نەتوانن خۆبەخۆی خۆیان ئاشنای ئەو بیروڕایانە بن کە نیکۆلۆ بە دڵسۆزی‌یەوە بانگی بۆ رادەهێشتن . هەر مرۆڤێك ئەگەر هات‌و بەبێ بوونی

فیکرەیەکی حازر بەدەستی پێشکرد لە لای . دەستی کردە خوێندنەوەی «میر»و بەتایبەتی «دەمەتەقێ». ئەوا بەئاسانی دەرك بەوە دەکا کە مەکیاڤیللی جەمهووریەت خواز بووە پتر لەوەی لایەنگری حوکمێکی زۆردارانەی تاکەکەسی بووبێ . ئەو هەر لەسەرپشتی بێشکەوە بە ئاووهەوایەك پەروەردە بووەو نەش‌ونمای کردوە کە بیروباوەری جەمهووری‌یەت خوازانەی تێدا باو بووە . چ لە شەقامەکانی شارەکەی فلۆرنسادا بووبێ‌و چ لە ناو چواردیواری ماڵەوەیدا کە باوکی‌و باپیری لە هەرە سوارچاکانی جەمهووری‌یەت خوازان بوون . هەروەها ئەو بە دڵسۆزی‌یەکی بێ‌پایانەوەو بە باوەڕێکی هۆشیارانەوە . خزمەتی رژێمی‌جەمهووری‌ی لە فلۆرنسادا کردوەو لە هەڵسەنگاندندا بە «حکوومەتی گەل»ی[٧٥] ناو بردوە . تاقیکردنەوەکانی مێژووی دێرینیش وایان فێر کردوە کە بەهێزی‌و مەزنی‌ی رۆما زیاتر لەهەر شتێکی‌تر لە رژێمە جەمهووری‌یەکەیدا بووە . چونکە لە ژێر سێبەریدا ، لیهاتوویی نەك میراتگری ، ساغی دەکردەوە کە دەبێ کێ هەقی چوونە سەر دەزگای حوکمرانی‌کردنی هەبێ . لەبەر ئەوە مەکیاڤیللی بە ئاواتی ژیاندنەوەی ئەو رژێمەوە بوو کە بە «بە روونی» لە «میر»و بەتایبەتی لە «دەمەتەقێ»دا دەردەکەوێ‌و تەنانەت رۆسۆ «میر» بە کتێبی جەمهووری‌یەت خوازان دادەنێ[٧٦] . مەکیاڤیللی سەرکەوتنی رژێمی جەمهووری‌ی بە رادەی هۆشیاری‌ی خەڵکەکەو لەخۆگرتنی رەوشت‌و رەفتاری چاکەکارانەوە بەستۆتەوە . بەڵام لە حاڵەتی گەندەڵی‌و بەرەڵلاییدا وەك لە زۆربەی وڵاتەکانی ئەوروپاو لە سەروویانەوە ئیتالیادا رووی دابوو ، مەکیاڤیللی وای دەبینی دەبێ حوکمێکی دکتاتۆرانەی ئەوتۆیان تێدا دا بمەزرێنرێ کە بتوانێ بیڕای‌ببڕ کۆتایی بە گشت شێوەکانی ئەو ئاژاوەگەری‌یە بهێنێ کە وێرانکاری بەگەل‌و نیشتمان دەبەخشن . ئەو لەم رایەشیدا لە زۆربەی ناودارەکانی‌تری سەردەمی راپەڕین جیا نەبۆتەوەو لە (منطق)ی مێژوو دەرنەچووە کە لەو پلەیەیدا ، سەرهەڵدانی چەندین رژێمی حوکمرانی‌کردنی (مطلق)ی ئەوتۆی سەپاند کە لە پاشاندا گۆرانو بەرەوپێشەوەچوونی کۆمەڵگایانی ئەوروپایان کەوتنە ئەستۆ. سەرهەڵنەدانی ئەو جۆرە رژێمە لە ئیتالیادا ، بە گرنگترین هۆی دواکەوتن‌و پەرت‌پەرت بوون‌و بێ‌هێزی‌یەکەی لە رووی‌ئەو جۆرە دەوڵەتە ئەوروپایی‌یانەدا دادەنرێ کە سەرکەوتووانە

ڕژێمی (مطلق)یان تێدا دامەزێنرابوون .

جا فاشیو نازی‌یەکان دواکەسانێك بوون که تەقەلایان‌دا بیروباوەڕە، جەمهووری‌یەت‌خوازەکەی مەکیاڤیللی پشت‌گوێ بخەن‌و خۆیانی لی‌لابدەن .

٦- فاشی‌یەت‌و نازی‌یەت :

فاشی‌یەکانی ئیتالیاو نازی‌یەکانی ئەڵەمانیاش لە بۆچوونی تەنگەبەری خۆیانەوە بایەخیان بە مەکیاڤیللی‌داو لەبەر ئەو ڕۆشنایی‌و بۆچوونەدا هەوڵیان‌دا بیروباوەڕەکانی سەرلەنوێ لە چوارچێوەیەکی تەسکی رووتدا لە قاڵب بدەنەوە ، ئەمە لە کاتێکدا کە شکاندنی ئەو تەوقەی ئاڵێنرابووە نیکۆلۆ کۆششێکی زۆرو تێپەڕبوونی ڕۆژگارێکی دوورودرێژی پێویست کردبوو . ئەوەبوو ژمارەیەکی زۆر لە نووسەرانی ئەڵەمانیاو ئیتالیا چەندین کتێبی نوێ‌یان دەربارەی مەکیاڤیللی دانا کە بە شێوەیەکی نارەوا پی‌یان لەسەر بیروراکانی سەبارەت بە حوکمی (مطلق) دادەگرت‌و گشت ئەو لایەنانەیان پشت‌گوێ دەخست کە پەیوەندی‌یان بە بارودۆخی کات‌و شوێنەوە هەبووە . بۆ نموونە مۆسۆلینی وای‌داناوە گوایە مەزەبی مەکیاڤیللی سەبارەت بە حوکمی زۆردارانە «ئەمرۆش‌و دوای چوار سەدە هێشتا هەر زیندووە». [٧٧] ستایش‌کردنی مەکیاڤیللی لە لایەن نازی‌و فاشی‌یەکانەوە گەیشتبووە رادەیەك کە هێتلەر کتێبی «میر»ی لەسەر مێزەکەی لەبەر دەستیدا دانابوو ، دەشوترێ هەموو شەوێك پێش نوستن سەرلەنوێ بەشێکی لێدەخوێندەوە. بەلام مۆسۆلینی لێکوڵینەوەیەکی دەربارەی «میر» نووسی‌و دوکتۆرای پی‌وەرگرت . ئەو «میر»ی بە «هاوەڵی هەمیشەیی حوکمڕان دادەنا» .

لەگەڵ ئەوەشدا گەلێ نووسەری گەلەکەیان دەرکیان بەوەکرد کە ئەو لەخۆگرتنە نامەوزووعی‌یەی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی لەلایەن نازی‌یەکانو فاشی‌یەکانەوە ، بە بارێکی ناشایستەدا کار دەکاتە ناووناوبانگی مەکیاڤیللی ، بۆیە لە رووی ئەم هەڵوێستەدا راوەستان‌و لە سالانی سی‌یەکاندا کەوتنە روونکردنەوەی ئەو لایەنە گەشانەی بیروراکانی مەکیاڤیللی کە هیچ شتێك لەگەڵ هەڵوێستەکانی هێتلەرو موسۆلینیدا کۆی نەدەکردنەوە .

کەم و کووڕی یەکان

گومانی تێدا نی یە ئەو هۆیانەی پیشانمان دان ، بۆ زڕاندنی ناووناوبانگی هەر رووناکبیرێك لە جیهانداو شێواندنی بیروڕاکانی سەروزیاد بوون . هەروەکوو دەبێ بوترێ کە ئەوانەی تەنەلای زەفەربردنیان بە مەکیاڤیللی داوە ، دەستیان نەخستۆتە سەر کەم وکووڕی یە راستەقینەکانو لایەنە لاوازەکانی بیروباوەڕەکانی . ئەو پیاوە ، وەك هەریەکێك لە ناودارانی سەردەمی راپەڕینو وەك یەکێك لە نەوەی سەردەمی خۆی ، وەنەبێ لە هەموو ئەو کاروبارانەدا کە لێیان دوواوە راستی ی پێکابێ ، بەتایبەتی ئەوێك کە لە دەس بۆبردنی چەند باسێکی ئەوتۆدا پێشەنگ بووە کە لە باسە هەرە ئاڵۆزەکان بوون .

مەکیاڤیللی لە بیروڕاکانیدا ئایدۆلۆژیای بورجوازی یەتی گەشەسەندووی زیادەخوازی دەنواند . ئەو لە نووسینەکانیدا ستایشی بازرگانو پیشەدارە دەس ڕۆیشتووەکانی شارنشینەکانی ئیتالیای دەکردو ناوی بەگەڵ دەبردن (Popolo)و داوای لە میرەکەی دەکرد بایەخیان پێ بداو بارودۆخێکی وەهایان بۆ برەخسێنێ کە ببێتە هۆی پەرەپێدانی سوودو مەسلەحەتو خۆشحالی یان . بەلام بۆرجوازی یەتی ئیتالیایی هەر دوای لە دایك بوونە پێش وەختەکەی بەخێرایی لە نەش ونما کردن کەوتو لە پێش سەردەمی مەکیاڤیللی و لە رۆژانی ئەودا ، تووشی تەنگ وچەڵەمەیەکی کاریگەر بوو . لەبەر ئەوە هەر بە لاوازی مایەوەو بۆی نەلوا ببێتە ئەو هێزە بەکارەی بتوانێ ئەو ئەرکە گەورانە بەجێ بێنێ کە لە بارودۆخی سەختی ئیتالیادا دەکەوتنە ئەستۆی . بۆیە کارێکی ئاسایی بوو ئەوە لە هەندێ بیروڕای سەرگەرمانەی مەکیاڤیلیدا بۆ رژێمی پادشایەتی ی (مطلق) رەنگبداتەوە کە لە راستیدا جۆرە سات وسەودایەکی لەگەڵ ئایدۆلۆژیای دەرەبەگایەتیدا دەگەیاند ، چونکە ئەم رژێمە ئەگەرچی دژی بەرەڵلایی دەرەبەگایەتی دەوەستا ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا هەر شێوەیەکی بالاتری لە رژێمی سیاسی ی دەرەبەگایەتی پێکدەهێنا ، هەروەکوو ئەو جۆرە حوکمڕانی کردنە هێشتا لە سەردەمی مەکیاڤیلیدا ، لایەنە چاکەکانی خۆی لە دەس

نەدابوون . بۆیە ئەو دووفاقیو ئەمبەرو ئەوبەرکردنەی مەکیاڤیللی لە نێوان رژێمی کۆماریو پادشایەتی ی (مطلق)دا ، لەبەر رۆشنایی ئەوەدا نەبێ کە باسمان‌کرد ناتوانرێ لێکبدرێتەوە . ئینجا هەر ئەم باری‌سەرنجەیە کە دوژمنایەتی کردنمان بەرامبەر بە دیموکراتی‌یەت‌و سل‌کردنەوەیمان لە جەماوەر بۆ لێکدەداتەوە کە بە رای ئەو «بە ئاسانی جڵەو بۆ سەرکێشی شل دەکا»و ناویانی بە «بۆرەپیاو» یا بە «رەشۆکی-plobs» دەبرد . بگرە ئەو لە نێوان هەڵسەنگاندنی هەندێ لەو راپەرینە جەماوەری‌یانەوەی لە ئیتالیادا روویان‌داوە، هەڵوێستێکی دوژمنانەی (ئاشکرای) بەرامبەر دەربڕیون‌و لە ئاکامیدا وا کەوتۆتەوە کە مەکیاڤیللی لە گشت کتێبەکانیدا رووی قسە بکاتە میرەکان‌و دەسەڵاتداران‌و برادەرە رووناکبیرەکانیو بۆ ئەوان بنووسێ نەك بۆ جەماوەر . [78]

لێرەدا پێویستە ئیشارەت بە دوو راستی بدەین . یەکەمیان ئەوەیە : «ئەو گەلەی مەکیاڤیللی بە جۆش‌وخرۆشەوە پارێزگاری‌ی لێدەکرد ، لەو وەختەدا بریتی بوو لە سێ هەزارو دوو سەد کەس لە ناو نەوەد هەزار کەسدا کە ژمارەی خەڵکی فلۆرنسایان پێکدەهێنا» . [79]

دووەمیشیان ئەوەیە کە مەکیاڤیللی خۆی لەرووی کۆمەلایەتی‌یەوە یەکێك نەبوو لەوان ، بەلام دەیزانی چ دەورێکی گەورە لە گۆڕینی کۆمەڵدا دەگێرن ، ئەمە جگە لەوەی ئەو پەیوەندی‌یەی لەگەڵ سۆدیرینی‌دا هەیبوو کە یەکێك بوو لە دەستەی بورجوازی‌یەتی گەشەسەندووی فلۆرنسا ، کاری خۆی دەکردە سەر ئەو هەڵوێستەی بەرامبەریان .

هەروەها مەکیاڤیللی سەبارەت بە نیازخراپی‌ی ئادەمیزاد رایەکی هێجگار بەرچاوتاریکانەی هەبوو . لای ئەو خۆپەرستی بە باری چاك‌و خراپداو لەهەر شوێن‌و کاتێکدا بێ ، هەڵس‌و کەوتی مرۆڤ هەڵدەسوورێنێ . ئەو ئەگەرچی دانی بەوەدا دەنا کە گۆڕینی رژێم بۆی هەیە کاربکاتە سەر باری سایکۆلۆژی‌ی مرۆڤ ، بەلام ئەوە بە رای ئەو لە ئەنجامی ئەو یاسا نوێیانەدا پێکدێ کە ئامانجی رادەدانان بێ بۆ زیادەخوازی لە لای خەڵکەکە .

مەکیاڤیللی لە کۆڕی لێکۆڵینەوەی مێژوویدا گەلێ هەنگاوی گرنگی نا ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا خاوەنی بۆچوونێکی مێژوویی سەراپایی نەبوو . بۆیە بۆ نموونە لە وزەیدا

نەبوو لە گۆڕانی مێژوویی لە پلەیەکەوە بۆ پلەیەکی تر تێبگاو بەلای ئەوەوە ئەو رابوردووەی راستییەکانی لە دووتویێی کتێبەکانی مێژوو دەردەکێشان ، تا رادەیەکی زۆر لەو حازرە دەچوو کە تیایدا دەژیاو دەیناسی . ئیتر لێرەوە مەکیاڤیللی ئەو رایەی لا پەیدا بوو گوایە مێژوو جۆرە زنجیرەیەك تاقیکردنەوەی ئەوتۆیە کە دەشێ لە تێگەیشتنی تەبیعەتی ئادەمیزاددا بە شێوەیەکی چاکتر یاریدەی مرۆڤی دانا بدا وەك لەوەی تەنیا پشت بە تاقیکردنەوەو یادگارەکانی شەخسی خۆی ببەستێ .

بەهەر حاڵ ئەم لایەنە کوورانەی بیروباوەری مەکیاڤیللی وەك رووناکبیرێکی گەورە ، لە بایەخی کەم ناکەنەوە ،بەتایبەتی ئەگەر لە چوارچێوەی کات و شوێن و هۆیە راستەقینەکانیاندا ، نەك رووکەشییەکانیان ، بە شێوەیەکی دروست هەڵسەنگێنرێن . بۆ نموونە ئەگەرچی هەڵوێستە بەرچاو تاریکییەکەی بەرامبەر سایکۆلۆژیای مرۆڤ هیچ بیانوویەکی بۆ نابینرێتەوە ، بەلام لەگەڵ ئەوەشدا ئەو راستییە ناسرێتەوە کە ئامانجی مەکیاڤیللی خولقاندنی هاوولاتییەکی ئیتالیایی نویێ نزیك لە کاملییەوە بوو. هەروەکوو ئەگەرچی هەڵوێستی بەرامبەر بە جەماوەر (سلبی) بوو . بە تایبەتی لە «میر»دا ، بەلام لە «دەمەتەقێ»دا گەلێ بیروڕای گرنگ و نوێی لە چاو ئەو سەردەمەدا دەربارەیان پێشکەش کردوە . بە رای ئەو «خەڵکە رەشۆکییەکەو میرەکان تەواو چون یەکن ، خۆ ئەگەر لە سەرمان پێویست بێ لایەکیان زیاتر لەوی تریان پەسند بکەین ئەوا گومانی تێدا نییە کە تای خەڵکە رەشۆکییەکە زاڵ دەبێ . بەلام ئەمە بەندی رادەی زۆرو کەمیی رێزگرتنیان لەو یاسایانە دەبێ کە هەردوو لالە سایەیدا دەژین» . هەروەها لە وتەکانی :«گومانی تێدا نییە کە بەهانەیەکی بەهێز هەیەو خەڵکی وا لێدەکا دەنگی گەل بە دەنگی خودا بشوبهێنن ، چونکە رای گشتی لە بەڵگەو ئیشارەت نیشانداندا هێجگار وردکارە ، بۆیە لەوە دەچێ هێزێکی نادیار پێشەکی گەل لە هەر خێرو شەڕێك ئاگادار بکا کە لە داهاتوودا تووشیان دێ» . هەروەها یەکێکی تر لە وتەکانی :«زۆر رووداو ئەوەشیان دەرخستوە کە خەڵکە رەشۆکییەکە لە مەسەلەی هەڵبژاردنی کاربەدەستان و ناسینیاندا لە میر چاکترن ، چونکە بە هیچ کلۆجێ ناتوانرێ گەل بەوە قایل بکرێ کەسێك بۆ ئەم جۆرە پایەو پلانە

هەڵبژێردرێ کە بە داوێن پیسیو ڕەوشتو ڕەفتاری گەندەڵ ناسرابێ ، لە کاتێکدا میر ڕەنگە قایل ببێو بگرە زۆر جار بەم جۆرە دامەزراندنە قایل دەبێ»(دەمەتەقێ–کتێبی یەکەم–٥٨).

لە هەموو حاڵێکدا پێویستە ئیشارەت بەوە بدەین کە لە حوکمدان بەسەر کەموکوورییەکانی مەکیاڤیللیدا ، وەك ڕۆتینبۆرگ بە هەقیانەت سەرنجی داوەتێ ، نابێ «لە کەشکەڵانی سەدەی بیستەمەوە» بڕوانرێتە بیروباوەڕە سیاسیو کۆمەڵایەتییەکانی «بەڵکوو دەبێ لە ناو شوورەی قەڵاکانی دەرەبەگەکانی سەدەی شازدەیەمەوە بێ .[٨٠]
چونکە مەکیاڤیللی سەرتاپای لە قوری سەردەمی خۆی دروستکراوەو زانیارییە سیاسییەکەشی ، فەلسەفەی ڕۆژگاری خۆی دەنوێنێ کە تەقەلای دامەزراندنی پادشایەتییەکی نیشتمانیی (مطلق)ی دەدا».[٨١]

دواجار ئەو کەموکوورییانەی مەکیاڤیللیو هی تریش ، لە ڕاستیدا سووکە کەموکوورین ، ، یا چاکتر وایە بڵێین لە پاڵ ئەو هەموو لایەنە چاکانەی بۆچوونە فیکرییە قووڵەکانیدا ، ئاسایین .

چەند بۆچوونێکی ئایدۆلۆژیایی تر

تا ئیستا باسی زۆر لایەنی سیاسیو کۆمەڵایەتیی بیروراکانی مەکیاڤیللیمان کرد ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا گەلێ مەسەلەی گرنگیتر ماون کە بۆ ئەوەی وێنەی نیکۆلۆ وەك ڕووناکبیرێکی لێهاتوو لە زەینی خوێنەرو خاوەن مەبەستدا ناتەواو نەبێ ، دەهێنێ بە نیشاندانێکی خێرا پێش چاویان بخەین . لێرەدا چاکتر وایە بە شێوەیەکی تایبەتی ئەو دەورەی دووپات بکەینەوە کە لە پێشخستنی زانیاریی مێژوودا گێڕاویێتی .

مێژوو سەرلیستەی ئەو زانیارییە مرۆڤایەتییانەیە کە بیروباوەڕی سەردەمی ڕاپەڕین کاری تێکردن . چونکە بایەخدان بە ژیاندنەوەی کەلەپووری کۆن خۆی لە خۆیدا بریتی بوو لە ئاراستەکردنی ڕۆشنایی بۆ سەر چەندین لاپەڕەی نەزانراو لە مێژووی سیاسیو ڕۆشنبیریو کۆمەڵایەتیو تەنانەت ئابووریی ئەورووپا لە سەردەمی

رۆمانەکان و گریکەکاندا . هەروەکوو دەس کرا بە بایەخدان بە شوێنەوارە کۆنەکانی رۆژهەڵاتیش . بۆیە **سەرهەڵدانی** «Epigraphy– لێکۆڵینەوەی نەخش و نیگارو هەڵکۆڵراوە کۆنەکان» وەك شێوازێکی گرنگ لە شێوازەکانی مێژووی کۆن ، راستەو خۆ بە سەردەمی راپەڕینەوە دەبەسترێتەوە . بەڵام کار تەنیا بەم لایەنە گرنگانەوە نەوەستا ، بەڵکوو جۆرە گۆڕانێکیش بەسەر شێوەی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و بەسەر باری سەرنجی مێژوونووساندا سەبارەت بە رووداوو شوێنی تا کە کەس تیایدا ، داهات . بۆ نموونە سەرنجێکی رەخنەگرانە دەربارەی سەرچاوەو لێکۆڵینەوە مێژوویی یە نوسراوەکان پەیدابوو ، بە جۆرێکی کۆششکارانە لە پەردەلادانی سەر رووی ئەو لاوازی یە زۆرانەدا کە لێکۆڵینەوەو لێکدانەوە مێژوویی یەکان لە سەردەمەکانی پێشتردا تووشی بووبوون و لە سەلماندنی چەندین راستی ی مێژوویی گرنگی ئەوتۆدا کە لە لای خۆیانەوە بوونە هۆی ریسواکردنی فیکری دەرەبەگایەتی – کڵێسەیی ، بەشداری ی کرد . هەروەها لە سەردەمی راپەڕیندا بۆ یەکەمجار مێژوو بەسەر کۆن و ناوەندو نوێدا دابەش کراو هەر لەو سەردەمەشدا گەلێ لێکۆڵینەوەی مێژوویی لە بابەتێکی تازە پەیدابوون کە بە بارێکی رێك و پێکی یەکگرتوودا بایەخیان بە کارەساتەکانی نیشتمان دەداو بە جۆرێکی گونجاو لەگەڵ هەستی نەتەوایەتی و نیشتمانیدا کە لەسەر هەڵداندا بوون ، کارە پڕ لە شانازی یەکانی رابوردوویان دەهێنایەوە یاد . بۆ نموونە گویکاردینی (١٤٨٣–١٥٤٠) یەکەم مێژوونووس بوو لە چوارچێوەیەکی پتەودا لە مێژووی ئیتالیای کۆڵی یەوە ، بە پێچەوانەی مێژوونووسانی پێشترەوە کە وەها راهاتبوون بە جیاجیا لە حکوومەت و ناوچە جۆراوجۆرەکانی بکۆڵنەوە . ئینجا هەر بە هاندانی هەستی نەتەوایەتی ، مێژوونووسە تازەکان کەوتنە گەڕان بە دوای چارەسەردا بە کردار بۆ گیروگرفتە سیاسی یەکانی کۆمەڵگاکانیان و تەقەلادانی زانینی هۆیە راستەقینەکانی رووداوە مێژوویی یەکان . بەم پێ یە ئەوان کاریگەری ی «هێزە میتافیزیکی یە» کانیان لە خولقاندن و بڕیاردان لەسەر چارەنووسی کارەسات رەتکردەوەو دەستیان کردە کۆڵینەوە لە دەوری تا کە کەسی هوشیار (سەرکردەو کەسانی مێژوویی بەناوبانگ) لە رەوتی رووداوەکاندا . بەڵام تەنیا ژمارەیەکی زۆر کەم لە مێژوونووسانی سەردەمی

راپەڕین توانی‌یان لەم رادەی لێکدانەوە براگماتی‌یانەیەی مێژوو تێپەڕ بکەن ، **چونکە** پوختەی کاری زۆربەیان بریتی بوو لە گەڕان بە دوای ئەو **هۆیە (منطق) یانەدا کە** سەرکردە سیاسی‌یەکان هەڵدەسووڕێنن .

مەکیاڤیللی لەم کۆرەشدا قووڵ‌بوونەوەیەکی زیاتری لە کەسانی‌تر سەلماندو بیروراکانی دەورێکی گرنگیان لە پێشخستنی لێکۆڵینەوەی مێژوویی‌و تیوری‌یەکانیدا گێرا ، چونکە ئەو لە لێکۆڵینەوەکانیدا لە سنووری لێکدانەوەی براگماتی‌یانەی مێژوو چوو بەودیوداو بە سەرنجێکی واقعی‌یانەی هەڵقولاو لە تاقیکردنەوەو شیکردنەوەوە . نەك لە لاهووت‌و تیوری‌ی مافی خواوەندی‌یەوە لە حوکمرانی‌کردندا . روانی‌یە دەوڵەت‌و یاساکانی‌و باوەڕیشی بە حەتمی‌یەتی رووداوە مێژوویی‌یەکان‌و بە پەیوەندی لە نێوانیاندا هێنا ، بەبێ گوێدانە ئیرادەی ئەوانەی تیایاندا بەشدار دەبن . هەروەکوو گەیشتە ئەو رایەی کە بەیەکدادانی سیاسی بزوێنەری بنچینەیی مێژووەو بەیەکدادانەکەش بە زۆری‌—وەك لە کتێبەکانیدا باسی کردوە شێوەیەکی کۆمەلایەتی‌و چینایەتی وەردەگرێ ، لەبەر ئەو ناکۆکی‌یە بنچ‌داکوتاوەی لە نێوان سوودو مەسڵەحەتی گەل‌و چینە موڵکدارەکاندا هەیە . بۆ نموونە لە کتێبە گەورەکەیدا «مێژووی فلۆرنسا» بە درێژایی کاروانی مێژووی ئیتالیا شوێن‌پێی خەباتی نێوان جەماوەرو ئەرستۆکراتی‌یەکان هەڵدەگرێ . لێرەوە ، واتە لە نێوان گەڕانی‌یەوە بە دوای هۆیە بزوێنەرەکانی رووداوە مێژوویی‌کانداو بەبێ گوێدانە ئیرادەی رووتی کەسان ، مەکیاڤیللی لە مێژوونووسەکانی سەردەمی راپەڕینی تێپەڕاندو پێشیان کەوت . خۆ ئەگەر زانیمان کە مەکیاڤیللی وەك سیاسی‌یەك دەربارەی مێژووی نووسیوە نەك وەك مێژوو نووسێك ، ئەوا ئەم کارەی بایەخێکی گەورەتر وەردەگرێ ، چونکە ئەو وەهای لە مێژوو دەخواست خزمەتی سیاسەت وەك زانیاری‌یەك بکا ، بۆیە ئەو بەو بارەدا بایەخی بە گێڕانەوەی رووداوەکان داوە کە دەرس‌و بیرو باوەڕی لێ‌هەڵهێنجێ . (٨٢)

مەکیاڤیللی گەلێ بیروڕای سیاسی‌و کۆمەلایەتی‌ی بەنرخی‌تری لە بارەی یاساو دیموکراتی‌یەت‌و لە بارەی سیاسی‌یەکانەوە چ لە سەرکەوتن‌و چ لە ژێرکەوتنداو دەوری بەخت لە دەسنیشانکردنی چارەنووسی کارەسات‌و کەسان‌و هی تری لەم بابەتە هەن .

ئەو لە هەموو لێکۆڵینەوەکانیدا هەولدەدا بە دیوی ئەودیوی نهێنی‌یەکان‌و شتە نەبینراوەکاندا شۆڕ ببێتەوەو لە زۆربەی جاریشدا دەگاتە بنەوەیان‌و شتی نوێ‌و چاك لەگەڵ خۆیدا دێنێتەوە . جا داخۆ هیچ دەربڕینێك لەوە قووڵترو وردترو واقیعی‌تر هەیە وەختێ لە «هونەری جەنگ»دا لە سەرکەوتن‌و ژێرکەوتن دەدوێ‌و دەڵێ : «سەرکەوتن شوێنەراری ژێرکەوتووترین کردار دەسڕێتەوە ، لە کاتێکدا ژێرکەوتن رێك‌وپێکترین نەخشەو پلان لە بار دەبا».

بەم جۆرە نیکۆلۆ لە زۆر شتدا لە کەسانی‌تر جودا بوو . هەروەکوو دوا شاکرداری ئەو تاقیکردنەوە گەورەیە بوو لە ژیانیدا کە سەرکەوتووانە بردی‌یە سەرو بووە بەڵگەیەکی لەرووخەری رەسەن بۆ هەڵسەنگاندنی کە زۆر بە داخەوە لە لایەن مێژوونووسانەوە هەقی خۆی نەدراوەتێ . (٨٣)

تاقیکردنەوەکە

مەکیاڤیللی وەختێ ولاتەکەی تووشی پەلاماردانێکی نوێی بێگانە بوو ، تەمەنی لە پەنجاو پێنج تێپەڕی کردبوو . لە بیستەکانی سەدەی شازدەیەمدا جەنگەکانی ئیتالیا (١٤٩٤-١٥٥٩) کە لە نێوان ئیسپانیاو ئیتالیادا دەکران ، بە سەرهەڵدانی پادشای زیادەخوازی ئیسپانیایی شارلی یەکەم کە چاوی بڕی‌بووە دامەزراندنی ئیمپراتورێتێکی مەسیحی‌یانەی یەکگرتوو ، چوونە پلەیەکی سەختەوەو پاپاو فلۆرنسایی‌یەکان ناچاربوون بۆ بەرگرتن لەو مەترسی‌یەی بەر دەرگای پێ‌گرتبوون ، دەس بخەنە ناو دەستی فەرەنسایی‌یەکانەوە . بەلام فەرەنسایی‌یەکان لەو شەرە یەکلایی‌کەرەوەیەدا کە لە شوباتی ١٥٢٥دا ڕووی‌دا ، لە بەردەم لەشکری ئیسپانیادا خۆیان رانەگرت‌و فرانسۆی یەکەمی پادشای فەرەنسا لە لایەن هێزەکانی ئیسپانیاوە بەدیل گیراو بەوە دەرگای خاکی ئیتالیا لە بەردەم ئەو هێزانەدا کەوتە سەرپشت . جا ئالەم وەختە ناسکەدا ژمارەیەکی کەم لە دڵسۆزترین نیشتمانپەروەرانی ئیتالیا ، رێگای بەرگری‌کردنیان بۆ پارێزگاری‌کردن لە کەرامەتی ولاتەکەیان هەڵبژارد کە مەکیاڤیللی یەکێك بوو لە هەرە دیارترینی ئەو قارەمانانە .

گشت هەڵوێستە جۆراوجۆرەکانی مەکیاڤیللی لەو ڕۆژە سەختانەدا . شایەنی بۆ دەددن کە چ نیشتمانپەروەرێکی ڕاستگۆو ئازایەکی دەگمەن بووە . چونکە لە کاتێکدا کە دوودڵی زەفەری بە دەروونی زۆربە دەبردو لە گەڵیاندا پاپا خۆیشی . مەکیاڤیللی بەردەوام کڵپەیەك بوو لە جۆش‌وخرۆش‌و پێ‌ی لەسەر پێویستی‌ی بەرگری‌کردن دادەگرت‌و پاپا کلیمەنتی حەوتەمی هاندەدا کە ئەرکی پڕ لە شەرافەتمەندی‌ی خۆی بەجێ‌بێنێ . هەروەکوو کەوتە هات‌و چۆکردن لەم لا بۆ ئەو لاو لەم شوێن بۆ ئەو شوێن‌و نووسینی نامەی یەك بە دوای یەکداو پەیوەندی‌کردن بە کاربەدەستانەوەو هەوڵدانی قایل‌کردنیان بە بێ بێزاربوون یا بێ ئەوەی نەخۆشی‌یەکەی ڕێگەی پێ بگرێ . بەڵێ..وەك خۆی وتوویە . هەموو شتێکی فەرامۆش کردووەو تەنیا بیری لە یەك شت کردۆتەوە : «ڕزگار کردنی وڵات‌و زامنکردنی سەربەستی‌یەکەی». (٨٤) هەر لەو ڕۆژانەشدا دوو پرۆژەی خستە بەردەم پاپا . یەکەمیان دەربارەی قەڵابەندکردنی فلۆرنساو دووەمیشیان دامەزراندنی سوپایەکی میللی لە تۆسکانیاو ناوچەکانی سەر بەپاپادا .

چەندە مەترسی‌یەکە زیاتر نزیك ببووایەتەوە چالاکی‌و بێ‌ئارامی لای نیکۆلۆ پتر پەرەی دەسەند . کەوتە بەسەرکردنەوەی دۆست‌و برادەرانی‌و پرس‌و ڕاکردن بە ڕووناکبیران . هەروەکوو بەوپەڕی چالاکی‌یەوەو بەبێ ئەوەی بە هۆی هەڵوێستی بەزیوانەی زماندرێژەکانی پێشووەوە ساردوسڕی ڕووی تێ‌بکا . بەشداری‌ی بەهێزکردنی قایمکاری‌ی فلۆرنسای دەکرد . ئەو ڕۆژانە لە کاتێکدا زۆربەی ئەو کەسانە بۆ خۆدەربازکردن مەسەلەکەیان بە وەزعی فەرەنساوە دەبەستەوە . مەکیاڤیللی زۆر لەڕوو ڕای خۆی دەربڕیو وتی : «من باوەڕم وایە ئەرکی سەرشانمانە کە بەبێ چاوەڕوانکردنی بڕیاری فەرەنساو بەبێ هیچ دواکەوتنێك ئێمە خۆمان پڕچەك بکەین». (٨٥)

نیکۆلۆ بە هەموو ئەو شتانەوە نەوەستا . بەڵکوو پرۆگرامێکی گونجاوی لەگەڵ پێداویستی‌یەکانی ئەو وەختەدا دانا «کە دەبوو بڕیاری ئازایانەی نائاسایی‌و سەبری تێدا بدرێ». (٨٦) لێرەدا بە دڵسۆزی‌یەوەو بەبێ هیچ مەرایی کردنێك بە دوای ئەو «میرە

نوێیە»دا کەوتە گەڕان کە ئەو ئەرکە گرنگ و پیرۆزو سەختە بگرێتە ئەستۆو «هەم بۆ دۆست و هەم بۆ دوژمنانی دەربخا کە ئیتالیا بۆ پارێزگاریکردن لە سەربڵندیی خۆی لەوپەڕی ئامادەبووندایە. تەنانەت پاپا خۆی دانی بە ئازایەتی نەخشەکەی مەکیاڤیللیدا ناو کەچی دوودڵییەکەی و چەند هۆیەکی تر، نەیانهێشت بڕیاری بیرای ببڕ بدا.

لەگەڵ ئەوەشدا گشت ئەمانە ورەیان بە ڕۆڵەی بەوەفای ئیتالیا بەرنەدا، نیشتمان لەمەترسیدایەو «ئەو لەسەری پێویستە تەواوی خودی خۆی پێ ببەخشێ»، بەڵام گەلحۆیی حوکمڕانەکان و ڕاڕایی و کورتبینییان بووە هۆی نەچوونە بەر مەیدان. بۆ وێنە لە کاتێکدا ئیسپانیای دوژمن لەولاوە هەلی لە دەس خۆی نەدەداو بە خاکی ئیتالیادا بەرەو پێش ملی دەناو پێشەنگەکانی لە فلۆرنسا نزیك دەبوونەوە، ترس وسام زەفەری بە دڵی نیکۆلۆی ئازا نەدەبرد، بەڵکوو دەستیکردە دانانی نەخشەیەکی ئازایانەی نوێ کە بریتی بوو لە هێرش بردنێکی خێرا بۆ سەر ناپۆلی و بەدیل گرتنی جێگری پادشای ئیسپانیا لە شارەکەداو چەککردنی دەستوپێوەندو لایەنگرانی و ئینجا لەوێوە تەنگ پێ ئیسپانیاییەکان هەڵبچنرێ. بەڵام پاپا ئەم پرۆژەیەشی ڕەتکردەوەو ئەوەبوو لە دواییدا زۆر کەوت لەسەری، چونکە بۆمبیۆ کالۆنای دوژمنی بە یاریدەی سەربازە ئیسپانیاییەکان کە ڤاتیکانیان تالان کرد، چووە ناو ڕۆماوەو کلیمەنتی حەوتەمیش زۆر بە زەحمەت توانی خۆی دەرباز بکا. ئیتر ئەوە دوا هەنگاوی ڕێگاخۆشکردنی بوو بۆ ژێرکەوتنە کوشندەکەی ساڵی دوایی تر.

مەکیاڤیللی بەوەش هەر کۆڵی نەدا، لە کاتێکدا کەسانی تر پاشەکشەیان لێدەکردو خۆیانیان لە بازاری کۆیلەفرۆشیدا بە نرخێکی هەرزان هەراج دەکرد، ئەو ڕابوردووی پڕ لە جەخارو پیرێتی و نەخۆشی و خاوخێزانی فەرامۆش کردن و بە جۆش وخرۆشی لاوییەوە لە نێوان فلۆرنساو کۆڕی شەڕدا کەوتە هاتن و چوون و پەیوەندی بەم و بەوەوە دەکردو هانی دەدابن و نامە لە دوای نامەی بۆ برادەرانی و خاوەن بیروڕا دەنووسی و لە هەموو ئەو کردارانەشیدا سوور بوو لەسەر وتەکەی خۆی: نیشتمان لە مەترسیدایەو دەبێ تەواوی خودی خۆی پێ ببەخشێ - خەباتکردن تا دواهەناسەو قەت کۆڵنەدان!. «گەردەلوولەکە سەرکێشانە هەڵیکردوە، بەڵام کەشتییەکە دەبێ زەریا

بداته پێش». نیکۆلۆ ـ له وه‌ختێکدا که لەشکری دوژمن نزیك دەبووەوەو هەر نزیك دەبووەوە ـ بەم شێوە دڵگیرە واقیعی حاڵی دەنواندو هەڵوێستی خۆی دەردەبڕی.[٨٧] خۆ ئەگەر هیچ دەرفەتێکیش لە بەردەم ئیتالیایی‌یەکاندا نەما ـ ئەوا لەسەریان پێویستە ـ وەك پیێی لەسەر دادەگرت ـ بەسەر بەرزی‌یەوە روو لە ئاشتی بکەن ـ نەك بە خۆبەدەستەوەدانێکی زەلیلانەوە. ئینجا لێرەشدا هەمدیسان دەبێ میرێکی نوێ لە کایەدا بێ کە بزانێ چۆن شەڕ یا ئاشتی هەڵدەبژێرێ. لەمەوە بە ئاشکرا دەردەکەوێ کە مەکیاڤیللی وەك روونا کبیرێکی رەسەن تیوری‌و کردارپیکردنی پێکەوە بەند کردوون. چونکە گشت کردارو رەفتارەکانی رۆژانی ئەو تاقیکردنەوە سەختەی، لەگەڵ گرنگترینی ئەو بیروڕایانەیدا دەگونجێن کە لە دوابەشی «میر»دا وتراون‌و بەگەرمی هانی «ئازادکردنی ئیتالیا لە وەحشی‌یەکان» دەدەن‌و هیوایەکی دڵسۆزانە دەخوازن کە «خودا یەکێك بۆ رزگارکردنی تەرخان بکا»(میر- بەشی بیست‌و شەشەم).

مەکیاڤیللی ئابەم جۆرە بوو ـ هەروەکوو تا دواییش هەر بەم جۆرە مایەوە. لە رۆژانێکدا کە هاوتاکانی شەوانیان لەسەر مێزی خواردنەوە بەسەر دەبردو «بینا کازی»و «رووخاندنیان» لە هەوادا دەسازاندو پیشەیان گومان کردن بوو لە هەڵوێستی دڵسۆزترین‌و بەشەرەفترین کەسێك لە ریزی خەڵکەکەدا، مەکیاڤیللی رووبەرووی مەرگ دەوەستایەوەو لە پێناوی ئیتالیادا بیروهۆشی خۆی ئاگر دەداو جەستەی خۆی دەپرووکاند ـ چونکە لەو خۆشەویستی‌یەیدا بەرامبەری دڵسۆز بوو. بۆیە هەر لەو ساتانەدا بەهرەی بلیمەتی‌یەکەی ـ ئەو وتە بەناوبانگەی لێوەشایەوە کە دەڵێ:

خۆشەویستیم بۆ گیانی خۆم لە خوار خۆشەویستیمەوەیە بۆ نیشتمانەکەم».[٨٨]

چالاکی‌و کۆششی ئەو «پێغەمبەرە بێدەسەلاتە»و[٨٩] ئەوانەی لە دڵسۆزیدا هاوشانی بوون ـ بەفیرۆ چوو. رۆما خۆی بەدەستەوەداو نیکۆلۆش دوای ئەوەی بە دڵسۆزی‌یەوە ئەرکی سەرشانی خۆی بەجێ هێنا ـ هیچ چارێکی نەماگەرانەوە نەبێ بۆ گوندەکەی. تا دوا رۆژانی تەمەنی تێدا بەسەر بەری‌و بەو[٩٠] هەڵوێستە نەگۆڕو ئاشکراو دوورەی لە مەرایی‌کردن‌و لاف‌لێدان‌و بەو چالاکی‌یە لە رادە بەدەرەی لە سەخترین‌و ستەمترین وەزعدا ـ جارێکی‌تر بیسەلمێنێ کە نیکۆلۆ دی بیرناردۆ مەکیاڤیللی کێ‌یەو

کێ نی یه .

بەلاّم ئەی ئاخۆ هەڵوێستی ئەو حەسوودیپیٚبەره بیٚبایەخانەی مەکیاڤیللی کە لە بەرزاییەوە دەیانڕوانییە ومزغەکە بۆ ئەوەی لە ساتی خۆیدا بدەنە پالٚ لایەنی سەرکەوتوو لەم رووەوە چۆن بوو ؟!. ئەوانە سەبارەت بە هەڵوێستەکانی ئەم نیشتمانپەروەرە رەسەنە ، بە گیانێکی هەلپەرستانەی نامەردانەوە کەوتنە بلاّوکردنەوەی گومانێکی نابەجیٚو هەوڵیان دەدا لەو وەزیفەیە دوور بخرێتەوە کە پێش کارەساتەکانی دواپین بە دەستەوە بوو بیدرێتیٚ .

هەروەها پرسیارێکی تریش بە ئیلحاحەوە خۆی دەسەپێنیٚو دەڵیٚ : ئەگەر ئەمە رەوتی مەکیاڤیللیو بلیمەتییەکەی بووبیٚ ، چۆن دەشیٚ ئەقڵمان بیگریٚ کە گوایە جەنابی مەوزوعییەت خوازەکان لە خواپیاوان ، تیٚی نەگەیشتوونو وەك پێویستە بۆیان هەڵنەسەنگێنراوە ؟. بەلاّم ئاخۆ مەسەلە وەها بووە ؟!.

بالاّترین هەڵسەنگاندن

یەکێك لە یاسا هەرە گەشەکانی ژیان ئەوەیە کە ناتوانریٚ راستی بۆ هەتایە حەشار بدریٚو کاریش لەگەلٚ مەکیاڤیللیدا هەر وەها کەوتەوە . هەموو ئەو کۆششو تەقەلاّدانی شێواندنەی کران ، هەر لە سەرەتاوە لەوە دەستەوستانتر بوون کە بتوانن رووی راستەقینەی ئەم رووناکبیرە لەو فەیلەسووفو زاناو خەڵکە مەوزوعییەتخوازە حەشار بدەن کە نووسینەکانی ئەویان خوێندبووەوە . لە راستییشدا کەم رووی داوە رووناکبیرێکی گەورە ناوی مەکیاڤیللیی بردبیٚو مەدحوستایشی نەکردبیٚ . بۆ نموونە فەیلەسووفو زاناو کارگێری ناسراوی دەوڵەت فرانسیس بیکۆنی ئینگلیزی (١٥٦١-١٦٢٦)، بە وردی کتێبەکانی مەکیاڤیللیی خوێندوونەتەوەو لە رێبازە (أستقرائی) یەکەیدا ، کەوتۆتە ژێر کاری ئەو بیروڕایانەوەی تیایاندا پێشچاوی کەوتوونو بە تەواوی لە بابەتێکی نویٚ بوون .[٩١] هەروەکوو بیکۆن یەکەم کەس بووە دەرکی بەوە کردوە کە مەکیاڤیللی بە جۆرێك لە کەسان دواوە وەك لە واقیعدا هەنن نەك وەك لە خەیاڵدا هەنو لەم بارەیەوە نووسیویە دەڵیٚ .

«ئیمه دەبێ سوپاسی مەکیاڤیللی‌و گشت نووسەرانی وەك ئەو بکەین که راست‌و رەوان‌و بەبێ دروستکاری ، وێنەی کردارو رەفتاری خەڵکەکەیان بە باری ئاساییدا نواندوه نەك بەو بارەدا کە دەبێ[92] هەبێ».

هەروەها لە گەرمەی شالاوی بەرپەرچدانەوەی مەکیاڤیللیدا،[93] ژمارەیەك لە نووسەران لە بیروباوەڕەکانی دواون‌و زۆر بە ڕێزلێنانەوە هەڵیانسەنگاندوون . بۆ نموونە لیپسمۆس لە کتێبەکەیدا «کتێبە سیاسی‌یەکان» کە لەساڵی ۱۵۹۰دا بلاوی‌کردۆتەوە ، بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی‌ی دەربارەی ئایین‌و سیاسەت‌و دەوڵەت نیشانداون . لەساڵی (۱٦۱۳) شدا ك . شۆپێ لە بیروراکانی مەکیاڤیللی سەبارەت بە پێویستی‌ی جیاکردنەوەی کاروباری سیاسەت لە چاکەکاری دواوە . دوای ئەویش بە بیست ساڵ جبرائیل نۆدێ باسی ڕێبازی سیاسی‌ی مەکیاڤیللی کردوەو روونی‌کردۆتەوە کە ئەو بە دوای میرێکی شەرانیدا نەگەراوە ، بەڵکوو وێلی دوای حوکمرانێکی سەرکەوتووی لە بابەتێکی نوێ‌ی ئەوتۆ بووە کە نیشتمان پێویستی پێ‌ی بووە.[94]

هەروەها دیکارتی فەیلەسووف‌و زانای ناسراوی ماتماتیك (۱۵۹٦—۱٦۵۰) یەکێکە لە یەکەمینی ئەو روونا کبیرانەی مەکیاڤیللی کاری تێکروون‌و ئەو رایەشی سەبارەت بە کردازە عادیلانەکانی حوکمران لە رژێمێکی (مطلق)ی کراوەدا دایرشتوه ، بە تەئسیری بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی بووە . ئەم پێش فەیلەسووفی ئینگلیزی تۆماس هۆبس (۱۵۸۸—۱٦۷۹) بە ماوەیەکی زۆر ، گەیشتە دەسنیشانکردنی دەوری خۆپەرستی‌و زیادەخوازی‌ی تاکە کەسی‌و حەزکردنی‌و پارێزگاری‌کردن لە خودی خۆی لە مەسەلەی دامەزراندنی هەر حکوومەتێکداو[95] ئەوە جێ‌پەنجەی بە رووی فیکری ئەو فەیلەسووفە ئینگلیزی‌یەوە دیارو ئاشکرایە . جۆن لووکیش (۱٦۳۲—۱۷۰٤) فەیلەسووفێکی ئینگلیزی‌ی‌ترەو هەندێ لە بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی کاریان تێ‌کردوە . خۆ ئەگەر هەڵوێستی ئەدەبی ئینگلیزی بەرامبەر بە نیکۆلۆو زراندنی ناوی بە فراوانی لە ئینگلتەرەدا بێنەوە یاد ، تێدەگەین کە هەڵسەنگاندنەکانی ئەو فەیلەسووفانەی بە سەرنجی وردو تیژیان ، پەنجەیان ناوەتە سەر

گیانی نووسینەکانی مەکیاڤیللی و گشت ئەو ئامانجە دوورانەی تیایاندا وترابوون ، چ بایەخێکی گەورەیان هەبووە .

هەروەها دیارترینی فەیلەسووف و رووناکبیرانی سەردەمی راپەرین و بزووتنی گیانی نەتەوەیی ئەورووپایی ستایشیان کردوە ، لەوانە نووسەرو مێژوونووس و فەیلەسووفی فەرەنسایی ڤۆلتێر (١٦٩٤–١٧٧٨)و ئەنسکلۆپیدیایی ی ناسراو دیدرۆ (١٧١٣–١٧٨٤)و فەیلەسووف و نووسەرو مۆسیقازانی فەرەنسایی جان جاك رۆسۆ (١٧١٢–١٧٧٨)و شاعیرو رووناکبیرو پێشەنگی نەتەوەخوازی لە ئەڵمانیادا گۆتە «١٧٤٩–١٨٢٠»، هەروەکوو هیگلیش شایەتی ی بۆ بلیمەتی ی ئەو داوە . جا یەکەمیان کە دەیزانی چۆن دڵی پادشایان رازی دەکا ،[٩٦] فردریکی گەورەی بۆ دانانی کتێبەکەی دەربارەی مەکیاڤیللی هاندا ، دوای ئەوەی لەو نامە تایبەتی یانەدا کە بۆی دەناردن ستایشی دەکرد ، چونکە دەیزانی کە کتێبێك لەو بابەتە چ ناوبانگێك بۆ هاوڕێ پادشا ئەڵمانیایی یەکەی پەیدا دەکا . بەڵام رۆسۆ بە قووڵی مەکیاڤیللی ی هەڵسەنگاندوەو لە بەناوبانگترینی کتێبەکانیدا «پەیمانی کۆمەڵکاری»«العقد الاجتماعی» (جزمی سێیەم–بەشی شەشەم) وتوویە :

مەکیاڤیللی وای نیشاندەداکە گوایە دەرسی پادشایان دادەدا ، لە کاتێکدا گەلی دەرسی بەهاداری پێشکەش بە گەلان دەکرد . «میر» کتێبی جەمهووری یەت خوازانەو ئەوەیشی بۆ قارەمانە چارەگرانەکەی هەڵبژاردوە ، بە ئاشکرا نیازی شاراوەی نووسەرەکەی نیشاندەدا . هەر وەها قەدەغەکردنی بڵاوکردنەوەی کتێبەکەی لە لایەن دەرباری رۆماوە مەغزای خۆی دەبەخشێ ، چونکە دانەر بەبێ پێچ و پەنا وەسفی ئەو دەربارە دەکا»

هەردوو دامەزرێنەری سۆشیالیزمی ی زانستانە کارل مارکس و فردریك ئینگلس ، لە جارێك زیاتر بە جوانی بیروباوەڕی مەکیاڤیللی یان هەڵسەنگاندوە . مارکس بە وردی کتێبەکانی خوێندوونەتەوەو بەتایبەتی «دەمەتەقێ» کە زانیاری یەکی زۆری سەبارەت بە سەردارانی فلۆرنساو ڤینیسیا[٩٧] لێ وەرگرتوە . لە نامەیەکیشیدا بۆ ئینگلس «میر»ی بە «کتێبێکی نایاب» ناوبردوە ، چونکە دانەرەکەی یەکێك بووە

لەوانەی «لە چاوی مرۆڤەوە روانیویانەتە دەوڵەت‌و یاساکانی‌یان لە ئەقڵ‌و تاقیکردنەوەوە ئەنجام داوە نەك لە لاهووتەوە».[98]

ئینگلسیش لەقەبی «فیلەتەنەکانی راپەڕین»ی بە چوار لە دیارترین‌و مەزنترین ناوّدارانی سەردەمی راپەڕین بەخشیوە کە بریتین لە وێنەکێشی ئیتالیایی نەمر لیۆناردۆ داڤینشی‌و چاکەخوازی ئایینی گەورە مارتن لۆسەرو مەزنترین وێنەکێشی ئەو سەردەمەی ئەڵمانیا ئۆلبریێشت دوورەر (Durer)و لەگەڵیاندا مەکیاڤیللیش ، چونکە راپەڕین هەم پێویستی بە—فیلەتەن—بوو ، هەم فیلەتەنیشی دەخوڵقاند». هەروەکوو کتێبی «هونەری جەنگ»ی زۆر لاپەسەند بووە کە ناوی بە «مارسیلیزی سەدەی شازدەیەم دەبرد» ، لەبەر ئەوەی مەکیاڤیللی بەلای ئەوەوە «یەکەم نووسەری جەنگ ئامێزی سەردەمی نوێ‌یە کە شیاوی ناوبردن بێ».[100]

لەم سەردەمەشماندا[101] دەیەهاو بگرە سەدەها لە رووناکبیرو مێژوونووسە رۆژئاوایی‌یەکان بە چاوی رێزەوە روانیویانەتە بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی‌و چەندین توێژینەوەو نامەی زانستانەیان بۆ لێکۆڵینەوەیان تەرخان کردوون کە دوای کورتە دووانێك لەو سیاسی‌یانەی نووسینەکانی مەکیاڤیللی کاری تێکردوون ، لەگەڵ هەندێ باس‌وخوازی تریشدا دەگەڕێینەوە سەر درێژەی هەندێکیان .

حوکمڕانان‌و مەکیاڤیللی

ژمارەیەکی زۆر لە حوکمڕانانی ئەوروپاو غەیری ئەوروپا کەوتوونەتە ژێر تەئسیری بیروڕاکانی مەکیاڤیللی‌یەوە ، بەتایبەتی ئەوەکانی دوو توێی «میر» . ئەم ژێرتەئسیرکەوتنەشیان لە بارودۆخێکی جۆراوجۆرو لە روانگەو بۆچوونێکی جیاجیاوە بووە.بەلاّم لە هەموو حاڵەتێکدا زۆربەی ئەم حوکمڕانانە ئەو بابەتەیان لە بیروڕاکانی مەکیاڤیللی هەڵبژاردوە کە بۆیان لەبار بووە ، دەنا زۆر ئاسایی ئەو هەموو مەرج‌و پێوانە زۆرەیان دەخستە پشت‌گوێ کە نیکۆلۆ بە حوماسەتەوەو بە ئیمانێکی بڕای‌بڕەوە پی‌ی لەسەردادەگرتن کە لە راستیدا ئائەمەیانە مەکیاڤیللیزم .

لە یەکەمینی ئەو حوکمڕانە ئەوروپایی‌یانەی مەکیاڤیللی کاری تێکردن ،پادشای ئیسپانیا شارلی یەکەم (١٥٠٨—١٥٥٨) بوو کە یەکەم حوکمڕانی ئەوروپایی بوو

دەربارەی دەوترا «ڕۆژ لە مەملەکەتەکانی ئاوا نابێ» . ئەو ئەگەرچی سەرگەرمی کڵێسەی کاسۆلیکیو پارێزگاری‌لێکردنی بوو ، بەڵام خۆیو وەزیرەکانیشی هانی بڵاوکردنەوەی «میر»یان لە ئیسپانیادا دەدا . هەروەها تۆماس کرۆمۆێل (١٤٨٥-١٥٤٠) کە لە سەردەمی هینری‌ی هەشتەمدا سیاسی‌یەکی ئینگلیزی‌ی گەورە بوو ، زۆر ئاشنای بیروباوەڕەکانی دووتوێی «میر» بوو ، بۆیە دانەیەکی دەسنووسی لێ دەسگیر خستو بەوە یاریدەی پادشاکەی خۆیدا حوکمێکی (مطلق)ی ئەوتۆ دابمەزرێنێ کە خۆی لە دواییدا بووە یەکێك لە قوربانی‌یەکانی . هەروەکوو لە کاتی کوشتنی هەر دوو پادشای فەرەنسا هینری‌ی سێیەمو هینری‌ی چوارەمدا ، ئەو کتێبەیان لە گیرفاندا بینرا . ئەلیزابیسی یەکەمیش (١٥٥٨-١٦٠٣) کە لە سەردەمی بنەماڵەی تیۆدۆردا یەکێك بوو لە مەزنترین حوکمڕانەکانی ئینگلتەرەو گەلێ سەرکەوتنی بەرچاویشی لە ناوەوەو دەرەوەیدا بەدی هێناو دەیویست لە پەیوەندی‌یەکانیدا هەردەم لەنگەرگیربێ ، لە ژێر تەئسیری ئەوکتێبەدا بوو . بەڵام خۆ یەکە وەزیری فەرەنسایی ریشیلیۆ کە بە سەرکەو تووترین سیاسی‌ی نیوەی یەکەمی سەدەی حەڤدەیەم لە ئەوروپادا دادەنرێ ، مەکیاڤیللی‌ی هێجگار بەدڵ بووەو لە وەسێتە سیاسی‌یەکەیدا دانی بەوەدا ناوە کە پشتی بە بیروڕاکانی مەکیاڤیللی بەستوە . هەروەها ناپلیۆن پۆناپارت ئاشنایەتی‌ی لەگەڵ کتێبی «میر»و «دەمەتەقێ»دا هەبووەو سەرلیستەی ئەو پەسندترین هەزار کتێبە بوون کە هەڵیبژاردوون بیانکاتە کتێبخانەیەکی گەڕۆك بۆ خۆیو گەلێ پەراوێزی لەسەر «میر» هەنو وایش زەن دەکرێ کە وەری‌گێڕابێتە سەر زمانەکەی خۆی . هەروەکوو هۆگری‌ی ناپلیۆنی سێیەم بۆ بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی هیچی لەوەی پێش خۆی کەمتر نەبووە . لە باسەکانی لەوەبەریشماندا ئیشارەتمان بە ژمارەیەکی‌تر لەو حوکمڕانانەدا کە مەکیاڤیللی کاری تێ‌کردبوونو هەوڵیان دابوو ئامۆژگاری‌یەکانی لە خاکێکی غەیری خاکی ئیتالیای سەدەی شازدەیەمدا بەجێ بێنن ، لەوانە هێتلەر کە خۆی لە کتێبەکەیدا «تێکۆشانم»[١٠٢] دانی پێداناوە

هەرچەندە لە ناو نووسەراندا هەن دیگۆلی سەرۆکی پێشووی فەرەنسا

وادەدەنێ فەبەم کە چاکترین نموونەی میرە نوێیەکە بووبێ ،[١٠٣] بەڵام لە راستید باروودۆخ هەر چۆنێك بێ ، زەحمەتە حوکمڕانێکی هاوچاخمان بتوانێ پڕبەپڕ خۆی بخاتە قاڵبی ئەو شەخسییەتەوە کە مەکیاڤیللی ویستویێتی . لێرەدا جێی خۆیەتی سەرنج بۆ ئەو فیکرە گرنگە رابکێشین کە شۆڕشگێڕی ئیتالیایی گرامشی لەم رووەوە دەری بڕیوە . بە رای ئەو تاکە کەس لە جیهانی ئیستاماندا لە وزەیدا نی یە ببێتە «میر»ەکەی مەکیاڤیللی ، بۆیە ئەوەی دەتوانێ ببێ‌و بەڵکوو پێویستە ببێتە ئەو میرە نوێیە ، حیزبێکی سیاسیی شۆڕشگێڕە .[١٠٤] هەروەکوو ئەو رێ‌و شوێنانەی سانتیاگۆ کاریللۆی سکرتێری گشتیی پارتی کۆمۆنیستی ئیسپانیا لە کتێبەکەیدا «ئەوروکۆمۆنیزم» داوای پەیڕەوکردنیان دەکا ، لەوە بەولاوە نی یە کە بابەتێکی نوێیە لەو رایەی گرامشی بۆی چوو بوو . کاریللۆ لەم بارەیەوە دەڵێ : «...رەنگە هاورێیان هەبن وەها بیربکەنەوە ، ئەم بابەتە رێبازەی کە جۆرە مەکیاڤیللیزمییەکە ، بۆی هەبێ رێگەمان بدا لە ساتێك لە ساتاندا هەرچیمان دەوێ دەسگیرمان ببێ‌و ئەوانە ئەم هەڵوێستەش تەواو بە ئاسایی دادەنێن».[١٠٥]

گشت ئەوەی باسمانکرد ، بەبێ پێچوپەنا ئەو شوێنە بڵندەمان نیشاندەدەن کە مەکیاڤیللی لەوەبەرو تا ئێستاش لە کوڕی ئایدۆلۆژیای سیاسیی جیهانی‌و بەرەوپێشەوە چوونیدا داگیری کردوە . لەبەر ئەوە ئاسایی‌یە کە نیکۆلۆ چەندە رۆژگاریش بەسەر چووبێ . لە دڵی خەڵکی‌و بەتایبەتی ئیتالیایی‌یەکاندا ، شوێنی رێزلێنراوی شیاوی خۆی داگیر کردبێ .

پاشگەز بوونەوە

لەوەبەر لەچەند شوێنێکدا دەرمانخست کە چۆن هێزە کۆنویستەکان نەیانتوانی رووی راستەقینەی مەکیاڤیللی لە پێشدا لەبەر چاوی مرۆڤە دانسقەکان‌و دواییش خەڵکەکە بە گشتی‌ون بکەن . ئەوەبوو ئەوروپایی‌یەکان کەوتنە تێگەیشتنی ئەو ئامانجە پڕکنەی کە مەکیاڤیللی لە نێوانی بیرو باوەڕوبەهاکانییەوە پێشکەشی دەکردن‌و بە دوایدا باری سەرنجیان دەربارەی گۆڕدرا . بۆیە سەرەڕای ئەو شێواندنە بەردەوامەش ،

کارێکی زۆر زەحمەت نەبوو دەرك بەوە بکرێ کە مەکیاڤیللی نەك تەنیا لە ئیتالیا ، بەڵکوو لە سنووری گشت کیشوەری ئەوروپادا سەردەستەی بانگ‌راهێڵەران‌و رابەرانی یەکگرتنی نەتەوایەتی بووە . بۆ نموونە کافووری سەرکردەی یەکگرتنی ئیتالیا خۆی ، لە ژێر تەئسیری بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللیدا بووە . ئیتالیایی‌یەکان قەت ئەم راستی‌یەیان لە یاد نەچووەو لە زمانی یەکێك لە شاعیرەکانیانەوە بەم شێوەیە نوێنراوە :

«من
ئیتالیایەکی مەزنی یەکگرتووم‌و
نیکۆلۆ مەکیاڤیللی
ئەوەی فێرکردووم» (١٠٦)

لە خۆرایی‌یش نی‌یە خانووەکەی لە گوندەکەیدا کە نزیکی فلۆرنسایە کراوە بە مۆزەخانەیەکی نیشتمانی ، جگە لەوەی ئیتالیایی‌یەکان وەك جەژنێکی نەتەوایەتی ئاهەنگیان بە بۆنەی تێپەڕبوونی چوار سەد ساڵەوە بەسەر لە دایك بوونیدا بۆ گێڕاو لەو رۆژەدا نزرگەیەکی قەشەنگیان لە شوێنی ناشتنی نیکۆلۆدا بیناکردو راست لە ژێر ناوەکەیدا ، ئەو وتە پڕ مەغزایەیان بە هەڵکۆڵین نووسی کە دەبێتە پاداشتی گشت ئەو ناهەمواری‌یەی لە ژیانیداو لە پاش مردنیشی تووشی هات‌و کە دەڵێ :

«مەدح‌و ستایش هەرگیز لە وزەیدا نی‌یە ئەم ناوە بە هەقی خۆی بگەیەنێ» .

ئەوسا کڵێسەش ناچار بوو لە ئەنجامدا بچێتە ژێر بارو لە ساڵی ١٨٩٠دا ناوی کتێبەکانی مەکیاڤیللی ی لە لیستەی کتێبە قەدەغەکراوەکان دەرکێشا . ئەمەش بریتی بوو لە تەنیا پاشگەزبوونەوەیەکی ئاسایی لە رووی واقیعێکی سەلماودا .

بەڵام لەگەڵ هەموو ئەمانەشدا ، هێشتا لە رۆژهەڵاتی ئێمەدا هەر وێنە شێوێنراوەکەی مەکیاڤیللی‌و تێکەڵکردنە کلاسیکی‌یەکە لە نێوان ئەم‌و ئەو مەکیاڤیللیزمی‌یەدا لە زەینی خەڵکەکەدا زاڵە کە رۆژهەڵاتی‌یەکان پتر لە هەر خەڵکێکی ترو تەنانەت پێش ئەوەشی نیکۆلۆ چاو بە ژیاندا هەڵبێنێ بە چەندین سەدە ، بە رێ‌وشوێنەکانی موبتەلا بوو بوون . بەهەرحاڵ باسی مەکیاڤیللی‌و رۆژهەڵات باسێکە کە هێشتا دەستی نەدراوەتێ ، ئەگەرچی لەبەر گەلێ هۆ هەقی بایەخ‌پێدان‌و لێکۆڵینەوەی هەیە .

مەکیاڤیللی و رۆژهەڵات

مەکیاڤیللی لەکتێبەکانیدا زۆر بە دەگمەن باسی رۆژهەڵات‌و رۆژهەڵاتی‌یەکانی کردووەو ئەویش لە سنووری تەنیا هەندێ زانیاری‌ی کەمدایە دەربارەی حکوومەتە رۆژهەڵاتی‌یە کۆنەکان‌و زۆر لەوە دەچێ لە سەرچاوەکانی کالاناباسیسی وەرگرتبێ کە ئەویش لە ژێر تەئسیری زەینەفۆنی هاوڕێ‌یدا بووە . هەر وەکوو ئیشارەتێکی بە سوپای عوسمانی‌یەکان داوەو ستایشی کردوە ، بەتایبەتی لەبەر ئەوەی سوپایەك بووە لەو رۆژگارەدا ئەنجامی گیانی تاعەتکردن‌و ئازایەتی تیایداو بە هۆی ئەو سەرکەوتنە خێرایانەوەی لە ناوچەکانی بوڵقانی سەر بە ئەورووپاو شوێنی تریشدا بەدی‌ی هێنابوون ، لە ناو ئەورووپایی‌یەکاندا ناوو ناوبانگێکی باڵای پەیدا کردبوو .

بەڵام دەبێ لە سووچێکی ترەوە بروانرێتە مەکیاڤیللی‌و پەیوەندی‌یەکەی لەگەڵ رۆژهەڵاتدا ، چونکە کاریگەری‌ی رۆژهەڵات لە راپەڕین (Renaissance)وەك بەیەك‌گەیشتنی دووڕی‌یانێکی شارستانی ، مەسەلەیەکەو لە رووی زانستی‌یەوە سەلمێنراوە . گومانیش لەوەدا نی‌یە کە مەکیاڤیللی وەك رۆڵەیەکی سەردەمەکەی خۆی‌و وەك یەکێك لە ناودارانی سەردەمی لوتکەی راپەڕین ، بە شێوەیەکی راستەوخۆ یا ناراستەوخۆ کەوتۆتە ژێر تەئسیری بیروباوەڕی رۆژهەڵاتی‌یەوە . لەم رووەوە گەورەترین دوو رابەری سەردەمی راپەڕین کە دانتی‌و پەترارکن پێش ئەو کەوتوون ، یەکەمیان لە چیرۆکە شیعری‌یە ناودارەکەیدا «کۆمیدیای خواوەندی» کەوتۆتە ژێر کاری «نامەی پاکانەخوازی‌ی» ئەبوو عەلای میعەری‌یەوە ، دووەمیشیان لە چیرۆکەکەیدا «دیکامیرۆن» لە ژێر کاری «هەزارو یەك شەوە»دا بووە . هەر لێرەشدا دەمەوێ ئەو رایە دەربڕم کە دوور نی‌یە مەکیاڤیللی‌یش کەوتبێتە ژێر کاری «کەلیلەو دیمنە»وە ، یا بە لایەنی کەمەوە خوێندبێتی‌یەوەو ئەمەش تەنیا رایەکەو هەقی لێکۆڵینەوەو تێوردبوونەوەی هەیە ، چونکە زۆر بەڵگە هەن مرۆڤی بنکولکەر بۆ ئەم جۆرە باوەڕە هاندەدەن .

پێش هەموو شتێك «کەلیلەو دیمنە» لە ساڵی ١٠٨١دا لە سریانی‌یەوە کراوە بە یۆنانی‌و لەسەدەی سیازدەیەمدا لە عەرەبی‌یەوە کراوە بە ئیسپانی‌و لەسەدەی چواردەیەمیشدا بە لاتینی . بە دوایدا ئیتر بە نزیکەی هەموو وڵاتانی ئەورووپادا بڵاو

بووەوەو تا رادەیەك جێ‌پەنجەی خۆی بەسەر داهێنانی ئەدەبی‌ی گەلێ میللەتدا جێ‌هێشت . جا زۆر دوورە رۆشنبیرێکی وەك مەکیاڤیللی کە بە قۆستنەوە کتێبی دەقۆستنەوەو وەختێکی زۆریشی بە دەستەوە بووە ، «کەلیلەو دیمنە»ی نەخوێندبێتەوە ، بەتایبەتی کە مارسیلیۆ ڤیرجیلیۆی هاوڕێ‌ی دڵسۆزی یەکێك بووە لە نووسەرە ناسراوەکان‌و پێش ئەوەی مەکیاڤیللی دەس‌بداتە دانانی کتێبی سیاسی‌و ئەدەبی . ئەو بووبووە مامۆستای وتنەوەی ئەدەب . ئەمە جگە لەوەی کە مەکیاڤیللی بەلای خۆدوور خستنەوە لە گیانی دکتاتۆرانەی رۆژهەلاتی‌یانەدا [١٠٧] لایدەداو ئەمەش هەر هەمان ئەو شتەیە کە پەندەکانی «کەلیلەو دیمنە» بۆی دەچوون .

هەروەها ئەگەر هەندێ بەراوردکاری لە نێوان بیروراکانی مەکیاڤیللی‌و ناوەرۆکی چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە»دا بکەین . لە زۆر شتیدا یەکگرتنەوەیان لەگەڵ یەکتردا تێدا بەدی دەکەین کە رەنگە ئەنجامی کارتێکردن بێ یا تەنیا لە خۆیەوە رووی دابێ ، بەلام لە هەموو حالێکدا سەرنج رادەکێشێ . بو نموونە دووان لە چوار ئامانجەکەی «کەلیلەو دیمنە» . [١٠٨] بە پێ‌ی دەسنیشانکردنی (أبن المقفع) ، ئاراستەی پادشایان‌ بۆ ئەوەی «لە گەشتەکەیدا بە ناو دیمەنەکاندا زیاتر بەتەنگەوەبێ»(ل ٩٥). لە قسەکانی‌تری أبن المقفع پێش ئەوەی بچێتە ناو جەرگەی چیرۆکەکانەوە دەلێ «ئەوەی ئەم سیفەتانەی تێدا بێ کاری مەیسەر نابێ ، لەوانە : تەوەزەلی لە کارکردندا ، یا فرسەت لە دەس‌دان . یا باوەڕکردن بە هەر هەواڵ راگەیەندەرێك»و پیاوی ژیر «لە راستگۆیی بەولاوە . نابێ قسە لە هیچ کەس وەربگرێ ، ئەگەرچی کەسەکە راستگۆش بێ . هەروەکوو دەبێ لە هەلەکردندا بە قیردا نەچی‌و کۆلْ لە تێ‌وردبوونەوە نەداو پێویستە ئەگەر مەسەلەیەکی لێ‌ئالۆزا ، خۆی لە هیچ لایەنێکی نەداو پێش دلنیابوون لە دروستی‌یەکەی هەنگاوی تێدا نەنێ . پیاوی ژیر دەبێ خاوەنی قسەی خۆی بێ‌و بزانێ کە جەزا قەزایە»(ل ٩٢)و کیسرا ئەنەوشیروانیش هەولی‌داوە کتێبی حەکیمەکانی هندستان دەسگیر بخاو «بیداتە پالْ خۆی‌و لە سەرکردایەتی‌کردنیدا یاریدەی لێ‌بخوازی‌و کار بە راوتەدبیرە جوانەکانی بکا» لەبەر «ئەو شتانەی تیایدان‌و پادشایان لە بەرێوەبردنی رەعیەتەکانیان‌و ژیاندنیان‌و دادکاری لە نیوانیاندا پێویستیان

پیٚیان دەبیٚ»(ل ٩٨) . ئەوەی ئەو کتێبە دەخوێنێتەوە «چاکەی پادشایان‌و تاعەتکردنیان» پێدەزانیٚ‌و «دەیانخاتە سەروو گشت کاروکردارێکی ترەوە . ئینجا با ئەوەش بزانیٚ ، پیاوی بە شەرەف ئەوکەسەیە کەلای پادشایان شەرافەتمەندٚ دەبیٚ‌و لە دەوڵەتەکانیاندا پایەی بڵند دەکەنەوە»(ل ١٠٧) . هەروەك شێرەکە بە دیمنە دەڵیٚ کە «رەعیەتی پادشاو ئەوانەی لە حزوریدان ، دەبیٚ چ پیاوەتی‌و زانیاری‌یەك پێدەزانن بۆی باس بکەن‌و چ ئامۆژگاری‌یەکیان لە لا هەیە بیدەنیٚ . چونکە پادشا نایان‌ناسیٚ‌و بەو پێوانەیە نەبیٚ ناتوانیٚ هەریەکەیان لە پایەوپلەی خۆیدا دابنیٚ»(ل ١٣٦) هەروەها پیٚ‌ی‌دەڵیٚ : «ژمارەزۆری‌ی دەست‌وپێوەند ، ئەگەر ئامۆژگاری‌کەرو خاوەن تاقیکردنەوە نەبن ، بۆ کارهەڵسووراندن زەرەربەخش دەبن ، چونکە ئیش بە زۆری‌ی ژمارە مەیسەر نابیٚ ، بەڵکوو بە دەست‌وپێوەندی دڵسۆزو چاکەکار دەبیٚ»(ل ١٣٧) . هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرە پادشا : «مشك لە ناو ماڵدا دراوسیٚ‌یەکی بن‌دەست بوو ، بەلاٚم کە بووە زیان‌بەخش بووە دوژمن‌و دەربەدەر کرا . یا باز کێوی‌یەکی ئاوارە بوو ، کەچی کە بووە سوودبەخش گیرایە خۆو ماڵی‌کراو رێزی لیٚنرا»(ل ١٣٧) .

چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە» زۆر جارو لە زۆر شێوەی خواستراودا ، باسی تەبیعەتی خەڵك‌و دەوری قەزاو قەدەریان کردوە . بۆ نموونە شێرە شا باوەر بە قسەکانی دیمنە دێنیٚ‌و ئەو ئەنجامەی لیٚ‌دەس دەکەویٚ کە خەڵکەکە دوو بابەتن «یەکەمیان تەبیعەتێکی دڕی هەیەو وەك ئەو مارەیە کە ئەگەر یەکێك پیٚ‌ی پێدا ناو پێوەی نەدا ، بە زەرەربەخشی نازانیٚ‌و دەچیٚ جارێکی تر پیٚ‌ی پێدا دەنێتەوە . ئەوی تریان تەبیعەتی نەرم‌و ئاسانەو وەك ئەو پوازی (سەندل)یە کە ئەگەر زۆر دەستی لیٚ‌خرا گەرم دادێت‌و ئازاربەخش دەبیٚ»(ل ١٣٨) . هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرەکە : «مرۆڤی شەرانی لە شەرخواهی رزگاری نابیٚ ، ئەگەر لاوازی‌یش رووی تێکرد غێڵی‌تری تێدا دەدۆزێتەوە»(ل ١٥٦) . «پادشایان دان‌بەخۆداگرن ، سزا دەرنابرن بۆ ئەو کەسە نەبیٚ کە تاوانی ئاشکرایە»(ل ١٥٦–١٥٧) . «شەرخواهان لە هەموو شوێنێکدا لە خێرخواهان زۆرترن . بەلاٚم ئەگەر دژی راوەستان‌و بە کۆمەڵ نیشتنە گیانی ئەوانەیە

بیفەوتێنن . دەنا ئەگەر وەها نەبێ ئەوا دەبێتە ئەو پلاری قەدەرەی رەتکردنەوەی بۆ نابێ»(ل ١٦١) . هەروەها لە زمانی گایەکەوە وتراوە :«باشترین سوڵتان ئەوەیە لە هەڵۆیەك بچێ کە بەلاك دەورە درابێ ، نەك لە لاکێك بچێ کە بە هەڵۆ دەوری تەنرابێ»(ل ١٦٦) .

هەندێ جاریش پیاو هەست بە لەیەکچوونێکی تەواو لە بیروراو بگرە لە نزیکیی دەربرینیش لەگەڵ یەکتردا لە نێوان «میر»و «کەلیلەو دیمنە»دا دەکا . بۆ نموونە لە زمانی «کەلیلە»وە وتراوە کە «پیاوی بێدەسەلات بە لەسەرخۆیی و فرت‌وفێل زەفەریان پێدەباو بە فرت‌وفێڵ سواری کۆڵی فیل دەبێ‌و مار لە کون دەردێنێ‌و یاریی پێدەکاو شێر لە ناو تابووت دەنێ‌و ئاو بەو شوێنەدا دەبا کە مەبەستێتی‌و بەر لە زەرەری ئاگرو رەشەباو رۆژ دەگرێ‌و هێزدار دەخاتە کار»(ل ١٧٢) . «سوڵتان ئەگەر پیاوچاك بێ‌و وەزیرەکانی پیاوخراپ بن ، خێرو بەرەکەتی بەسەر خەڵکیدا کەم دەبێتەوەو لێیان دەچێتە قاتی‌و کەس ناوێرێ توخنی بکەوێ . کەوابێ دەست‌رەنگینیی پادشایان لە خێرو بەرەکەتەکەیاندایە کە دەبێ هەر لە برەودا بێ»(ل ١٧٣-١٧٤). هەروەها لە قسەکانی دیمنە بۆ شێرەکە :«...ئەی پادشا رەحم بەو کەسە مەکە کە ترست لێی هەیە . چونکە پادشای بە زەبروزەند رەنگە یەکێك ببوغزێنێ‌و دەستی لە کار بکێشێتەوە . بەڵام دوایی بە ناچاری لەبەر کۆشش‌و چاکەی بە سەریەوە ، لە خۆی نزیك دەکاتەوەو وەك چۆن یەکێك دەرمانێکی تاڵی دەرخوارد دەدرێ ، بە تەمای سوودلێبینین دەیخاتەوە گەر . یا رەنگە یەکێکی خۆش‌بوێ‌و لە خۆی نزیك بخاتەوەو بەڵام لە ترسی زەرەرو زیانی ، وەك ئەو کەسەی لێدێ مارێك بە پەنجەیەوە دەداو لە ترسی بڵاوبوونەوەی ژەهرەکەی بە هەموو لەشیداو مراندنی ، پەنجەی خۆی دەقرتێنێ»(ل ١٨٠) . «هۆی راست‌ورەوانیی کار لەوەدایە پادشا ئاگاداری ئەو دۆستانە بێ کە دەیەوێ یاریدەیان لێوەربگرێ‌و بزانێ هەر یەکەیان چ جۆرە راوتەدبیرێکی لە لایەو چ نەنگی‌یەکی تێدایە ، ئینجا دوای ئەوە پێویستە پادشا کارگەرانی بەسەربکاتەوەو لە کاروباریان بپرسێتەوە ، بۆ ئەوەی چاکەی هیچ چاکەکارێك‌و خراپەی هیچ خراپەکارێکی لا شاراوە نەبێ ئەوسا دەبێ چاکەکار بەبێ

ئەجردانەوە نەهێڵێتەوەو ماوەش نەدا خراپەکارو تەوەزەل لەسەر خراپەکاری و تەوەزەلی بەردەوام بن . چونکە ئەگەر ئەوەی لەدەس داو جڵەوی بۆ شل کرد ، چاکەکاریش جڵەو شل دەکاو خراپەکار جەسارەت دەنوێنێ کە ئیتر ئیشەکە گەندەڵ دەبێ و کار لە کار دەترازێ»(٣٤٨) .

ئینجا لە قسەکانی فەیلەسووف بۆ پادشا : «ئەی پادشام ، ئەو کاروبارانەی کە مرۆڤ لە ناو گشت ئاژەڵاندا تیایاندا تایبەتی یە ، من بە چواریان دەبینم کە بریتین لە پوختەی هەرچی هەیە لە جیهاندا ، ئەوانیش ئەمانەن : حیکمەت و داوێن پاکی و ئەقڵ و داد . چونکە زانستی و وردبینی لە بەشی حیکمەتن . بە حیلمی و سەبرو لەسەرخۆیی و سەنگینی لە بەشی ئەقڵن . حەیاو سەخاوەت و مەستووری و سەربەرزی لە بەشی داوێن پاکین . راستگۆیی و چاودێری و خێرکردن و رەفتارساغی لە بەشی دادن . ئەمانە جوانکاری یەکانن و پیچەوانەکانیشیان خراپەکارین . سائیتر هەر کاتێك ئەمانە لە یەکێکدا کۆبوونەوە ، کەم وکووری لە نیعمەتیدا نایگەیەنێتە بەدبەختی لەم دنیایدا یا شکستی لەو دنیایدا ، یا داخ بۆ نەمانەوەی لە ژیاندا ناخوا ، یا بەشی لە ماڵ ومولکدا هەرچەندێك بێ پی ی خەفەتبار نابێ و لە گێچەڵ سەرسام نابێ . بەم جۆرە حیکمەت سامانێکە کە بە لێ خەرج کردنی لە بن نایەت و ئازووقەیەکە کە هەژاری لە بەریدا خۆی راناگری و بەرگێکە کە قەت کۆن نابێ و لەزەتێکە کە برانەوەی بۆ نی یە»(ل -٧٦) .

وەختێکیش ئەم چەند دێرەی خوارەوە دەخوێنیتەوە هەست دەکەیت وەك بەیدەبای فەیلەسووف لە زمانی مەکیاڤیللی یەوە لە پێشکەش کردنەکەی «میر» یدا میدیتچی بدوێنێ وەهایە کە دەڵێ : «ئەی پادشام ، من دەڵێم تۆ لە مەڵبەندی باب و باپیرانتدایت لە پادشایان و کەڵە پیاوان کە پێش تۆ شاریان بنیاد ناوەو زەمین ملی بۆ داون و قەڵایان دروست کردووەو سەرکردەی لەشکر بوون و جباخانەیان ناوەتە سەریەك و رۆژگاریان درێژەی کێشاوەو چەکیان پەرەی سەندووەو سەردەم لە دوای سەردەم بە شادی و خۆشی ژیاون و ئەوە بەری جوانکاری ی لێ نەگرتوون و لە سوپاس و ستایش داینەبریون»(٧٧-٧٨) .

دەبێ ئەوەش بڵێین کە لەیەکچوونی هەندێ لەو شتانەی چیرۆکەکانی «کەلیلەو دیمنە» لەگەڵ نووسینەکانی مەکیاڤیللیدا ، لەولای ترەوە وا ناگەیەنێ کە جیاوازی لە نێوانیاندا نی‌یە . بۆ نموونە مەکیاڤیللی لە ٥٠٪ی بۆ دەوری قەدەرو بەخت لە هەڵسووراندنی کاررو بارەدا داناوە ، لە کاتێکدا لە «کەلیلەو دیمنە»دا لە زمانی ئەم فەیلەسووفەوە کە رووی دەمی لە پادشایە وتراوە : «با ئەو کەسانەی کاروبار هەڵدەسوڕێنن‌و جێ‌بەجێ‌یان دەکەن بزانن کە شت هەمووی بە قەزاو قەدەرە»(٣٥٠)و «کۆشش‌و جوانی ئەقڵ‌و هەر خێرو شەڕێك کە مرۆڤ تووشی دێ بە قەزاو قەدەرە»(٣٤٨) . ئینجا لێرەدا دەبێ ئەوەمان لەبەر چاو بێ کە مەکیاڤیللی لە ژێر تەئسیری ئەرستۆشدا بووە ، بەڵام لەگەڵ ئەویشدا لە زۆر شتدا جیاواز بووە ، یا بەلایەنی کەمەوە لە شێوەی نیشاندانی ئەو باسەنەدا کە لێ‌یان دەدوا ، بەتایبەتی لە پشت بەستنی بەردەوامیدا بە نموونەی مێژوویی .

بەهەر حاڵ ئێمە کە دەڵێین دەشێ مەکیاڤیللی کەوتبێتە ژێر تەئسیری پەندەکانی «کەلیلەو دیمنە»وە یا خوێندبێتی‌یەوە ، ئەوەش بە دوور نازانین کە ئەو یەکگرتنەوەیەی هەندێکیان لەگەڵ بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللیدا لە تەنیا ریکەوتەوە بێ ، یا رەتکار (رد الفعل)یکی لەیەکچووی بارو دۆخێکی لەیەکچوو بێ . ئەوی راستی بێ هەندێ لەیەکچوون لە نێوان هەڵسەنگاندنەکانی مەکیاڤیللی‌و ابن خلدونیشدا هەیە ، بەڵام بەبێ ئەوەی بەڵگەی سەلمێنراو هەبن دەری بخەن کە یەکەمیان پێشەکی‌یەکەی دووەمیانی خوێندبێتەوە .[109] أبن خلدونیش لە لای خۆیەوە نیشانی داوە کە فەرمانڕەوای نموونەیی دەبێ چۆن بێ ، بەڵام بەبێ پێ‌داگرتن لەسەر ئەرکە رۆحانی‌یەکانی‌و تەنیا وەسف‌کردنی بە «پادشایەکی بیررۆشن‌و بەسۆزو بەهێزو بەڵام ری‌و شوێنی «سەرکوتاندنەوەی» ناشەرعی رەت‌دەکاتەوەو بایەخ بە خۆش‌گوزەرانی‌و ئاسوودەگی‌ی گەلەکەی دەدا» .[110] واتە ئەویش ئامانجی دامەزراندنی دەوڵەتێکی جێگیرو بەهێزو رێك‌و پێك بووە ، دەوڵەتێك کە پادشا تیایدا بتوانێ جڵەوی کاروبار لە رووی جۆرەهای تەماعکاراندا بگرێتە دەست . هەروەکوو ئەو لە گەڕانیدا بە دوای راستیدا ، تەنیا رووداوە مادی‌یەکانی گرتووەو شی‌ی کردوونەتەوەو لەو یاسایانە گەڕاوە

که بەرەوگۆڕانیان دەبەن . بە رای هیلموت ریتەر ئەوەی ابن خلدون بە دەمارگیری ناوی دەبا ، هەر ئەوەیە کە مەکیاڤیللی ناوی چاکەکاری لێناوە .[111]

لێرەدا وا چاکە ئیشارەتێك بەوە بدەین ، ابن خلدونێك کە لە بیروراکانیدا لەگەڵ ئاییندا دژ یەك نەبوون ، کەچی بە کافرو زەندیق تاوانبار کرا . هەروەکوو زۆر لە مێژوونووسانیش ، لە بەرزایی سەدەی نۆزدەیەم و بیستەمەوە روانی یانە بیروباوەڕەکانی و بە شێوەیەکی تایبەتی «وردکردنەوەی هۆیەکانی سەرهەڵدانی ئەم کارە مێژوویی یە بێهاوتایەیان (پێشەکی یەکە — م.م .) لە سەدەی چواردەیەمدا[112] خستە پشت گوێ و ئەمەش هەمان کارەساتەکەی مەکیاڤیللی یە وەك لەوەبەر روونمان کردەوە» .

حوکمڕانە رۆژهەڵاتی یەکان تا رادەیەك لە وەختێکی زووەوە بایەخیان بە بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی داوە . وا زەن دەکرێ کە کتێبی «میر» بە شێوەیەکی تایبەتی بۆ سوڵتانی عوسمانی موڕادی چوارەم کە لە خۆرزگارکردندا لە دوژمنانی و سەپاندنی هەیبەتی حوکمڕانی یەکەی بەسەر خەڵکیدا ، رێ و شوێنی مەکیاڤیللی یانەی بەکار دەهێنا . بەڵام بە جۆرێکی زۆر دوور لەو بەهایانەی کە مێژوونووسی گەورەی سەردەمی راپەڕین مەبەستی بوون ، وەرگێردراوە . ژمارەی ئەوانەی بە فەرمانی راستەوخۆی ئەو کوژراون بەسەد هەزار کەس دانراوە . لە گەڵیاندا سیان لە براکانی خۆی و یەکێك لە مامەکانی . لە ساڵی ١٦٣٧ یشدا ، لە کاتێکدا کە تاعوون رۆژانە نزیکەی ٥٠٠ کەسی لە خەڵکی ئەستامبووڵی پایتەختی قەلاچۆ دەکرد ، ئەو شەوانێکی پڕ لە کەیف و رابواردنی لەگەڵ ژنە دۆستەکانیدا بەسەر دەبردو بە تەوسەوە دەیوت : «خودا وا ئەم هاوینە شەڕخواهان سزا دەداو رەنگە لە زستاندا نۆرە بێتە سەر شەرافەتمەندان» .[112]

هەروەها بایەخدانی محمد علی ی گەورە بە «میر» هیچی لە بایەخ پێدانی حوکمڕانە ئەوروپایی یەکانی پێش خۆی و سەردەمی خۆی کەمتر نەبووە . ئەوەش بۆ حوکمڕانێکی سەرکەوتووی وەك محمد علی کە مارکس دەربارەی میسر لە سەردەمی ئەودا وتوویە «لە هەموو ئیمپراتۆرێتی عوسمانیدا تاقە بەشێتی توانای ژیانی هەبێ» . شتێکی سەیر

نەبووە . ئەو ئەگەرچی لە تەمەنێکی دزەنگیشدا فێری خوێندەواری بوو بوو ، بەلام بایەخی بەهەر شتێك دەدا کە پەیوەندیی بە سیستەمەکانی حوکمرانی‌یەوە هەبێ‌و هەر ئەمەش بۆ بووە هۆی یەکێك لە نهێنی‌یەکانی ئەو سەرکەوتنە گەورەیەی .

محمد علی دوای ئەوەی لە ڕێگەی یەکێ لە دیپلۆماسی‌یە بێگانەکانەوە بایەخی «میر»ی پێزانی ، [١١٣] لە ساڵی ١٨٢٤-١٨٢٥ دا [١١٤] روفائیل أنطوان زاخووری قەشەی راسپارد بۆی وەربگێرێتە سەر زمانی عەرەبی ، چونکە وەك خۆی وتوویە «زۆر بە پەرۆشەوە بووە بزانێ ئەم کتێبە چی تێدایە» . سەیریش ئەوەیە کە محمد علی دوای خوێندنەوەی «میر» ، لە بەیەك‌گەیشتنێکیدا لەگەڵ دیپلۆماسی‌یەکی ئیتالیایی بەم شێوەیەی هەڵسەنگاندوە :

«ئێوە لە ئیتالیادا ژاوەژاوێکی گەورە دەربارەی نووسەری ناسراوتان مەکیاڤیللی دەنێنەوە ، من فەرمانی وەرگێرانی کتێبەکەمدا تا بزانم چیی تێدایە،بەلام ئاشکرای دەکەم ئەو پیاوە زۆر لەوە کەمترە کە من ئەنجامی ئەو ناوبانگەی هەیەتی لێم‌چاوەروان دەکرد . هەروەکوو من پێتی رادەگەیەنم کە کتێبێکی‌تر هەیە عەرەبی‌یەو سەرسام‌و سەرمەستی کردووم ، ئەویش پێشەکی‌یەکەی أبن خلدونە . ئەم نووسەرە لە بیرکردنەوەدا لە مەکیاڤیللی سەربەسترەو بگرە باوەرم وایە کتێبەکەی ئەو زۆر سوودبەخشترە . ئینجا کە بلاوکردنەوەی کتێبەکەی مەکیاڤیللی لە هەندێ لەولاتانی ئەورووپادا قەدەغە بێ ، خۆ دەبوو قەدەغەکردنی کتێبەکەی أبن خلدون کونبڕترو توندوتیژتر بێ» .

گومانی تێدا نی‌یە ئەوەی کاری کردۆتە رای محمد علی لاوازیی وەرگێرانەکەی «میر»و نارەوانیی شێوەکەی بووە کە وای لێکردوە تێگەیشتنی زەحمەت بێ‌و بۆ بلاوکردنەوە دەس نەدا . [١١٥] لەگەڵ ئەوەشدا ئەو وەرگێرانە بایەخی مێژوویی خۆی هەیە ، چونکە یەکەم وەرگێرانی «میر»ە بۆ عەرەبی‌و ئینجا بە دوایدا پارێزەری میسری محمد لطفی جمعە لە ساڵی ١٩١١دا جارێکی‌تر لە ئیتالیایی‌یەوە کردوێتی بە عەرەبی‌و لە ساڵی ١٩١٢دا بە ناوی «کتێبی میر کە مێژووی میرایەتی‌یە رۆژئاوایی‌یەکانە لە سەدەکانی ناوەراستدا» [١١٦] بلاوی‌کردۆتەوە . وەرگێر کتێبەکەی بە پێشەکی‌یەکی فراوانی خۆی

دەس پێکردوە کە لە (٥٠) لاپەڕەدایەو[١١٧] بە شێوەیەکی ڕەوان‌و مەوزووعی یانە . گەلێ لایەنی جۆراوجۆری ژیان‌و نووسینەکانی مەکیاڤیللی نیشانەدەدا . سەرمەستی ی وەرگێڕ سەبارەت بە مەکیاڤیللی گەیشتۆتە رادەیەك کە بە تایبەتی بۆ ئەو مەبەستە چووە بۆ ئیتالیاو سەری لە گوندەکەی‌و خانووەکەی داوەو لە پاریسیش یەکێك لە نەوەکانی ئەوی دیوە . لە پێشەکی یەکەیدا بە شێوەیەکی ئەدەبی یانە ئەوە دەردەبڕێ‌و لەو قسانەی تیایدا کردوونی دەڵێ :

«کە کتێبی (میر)م خوێندەوە هۆگری بووم‌و وام لێهات لەگەڵ چوارینەکانی خەیامدا لەگەڵ خۆمدا هەڵی بگرم . وەختێ خەفەت دامدەگرێ‌و دڵم تەنگ دەبێ . خەیام دەخوێنمەوە بۆ ئەوەی بەو مەیە پیرۆزەی مەست بم . بەڵام «میر» بۆ ئەوە دەخوێنمەوە کە لە مەی خەیاڵ دەرباز بم‌و بگەڕێمەوە کۆڕی ئەو راستی یە ئازار بەخشانەی کە لەشکرەکانی هێزو حەزوو ئارەزوو تیایدا بە شمشێری کارەسات‌و رمی بەسەرهات پێکدا هەڵدەگژێن» . [١١٨]

ئینجا ئەگەر ئەوە بگرینە بەرچاو کە یەکەم خوێندنەوەی «میر» لە لایەن وەرگێڕەکەیەوە «لە بەر قورسی ی زانینی ماناو مەغزای کتێبەکە» تووشی «سەرسوڕمانی» کردوەو ناچار بووە «چەندین جار پێدابچێتەوە» تا «لە کۆتایی کاردا بە تەنیا تێگەیشتن‌و دەرك کردن بە ناوەرۆکەکەی» [١١٩] وازی هێناوە ، لە هۆی ئەو هەندە کەلێنە تێدەگەین کە لە وەرگێڕانەکەدا هەن‌و .کە لەگەڵ ئەوەشدا شێوەیەکی ڕەوان‌و مانارِوونی ی تێدایەو ئەوە وادەکا تێگەیشتنی ناوەرۆکە سەرەکی یەکەی میر بەبێ گرێ‌وگۆڵ لە تواناد هەبێ .

بەڵام وەك دەردەکەوێ ، ئەم وەرگێڕانەو پێشەکی یەکەی خاوەنەکەی دەورێکی ئەوتۆیان لە پێکهێنانی باری سەرنجێکی دروستدا دەربارەی مەکیاڤیللی‌و بیرو باوەڕەکانی لە لای خوێنەری عەرەب‌و ڕۆژهەلاتی بەگشتی نەگێڕاوە ، ئەمە لە کاتێکدا هەموو نیشانەیەك وادەگەیەنێ کە پێگەیشتنی ئەو جۆرە باری سەرنجە دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی بیستەم ، [١٢١] واتە بۆ سەردەمێك کە هیچ ڕووناکبیرو مێژوو نووسێکی ڕۆژئاوایی نەمابوو ، چەندە لایەنداریش بووبێ ، کتێبەکانی بە باری باشەدا

هەڵنەسەنگاندبێ ، لەوانە مێژوو نووسی سەر بە جەزویتەکانو عەمیدی پێشووی کۆلیجی کامبیۆن لە زانکۆی ئۆکسفۆرد (لیسلیۆ کەر) . لە راستیدا کەم مێژوو نووسی ناسراوی هاوچاخ هەن بە بڵندی مەکیاڤیللی یان هەڵنەسەنگاندبێ .

بیروڕای هاوچاخ

لەوەبەر باسی بیروڕای ژمارەیەکی زۆر لەو فەیلەسووفو رووناکبیرانەمان کرد کە لە واقیعی حاڵی بیروباوەڕەکانی مەکیاڤیللی ، تێگەیشتبوونو بە رەزامەندی‌یەوە هەڵیانسەنگاندوون . بەلاّم ئاسایی بوو کار تەنیا بەوانەوە نەوەستێ ، بەڵکوو لە سەردەمی ئێستاشماندا چەندین رووناکبیرو نووسەری سەر بەگەلێ قوتابخانەی ئایدۆلۆژیایی جیاجیا ، لە هەمان باس دواونو هەر کە باسی سەردەمی راپەڕینو پێشکەوتنی زانستیی سیاسەت یا لێکۆڵینەوەی مێژوویی یان کردبێ ، مەکیاڤیللی یان وەك مێژوو نووسو زانایەکی سیاسی بە دیار خستوە ، لە ناویاندا ژمارەیەکی زۆر لەو مێژوو نووسە رۆژئاوایی یە ناسراوانەی کە لە رۆژهەلاّتدا ناوو ناوبانگێکی بەرزیان هەیەو کتێبەکانیان وەرگێردراونەتە سەر زمانەکانی ، بەلاّم بەبێ ئەوەیشی کاریان کردبێتە سەر ئەو بیروزایەی لە ریزی کوروکالاّنیدا دەربارەی مەکیاڤیللی باو بووە . ئینجا ئێمە لێرەدا بۆ کۆتایی پی‌هێنانی لێکۆڵینەوەکەمان دەربارەی مێژوو نووسی گەورەی سەردەمی راپەڕین ، تەنیا چەند نموونەیەکی کەم لە بیروڕاکانی نووسەرە بێگانەکان نیشان دەدەین .

لە (ئەنسکلۆپیدیای بەریتانیایی)دا دەربارەی مەکیاڤیللی وتراوە :

«نووسەرو کارگێڕی ئیتالیایی دەوڵەت نیکۆلو مەکیاڤیللی ، رووناکبیرێکی نیشتمانپەروەری بلیمەت بوو . تێگەیشتنی ژیرانەی لە سیاسەتی هاوچاخی خۆیو دەرك کردنی قووڵی بە تەبیعەتی ئادەمیزاد ، چاکترین بەرهەمیان لێوەشاوەتەوە کە زۆر جار بە هەڵە بە کاری گەندەڵ یا گاڵتەجاری دراونەتە قەڵەم . ئەو پیاوێکی سەرراستو هاووڵاتی یەکی چاكو باوکێکی دڵسۆز بووە . هەروەکوو نووسەرێکی گەورەش بووە ، چونکە رووناکبیرێکی مەزن بووە» . [١٢٢]

«ئەنسکلوپیدیای ئەمەریکایی»ش مەکیاڤیللی بە رەمزی گواستنەوە لە سەردەمی

ناوەڕاستەوە بۆ سەردەمی نوێ دەداتە قەڵەم‌و «دروستی‌ی بیروباوەڕە سیاسی‌یەکەی» بەو خزمەتانەوە دەبەستێتەوە کە پێشکەشی ڕژێمی جەمهووری‌ی فلۆرنسای کردووەو بە بارێکی بالاَدا قسە لەڕوویی‌یەکەی هەڵدەسەنگێنێ . هەروەکوو دەیسەلمێنێ کە «مەکیاڤیللی نەی‌وتوە هیچ ڕەوشت‌و بەهایەك لە سیاسەتدا نی‌یە ، بەڵکوو وتویێتی کە سیاسەت ڕەشت‌و بەهای تایبەتی‌ی خۆی هەیەو ئەم جۆرە باوەڕەش عادیلانە دێتە پێش‌چاوو بگرە بۆ سەردەمێك کە بەدی‌هێنانی یەکێتی‌ی نەتەوایەتی‌و دامەزراندنی دەوڵەتێکی نەتەوایەتی‌ی تیادا وەك ئامانجێکی بالاًی ئەوتۆ کە هەموو شتێکی‌تر لە ئاستیدا لاوەکی بێ ، بە پێشبینی‌یەك دەدرێتە قەڵەم» . (١٢٣)

لە باری سەرنجی «ئەنسکلۆپیدیای فەلسەفی»ی سۆڤیاتی‌یشەوە ، مەکیاڤیللی بە یەکێك لە دیارترینی ئەو ڕووناکبیرە ئیتالیایی‌یانە دادەنرێ کە هەوڵی‌داوە «دوور لە لاهووت ، یاساکانی بەرەوپێشەوەچوونی کۆمەڵگا دەسنیشان بکاو تیۆروانینێکی ڕیالیستانەی دروست روانیوێتی‌یە دەوڵەت‌و حوکمرانان‌و لە باوەڕێکی دڵسۆزانەوە نووسینی لە پێناوی یەکگرتنی ئیتالیادا نووسیوە» . (١٢٤) هەروەها هەمان شت لە «ئەنسکلۆپیدیای مێژوویی»ی سۆڤیاتیداو (١٢٥) لە چاپی دووەم‌و سێ‌یەمی «ئەنسکلۆپیدیای گورەی سۆڤیاتی»دا (١٢٦) وتراوەتەوە . لە جزمی چوارەمی «مێژووی جیهان» یشدا نوسراوە : «ئەنجامە کوشندەکانی بەش‌بەش‌بوونی ئیتالیا تارادەیەکی ئەوتۆ ئاشکراو لەڕوو بوون کە هەندێ لە نوێنەرە زیاتر پێشکەوتنخوازەکانی بورجوازی‌یەت لە سەدەی شازدەیەمدا کەوتنە داواکردنی یەکگرتنی ئیتالیاو یەکەمینیشیان ڕووناکبیری سیاسی‌و مێژوو نووسی ناسراو نیکۆلۆ مەکیاڤیللی بوو» . (١٢٧) هەروەکوو مێژوونووسی ئەمەریکایی کارلتۆن هیس بە هەمان جۆر مەکیاڤیللی هەڵسەنگاندوە . (١٢٨)

ئەمڕۆش دەمارگرژترین کەسانێك بۆ جزویتەکان‌و کزترینیان لە سۆزداریدا بەرامبەر بە مەکیاڤیللی ، (١٢٩) دان بەوەدا دەنێ کە ئەو «ڕێگایەکی نوێ‌ی بۆ لێکۆڵینەوەو ....شێوازێکی تازەی بۆ قسەکردن لە سیاسەت دیوەتەوە ، ئەمە جگە لە تیۆری‌یە سیاسی‌یە نوێ‌یەکانی» ، هەروەکوو «بەوپەڕی وردی‌و بیرتیژی‌یەوە ، ئەو پاڵ‌پێوەنەرو هۆیانەی دەسنیشان کردوون کە هەر بزوتنەوەیەکی سیاسی دێننە کایەوە» .

لەبەر ئەوە «بە یەکێك لە کارامەترینی ئەو نووسەرە دیارانە دادەنرێ کە کاریان کردۆتە سەر کاروباری سیاسی لە جیهاندا»و وادەکا «بیروراکانی سەبارەت بە گیروگرفتە سیاسی یەکان جێگەی لێکۆڵینەوەو بە دواداچوونێکی قووڵ بن» .[١٣٠] یا هەن لە هەمان باری سەرنجەوە بە «باوکی زانستی یە سیاسی یەکانی»[١٣١] داوەنێن ، یا بە «پێغەمبەرێکی دەوڵەتی نوێی نەتەوایەتی ی»[١٣٢] دەزانن . •

هەروەها مێژوو نووسی ئەمەریکایی رۆبەرت بالمەر لە دووان لە کتێبەکانیدا ، دەیسەلمێنێ کە مەکیاڤیللی «لە ناو نووسەرانی سەردەمی راپەڕین لە ئیتالیادا بە دیارترینیان» دەژمێردرێ‌و «میر»«مەزنترین میراتی نەمری» ئەو سەردەمەیەو مەکیاڤیللی «خەوی بەو رۆژەوە دەدی کە خەڵکی فلۆرنساو بگرە گشت ئیتالیایی یەکان بە نواندنی مەردایەتی لە کۆرە سیاسی یەکانیاندا وەك رۆمانی یە دێرینەکان کردار بکەن‌و لە ریزی لەشکرەکانی شارەکاندا بە هاندانی ئامانجە نیشتمانی یەکان بجەنگن‌و سەری خۆیان لەبەردەم ئەوروپادا بەرز بکەنەوە»[١٣٣]

لە ناو مێژوو نووسە ئیتالیایی یە هاوچاخەکانیشدا هەن مەکیاڤیللی بە شۆرشگێرو[١٣٤] «پێغەمبەرێکی بێ دەسەلات»[١٣٥] دەدەنە قەڵەم. ئەمرۆ لە ناو مێژوو نووساندا بە دەگمەن هەن دان بەوەدا نەنێن کە مەکیاڤیللی «هاوولاتی یەکی چاك‌و هاورێ یەکی گیانی بەگیانی‌و باوکێکی بەتەنگەوەهاتووی نیشتمانپەروەروبگرە نموونەیی»[١٣٦] بووە .

دەتوانرێ دەیەها نموونەی تری لەم بابەتە بهێنرێتەوە . بەلام ئێمە تەنیا ئەم وێنە پڕ مانایەیان لێدەخەینە پێشچاو کە أ . ڤ . جیفیلیکۆف لە لێکۆڵینەوەکەیدا دەربارەی مەکیاڤیللی پێشکەشی کردوەو وتوویە :

«ئیتالیا نەیتوانی یەك بگرێ . بوچی؟ . ئەمە بوو ئەو پرسیارەی نیکۆلۆ ئاراستەی خۆی دەکرد . ئێمە وەرامەکەی دەزانین (وەرامی مەکیاڤیللی – ك.م) : یەکەم لەبەر نەبوونی یەکێتی ی سیاسی لە ئیتالیادا . دووەم لەبەر ئەوەی لە ئیتالیادا سوپایەکی نیشتمانی چ لە کوڕو کالانی خۆی یا لە سەربازی بەکرێگیراو نەبوو . کەوابێ چار چی بوو؟ . یەکگرتن‌و دامەزراندنی سوپا . بۆ جێبەجێ کردنی ئەمەش دەبوو شێوازەکانی

کارکردن روون بکرێنەوە . مەکیاڤیللی بە پیٚ ی بۆچوونی خۆی لەم بارەیەوە ، ئەنجامی بەوە شکاندەوە کە بنچینەکانی زانستیی سیاسەتی دارشت ، کوت‌ومت وەك کۆلۆمبس کە وەختیٚ کەوتە گەڕان بە دوای رێگایەکدا بۆ هیندستان ، ئەمەریکای دۆزی‌یەوە» . (١٣٧)

گشت ئەوەی باس کرا ئەوپەڕی هەق بە مەکیاڤیللی دەدا داوا لە رۆژهەلاّتی‌یەکان بکا کە خۆی لە واقیعدا چۆن بووە وەهای ببینن و بیروباوەڕەکانیشی چۆنن وەهایان هەلّبسەنگێنن . بەلّیٚ :

«مەدح‌وستایش هەرگیز لە وزەیدا نی‌یە ئەم ناوە بە هەقی خۆی بگەیەنیٚ» .

پەراوێزەکان

(١) : مەکیاڤیللی لە تەمەنی دوانزە سالاّندا بووە کە یەکەم کتێبی دەربارەی مێژوو خوێندۆتەوە .

(2) : R . Ridolfi the life of Niccolo Machiavelli, translated from the Etalian by G. Grays on, chicago, 1963, P. 3.

(٣) : ا.ك. جیفیلیکۆف ، نیکۆلۆ مەکیاڤیللی (١٤٦٩-١٥٢٧) ، موسکۆ-لینینگراد ، بە زمانی رووسی ، ل ٢٤ .

(4) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 9-12; F. Chabod, Machiavelli and the Renissance, translated from the Italian by D. Moore, Cambridge, 1960, pp. 7-9;

(5) R. Ridolfi, Op. Cit., p.4.

(6) F. Chabod, Op. Çit., p. 126.

(٧) أ.ك. جيفيليكۆف ، .سەرچاوەی پێشوو ، ل ٣٤

(٨) : هەمان سەرچاوە–ل ٣٢ .

(٩) : ف. رۆتینبۆرگ ، (فیلەتەنەکانی سەردەمی راپەڕین) ، بە زمانی رووسی ، لینینگراد ، ١٩٧٦ ، ل ١٢٠ و ١٢١ .

(١٠) : سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢٠

(١١) : بڕوانە کتێبی :

H. Butterfield, the Statecraft of Machiavelli, London, 1960, p. 125.

(١٢) : لە شوێنێکی‌تری ئەم لێکۆڵینەوەیەوا ، دەگەڕێینەوە سەر کتێبە گەورەکەی مەکیاڤیللی (دەمەتەقێ)

(١٣) : پیشەسازیی قوماش لەو رۆژگارەدا ، نەك تەنیا لە ئیتالیادا ، بەڵکوو لە گشت ئەورووپادا لە پیشە بە قازانجەکان بوو .

(١٤) : ئەوە لە نامەیەکیدا وتراوە کە بۆ فیتۆریی هاوڕێی ناردوە . (بگەڕێرەوە سەر :

.(F. Chabod, Op. Cit., pp. 131-132).

(١٥) : أ.ك. جیفیلیکۆف–سەرچاوەی پێشوو–ل ١٩ .

(16) F. Chabod, Op. Cit., pp. 4,126,134-135.

(17) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 145, 156.

(18) F, Chabod, Op. Cit,. p. 132.

(19) Ibid, p. 129.

(٢٠) : نیکۆلا ئەلکسێیف ، نیکۆلۆ مەکیاڤیللی ، بە زمانی بولگاری ، سۆفیا ، ١٩٠٨ ، ل ٢٧–٢٨ .

هەروەها ف . رۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢٢–١٢٣ .هەروەها ل.م باتکین ، (مرۆڤپەروەرە ئیتالیایی‌یەکان) ، شێوەی ژیان ، شێوەی بیرکردنەوە ، بە زمانی رووسی ، مۆسکۆ ، ١٩٧٨ ، ل ٥٨–٥٩ . هەروەها :

"The Prince", London, 1968, pp. 18-19 (the Introduction by G. Bull).

(٢١) : تیتۆس لیڤی (٥٩ پ.ز–١٧ د.ز) ، مێژوو نووسێکی ناسراوی رۆمەکانە . ٤٥ ساڵی بە دانانی کتێبە گەورەکەیەوە (مێژووی رۆما لە دامەزراندنی شارەکەوە) بەسەر بردووەو بریتی بووە لە ١٤٢ بەرگ‌و تەنیا ٣٥ بەرگی ماونەتەوە . یەکەمین دە کتێبیان کە مەکیاڤیللی بۆ نووسینی کتێبی (دەمەتەقێ) کردویتی‌یە سەرچاوەیەکی سەرەکی ، باسی ئەو کارەسات‌و رووداوانە دەکەن کە هەتا ساڵی ٢٩٣ی پێش زایین روویان داوە .

(٢٢) : مەکیاڤیللی ئەوەی لە پێشەکی‌ی کتێبی (دەمەتەقێ)دا وتوە .

(23) F. Chabod, Op. Cit., p. 24.

(24) F. Gilbert, Machiavelli and Guiccardini.
Politics and history in sixteenth century.
Florence, Princeton, 1965, p. 199.

(25) R. Ridolfi, Op. Cit, pp. 165-175.

(26) "The Prince", p. 15 (the Introduction).

(27) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 249-250.

(٢٨) : پشتمان بە وەرگێرانە عەرەبی‌و رووسی‌و ئینگلیزی‌یەکەی بەستوە .

(٢٩) : بگەڕێرەوە لای : ئەلین فیدرین–مەکیاڤیللی–وەرگێرانی أميرة الزين–بیروت–ساڵ نی‌یە–ل ٣٢–٣٣ .

(30) R. Palmer and J. Colton, A history of the
Modern World third edition, New York,
1965, p. 55

(٣١) : مەکیاڤیللی ئەم قسە بەناوبانگەی بە بۆنەی هێرشی فەرەنسایی‌یەکانەوە بۆ سەر ئیتالیا لە ساڵی ١٤٩٩دا‌و بەرەو پێش‌چوونی خێرایانەیان وتووە «بگەڕێرەوە سەر–مێژووی ئیتالیا– بە زمانی

رووسی ، جزمی یەکەم ؛ لە ژێر چاودێری ئاکادیمیست .س.د. سکازکینەدا ، موسکۆ ، ۱۹۷۰ ، ل ٤٥٥».

(۳۲) : بەزۆری پشتم بە وەرگێرانە عەرەبی‌یەکەی ئەم کتێبە بەستوە «بگەرێرەوە سەر-دەمەتەقێی مەک اڤیللی-وەرگێرانی خیری حماد ، بیروت ، ۱۹٦۲».

(۳۳) : ئەوە تاقە کتێبێتی کە لە ژیانی خۆیدا لە ساڵی ۱٥۲۱ دا بلاوکراوەتەوە .

(34) R. Palmer and J. Colton, Op. Cit., p. 55.

(35) J. Plamenatz, Man and Society. A critical examanation of some important Social and Politicce theories, from Machiavelli to Marx, Vol. 1, tenth impression, London, 1977, pp. 1,7.

(۳٦) : لە کۆتایی سەردەمی ناوەراستدا باری ئابووری‌ی ئیتالیا خێراتر لە ولاتەکانی‌تری ئەوروپا رووی لە پێشکەوتن‌کرد ، ئەویش لە سایەی بازرگانی‌یە گەشەسەندوەکەیەوە لەگەڵ رۆژهەلاتداو پێشکەوتنی بەرهەمی پیشەیی تیایدا بەرادەیەك کە ئیتالیا بەر لەهەر شوێنێکی‌تری جیهان ، یەکەمین نیشانەی پەیوەندی‌و بەرهەمهێنانی سەرمایەدارانەو دەستەو تاقم‌و چینە کۆمەلایەتی‌یە نوێ‌یەکانی بە خۆیەوە دی .

(37) H. Butterfield, Op. Cit., pp. 114- 115.

(۳۸) : بۆ درێژەی باس بگەرێرەوە لای : و.ل. فانیشتین ، مێژوو ناسی‌ی ئەوروپایی رۆژئاوا لە سەردەمی ناوەراستدا ، بە زمانی رووسی ، مۆسکۆ-لینینگراد ، ۱۹٦٤ ، ل ۲۸٦ .

(۳۹) : ئیتالیایی‌یەکان گەلانی‌تری ئەوروپایان بە وەحشی (کێوی) ناو دەبرد ، بەو مانایەی کە لە چاو خۆیاندا دواکەوتوون .

(40) W. Lewis, The Lion and the Fox. The role of the hero in the Plays of Shakespeare, London, 1966, p. 69;

(٤١) : د.ل. فاینشتین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ۲۷۹

(42) H. Butterfield, Op. Cit., p. 97.

(٤۳) : بۆ نموونە بگەرێرەوە سەر : ئەلین فیدین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ۳۲ .

(44) "The Prince", p.20 (the Introduction).

(٤٥) : له ڤ. رۆتینبۆرگ . سەرچاوەی پێشوو . ل ١٢٢ ەوە وەرگیراوە.

(٤٦) : شارێکی فەرەنسایە دەکەوێتە باشووری رۆژهەلأتی پاریسەوەو بارەگای دەرباری پادشا بووە.

(٤٧) : له (ڤ. رۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢٢)ەوە وەرگیراوە .

(٤٨) : بۆرجیا بنەماڵەیەکی سەرداری ناسراوە کە بە نەژاد ئەرگۆنی ی ئیسپانیایی بەو لە سەدەی پانزەیەمدا رووی کردۆتە ئیتالیا . ئەم بنەماڵەیە لە سایەی ئەلفۆنسۆ بۆرجیاوە کە لە ساڵی ١٤٥٥ دا بووە بە پاپا بەدیارکەوتوە . هەوەها ئەلیکساندەری شەشەمیش یەکێك بوو لە خزمانیو لە ساڵأنی (١٤٩٠-١٥٠٣)دا بوو بە پاپا .

(49) H. Butterfield, Op. Cit., pp. 131-132; "The Prince", pp. 22-23 "the Introduction).

(٥٠) : «مێژووی ئیتالیا»(سەرچاوەی پێشوو) ، ل ٣٣٥-٣٣٦ .

(51) F. Chabod, Op. Cit., pp. 94-95; R. Ridolfi, Op. Cit., p.9.

(٥٢) : ئەلین ڤیدرین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٦٢

(53) J. Plamenatz, Op. Cit., p. 33.
R. Rodilfo, Op. Cit., pp. 53-64; J Plamenatz, Op. Cit., p. 14.

(٥٤) : ئەم رایە بایەخێکی گەورەی هەیە ، چونکە مەکیاڤیللی یەکان دەبوو شوێن پێ یان هەڵگرن .

(55) F. Chabod, Op. Cit., pp. 140, 142; F. Gilbert, Op. Cit., pp. 176-177.

(56) J. Plamenatz, Op. Cit., p. 42.

(57) S. H. Sabine, A history of Political theory, New York, 1950, pp. 337, 338.

(٥٨)«برایتی ی یەسووعی یەت» یا «قەشە یەسووعی یەکان»

(59) R. Weiss, The spread of Italan Humanl-
sm, London, 1964, p. 84.

(٦٠) : ناونیشانی تەواوی کتێبەکە ئەمەیە :

"Discours sur les Moyens de bien gouverner et maintenir en bonne paix un Royaume ou autre Principauté-Contre Nicholas Machiavel", Florentin, 1576.

(٦١) : بگەڕێرەوە لای :

W. Lewis, Op. Cit., pp. 64, 71-72.

(62) Ibid, p. 71.

(63) Ibid, p. 66.

(64) Ibid, p. 69.

(65) Ibid, p. 72.

(66) "The Prince", p.9 (the Introduction).

(67) "Anti-Machiavel".

(٦٨) : لە (و. د. فاینشتین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٢٦٨)ەوە وەرگیراوە .

(69) W. Lewis, Op. Cit., P. 102.

(٧٠) : مەبەست لەوەیە کە ئەگەر میرێك هەبووایە خۆی بە قوتابی‌ی مەکیاڤیللی بزانیایە ، فەرمانی پێدەدا کە لە دانانی کتێبێکدا دژی مەکیاڤیللی لاسایی فردریکی گەورە بکاتەوە .

(71) W. Lewis, Op. Cit., pp. 102-103.

(72) Ibid, p. 105.

(73) "Renaissance and Reformation 1300-
1648", Edited by G.R. Elton, Second
edition, New York, P. 109.

(٧٤) : بگەڕێرەوە لای : ئەلێن فیلدرین ، سەرچوەی پێشوو ، ل ١٢-١٣ .

(75) A. Ridolfi, Op. Cit., p.9.

(٧٦) : بگەڕێرەوە لای : ئەلین فیدین ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٢-١٣ .

(٧٧) : مەکیاڤیللی ، میر ، ل ٦ «پێشەکی» .

(78) "The Civilization of the Renaissance in

Italy", An Essay by J. Burckhardt, New-York and Toronto, p. 93.

(٧٩) : أ. ك. جيفيليكۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٦٧ .

(٨٠) : ف. رۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١١٢-١١٣

(٨١) : ئەنتۆنێو گرامشی ، میری نوێ ، مەسەلەکانی زانستی‌ی سیاسەت لە مارکسیەتدا وەرگێڕانی زاهی شرقانو قیس الشامی ، بیروت ، ١٩٧٠ ، ل ٣٥ .

(82) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 196-197.

(٨٣) لەناو ئەو چەندین سەرچاوەیەدا کە بۆ ئامادە کردنی ئەم لێکۆلینەوەیە گەڕاومەتەوە سەریان تەنیا جیفیلیکۆف بایەخی تەواوی بەم باسە گرنگە داوە .

(٨٤) : أ.ك. جیفیلیکۆف ، سەرچاوەی پێشوو . ل ١٠٣ .

(٨٥) : لە هەمان سەرچاوە وەرگیراوە ، ل ١٠٦ .

(٨٦) : هەمان سەرچاوە ، ل ١٠٧ .

(٨٧) : وتەکە لە هەمان سەرچاوە وەرگیراوە ، ل ١١١ .

(٨٨) : زۆربەی مێژوونووسان بە شێوەیەکی رووت‌وقووت ئیشارەتیان بەم وتەیە داوە ، واتە بەبێ نیشاندانی ئەو بارودۆخەی تیایدا وتراوە کە ئەوە بایەخێکی تایبەتی‌ی دەداتێ.
بۆ نموونە بگەرێرەوە سەر :

.(R. Ridolfi, Op. Cit., p. 241; F. Chabod, op. Cit., p. 142.

(٨٩) : مەکیاڤیللی زاراوەی «پێغەمبەری بێ‌چەك»ی لە کاتی قسەکردنیدا لە بارەی رەبەنی فلۆرنسایی شۆڕشگێری هاوچاخی خۆیەوە (سافۆنارۆلا) بەکارهێناوە.لەم رووەوە سەلماندویێتی کە سەرکەوتن تەنیا بەشی پێغەمبەرە چەکدارەکان بووەو دەبێ . «میر-بەشی شەشەم» .

(٩٠) : بەهۆی نەخۆشی‌یەکەوە لە گەدەیدا مردوە کە رەنگە ئارام لە بەربڕان کارێکی گەورەی تێکردبێ .

(٩١) : گەلێ لە مێژوونووسان مەکیاڤیللی نەك فرانسیس بیکۆن ، بە داهێنەری رێبازی لێگەڕان (أستقرائی) دادەنێن .

(٩٢) : لە ف.ی. رۆتینبۆرگەوە وەرگیراوە ، سەرچاوی پێشوو ، ل ١١١ .

(٩٣) : سەرەڕای ئەو شالاوەش سیاسی یەکان بە فراوانی لەسەر خوێندنەوەی «میر» بەردەوام بوون . (بگەڕێرەوە سەر :
C. Hayes, Modern Europe to 1870, New York,
1959, p. 26).
(٩٤) : ف . ی . ڕۆتینبۆرگ . سەرچاوەی پێشوو ، ل ١١٤ .
(٩٥) : بگەڕێرەوە سەر «ئەنسیکلۆپیدیای فەلسەفی» بەزمانی ڕووسی ، جزمی سێیەم ، مۆسکۆ ، ١٩٦٤ ، ل ٢٨٠ .
(٩٦) : ڤۆلتێر پەیوەندی یەکی پتەوی لەگەڵ ژمارەیەك لەو پادشا ئەوروپایی یانەدا هەبوو کە خۆیان بە پشتگیری کەری بزوتنەوەی ڕۆشنکاری (تنویر) نیشاندەدا ، لەوانە فردریکی گەورەو قەیسەری ڕووسیا کاترینی دووەم .
(٩٧) : بگەڕێرەوە لای أ.ك . جیفیلیکۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٧٠ .
(٩٨) : ك . مارکس و ف . ئینگلس ، بەرهەمەکانیان بە زمانی ڕووسی ، چاپی دووەم ، جزمی یەکەم . ل ١١١ .
(٩٩) : ف . ی . ڕۆتینبۆرگ ئەو وتەیەی ئینگلسی بۆ ناونیشانی کتێبەکەی دەربارەی سەردەمی ڕاپەڕین هەڵبژاردوە (بگەڕێرەوە سەر پەراوێزی ژمارە ٤) .
(١٠٠) : ك . مارکس و ف . ئینگلس ، بەرهەمەکان ، جزمی ٢٠ ، ل ٣٤٦ .
(١٠١) : دوای گەڕانمان بە ناو هەر پەنجاو پێنج بەرگەکەی دواچاپی بەرهەمەکانی لینیندا ، هیچ ئیشارەتێدانێکمان بە مەکیاڤیللی تێدا نەدین .
(١٠٢) : بگەڕێرەوە سەر : «دەمەتەقێ» ، پێشەکی ، ل ١٥-١٧ ، ف.ی . ڕۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٤٤ .
H. Butterfield, Op. Cit., pp. 81-83.,;J. Plamenatz,
Op. Cit., p. 42; J.R. Strayer and others, The
Mainstream of Civilization, New York, 1974,
p. 408.
(١٠٣) : نووسەریش هەن کە ناپلیون بۆناپارت بە «نوێنەرێکی ڕاستو دروست»ی مەکیاڤیللیزم دادەنێن . بۆ نموونە بگەڕێرەوە سەر :
(103) "The Prince", p. 22 (The Introduction).
H. Butterfield, Op. Cit., p. 102)

(١٠٤) : بگەڕێرەوە لای ئەنتۆنیۆ گرامشی، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٤٣و شوێنی تریش .

(١٠٥) : سانتیاگۆ کاریللو، ئەورۆ کۆمۆنیزم و دەوڵەت ، وەرگێرانی د. سعاد محمد خضر ، بەغدا ، ١٩٧٨ ل ١٤ .

(١٠٦) : لە أ.ك. جیفیلیکۆفەوە وەرگێراوە ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٠١

(107) "The Prince", p. 21 (The Introduction).

(١٠٨) : پشتیان بەو چاپە بەستوە کە شێخ ئەلیاس خلیل زخریا ، بیروت ١٩٦٣ ، ساغی کردۆتەوەو پەراوێزی لێداوە .

(١٠٩) برادەر دوکتۆر ناجی حسن دەیەوێ بە لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ لەم باسە بدوێ .

(١١٠) بگەڕێرەوە سەر : ئیف لاگۆست ، أبن خلدونی ناودار ، وەگێرانی میشال سلیمان ، بیروت ، بێ یە ، ل ١٥٦ .

(١١٢) سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٦٩ .

(112A) Creasy, History of the Ottoman Turks Beirut, 1961, pp. 252-253.

(١١٣) قسەی یەکێکە لەو وەگێڕە سوریاییانەی لای فەرەنساییەکان لە هێرشەکەیاندا بۆ سەر میسر لەگەڵ محمد علی ی گەورەدا لە سەردەمی خۆیدا ئیشی کردوە .

(١١٤) بۆ درێژەی باس بگەڕێرەوە سەر : دوکتۆر جمال‌الدین الشیال ، مێژووی وەرگێڕان و بزوتنەوەی رۆشنبیری لە سەردەمی محمد علیدا ، قاهرە ، ١٩٥١ ، ل ٧٨-٨٢ ، ١٦٦-١٦٧ ، ٢١٦ .

(١١٥) دەربارەی لاوازی ی وەرگێڕانەکە بگەڕێرەوە سەر ئەو بەراوردەی دوکتۆر جمال‌الدین الشیال لە ل ٢١٦ی کتێبەکەیدا کردویتی . دەبێ ئەوەش بڵێین کە دەستنووسی ئەم وەرگێڕانە هێشتا ماوەو لە (دار الکتب)ی میسریدایە .

(١١٦) «کتێبی میر کە بریتی یە لە مێژووی میرایەتی یە رۆژئاواییەکان لە سەدەکانی ناوەڕاستدا» ، دانانی نیکۆلا مەکیافیللی ، وەرگێرانی پارێزەر محمد لطفی جمعه ، قاهره ١٩١٢ .

(١١٧) دەقی «میر» لە وەرگێرانە عەرەبی یە دووەمەکەیدا لە ١٤٨ لاپەرە دایە .

(١١٨) هەمان سەچاوە ، ل ٣٥ .

(١١٩) هەمان سەرچاوە ، ل ٣٣

(١٢٠) لە ساڵی ١٩٦٠دا وەرگێڕانێکی نوێ ی میر لە لایەن خیری حمادەوە بڵاوکرایەوە کە هەتا ئێستا چەند چاپێکی لێدەرچووەو لە پاڵ دەقی «میر» خۆیدا ، وتەیەکی مۆسۆلینی و پێشەکی یەکی فراوانی کریستیان گاوس و بە دوادا چوونێکی فاروق سعدی، وەك پاشکۆیەك لە دوادوایی کتێبەکەدا لە گەڵدان .

(١٢١) پارێزەر محمد لطفي جمعه وەك لە پێشەكی‌یەكەیدا بۆ «میر»و لە شێوەی وەرگێرانەكەیدا دەردەكەوێ ، خاوەنی رۆشنبیری‌یەكی بالاّ بووە ، بەلاّم لەگەلّ ئەوەشدا لە رێگەی یەكێ لە ئەوروپایی‌یەكانەوە نەبێ كە مەدح‌وستایشی زۆری‌و نموونە هێنانەوەی بەردەوامی لەسەر مەكیاڤیللی سەرنجی راكێشاوەو ئەوە وای‌لێكردوە بە دوای «میر»دا بگەرێ‌و وەری‌بگێرێ ، دەنا چی‌تری دەربارەی مەكیاڤیللی نەبیستوە .

(122) "Encyclopedia Brittannica", Vol. XI,vChicago-London, 1974, pp. 227,230.

(123) "Encyclopedia Americana", Vol. 18,vNew York, 1976, pp. 52-53.

(١٢٤) «ئەنسكلۆپیدیای فەلسەفی»، بە زمانی رووسی ، جزمی سێیەم ، مۆسكۆ ، ١٩٦٤ ، ل ٢٨٠-٢٨١ .

(١٢٥) «ئەنسكلۆپیدیای مێژووی سۆڤیاتی»، بە زمانی رووسی ، جزمی هەشتەم ، ١٩٦٥ ، ل ٩٣٣-٩٣٤ .

(١٢٦) «ئەنسكلۆپیدیای گەورەی سۆڤیاتی»، بە زمانی رووسی ، چاپی دووەم ، جزمی ٢٥ ، مۆسكۆ ١٩٦٤ ، ل ١٠٦-١٠٧ ، هەروەها چاپی سێیەم ، جزمی ١٥ ، مۆسكۆ ، ١٩٧٤ ، ل ٢٤ (٧٠٩-٧١١) .

(١٢٧) «مێژووی جیهان»، بە زمانی رووسی ، جزمی چوارەم ، مۆسكۆ ، ١٩٥٨ ، ل ١١٥ .

(128) C. J. Hayes, Op. Cit., pp. 18, 115.

(١٢٩) مەبەستمان ، لیسلی وّكەری عەمیدی پێشووی كۆلیجی كامبیۆنە .

(١٣٠) بگەرێرەوە سەر ل ١٩ ، ٢٢ی پێشەكی‌یەكەی لیسلی وّكەر لە «دەمەتەقێ»دا .

(131) "Action and Conviction in Early Modern Europe", editors J.K. Rabb and J.E. Seigel, Princeton, New Jersey, 1969, p. 26.

سیفەتی دامەزرێنەری زانستی‌ی سیاسەت بە لایەنی كەمەوە لە نیو سەدە لەمەوبەرەوە ، لە پالّ ناوی مەكیاڤیللیدایە .

(132) F. Gilbert, Op. Cit., pp. 183, 199.

(133) R. Palmer and J. Colton, Op. Cit., pp. 43.

(١٣٤) بگەرێەوە سەر . ف . ی . رۆتینبۆرگ ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ١٠٧-١٠٨ .

(135) R. Ridolfi, Op. Cit., pp. 251-254.

(136) R. Weiss, The Spread of Italian Humani- sm, London, 1964, p. 83.

(١٣٧) أ . ف . جیفیلیكۆف ، سەرچاوەی پێشوو ، ل ٩١ .

لە نیکۆلۆ مەکیا ڤیللی یەوە
بۆ لیۆرانسۆی مەزنی کوڕی
بیارۆ دی میدیتچی (١)

خەڵکی پیشەیان وەهایە کاتێ دەیانەوێ خۆیان لە میرێك نزیك بکەنەوە ، بەعەلا دەدەن جۆرە دیاری‌یەکی پێش‌کەش بکەن کە بە باوەڕی خۆیان گرانبەها بێ ، یا لەو بابەتە شتانە بێ کە دەزانن میر هۆگریانە . بەم شێوەیە دیاری بە زۆری لە بابەتی ئەسپ‌و چەك‌و جل‌و بەرگی رازاوە بە زێڕو گەوهەرو زۆر کەل‌وپەلی جوانی‌تر کە شیاوی شان‌و شکۆی میران بن ، بە سەریاندا دادەبارێن . سا منیش لەبەر ئەوەی حەز دەکەم سووکە بەڵگەیەك بۆ نیشانەی دڵسوزی‌ی خۆم بەرامبەر بە جەنابی پایەبەرزتان پێشکەش بکەم ، لە ناو ئەو شتانەدا کە هەمن ، هیچی وەهام نەدی‌یەوە مایەی شانازی پێوەکردنم بێ‌و لای خۆم جیگەی رێزلێنانێکی زۆر بێ ، ئەو زانستی‌یەم نەبێ کە دەربارەی کردارو رەفتارە پیرۆزەکانی گەورەپیاوان هەمەو لە ئەنجامی ناق‌کردنەوەیەکی دوورو درێژی خۆمەوەو شارەزایم لە کارەسات‌و بەسەرهاتەکانی ئەم سەردەمەی ئێستامان‌و وردکردنەوەی رووداوەکانی رابرووەدا ، دەستم کەوتوە .

ئینجا دوای خۆماندووکردنێکی زۆر بە وردبوونەوەو کۆڵینەوەوە لە کردارو رەفتارەکانی ئەو پیاوە مەزنانە . گەیشتمە چەند ئەنجامێك کە ئەوەتا لە چوارچێوەی بەرگێکی بچووکدا . پێشکەش بە پایەبەرزتانی دەکەم . من هەرچەندە وایدادەنێم ئەم

کاره شیاوی ئەوە نی‌یە پایەبەرزتان لێمی وەربگرن ، بەڵام باوەڕم بە مرۆڤپەروەریتان دەمخاتە سەر ئەو رایەی کە هەست‌و سۆزتان بۆ وەرگرتنی کتێبەکەم دەبزوێ ، چونکە بڕواتان هەیە کە من لەوە زیاترم لە وزەدا نی‌یە دیاری‌یەکتان لەمە بایەخدارتر پێشکەش بکەم کە دەزانم یاریدەتان دەدا لە ماوەیەکی کورتدا لە هەموو ئەو کاروبارانە حاڵی ببن کە من فێریان بووم‌و ساڵانێکی زۆری پڕ لە تەریکی‌و مەترسیم بۆ فێربوونیان بەسەر بردوون . هەوڵیشم نەداوە کتێبەکەم بە رستەی درێژدرێژ ، یا بە نەقش‌ونیگاری وشەی پڕ‌فدارو ، یا پڵپڵەو زڵزڵەی رەنگینی دروستکراوی ئەوتۆ برازێنمەوە کە گەلێ لە نووسەران بۆ تاس‌و لووسدانی بەرهەمەکانیان پەنایان دەبەنە بەر . چونکە من تەنیا هێندەم ناووناوبانگ بۆ کتێبەکەم دەوێ کە لە سایەی بایەخداری‌و سەنگینی‌ی باسەکەیەوە بۆی ساز بێ . من دڵنیام هیچ لەخۆبایی‌بوونێك لەوەدا نی‌یە کە مرۆڤێکی تەریکی سەرکز بێتە بێشەوەو خۆی لە هەوڵدانی باسکردنی حکوومەتەکانی میران هەڵبقورتێنێ‌و رێنمایی‌یان بکا ، چونکە وێنەگرانی دیمەنەکانی سروشت ناو دۆڵ‌و نشێوەکان دەکەنە مەڵبەند ، هەتا لەوێوە وێنەی قەڵاو چیاکان رەسم بکەن ، هەروەکوو دەچنە سەر گردو هەڵەتەکان هەتا بەسەر دەشت‌و نشێواندا بڕوانن‌و دیمەنی راستەقینەیانیان دەسگیر بێ . بەم پێ‌یە تۆش دەبێ میرێك بیت تا بتوانیت بە وردی شارەزای دڵ‌ودەروونی گەل ببیت ، هەروەکوو پێویستە یەکێك بیت لە کوڕوکاڵانی گەل تا بتوانیت تەبیعەتی میران بناسیت .

جا ئاخۆ بەم حسابە ، بۆم هەیە تکا لە پایەبەرزتان بکەم ئەم دیاری‌یە بچووکەم ، بە هەمان گیانی پێشکەش کردنەکەیەوە لێ‌وەربگرن؟ خۆ ئەگەر لوتفتان نواندو بەیزەوی ناوەرۆکی ئەم کتێبەتان کرد ، ئەوا دوایی پێدەزانن چ حەزێکی بەتەوژم لە دڵدایە بتانبینمەوە گەیشتبن بەو مەزنی‌یەی کە بەهرەو خۆشبەختی‌ی خودی خۆتان بۆی لە سەرزێن .

ئەگەر پایەبەرزتان مەرحەمەت بفەرموون‌و لەو کەشکەلانی فەلەکەتانەوە سەیری ئەم پەنای سەرکزی‌یە بکەن کە تیایدا داسەکناوم ، ئەوا پێدەزانن چ ئازارێکی گەورەو گران کە بەدبەختی‌یە نەگریسەکەم تووشی کردووم ، لە ناهەق دەچێژم .

١

شێوەكانی حكوومەت و جۆری دامەزراندنیان

گشت ئەو حكوومەت و مەملەكەتانەی لە رابوردوودا فەرمانڕەوایی نەژادی ئادەمیزادیان كردووەو ئاتێستاش دەیكەن ، لە دوو شێوە بەدەر نین : یا شێوەی جەمهووری یەتە ، یاخود شێوەی پادشایەتی یە . پادشایەتیش یا میراتگری دەبێ كە بەدرێژایی ساڵانێكی دوورودرێژ ، حوكم كردن لە ناو كەسانی یەك بنەماڵەدا ئەم دەست و ئەو دەستی پێدەكرێ ، یاخود تازە دروست دەبێ و دێتە كایەوە . ئەم پادشایەتی یە تازە دروست بووەش ، یا لە هەموو شتێكیدا نوێ دەبێ وەك حاڵەتی (میلان) كە فرانسیسكۆ سفۆرزا[٢] خۆی تێدا كرد بە پادشا ، یاخود پاشكۆیەكی نوێ دەبێ و دەدرێتە پاڵ مەملەكەتی میرێكی میراتگر ، واتە میرەكە دەیداتە پاڵ مەملەكەتەكەی خۆی وەك حاڵەتی مەملەكەتی (ناپۆلی)[٣] كە پادشای ئیسپانیا حوكمی دەكا . ئینجا ئەم جۆرە دراوەپاڵەش ، یا ئەوەتا بەم شێوە حوكمە راهاتوو بووە لەبەر ئەوەی ژێردەستەی میرێكی تر بووە ، یاخود دەوڵەتێكی سەربەست بووەوبەلام لە رێگەی هێزی سوپایی تایبەتی میرەكەوە ، یا هێزی كەسانی ترەوە ، یا لە رێگەی خۆشبەختی و توانا و دەسەلاتێكی تایبەتی یەوە دراوەتە پاڵ مەملەكەتی ئەم میرە .

٢

پادشایەتی ی میراتگری

لەم بەشەدا باسی جەمهوریەت ناکەم ، چونکە لە شوێنێکی تردا بە دووردودرێژی لێ‌یدەدوێم ، (٤) بەڵکوو باسی پادشایەتی دەکەم‌و لەو رێ‌وشوێنانە دەدوێم کە شێوە جۆراوجۆرەکانی پادشایەتی ی پێ‌ بەرێوە دەبرێن‌و دەپارێزرێن . جا بەرادەی یەکەم ، ئەرکی پاراستنی پادشایەتی ی میراتگری کە خەڵکی تیایدا بە بنەماڵە فەرمانرەوا کە راهاتوون ، ئاسانترە وەك لە ئەرکی پاراستنی پادشایەتی‌یەکی نوێ ، چونکە لەویاندا تەنیا ئەوە بەسە کە پیاو دەسدرێژی نەکاتە سەر ئەو پاشماوە میراتییانەی خەڵکی ئاشنایان بوون‌و بشتوانێ لەگەڵ هەر دۆخێکی چاوەروان‌نەکراودا خۆی بگونجێنێ . میر ئەگەر کوششبکارو کارامە بێ ، هەمیشە دەتوانێ لەم رێگایەوە پایەوپلەی خۆی بپارێزێ ، تەنیا لەو حاڵەتەدا نەبێ کە مەگەر هێزێکی بێ‌ئامانی زۆر کاریگەر بێتە کایەوەو لەو پایەوپلەیەی دەرپەرێنێ . تەنانەت ئەگەر دەریشپەرێنرا ، هێشتا هەر دەتوانێ کە هەر هێندەی میرە تازەکە سووکە پرپشکێکی بەخت‌رەشی گرتی‌یەوە ، ئەم پایەوپلەی پێشووی خۆی وەربگرێتەوە .

نموونەش بۆ ئەمەی وتمان ئیتالیایە کە دۆق فیزار توانی لە ساڵی ١٤٨٤دا لە رووی هێرشی و پەلاماری ڤینیسیایی یەکانو[٥] لە ساڵی ١٥١٠دا لە رووی هێرش و پەلاماری پاپا یۆلیۆسدا خۆی رابگرێ ، ئەویش لە سایەی یەك شتەوە بوو کە تەمەن درێژی ی بنەماڵەکەی بوو لە فەرمانڕەوایی کردنی شارەکەدا . جا لەبەر ئەوەی کارێکی ئاسایی یە کە هیچ دووبەرەکی یەك بە حوکمی پێویستی و ناچاری ، نەتوانێ قەوارەی میرێکی خاوەن هەق شەرعی بشڵەقێنێ ، هەروەها ئەوەش کارێکی ئاسایی یە کە گەل ئەو میرەی زۆر خۆش بوێ . چونکە ئەگەر ئەو خراپەکاری یانەی لێ یەوەشێنەوە لە رادەبەدەر نەبن و خەڵکەکە ناچاری بوغزاندنی نەکەن ، ئەوا بە لایانەوە ئاسایی دەبێ کە بە پەرۆشەوە هۆگری ببن و بەدرێژایی ساڵانی حوکمڕانی یەکەی بەزم و رەزمی تازەبازی و نوی کردنەوە فەرامۆش بکەن ، چونکە هەر ئاڵ و گۆڕێك لە رژێمی حوکمدا هەردەم رێگا بۆ ئاڵ و گۆڕێکی تر خۆش دەکا .

●

٣

پادشایەتی تێکەڵاو

کۆسپ‌و تەگەرە هەمیشە یەخەی پادشایەتی‌ی نوێ دەگرن . چونکە دەوڵەت ئەگەر لەو بابەتە نەبێ کە تازە دروست بووبێ ، بەڵکوو لە ڕێگەی ئەندامەتی‌یەوە بێ لە دەوڵەتێکی تێکەڵاودا ، ئەوا بەرادەی یەکەم ئاژاوەی لە ئەنجامی ئەو کۆسپ‌و تەگەرە ئاسایی‌یانەوە تێدا سەرهەڵدەدا کە لە هەموو مەملەکەتە تازەکاندە ڕوودەدەن ، لەبەر ئەوەی کە خەڵکی لە حەزوئارەزووی خۆیانەوە بە هیوای چاککردنی باری ژیانیان ، ڕوو لە گۆڕینی حوکمڕانەکانیان دەکەن . ئینجا ئەم باوەڕە هانیاندەدا بۆ شۆڕش‌بەرپاکردن دژی ئەو حوکمڕانانەی خەڵەتاندبوویانن ، بەتایبەتی ئەگەر بە تاقیکردنەوە بۆیان دەرکەوتبوو کە باری ژیانیان لە خراپەوە بۆ خراپتر چووە . ئەمەش ئەنجامێکی دروستی هۆیەکی بەڵگەنەویستی ترە کە بریتی‌یەلەو ئەشکەنجەو ئازارە بێ‌پەروایەی سەربازەکانی حوکمڕانە نوێ‌یەکە بە خەڵکی ئەو مەملەکەتەی دەنۆشن کە میرەکە خستویێتی‌یە ژێردەسەڵاتی خۆیەوە ، یا بریتی‌یە لەو زەرەروزیان‌و دەسدرێژی‌کردنە لە ژمارەنەهاتووانەی لە داگیرکاری‌یەکەی دەوەشێنەوە .

بەم شێوەیە تۆ هەردەم دوژمندار دەبیت‌و دوژمنانیشت لەوانە دەبن کە لە ئەنجامی داگیرکردنی ولاّتەکەیاندا زەرەرمەند بوون . وەکی‌تر ناشتوانیت دۆستایەتیت لەگەڵ ئەوانەدا بپارێزیت کە بۆ دەسگیرخستنی ئەم مەملەکەتازەیە یارێدەیان دابوویت ، چونکە لە تواناتدا نابێ هەموو هیواو ئاواتەکانیان بەجێ‌بێنیت . هەروەکوو ئەوەشت لە وزەدا نابێ کە بە توندوتیژی‌و بە سەختی رووبەروویان ببیتەوە ، لەبەر ئەوەی وا هەست دەکەیت کە قەرزێکیان بەسەرتەوە هەیە . لەبەر هەموو ئەم هۆیانە ، تۆ لەشکرەکانت چەندە بەهێزیش بن ، هێشتا هەر پێویستی‌ی هەرە زۆرت بە سۆزو خۆشەویستی‌ی خەڵکەکە دەبێ تا بتوانیت ولاّتەکەیان داگیر بکەیت . ئینجا رەنگە ئەم قسانەم ئەو هۆیانە روون بکەنەوە کە بوونە مایەی دەرپەراندنی پادشای فەرەنسا لویسی دوانزەیەم[٦] لە (میلان)و هەر دوای داگیرکردنیشی لە سایەی لەشکرە بەهێزەکانی‌یەوە بە ماوەیەکی کەم .

لە کاتێکدا ئەو هێزەی دەری‌پەراند ، بریتی‌بوو لە تەنیا لەشکرە پچووکەکەی لۆدفیکۆ[٧] کە هەر لە سەرەتاوە دیاربوو ئەو ئامانجەی پێ بەدی‌دەهێنرێ ، چونکە ئەو خەڵکەی لە سەرەتادا بە رەزامەندی‌ی خۆیان‌و بە خۆشنوودی‌یەوە دەرگای شارەکەیانیان بۆ پادشای فەرەنسا خستە سەرپشت ، هەرزوو هەستیان‌کرد کە ئەو هیواو ئاواتانەی بە تەمایان بوون ، وەك بڵقێکیسەر ئاو بوون‌و هیچ کام لەو سوودو مەسڵەحەتانەیان دەسگیر نەبوو کە چاوەروانی بوون . بەم جۆرە نەیانتوانی لە ژێر باری فەرمانرەوایی میرە تازەکەیاندا بمێننەوە ، لەبەر ئەوەی لێ‌ی بەگومان بوون .

بەلاّم هەقە ئەوەش بوترێ کە ئەو حوکمرانەی مەملەکەتێکی لێ‌هەڵگەراوە داگیر دەکاتەوە ، ئەمجارەیان بە ئاسانی لە دەستی نادا . چونکە ئەنجامی وریابوونەوەی بە دوای شۆرشەکەدا ، وای لێدێ لە رووی پارێزگاری کردنەوە لە پایەوپلەی خۆی ، کەمتر توندوتیژی لە سزادانی تاوان‌باران‌و گرتنی گومان‌لێکراواندا بنوێنی‌و کەمتر هەوڵی خۆبەهێزکردن لە ئاستی لایەنە لاوازەکانی خۆیدا بدا . جا هەرچەندە تەنیا سەرهەڵدانی یەکێکی وەك دۆق لۆدفیکۆ لەسەر سنووری میلانەوە کارێکی وای کرد فەرەنسا لە جاری یەکەمیدا دەسەلاّتی بەسەر شارەکەدا لە کیس بچێ ، بەلاّم لە جاری دووەمدا

ئەو دەسەلاَت و سەروەری‌یەی بەسەر شارەکەدا وەختێك لە دەس چوو کە هەموو جهانی لیّ راست بووەوەو لەشکرەکانی شکێنران و ناچار کران ئیتالیا جیّ بهێڵن ، ئەمیش لە سایەی ئەو هۆیانەوە بوو کە لەوەبەر لیّیان دووام . بەلاّم بە هەرحالّ ، لە هەردوو جاردا دۆراندی .

من ئەوەبوو هۆیە گشتی‌یەکانی دۆراندنەکەی جاری یەکەمیانم باس کردن و ئینجا ئیستا دێمە سەر شی‌کردنەوەی هۆیەکان لە جاری دووەمداو روونکردنەوەی ئەو ریّ و شوێنانەی کە فەرەنسا دەیتوانی پەیرەویان بکا تا نەیەلیّ ئەوە روویدا ، یا ئەو ریّ‌وشوێنانەی کە هەر حوکمرانێکی تری وەك پادشای فەرەنسا ، ئەگەر لە وەزعی ئەمدابووایە . دەبوو پەنایان بەریّتەبەرو کەچی نەیکرد . جا سەرەتا دەبیّ ئاگادار بین کە ئەو دەولّەتانەی بە چوونەپالّ دەولّەتێکی تر کە لەوەبەر هەبووە یەکدەگرن و کە رەنگە هەردوو لا لە یەك نەتەوە بن و بەیەك زمان بدوێن یاخود وەهاش نەبن ، پاراستنی چوونەپالّەکەی تێدا زۆر ئاسان دەبیّ ، بە تایبەتی ئەگەر دەولّەتە دراوەپالّەکە بە سەربەستی رانەهاتبیّ . بەلاّم لێرەدا بۆ بەدووگرتنی وەزعەکە لە مەترسی ، پێویستە ئەو بنەمالّەیەی لەوەبەر حوکمرانی‌ی دەولّەتەکەی کردوە لە رەگ‌وریشەوە بن‌بر بکریّ و ئیتر ئەوەی دەمێنێتەوە تا بلّیّی ئاسانە ، چونکە بارووددۆخە باوەکەی رابوردوو تێکناچیّ و ناشلّەقیّ و خەلّکەکەش لە سایەی هەر حوکمرانێکی تازەیاندا کە دێت ، حەز بە هێمنی و ئاسوودەگی دەکەن . نموونەش بۆ ئەمە بەرروونی لە بۆرگندیاو بریتانی و گاسکۆنیاو نۆرماندیادا دەردەکەویّ کە لە دمێکەوە لەگەلّ فەرەنسادا یەکیان گرتوە . ئەم ولاّتانە ئەگەرچی هەندیّ جیاوازی‌یان لەرووی زمانەوە لە نێواندا هەیە ، بەلاّم نەریت‌وخووی خەلّکەکە لە هەموویاندا تا رادەیەکی زۆر وەك یەکەو دەتوانن شان‌بەشانی یەکەوە برۆن و زۆر بە رێك‌وپێکی و برایانە پێکەوە بژین . بۆیە هەر کەس کە دەیەویّ دەست بەسەر ئەم جۆرە مەملەکەتانەدا بگریّ و مەبەستی بیّ لە دەستیان نەدا ، دەبیّ هەمیشە دوو شتی زۆر بایەخداری لە پێش‌چاو بن . یەکەمیان قەلاچۆکردنی بنەمالّە حوکمرانەکەی پێشووەو دووەمیشیان گۆرینێکی بنەرەتی نەخاتە ناو جۆری یاساو باج‌سەندنی مەملەکەتە دراوەپالّەکەوە . بەم شێوەیە هەردوو

ولاَت دەتوانن لە ماوەیەکی زۆر کورتدا یەك‌بگرن‌و یەك دەوڵەت پێك‌بهێنن.
یەکەمیان قەلاچۆکردنی بنەرەتی نەخاتە ناو جۆری یاساو باج‌سەندنی مەملەکەتە دراوەپاڵەکەوە. بەم شێوەیە هەردوو ولاَت دەتوانن لە ماوەیەکی زۆر کورتدا یەك‌بگرن‌و یەك دەوڵەت پێك‌بهێنن.

بەلاَم پیاو کە ناوچەیەکی جیاواز لە زمانی خەڵکەکەی‌و لە جۆری یاساو نەریت‌وخوویاندا دەخاتە سەر مەملەکەتەکەی خۆی، ئەو کۆسپ‌و تەگەرانەی تووشی دێن گەلێ گەورەو سەخت دەبن‌و تەخت‌کرنیان بە نیازی پاراستنی مەملەکەتە تازەکە. خۆشبەختی‌و کۆشش‌و تەقەلایەکی بێ‌وچان‌و بەردەوامی دەوێ. رەنگیشە باشترین رێ‌وشوێن‌و چاکترینیان لە ئاسوودەبەخشیدا، ، ئەوە بێ کە حوکمرانە نوێیەکە بارەگای خۆی بگوێزێتەوە بۆ مەملەکەتە تازەکە، چونکە ئەم بڕیارە مەملەکەتەکەی سەلامەت‌ترو تەمەن‌درێژتر دەکا، وەك چۆن تورکەکان لە ولاَتی یۆناندا کردیان. ئەوان ئەگەرچی بۆ هێشتنەوەی یۆنان لە ژێر چنگیاندا پەنایان بردە بەر گەلێ رێ‌وشوێنی‌تر. بەلاَم لە راستیدا ئەگەر تورکەکان خۆیان نەچوونایەتە ناو ولاَتی یۆنانەوەو تیایدا نیشتەجێ نەبوونایە، ئەو کارەیان بۆ ساز نەدەبوو، لەبەر ئەوەی کە بوونی داگیرکەر خۆی لە ناوچەکەدا یاریدەی دەدا هەست بەهەر ئاژاوەیەك لە ساتی روودانیدا بکاو یەکسەر چارەسەری بۆ بدۆزێتەوە. لە کاتێکدا ئەگەر لێی دوور بوو.. دوای ماوەیەك ئینجا دەبیسێ کە ئەو وەختە چارەسەرکردنی زەحمەت دەبێ.
زیاد لەمە. ئەوسا ناوچە داگیرکراوەکەش نابێتە مەیدانی رمبازێنی حەزو ئارەزووی کاربەدەستانی حوکمرانە داگیرکەرەکەو رەعیەتەکەش لە رێگەی پەیوەندیکردنی راستەوخۆوە بە حوکمرانەکە خۆیەوە، دەتوانن ئەو دادپەروەری‌یە دەسگیر بخەن کە بە ئاواتی‌یەوە دەبن. ئینجا لەبەر ئەوەی رەعیەت هەمیشە حەز دەکەن ملکەچی‌ی خۆیان بۆ حوکمرانەکەیان دەربخەن، ئەمە هانیان دەدا بۆ خۆشویستنی، یا ئەگەر خۆشیشیان نەوێ هەر هیچ نەبێ لێی دەسلەمێنەوە. هەروەها ئەگەر دەوڵەتێکی بێگانە نیازی پەلاماردانی ئەو خاکە داگیرکراوەی هەبێ، ئەوا بوونی میرەکە تیایدا وای لێدەکا لە هەنگاوبۆنانیدا سڵ بکاتەوە، چونکە دەزانێ کە دەرپەڕاندنی ئەو میرە لە

بارەگاکەی چەندە زەحمەت و بە ئەرك دەبێ . بەڵام گومانی تێدا نی یە کە باشترین چارەسەر ، دروست کردنی مرۆمۆڵگە لە شوێنێك یا دوو شوێنی ستراتیژیداو هەندێ لە خەڵکی وڵاتەداگیرکارەکەی تێدا نیشتەجێ بکرێ . چونکە یا دەبێ ئەم پلانە جێبەجێ بکرێ ، یاخود دەبێ هێزێکی گەورەی سەربازی لە وڵاتە داگیرکراوەکەدا بهێڵرێتەوە . ئەم مرۆمۆڵگانە ئەرکێکی کەم دەخەنە ئەستۆی میر . ئەو کە هەندێك لە رەعیەتەکەی خۆی بۆ ئەو شوێنانە دەنێرێ ، لە سەرەتادا هێندەی دەکەوێتە سەر کە مەسرەفێکی زۆر کەمیان بکێشێ و هەر ئەوەندەبێ پێی بژین . بەم کردەوەیەشی خراپەی تەنیا بۆ ئەو کەسانە دەبێ کە زەوی و خانووبەرەیان بۆ نیشتەجێ کردنی خەڵکە تازەکە لێداگیردەکرێ . ئەوانەش ژمارەیەکی زۆر کەم لە خەڵکی وڵاتە داگیرکراوەکە پێکدەهێنن کە دوای لە دەس چوونی زەوی یەکانیان لات و هەژار دەکەون و دەربەدەری ئەم لاوئەولا دەبن و لە توانایاندا نابێ زیان بە میر بگەیەنن . لە کاتێکدا خەڵکەکەی تر کە هیچ خراپەیەکیان لەگەڵدا نەکراوە ، بۆ دڵراگرتنی حوکمرانەکەو لە ترسی ئەوەی بە دەردی زەوی لێداگیرکراوەکانیان نەبا ، بە ئاسانی هێمنی و ئاسایشی خۆیان دەپارێزن . بە کورتی ئەم مرۆمۆڵگانە هیچی ئەوتۆ لەسەر میر ناکەون و دانیشتووانیشی لایەنگیرو دڵسۆزی دەبن و کەمتر لەو خەڵکەی وڵاتەکە بۆی زەرەربەخش دەبن کە هەژارو دەربەدەر بوون و ئەوانیش وەك وتمان دەسەڵاتی زیان گەیاندنیان بە میر نابێ . ئینجا پێویستە لەوەش بەئاگا بین کە ئێمە دەبێ لەگەڵ خەڵکدا یا بە بەزەیی بین یا قەلاچۆیان بکەین ، چونکە ئەوانە لە توانایاندا هەیە تۆڵەی خراپەکاری ی بچووك بکەنەوە ، بەڵام لە ئاستی تۆڵەسەندنەوە لە خراپەکاری ی گەورەو کاریگەردا دەستە وستانن . لەبەر ئەوە ئەگەر ویستمان دەست لە مرۆڤێك بوەشێنین دەبێ هێندە کاریگەر بێ کە بە دوایدا تووشی ترس لە تۆڵەسەندنەوەی نەبین .

وەکی تر هێشتنەوەی هێزی سەربازی لە بری مرۆمۆڵگ مەسرەفێك دەخاتە ئەستۆی میر کە گشت دەسکەوتی دەوڵەتەکە بەرگەی ناگرێ و لە ئەنجامدا موڵکە تازەکە زیانی پێ دەبەخشێ نەك قازانج . ئەمە جگە لە دڵشکاندنی سەرجەمی خەڵکی وڵاتە داگیرکراوەکە کە دەبینن لەشکرێك لە خاکەکەیاندا خۆی داکوتاوە . ئەم جۆرە

هەستکردنەش بە دڵشکاوی هەموو خەڵکەکە دەکا بە دوژمنێکی ئەوتۆ کە دەتوانن زەرەر ببەخشن . چونکە ئەوان ئەگەرچی زێرکەوتوون ، بەڵام هێشتا لەسەر ماڵو موڵكو لە خاکی خۆیاندان . بەم جۆرە هێزی سەربازیِ بەهەر حاڵێك بێ بێ کەڵکە ، لە کاتێکدا مرۆمۆڵگ گەلێ بەکەڵکە . هەروەها فەرمانڕەوای هەر ناوچەیەکی بێگانەی داگیرکراو . وەك باسم کرد ، دەبێ خۆی بکاتە پێشەواو پارێزەری دراوسێ لاوازەکانیو هەوڵیش بدا بەهێزەکانیان لاواز بکاو پاراستنیانی لە شاڵاوی حوکمڕانێکی بێگانەی بەهێزو دەسەڵاتی وەك خۆی لا مەبەست بێ . ئینجا ئەوسا دەبینێ لە لایەن ئەو دراوسێیانەوە کە بە هۆی زیادەخوازی یا ترسەوە لەگەڵ یەکتردا ناکۆکن ، هەمیشە داوای دەستێوەردانی کاروباریانی لێدەکرێ . ئەمە کتومت لە ئیتۆلییەکانی رووداکاتێ رۆمانەکانیان بۆ وڵاتی یۆنان بانگ کردو ئیتر ئەمانیش سەیریان کرد هەر ناوچەیەو لەسەر خواستی خەڵکەکەی دەچنە ناوییەوە . چونکە ئەوە بنەمایەکی گشتییە کە وەختێ بێگانەیەکی بەهێز دەچێتە ناو میرایەتییەکەوە ، کەسانی لاواز لە دانیشتووانی یەکسەر دەبنە پشتیوانی . هاندەریشیان بۆ ئەمە حەسوودیبردنیانە بەوانەی لەوەبەر کاروباریانیان گرتبووە چنگ . بەم شێوەیە حوکمڕانە تازەکە لە راکێشانی وردە پیاوماقوولانو دەسڕۆیشتوواندا بە لای خۆیدا ، زەحمەتییەکی ئەوتۆ نابینێ . چونکە بە تەواوی حەزو ئارەزووی خۆیانەوە پشتگیریی ئەو دەوڵەتەی دەکەن کە بنیادی ناوە . بەڵام بەهەرحاڵ دەبێ وریابێو نەیەڵێ بگەنە رادەی بەهێزیو دەسەڵاتدارییەکی زۆرو ئیتر لە رێگەی هێزەکانی خۆیو پشتگیریکردنی ئەو پیاو ماقوولانەوە ، بە ئاسانی دەتوانێ خاوەنهێزەکان لە میرایەتییە نوێیەکەیدا لەناو بەرێو لە هەڵسووراندنی کاروباری میراتییەکەیدا خۆی ببێتە تاقە حوکمڕان . ئینجا ئەو میرەی لە فەرمانڕەوایی‌کردندا ئەم رێگەیە ناگرێتەبەر کە باسم کردو لێی لادەدا ، ئەوا هەرچییەکی دەسگیر بووبێ لە دەستی دەداو بگرە لە ماوەی فەرمانڕەوایی‌کردنە کورتەکەشیدا ، تووشی گێچەڵو کۆسپو کەندێکی لەژمارەنەهاتوو دەبێ .

ڕۆمانەکان لە هەموو ئەو ناوچانەدا کە داگیریان دەکردن هەمیشە لەسەر ئەم سیاسەتە دەڕۆیشتن. مرۆمۆڵگیان تێدا دروست دەکردن و خەڵکەکەی خۆیانیان لە ناودا نیشتەجێ دەکرد. وردە پیاوماقولانیان لە خشتە دەبردو ماوەی بەهێزبوونیشیان نەدەدان، یا ئەوانەی بەهێز بوونایە لە دەسەلاتیان دەخستن. هەروەکوو نەیاندەهێشت هیچ حوکمڕانێکی بێگانەی‌تر جێ‌پێ لە وڵاتی ئەوانەدا بکاتەوە. حاڵەتی وڵاتی یۆنان لەم ڕووەوە نموونەیەکی دەگمەنەو من بۆتانی دەخەمەڕوو. ئەوەبوو ڕۆمانەکان بە سەرێك ئاخی‌یەکان و ئیتۆلی‌یەکانیان[8] کردە دۆستی خۆیان و مەملەکەتی مەکدۆنیایان[9] لەناوبردو ئەنتاکی‌یەکانیان دەرپەڕاند، بە سەرێکیشی ماوەیان نەدا ئاخی‌و ئیتۆلی‌یە دۆستەکانیان ناوچەکانی خۆیان بەرفراوان بکەن و پەل بۆ دوورتر بهاون. هەروەکوو گوێیان نەدایە ئەو تەماعەی کە (فیلیپ)[10] بە نیازی دۆستایەتی بەستن لە گەڵیاندا دەیخستە بەریان، لەوەختێکدا نەبێ کە سەرکزو لاوازیان کرد. هەروەها ماوەیان بە ئەنتیۆخۆسیش[11] نەدا دەست بەسەر هیچ بەشێکی یۆناندا بگرێ، ئەگەرچی بەهێزیش بوو.

ئەوەی ڕۆمانەکان لەم حاڵەتانەدا کردیان، دەبێ گشت ئەو میرە ژیرانەش بەبێ لێ‌لادان بیکەن کە بایەخ نەك تەنیا بە کاروباری حاڵی‌حازریان دەدەن، بەڵکوو بیریان بۆ ئەو ناکۆکی‌یانەش دەچێ کە چاوەڕوانی ڕوودانیان لە دوارۆژدا دەکرێ، هەتا خۆیان بۆ ڕووبەڕووبوونەوەو خۆلادان لە مەترسیان ئامادەبکەن، چونکە چاوەڕوانکردنی ڕوودانیان وا لە مرۆڤ دەکا بتوانێ بە ئاسانی چارەسەریان بکا. بەڵام ئەگەر گوێ نەداتێ تا ڕوودەدەن، چارەسەر کردنەکە بێ‌سوود دەبێ، لەبەر ئەوەی دەبینێ نەخۆشی‌یەکە ئەو وەختە بنجی داکوتاوە. ئەمە تەواو لەگەڵ نەخۆشی‌ی سنگدا دەگونجێ کە دوکتۆرەکان دەربارەی دەڵێن :— لە سەرەتایدا دەسنیشانکردنی زەحمەتەو چارەسەرکردنی ئاسانە، بەڵام ئەگەر ماوەیەکی بە سەردا تێپەڕی‌و خرایە پشت گوێ، ئەوا دەسنیشانکردنی ئاسان دەبێ‌و چارەسەرکردنی زەحمەت. جا لە کاروباری دەوڵەتیشدا کت‌ومت وەها دەکەوێتەوە. چونکە پێزانینی خراپەکاری پێش ڕوودانی،

که ئەمە بۆ مرۆڤ ژێر کارێکی زەحمەت نی‌یە ، ری‌ی بۆ خۆش دەکا بە ئاسانی چارەسەری بکا . لە کاتێکدا ئەگەر کەم‌ئەقڵی بووە هۆی مانەوەو بەردەوام بوونی تا وای لیٚ بیٚ هەموو کەس بتوانیٚ دەسنیشانی بکا ، ئەوا چارەبۆدۆزینەوەی لە تواناداا نابیٚ . بۆ نموونە رۆمانەکان بەر لە ماوەیەکی زۆر هەستیان بە روودانی هەر ئاژاوەو سەرپێچی کردنێك دەکردو بەو پی‌یە چارەسەریان بۆ دەدۆزی‌یەوە . پیشەشیان وەها بوو کە نەیەڵن پەرە بسێنیٚ نەوەکوو ببێتە هۆی هەڵگیرساندنی شەر . لەگەڵ ئەوەشدا ئەوان دەیانزانی کە خۆبەدوورگرتن تا سەر لە شەر کارێکی بیٚهوودەیەو تەنیا دەتوانریٚ دوا بخریٚ کە دواخستنەکەش بە زۆری سوودی لایەکەی‌تری تێدا دەبیٚ . بۆیە بریاریان‌دا لەگەڵ فیلیپو ئەنتیۆخۆسدا لە یۆناندا بجەنگن ، تا نەیەڵن شەرەکە بکەوێتە ناو ئیتالیاوە . ئەمە لە کاتێکدا رۆمانەکان ئەو وەختە دەیانتوانی خۆیان لە هەردوو جەنگەکە بەدوور بگرن . بەڵام نەیان‌کردو گوێشیان نەدایە سوودبینین لە دواخستنیان کە ئەوە لە رۆژگاری ئێستادا بۆتە پەندێك‌و بەسەر زمانی هەر یەکێك لە پیاوە زۆر ئاقڵەکانمانەوەیەو دەڵێن دەبیٚ چێژی دواخستن لە دەس نەدەین ، بەڵکوو وایان بە باش زانی کارەکە بدەنە دەست لایەنی چاکەو راستگۆیی هەستونەستی خۆیان ، چونکە رۆژگار هەموو شتێکی لێدەوەشێتەوە ، دەشیٚ بەوبەری کەم‌تەرخەمی‌یەوە یا خێر بدا بە دەستەوە یا شەر .

ئێستا با بگەرێینەوە سەر فەرەنساو بزانین ئایا ئەویش کاروباری وەها مەیسەر کرد؟ من باسی شارل [١٢] ناکەم ، بەڵکو لە لویس دەدوێم کە کردارەکانی فەرەنسامان بە شێوەیەکی باشتر نیشاندەدەن‌و دەسگرتنی بەسەر ئیتالیادا ماوەیەکی درێژتری خایاند . لەم پێداچوونەوەیەدا بۆمان دەردەکەویٚ کە ئەو بۆ هێشتنەوەی دەوڵەتە بێگانەکەی ژێردەستەی لە چنگیدا ، تەواو بە پێچەوانەی قسەکانی منەوە هەڵسوراوە . ئەوەبوو ڤینیسیایی‌یەکان پادشا لویسیان بۆ ئیتالیا بانگ کرد تا لە رێگەی ئەوەوە دەسگیرخستنی نیوەی لۆمباردیا بۆ خۆیان مسۆگەر بکەن . من لەسەر چوونەکەی‌و لەسەر ئەو دەورەی هیچ لۆمەی ناکەم ، چونکە ئەوێك کەزۆر ئارەزووی چوونەناو ئیتالیاوەی دەکرد ، تەنانەت بیٚ‌ئەوەی هیچ دۆستێکیشی لە وڵاتەکەدا

هەبێ ، وەختێ سەیری‌کرد وا لە ئەنجامی کردەوەو هەڵس‌و کەوتەکانی شارلی پادشاکەی پێش خۆیەوە هەموو دەرگاکانی لە روودا داخراون ، ناچار بوو دەست بخاتە ناو هەر دەستێکی دۆستایەتی‌خوازەوە کە بۆی درێژ بکرێ . دەشگونجا ، ئەگەر لە کردارەکانی تریدا ئەو هەڵانەی نەکردایە کە کردنی ، نەخشەو پلانەکانی تری بە خێرایی سەرکەوتن بەدی‌بێنن .

پادشا کە لۆمباردیای سەندەوە ، هەرزوو ئەو ناوو ناوبانگەشی وەرگرتەوە کە شارل لە دەستی دابوو . ئینجا بە دوایدا جەنەوا چووە ژێر رکێفی‌یەوەو فلۆرەنسایی‌یەکان[١٣] بوونە دۆستی‌و مارکیزی مانتواو[١٤] دۆقەکانی فیراراو[١٥] بەنتیڤۆگلی‌و[١٦] خانمی فۆرلی‌و[١٧] گەورە پیاوانی فاینزاو[١٨] پیزارۆو[١٩] ریمینی‌و کامێرینیۆو بیومبینۆو خەڵکی لۆکاو پیزاو[٢٠] سی‌یەنا[٢١] هەموو کەوتنە هەڵپەی دڵ‌راگرتن‌و دۆستایەتی‌بەستن لەگەڵیدا . گومانیشی تیدا نی‌یە ڤینیسیایی‌یەکان دەرکیان بە ئەنجامی سەرکێشی کردنی خۆیان کردو زانی‌یان چۆن تەقەلادانیان بۆ دەسگیرخستنی چەند شارێکی لۆمباردیا ، بووە هۆی دەسگرتنی پادشا بەسەر دوو لە سێ بەشی ئیتالیادا .

هەروەها پادشا زەحمەتێکی ئەوتۆی لە پاراستنی ناوو ناوبانگ‌و مەملەکەتەکانیدا لە ئیتالیادا تووش نەدەهات ، ئەگەر پەیرەوی ئەو ئامۆژگاریانەی بکردایە کە لەوەبەر باسم کردن‌و بە پەرۆشەوەو بە باوەرێکی پتەوەوە ، باڵی بەسەر ئەو هەموو دۆستانەیدا بکێشایە کە بە ژمارە زۆرو بە شان‌و شکۆ پەتیارە بوون‌و هەمیشە لە ژێر باری ترسیشدا بوون ، یا لە کڵێسە یاخود لە ڤینیسیا کە ئەمە وای لێدەکردن لە دەوری ئەو گردببنەوەو ئەم گردبوونەوەیەش لە دەوری لە رووی ئەو کەسانەدا کە هێشتا خاوەن شان‌وشکۆو هێز بوون دڵنیایی بۆ دە رەخساند . بەڵام ئەو لە باتی ئەوەی وەها کردار بکا ، هات هەر هێندەی پێ‌ی نایە ناو میلانەوە ، بە یاریدەی پاپا ئەلکساندەر[٢٢] بۆ داگیرکردنی رۆمانا پێچەوانە جووڵایەوەو بە هۆی ناهوشیاریەوە ، دەرکی پێ نەکرد کە ئەو بەم کردەوەیەی دەس‌بەرداری ئەو دۆستانەی دەبێ کە پەنایان بردبووە بەری‌و داوایان لێ‌کردبوو بیانپارێزێ‌و لە ئەنجامیشدا خۆی بێ هێز دەکاو تین‌وتوانا بە کڵێسە

دەبەخشێ . لەبەر ئەوەی کەدەسەلاتێکی (دنیایی)ی دەخستە پاڵ دەسەلاتە (ئاینی)یەکەی کە ئەمە هێزێکی هێجگار گەورەو گرانی دەدایە . ئیتر کە ئەم یەکەمین هەڵەیەی لیوەشایەوە ، ناچاربوو بە دوایدا گەلێ هەڵەی تریش بکا چونکە هەوڵدانی بۆ بەرگرتن لە تەماعکاریی ئەلکساندەرو ڕێپێنەدانی ببێتەوە حوکمڕانی تۆسکانیا ، ناچاری کرد بگەڕێتەوە بۆ ئیتالیا . بگرە ئەو بە پەرەپێدانی هێزی کلێسەو بە لەدەسدانی دۆستەکانیشی‌یەوە نەوەستا . بەڵکو پەلی تەماعی بۆ مەملەکەتی ناپۆلیش هاویشت و لەگەڵ پادشای ئسپانیادا لە نێوان خۆیاندا بەشیان کرد . بەم جۆرە دوای ئەوەی تاکە سەروەری ئیتاليا بوو ، هات یەکێکی لەگەڵ خۆیدا کردە هابەش کە دەشیا هەر زیادە خوازێك لەوانەی لە حوکمڕانی‌یەکەی لالووت بوون ، بۆ داواکردنی هەقی خۆی پەنای بەرێتە بەر . هەروەها لە جیاتی ئەوەی ئەو پادشایە لەسەر تەختی حوکمڕانی لە مەملەکەتەکەدا بهێڵێتەوە کەسەر بە خۆی بوو ، کەچی ئەوی لاداو یەکێکی وەها لە جێ دانا کە دەیتوانی لە وڵاتەکە دەری‌پەڕێنێ .

حەزکردن بە موڵکداری غەریزەیەکی سروشتی‌و کارێکی ئاسایی‌یە . جا وەختێك دەسەلاتداران لەم حەزەدا سەرکەوتن بەدەس دێنن ، هەمیشە ستایش دەکرێن‌و قەت تانووتیان لێ نادرێ . بەلام ئەگەر تووشی ژێرکەوتن هاتن‌و سەرەرای ژێرکەوتنەکەش هەر تەقەلایان دا بەهەر نرخێك بێ حەزەکەبەدی بێنن ئەوا گوناهێکی ئەوتۆ دەکەن کە دەهێنێ لە عۆیەیدا توندوتیژترین لۆمەیان ئاراستە بکرێ . لەبەر ئەوە ، ئەگەر فەرەنسا لە توانایدا هەبووایە بەهێشتی تەنیا هێزی خۆی ناپۆلی داگیر بکا ، دەبوو بیکا . بەلام کە نەیدەتوانی ، ئەوا کارێکی هەڵە بوو لەگەڵ ئسپانیادا بەهاوبەشی بیکا . ئێمە ئەگەرچی دەتوانین هۆ بۆ بەشکردنی لۆمباردیا لەگەڵ ڤینیسیایی‌یەکاندا بدۆزینەوە ، لەبەر ئەوەی بەشکردنەکە بووە بەهانەیەك بۆ پادشای فەرەنسا تا لەو ڕێگەیەوە پێ بنێتە ناو ئیتالیاوە . بەلام هیچ هۆیەکمان بۆ ئەم بەشکردنە نوێیە بۆ نادۆزرێتەوە کە جێگەی لۆمەکردنە ، چونکە هیچ پێویستی‌یەك نەی سەپاندو بە کارێکی بەجێی نەدایە قەڵەم .

کەوابوو لویس ئەم پێنج هەڵەیەی کرد :دەوڵەتە بچووکەکانی پلیشاندەوە ، هێزو دەسەلاتی یەك تاکە حوکمرانی لە ئیتالیادا بەرفراوانکرد ، بێگانەی هینایە ناو ولاتەکەوە ، هەولی نەدا لە ولاتەکەدا نیشتەجێ بێ ، هەروەك هیچ مرۆمۆڵگ‌و خەڵکێکی خۆیشی تێدا دانەنا . بەلام لەگەڵ ئەم هەلانەشدا هێشتا هەر دەیتوانی ، ئەگەر بژیایەو هەڵەی شەشەمی لێ‌نەوەشایەتەوە کە داگیرکردنی دەوڵەتی ڤینیسیایی‌یەکان بوو . خۆی لە زەرەرو زیانیان بپارێزێ ، بەڵێ . ئەو ئەگەر کڵێسەی بەهێز نەکردایەو ئیسپانیایی‌یەکانی نەهێنایەتە ناو ئیتالیاوە ، ئەم هەنگاوەی بۆ سەر پێ‌شۆڕکردنی ڤینیسیایی‌یەکان‌و زەلیل‌کردنیان کارێکی پێویست‌و ڕەوا دەبوو . بەلام دوای کردەوەکانی پێشووی ، دەبوو بە هیچ کلۆجێ بڕیار لەسەر تێکشاندنی ڤینیسیانەدا . چونکە ئەگەر ڤینیسیایی‌یەکان لەسەر هێزداری‌یەکەیان بمانایەتەوە ، نەیاندەهێشت کەسانی‌تر بەهیچ جۆرێ خۆیان لە قەرەی لۆمباردیا بدەن . یەکەم لەبەر ئەوەی ڕازی نەدەبوون هیچ هەنگاوێك بنرێ کە مسۆگەرکردنی ناوچەکەی بۆ خۆیان تێدا نەبێ ، دووەم چونکە کەسانی‌تریش ئارەزووی ئەوەیان نەدەکرد ناوچەکە لە چنگ فەرەنسا ڕزگار بکەن‌و بیدەن بە ڤینیسیا ، هەردوولاشیان پێکەوە نەدەکرد .

خۆ ئەگەر مرۆڤێك هەبێ‌و سووربێ لەسەر ئەوەی بڵێ گوایە پادشا لویس دەستی لە ڕۆمانا بۆ ئەلکساندەرو لەناپۆلی بۆ ئیسپانیا بەردا تا خۆی لە شەڕ بەدوور بگرێ ، من لە وەرامیدا ئەو هۆیانە دووپات دەکەمەوە کە لەوەبەر باسم کردن‌و دەڵێم : پیاو دەبێ بۆ خۆبەدوورگرتن لە شەڕ ، ماوەی ڕوودانی ئاشووب‌و سەرپێچی‌کردن نەدا ، چونکە ماوەپێدانی لە شەڕ بەدووری ناگرێ ، بەڵکوو شەڕەکە بۆ سوودو بەرژەوەندی دوژمنەکانی دوا دەخا . هەروەها ئەگەر کەسانێکی‌تر هەبن بڵێن گوایە پادشا بەڵێنی ئەو پرۆژەیەی بۆیە بە پاپادا ، تا بۆی ببێتە پاداشتێك بەرامبەر بە ڕزگارکردنی لە پەیوەندی‌ی ژن‌و مێردایەتی‌یەکەی‌و[٢٣] بەرامبەر بە بەخشینی پلەی کاردینالێتی بە ڕۆهان . من بەو قسانەم وەرامیان دەدەمەوە کە لە دواییدا لە باسی بەڵێنەکانی میرو چۆنێتی کارپێکردنیان‌دا دەیانکەم . بەم جۆرە پادشا لویس لەبەر ئەوەی هیچ یەکێك لەو مەرجانەی ڕەچاو نەکرد کە میرەکانی‌تر لە کاتی داگیرکردنی ناوچەیەکداو بۆ

هێنتنەوەی لە ژێر دەستیاندا دەیانکرد . لۆمبارْدیای لە دەس خۆیدا . ئەمەش وەنەبێ مووجیزەیەك بووبێ‌و رووی دابێ . بەڵکوو کارێکی ئاسایی‌و لە جێی خۆیدا بوو . ئینجا دوایی کە ڤالنتینۆی کوڕی پاپا ئەلکساندەر کە بە قەیسەری بۆرجیا[٢٤] ناو دەبرێ . رۆمانای داگیرکرد . من لەگەڵ کاردینال رۆهاندا لە شاری نانت لەم باسە دووام . کاردینال پێی‌بوتم کە ئیتالیایی‌یەکان هیچ لە کاروباری سیاسەت تێ‌ناگەن . ئەگەر تێ‌بگەیشتنایە قەت ماوەیان بە کڵێسە نەدەدا بگاتە ئەم رادەی مەزنی‌یەی . چونکە تاقیکردنەوە نیشانیداوین کە مەزنی‌ی کڵێسەو بەهێزی‌ی ئیسپانیا لە ئیتالیادا ، دروستکراوی دەستی فەرەنسا بوون‌و ئەنجامە کەشی بە ماڵوێرانی‌ی فەرەنسا خۆی شکاوەتەوە . لەمەوە بنەمایەکی گشتی‌ی ئەوتۆمان دەسگیر دەبێ کە بە دەگمەن هەڵەی تێدەکەوێ . بنەماکە دەڵێ :

ئەو کەسەی هەوڵی بەهێزکردنی خەڵکی دەدا ، حوکمی ماڵوێرانی‌و خاپووبوون بەسەر خۆیدا دەدا ، چونکە ئەو هێزە لە یەکێك لە دوو رێگەوە پەیدا دەبێ ، یا تەڵەکەبازی یاخود هێزی سەربازی کە هەردووکیان لای ئەو کەسەی دەگاتە پلەی بەهێزی‌و دەسەڵاتداری ، جێگەی گومانلێکردن دەبن .

●

٤

ئەوهۆیانەی نەیانهێشت مەملەکەتەکەی دارا دوای مردنی ئەسکەندەر کە داگیری کرد دژی میراتگرەکانی شۆڕش بکا

ئەگەر بە چاوی بایەخ پێدانەوە بڕوانینە ئەو زەحمەتی یەی دەوڵەتێك لە پاراستنی دەسەلاتیدا بەسەر دەوڵەتێکی تردا کە تازە داگیری دەکا تووشی دێ ، پیاو لە ئاستی ئەسکەندەری گەورەدا [٢٥] سەری سوڕ دەمێنێ کە لە ماوەی چەند ساڵێکدا بووە سەروەری هەموو ئاسیاو هەر هێندەشی گشت ئەم ناوچە بەرفراوانەی داگیرکرد ، کۆچی دوایی کردو ئەم مردنەشی وای دەخستە زەینەوە کە گوایە هەموو ئەو ناوچانە هەرخێرا ، بە ڕووی حوکمڕانە نوێیەکانیاندا دەتەقنەوە . کەچی میراتگرەکانی دەسەلاتی خۆیانیان بە سەریاندا پاراستو هیچ زەحمەتی یەکی ئەوتۆیان تووش نەهات ، تەنیا ئەوە نەبێ کە بە هۆی تەماعکاری ی خودی خۆیانەوە لە بەینیاندا ڕووی دا .

بۆ وەرامدانەوەی ئەم سەرسوڕمانەش دەڵێم : مێژوو دوو جۆرە مەملەکەتی بە خۆیەوە دیوە کە بە دوو شێوەی جیاواز فەرمانڕوایی دەکرێن . یا مێرێكو مووچەخۆرانی حوکمی دەکەن کە ئەم مووچەخۆرانە بە فەرمایشتو پیاوەتی میرەکە خۆی دادەمەزرێنرێنو لە هەڵسوڕاندنی کاروباری مەملەکەتەکەدا یاریدەی دەدەن .

یاخود میرێك و چەند سەر دارێك (بارۆن) حوكمی دەكەن كە لە سایەی نەژادرەسەنی یانەوە . نەك بە فەرمایشتی میر . دەبنە خاوەنی ئەو پایەوپلەیەی هەیانە .

جا هەر یەكێ لەو بارۆنانە خاوەنی ناوچەیەكی تایبەتی خۆی دەبێ كە حوكمی دەكاو خەڵكێكیشی لە ژێر سایەدا دەبن كە بەسەروەری خۆیانی دەزانن و لە ئەنجامدا پابەندیان دەبن . میر لەودەوڵەتانەدا كە خۆی و مووچەخۆرەكانی حوكمی دەكەن ، دەسەلاتێكی گەورەو فراوانتری لە چنگدا دەبێ ، چونكە لە دەوڵەتەكەدا لەو بەولاوە كەسێكی تر خاوەنی پلەوپایەی بەرز نابێ . خۆ ئەگەر تاعەتكردنی كەسانێكی تری تیادا سەپێنرابێ ، تەنیا لەبەر ئەوەیە كە وەزیرو مووچەخۆری ئەون نەك لەبەر شەخسی خۆیان . بگرە خەڵكەكە هیچ سۆزێكیان بەرامبەر ئەوان لە دڵدا نابێ .

رەنگە نموونەی هەردوو ئەم جۆرە حكومەتە لە سەردەمی ئێستاماندا ، حكومەتی توركەكان و مەملەكەتی فەرەنسا بێ . سەڵتەنەتی توركیا ئێستا یەك حوكمڕان حوكمی دەكاو ئیتر ئەوەكانی تر هەموو خزمەتكەرو مووچەخۆری ئەون . مەملەكەتەكەش كراوە بە چەند سنجقێك و حوكمڕانەكە مووچەخۆری جۆر بەجۆری كارگێڕیان بۆ دەنێرێ كە هەر وەختێ ئارەزووی لێ بێ دەستیان لە كار دەكێشێتەوەو هەر كاتێ ویستی دەیانگۆڕێ . بەلام پادشای فەرەنسا بە ژمارەیەكی زۆری سەرداران دەوری تەنراوە كە رەعیەتەكانیان بە سەرەوەری خۆیانیان دەزانن و خۆشیاندەوێن ، هەروەكوو خاوەنی ماف و دەستە بەرەیەكی ئەوتۆی خۆیانن كە پادشا لە وزەیدا نی یە لێیانی بێبەری بكاو ئەگەر كردیشی ، خۆی تووشی مەترسی دەكا . ئینجا ئەگەر لە وەزعی ئەم دوو دەوڵەتە بكۆڵینەوە . بۆمان دەردەكەوێ كە داگیركردنی مەملەكەتی توركەكان زۆر زەحمەتە . هەرچەندە ئەگەر دەوڵەتێك بۆی لوا داگیری بكا ، ئەوا بە ئاسانی دەتوانێ لە ژێر دەستی خۆیدا بیهێڵێتەوە . یا رەنگە داگیركردنی مەملەكەتی فەرەنسا لە زۆر لایەنەوە ئاسان بێ . بەلام هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا كارێكی سەخت و زەحمەت دەبێ .

هۆی زەحمەتی ی داگیركردنی مەملەكەتی توركیا لەوەدایە كە داگیركەر ناتوانێ بۆ جێبەجێكردنی ئەم جۆرە كارە پەنا بەرێتە بەر میرەكانی مەملەكەتەكە . هەروەكو بۆی

ئالوێ بە هیوای ئەوە بێ کاری هاتو نەهاتەکەی لە ڕێگەی شۆڕشێکەوە بۆ ببرێتە سەر کە کەسانێکی نزیك لە شەخسی حوکمڕانەکەوە بەرپای بکەن . ئەوەش هەر لەبەر ئەو هۆیانەی کە پێشتر لەم بەشەدا لێیاندوام . چونکە ئەوانە کە هەموو کۆیلەنو بە شەخسی حوکمڕانەکەوە بەندن ، زەحمەتە بە بەرتیل پێدان لە خشتە ببرێن ، بگرە ئەگەر کراش لەوە دەستەوستان‌تر دەبن بتوانن گەلەکەیان بەشداری شۆڕشەکەیان بکەنو هویەکانیشیم لەوەبەر باسکردن . بۆیە ئەو کەسەی پەلاماری سوڵتانی تورکیا دەدا . لەبەر ئەوەی ڕووبەڕووی لەشکرێکی یەکگرتوو دەوەستێتەوە ، دەبێ پشت بە هێزی خۆی ببەستێ نەك بە ئاشووبو ئاژاوە لە ڕیزی دوژمندا . بەڵام ئەگەر توانی بە سەریدا زاڵ بێو لە مەیدانی جەنگدا شکاندنێکی ئەوتۆ بیشکێنێ کەئیتر توانای سەرلەنوێ لەشکرکردنەوەی نەمێنێ ، ئەوسا هیچی ئەوتۆ لە بەردەم داگیرکەردا نامێنێ لێی بترسێ . تەنیا ئەندامانی بنەماڵەی میرە تورکەکە نەبێ کە ئەگەر هاتو قەلاچۆی کردنو ڕەچەڵەکی بڕینەوە ، ئیتر ببڕای ببڕ هیچ شتێك نامێنێ ترسی لێ پەیدا بکا . چونکە ئەوانیتر لە لای گەل خاوەنی هیچ جێوڕێیەك نین . بگرە لەبەر ئەوەی داگیرکەرەکە تەنانەت پێش سەرکەوتنیشی هیچ هیوایەکی پێیان نەبووە ، بۆی هەیە دوای سەرکەوتنی هەر ترسیشی لێیان نەبێ .

کەچی حاڵ لەگەڵ ئەو مەملەکەتانەدا کە لە بابەتی فەرەنسان بە پێچەوانەوە دەکەوێتەوە . لێرەدا داگیرکەر دەتوانێ لە ڕێگەی لەخشتەبردنی یەکێك لە بارۆنەکانی ناو مەملەکەتەکەوە بە ئاسانی داگیری بکا ، بەتایبەتی کە هەردەم ژمارەیەك لە نارازیو رق هەڵگرتووانو ئاڵوگۆڕخوازان هەر لە کایەدا دەبن . ئەمانە لەبەر ئەو هۆیانەی روونم کردنەوە ، دەتوانن ڕێگات لەبەردەمدا بۆ خۆش بکەنو گەیشتنت بە سەرکەوتن ئاسان بکەن . بەڵام ئەگەر دوایی ویستت ئەوەی بۆتە موڵکت لە ژێر دەستی خۆتیدا بهێڵیتەوە ، کەندو کوسپێکی لە ژمارەنەهاتووتت دێنەرێو هەر ئەو کەسانەش دەیانخەنە سەر ڕێگات کە لەوەبەر یاریدەیان داویت ، یا تۆ ئازارت پێگەیاندوون . ئەوانە وەنەبێ تەنیا لە ئەندامە ئازاردراوەکانی بنەماڵەی میرەکە بن . بەڵکوو لەو سەردارنەش دەبن کە بەردەوام ئامادەن بۆ سەرکردایەتی کردنی هەر شۆڕشێکی نوێ .

ئیتر تۆش کە نەدەتوانیت رازی‌یان بکەیت‌و نە لە بنەرەتەوە لە ناویان بەریت ، هەر هێندەی ئەوان هەلێکی لەباریان بۆ هاتە کایەوە دەوڵەتەکەت لە دەس دەچێ .

ئیستا ئەگەر لە چۆنێتی حکوومەتەکەی دارا[٢٦] بکۆڵیتەوە ، دەبینیت کە لە بابەتی رژێمی حوکمی ئێستای تورکەکان بووە . بۆیە ئەسکەندەر ناچار بوو یەکەمجار پەلاماری ولاتەکە بداو تەنانەت پێش بەدی هێنانی سەرکەوتنیش حکوومەتەکەی لە ناوبەرێ . ئینجا کە دارا مرد ، دەوڵەتە داگیرکراوەکە ئەنجامی ئەو هۆیانەی لەوەبەر باسم کردن ، بەبێ ئاژاوە لە ژێر چنگی ئەسکەندەردا مایەوە . یا ئەگەر میراتگرەکانی ناکۆکی‌یان نەکەوتایەتە بەینەوە ، دەیانتوانی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ بە هێمنی‌و ئاشتی‌یەوە حوکمی ولاتەکە بکەن ، چونکە ئەو شەرو ئاژاوەیەی تیایدا بەرپابوو دەسکردی خۆیان بوو . بەڵام زۆر زەحمەتە بتوانرێ هەر بەم شێوەیە دەست بەسەر ولاتێکی وەك فەرەنسادا بگیرێ ، بۆیە بووە هۆی بەرپابوونی زنجیرەیەك شۆرش لە فەرەنساو ئیسپانیاو یۆناندا دژی رۆمانەکان ، لەبەر ئەوەی لەم ولاتانەدا چەندین میرایەتی هەبوون کە مانەوەی یادگارو بیرەوەری‌یەکانیان ئەو داگیرکاری‌یەی رۆمەکانی شلۆق دەکردو دەیخستە بەر مەترسی‌ی هەرەس هێنانەوە . بەڵام وەختێ رۆمانەکان توانی‌یان ئەو یادگارو بیرەوەری‌یانە بن‌بڕ بکەن‌و بە تەواوی بیانسڕنەوە ، لە سایەی تەمەن‌درێژی‌ی ئیمپراتۆریتی‌یەکەیانەوە ، بوونە سەروەرێکی ئەوتۆ کە کەسێك نەتوانێ شان لە شانیان بدا . بگرە کە ناکۆکی لە نێوان‌رۆمانەکان خۆشیاندا رووی دەدا ، هەریەکەیان دەیتوانی پشت بە لایەنگیری‌کردنی ئەو بەشەی میرایەتی‌یەکە ببەستێ کە دەسەڵاتی خۆی تێدا چەسپاندبوو ، چونکە دوای قەلاچۆکردنی بنەماڵەکانی پادشاکانی لەوەبەر ، رۆمانەکان بوونە تاقە حوکمرانێك کە دانیان پێدا بنرێ . ئینجا ئەگەر بە باشی لەم کاروبارانە ورد ببینەوە ، بەبێ سەرسورمان بۆمان دەردەکەوێ کە چۆن ئەسکەندەر بە ئاسانی توانی ئاسیا لە ژێر دەستی خۆیدا بهێڵێتەوەو بۆچی ئەوانی تری وەك پیرۆس‌ی‌و[٢٧] کەسانی‌تر لە پاراستنی دەسەڵاتی خۆیاندا بەسەر ولاتە داگیرکراوەکاندا تووشی زەحمەتی بوون . ئەم جیاوازیەش لەوەوە نەهاتبوو ، کە داگیرکارەکە لێهاتوو بووە یا لێهاتوو نەبووە ، بەڵکوو ئەنجامی جیاوازی‌ی وەزعی ولاتە داگیرکراوەکان خۆیان بووە .

٥

فەرمانڕەوایی کردنی ئەو شارو مەملەکەتانەی کە لەپێش داگیرکردنیاندا لەژێر سایەی یاسای تایبەتی خۆیاندا ژیاون .

ئەگەر ئەو دەوڵەتەی داگیردەکرێ ، لە ژێر سایەی یاسای تایبەتی ی خۆیدا بە سەربەستی ڕاهاتبێ ، ئەوا سێ ڕێگە بۆ هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا هەن . یەکەمیان ڕووتکردنەوەیەتی لە هەمووشتێك . دووەمیان نیشتەجێبوونی میرە داگیرکارەکەیە تیایدا . سێهەمیشیان وازهێنانە لە خەڵکەکەی کە لە ژێر سایەی یاسای تایبەتی ی خۆیاندا بژینو تەنیا باجیان لێبسێنرێو حکومەتێکی وەهایشی تیادا دابنرێ کە پشت بە کەمایەتی یەکی سەر بە میر ببەستێ . ئەم جۆرە حکوومەتەی میر خۆی دروستی دەکا ، دەزانێ مانەوەی بەندی ڕاگرتنی دۆستایەتی ی میرو خۆخستنە بن باڵێتی . بۆیە ئەوپەڕی هەوڵدەدا ئەو دوو شتە لە دەست نەدا . هەروەها ئەو شارەی بە سەربەستی ڕاهاتبێ ، بۆ کوڕوکاڵانو هاووڵاتیانی خۆی نەبێ ، بە ئاسانی مل ناداو ڕێگای ڕاستیش بۆ هێشتنەوەی لە ژێر چنگدا هەر ئەمەیە .

با لەم ڕووەوە ئەوە بکەین بە نموونە کە لە سپارتایی یەکانو ڕۆمانیەکانی ڕوودا . سپارتا(٢٨) لە ڕێگەی دروستکردنی دوو حکوومەتەوە لە کەمایەتی یەکان دەسەڵاتی خۆی بەسەر ئەسیناو(٢٩) تیبەدا(٣٠) پاراست ، کەچی لە ئەنجامدا دەسەڵاتەکەی لە

دەس چوو . بەلاّم رۆمانەکان بۆ پاراستنی دەسەلاّتی خۆیان بەسەر کاپواو[31] کرتاجەو[32] نۆمانتیادا ، ئەم شارانەیان وێرانو خاپوور کردو دەسەلاّتەکەیان لە دەس نەچوو . کەچی وەختیّ ویستیان بە هەمان شێوەی سپارتاییەکان ، دەسەلاّتیان بە سەر یۆناندا بپارێزنو وازیان لە شارەکانی هێنا بە سەربەستی لە ژێر سایەی یاساکانی خۆیاندا بژین ، سەرنەکەوتن . لەبەر ئەوە ناچاربوون بۆ ئیدامەپێدانی دەسەلاّتیان بە سەریاندا ، هەندێك لە شارەکانی ئەو ولاّتە کاول بکەن . چونکە لەم حاڵەتەدا هیچ رێگایەکی مسۆگەر بۆ هێشتنەوەی ئەو دەسەلاّتە لەبەردەمدا نی یە ، تەنیا رووتکردنەوەی ولاّتەکە نەبیّ لە هەموو شتێكو هەر کەسێکیش دەست بەسەر شارێکی سەربەستدا بگریّو خاپووری نەکا ، خۆی دوایی لەسەر دەستی ئەو شارەدا تووشی خاپوور بوون دەبیّ ، لەبەر ئەوەی هەردەم بە ناوی سەربەستی‌یەوەو بە ناوی نەریتە کۆنەکانیانەوە کە چەند رۆژگاریان بە سەردا تیّپەریّ ، لە بیر ناچنەوەو سوودو بەرژەوەندی نویّ نابنە مایەی پشت‌گویّخستنیان، هۆی هاندان بۆ یاخی‌بوون هەر دەبیننەوە . واتە هەر حوکمرانێکی نویّ ، چەندە بکاو بکۆشیّ . تا خەڵکەکە تەفروتوونا نەکاو پەرتو بلاّویان نەکاتەوە ، ناتوانیّ ناوی شارەکەیانو نەریتەکانیان لە بیر بەرێتەوە ، بەڵکوو ئەو نەریتانەیان هەمیشە لە یاد دەمێنیّو هەر هێندەی دەرفەتێك هەڵبکەویّ دەیانهێننەوە کایەوە ، وەك چۆن شاری پیزا دوای ساڵانێکی دوورودرێژی داگیرکردنی لە لایەن فلۆرنساییەکانەوە کردی . بەلاّم ئەگەر ئەو شارو ناوچانە لە ژێر سایەی حوکمرانێك یا میرێکدا بە ژیانی سەرشۆری راهاتبووبنو داگیرکارەکە بنەماڵەی میرەکەی پێشووی لە ناوبردبیّ ، ئەوا خەڵکەکەیان کە فێری تاعەتکردننو میرەکەی لەوەبەریان لە دەس چووە ، لە هەڵبژاردنی میرێکی نوێدا لە ناو خۆیانداو بۆ خۆیان دەستەوستان دەبن . جگە لەوەی کە ناشزانن چۆن لە ژێر ئالاّی سەربەستیدا بژین . لەبەر ئەوە لە یاخی بووندا تەمبەلّ دەبنو میرە داگیرکارەکە زۆر بە ئاسانی دەتوانیّ بە لای خۆیدا رایانبکێشیّو جیّ پیّی خۆی لە ناوچەکەیاندا قایم بکا . وەکی‌تر رژێمی جەمهووری گەلیّ گورجو گوڵو زۆر رقاوی دەبیّو بە توندی مەیلی تۆڵەسەندنەوە دەکاو خەڵکەکەیشی ناتوانن بیرەوەریی سەربەستی‌یە پیرۆزەکەی لەوەبەری خۆیان لە یاد بکەن . لەبەر ئەوە مسۆگەرترین رێگا بۆ دابین‌کردنی ، یا تەواو خاپوورکردنێتی ، یاخود نیشتەجیّبوون تیایدا .

٦

ئەو مەملەکەتانەی تازە بە هێزێکی تایبەتی و بە لێهاتنەوە داگیرکراون

پێویستە کەس لەوە سەرسام نەبێ کە من سەبارەت بە پەیوەندی مەملەکەتە تازەکان بە میرو دەوڵەتەوە، ئیشارەتم بە چەند نموونەیەکی گەلێ مەزن‌دا ، چونکە خەڵکی هەمیشە ئەو رێگایە دەگرنەبەر کە لەوەبەر کەسانی‌تر پیا یدا رۆیشتوون‌و لە کرادریشیاندا لاسایی کەسانی پێش خۆیان دەکەنەوە . ئینجا لەبەر ئەوەی هیچ مرۆڤێك ناتوانێ بە تەواوی شوێن‌پێی ئەوانی پێش خۆی هەڵبگرێ‌و بە جوانی‌و رێك‌وپێکی لاسایی‌یان بکاتەوە ، دەبێ ئەم مرۆڤە کەم‌توانایە هەردەم ئەو رێگایە بگرێتەبەر کە گەورەپیاوان پێشتر هەنگاویان بە سەردا ناوەو تەنیا لاسایی هەرە سەرکەوتووەکانیشیان بکاتەوە . سا ئەگەر لە وزەیدا نەبوو بگاتە رادەی مەزنی‌یەکەی ئەوان . ئەوا هەر هیچ نەبێ دەتوانێ هەندێ لە رەنگ‌و رووی ئەوان بگرێ‌و بەم کردارەشی لەو تیرهاوێژە وردبینە دەچێ کە کاتێ دەیەوێ نیشانێکی مەودا دوورتر لە

ڕادەی ئاسایی بپێکێ و بەمەودا دووری‌یەکە ئاشنایە ، نیشان زۆر بەرزتر لەو شوێنە دەگرێتەوە کە مەبەستێتی . نەك لەبەر ئەوەی حەز دەکا تیرەکەی بگاتە ئەو بەرزایی‌یە ، بەڵکوو بەو هیوایەی بۆ پێکانی نیشانەکە یاریدەی بدا . بەم پێ‌یە من دەڵێم : ئاسانی و زەحمەتی‌ی دەسگرتن بەسەر مەملەکەتێکی تازەدا کە دەکەوێتە ژێر دەستی میرێکی نوێوە . بەندی بەهێزی و لاوازی‌ی تواناو دەسەڵاتی میرەکەیە . جا کە بەرزبوونەوەی هەر کەسێکی ئاسایی بۆ پلەی میرایەتی ، وای لێ چاوەڕوان دەکرێ ، یا گەلێ لێهاتوو بێ یاخود خۆشبەخت بێ ، ناچار وەها دێتە پێش چاو کە هەر یەکێ لەم دوو سیفەتە لە هەندێ لەو گیروگرفتە زۆرانەدا کە ڕوودەدەن ببێتە هۆی سووككردنی باری شانی . لەگەڵ ئەمەشدا ئەوانەی زۆر پشتیان بە خۆشبەختی نەبەستوە ، زیاتر لە کەسانی‌تر توانای خۆیان لە پاراستنی مەملەکەتەکانیاندا سەلماندوە . ڕەنگیشە نیشتەجێ‌بوونی میر خۆی لە مەملەکەتە تازەکەیدا ، لەبەر نەبوونی کەسێکی وەها کە جێگەی بگرێتەوە ، گیروگرفتەکانی ئاسان کردبێ . بەڵام ئەگەر بچمە سەر باسی ئەو زاتانەی بە بەهرەوەری‌و بە لێهاتوویی خۆیان نەك بە پشتبەستن بە خۆشبەختی بوونەتە میر ، بەش بە حاڵی خۆم مووساو[٣٣] کۆرش‌و[٣٤] ڕۆمۆلۆس‌و[٣٥] سیزیۆس‌و[٣٦] کەسانی وەك ئەوان بە مەزنترینیان دادەنێم . جا هەرچەندە دەبێ خۆمان لە باسکردنی مووسا بەدوور بگرین ، چونکە ئەو تەنیا جێ‌بەجێ‌کارێکی فەرمانی خودا بووە ، لەگەڵ ئەوەشدا سەبارەت بە پیرۆزی‌ی ئەو پایەیەی کردیانە شیاوی قسەکردن لەگەڵ خودادا ، دەبێ جێگەی ڕێزلێنان‌و مەدح‌و ستایش‌کردن بێ . بەڵام کۆرش‌و هاوتاکانی کە چەندین مەملەکەتیان دامەزراندو ئەوانیش جێگەی ڕێزلێنان‌و ستایش‌کردنن ، ئەگەر لە کردارە تایبەتی‌یەکان‌و ڕێ‌وشوێنەکانیان بکۆڵینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ کە لەهی‌وەکانی مووسا زۆر جیاواز نین ، ئەگەرچی ئەم پشتی بە سەروەرێکی مەزن بەستبوو کە خودایە . بەڵێ ، ئەگەر لە ژیانو لە کارە بەناوبانگەکانیان وردبینەوە ، دەبینین هەموو قەرزاری ئەو فرسەتانەن کە بارودۆخێکی ئەوتۆی بۆ دەرەخساندن ، کام شێوە بەچاك دەزانن وەهایان هەڵسوورێنن .

چونکە ئەگەر ئەو فرسەتانەیان بۆ هەڵنەکەوتایە ، بەهرەوەری‌یەکەیان بە فیرۆ دەچوو . هەروەکوو ئەگەر بەهرەوەر نەبوونایە فرسەتەکان بەبێ لە چنگ‌گرتن‌و سوود

لیٚبینین تیٚدەپەڕین .

بەم شیٚوەیە مووسا دەبوو ببینیٚ کە چۆن گەلی ئیسرائیل لە میسردا بوونەتە کۆیلەو میسری‌یەکان دەیانچەوسیٚننەوە ، تا ئارەزووی رزگاربوونیان لە کۆیلەیەتی لا پەیدا بیٚو بۆ ئەم مەبەستە دوای بکەون . هەروەها پیٚویست بوو رۆمۆلۆس نەتوانیٚ لە (ئەلپا)دا بمیٚنیٚتەوەو لە کاتی لە دایك‌بوونیدا چوار دیواریٚك نەیگرتبیٚتە خۆی ، تا بتوانیٚ ببیٚتە پادشای رۆماو [٣]بنیادنەری میللەتیٚك تیایدا . یا پیٚویست بوو کۆرش سەرنج بداتە فارسەکان‌و ببینیٚ کە چەندە لە ئیمپراتۆریٚتی‌ی میدی‌یەکان [٣] داخ‌لەدلن‌و ئەمانیش ببینیٚ چۆن بەسەربردنی ژیان بە ئاشتی بۆ ماوەیەکی دوورودریٚژ خاووخلیچکی کردوون . یا سیزیۆس بۆی نەدەکرا تواناو لیٚهاتوویی خۆی بخاتە روو ، ئەگەر خەلکی ئەسینای بە پەرت‌و بلاوی‌و دژبەیەکتر نەدیایە . بەم جۆرە فرسەتەکان بۆ ئەوانە بوون بە مایەی بەخت‌و ئینجا لە سایەی بەهرەوەری‌ی بالای خۆیانەوە ، توانی‌یان سوودیان لیٚببینن‌و لە ئەنجامیاندا سەربەرزی‌یان بە ولاتەکانیان پیٚبەخشن‌و تالعیانی نەش‌ونما پیٚبکەن‌و پتر سەریانی پیٚ بەرز بکەنەوە .

ئەو بابەتە کەسانەی لە ریٚگەی بەهرەو توانای قال‌بووی خۆیانەوە دەگەنە پلەی میرایەتی ، بە زەحمەتیٚکی زۆر مەملەکەتەکانیان دەسگیر دەبیٚ ، بەلام لە هەمان کاتدا بە ئاسانی دەتوانن جلەوگیری‌یان بکەن . هەندیٚ لەو زەحمەتی‌یەشی لە پلەی دامەزراندندا تووشی دەبن ، ئەنجامی ئەو یاساو سیستمە نوی‌یانەیە کە دەبیٚ بۆ جیٚ‌پیٚ قایم‌کردنی خۆیان‌و چەسپاندنی بیانهیٚننە کایەوە . ئیٚمە دەبیٚ لەوە بەئاگابین کە زەحمەت‌ترین شت لە جیٚ‌بەجیٚ‌کردنداو زۆرترینی لە تووش‌هاتنی زیٚرکەوتنداو سەخت‌ترینی لە دەس بۆبردنیدا ، دامەزراندنی رژیٚمیٚکی نوی‌یە بۆ هەلسووراندنی کاروبار . چاکەخواز هەمیشە دوژمنی لە ریزی کەسانیٚکەوە بۆ پەیدا دەبن کە سوودیان لە رژیٚمە کۆنەکە بینیبیٚ . هەروەکوو دۆستی بوودەلە لەوانەدا دەبینیٚتەوە کە رژیٚمە نوی‌یەکە قازانجیان پیٚدەگەیەنیٚ . ئەم بوودەلەیی‌یەشیان تا رادەیەك لە ئەنجامی هەست‌کردنیاندا دەبیٚ بە ترس‌و سام لەو دوژمنانەیان کە یاسا پاریٚزگاری‌یان لیٚدەکا ، یا تارادەیەك لە ئەنجامی ئەو سیفەتی

گومانکردنەدا دەبێ لە هەرشتێکی نوێ کە لە نەژادی ئادەمیزاددا هەیە ، چونکە مرۆڤ باوەڕ بە شتی نوێ ناکا تا بە شێوەیەکی زانستی‌یانەی ڕاست‌و دروست تاقی ی نەکاتەوە . کەوابێ وەزعەکە بەم جۆرە دێتە پێش‌چاو ؛ کە چاکەخوازێکی نوێ پەیدا دەبێ ، دوژمنەکانی بە حوماسەتی هاوولاتی‌یەکەوە هێرشی دەبەنە سەر ، بەلام دۆستەکانی بە ساردوسڕی‌و بێ‌وورەیی‌یەوە پارێزگاری‌ی لێدەکەن‌و ئیتر ئەو لەم بەینەدا دەکەوێتە بەر مەترسی‌یەکی گەورەوە . ئینجا ئەگەر ویستمان بە وردی لەم مەسەلەیە بکۆڵینەوە ، پێویستە سەرنج بدەین‌و بزانین ئایا نوێخوازەکان سەربەخۆن یاخود پشتیان بە خەڵکی‌تر بەستوە . ئەمەش وا دەگەیەنێ کە ئایا ئەوانە بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی نەخشەکانیان ، بە ناچاری هاواریان بردۆتە بەر خەڵکی‌تر ، یاخود لە باریاندا هەبووە بە زەبری هێز ئیرادەی خۆیان بسەپێنن . چاکەخوازان لە حاڵەتی یەکەمدا سەرکەوتن بەدی‌ناهێنن‌و هیچیان دەسگیر نابێ . بەلام ئەگەر پشتیان بە هێزو دەسەلاتی خۆیان بەستو توانی‌یان بەکاری بهێنن ، بە دەگمەن ڕوودەدا ژێر بکەون . بەم جۆرە.رۆژگار سەلماندوێتی کە پێ‌غەمبەرە چەکدارەکان توانیویانە ولاتان داگیر بکەن‌و سەر بکەون ، بەلام پێ‌غەمبەرە بێ‌چەکەکان بە پێچەوانەوە . سەرباری ئەوەی وتمان دەبێ بزانین گەلان تەبیعەتیان جیاجیایە . رەنگە قایل کردنیان بەم مەسەلە یا بەویان ئاسان بێ ، بەلام راگیرکردنیان لەسەر ئەو قایل‌بوونە زۆر زەحمەتە . بو یە سەپاندنی مەسەلەکە بە سەریاندا دەبێتە ناچاری‌و تەنانەت ئەگەر هەولیاندا لە قایل‌بوونەکەیان پاشگەز ببنەوە ، دەبێ بە زۆر بخرێنەوە ژێر باری . ئەگەر مووساو کۆرش‌و سیزیۆس‌و رۆمۆلۆس چەکدار نەبوونایە ، نەیاندەتوانی بۆ ئەو ماوە دوورودرێژە ، خەڵکی ناچاری رێزلێنانی یاساکانیان بکەن . وەکی‌تر لە سەردەمی ئێستاماندا دیمان کە جیرۆلامۆ ساڤۆنارۆلا(٢٨) وەختێ گەلەگەی کەوتنە لێ‌هەڵگەڕانەوەی ، لە یاسا تازەکانیدا ژێرکەوت ، چونکە ڕێ‌و شوێنێکی وەهای بە دەستەوە نەبوو ئەو کەسانەی لە پاڵ خۆیدا پێ بهێڵێتەوە کە بە خێرایی باوەڕیان پێ‌هێنا ، یا لێ‌هەڵگەڕاوەکانی بۆ باوەڕ پێ‌هێنانەوەی پێ ناچار بکا . بەم پێ‌یە ئەو بابەتە کەسانە زەحمەتی‌یەکی زۆریان دێتەڕێ ، لەبەر ئەوەی ڕووبەڕووی زۆر مەترسی دەبنەوەو دەبێ لە ڕێگەی

بەهرەداریو بەتواناییو لێهاتوویی خۆیانەوە بە سەریاندا زاڵ بن . ئینجا ئەگەر ئەو زاڵبوونەیان بەسەر کۆسپو تەگەرەکاندا بۆ رەخساو دوای لەناوبردنی هەموو دوژمنەکانیان ، خەڵکی کەوتنە ریزلێنانو دەس بەسنگەوە بۆگرتنیان ، ئەوسا ئیتر هەردەم خاوەنی هێزو دەسەڵات دەبنو دەستی جەزرەبەلێدان نایانگاتیو بەختیارو سەربەرز دەژین .

هەر وەها دەمەوێ نموونەیەکی کەمێ پایە نزمتر بخەمە پاڵ ئەو نموونە پایەبڵندانە ، چونکە بۆ بەراوردکردن لە گەڵیاندا دەگونجێو دەشێ وەك نموونەیەك بۆ گشت حاڵەتەکان بەکار بهێنرێ ، ئەویش باسی هێیرۆی سیراکۆزەیی یە کە لە ریزی جەماوەری گەڵەوە بەرز بووەوەو گەیشتە پلەی میرایەتیی سیراکۆزەو[40] بەخت یاریدەیدا ئەو هەلەی پێ ببەخشێ کە سیراکۆزەیی یە چەوساوەکان بیکەنە پێشەوای خۆیان ، دەنا ئیتر ئەو بە لێهاتوویی خۆی بە پلەی میرایەتی گەیشت ، تەنانەت داوێن پاکیو چاکەخوازی یەکەی لە ژیانی تایبەتیی خۆیدا ، وایکرد کە هەندە کەسێك دەربارەی وتبێتیان : کابرا بۆ حوکمرانی کردن لە هیچی کەم نی یە تەنیا بوونی مەملەکەتێك نەبێ کە حوکمی بکا . هێیرۆ یەکێك بوو لەوانەی سوپا کۆنە ئیختیاری یەکەی تێكو پێكداو سوپایەکی تری دامەزراندو دۆستایەتی یە کۆنەکانی وازلێ هێنانو دۆستایەتیی تازەی لە جێ بەستنو بەم جۆرە لە سایەی سوپاکەیو ئەو دۆستانەوە کە خۆی هەڵیبژاردن ، توانی لەسەر بناغەیەکی ساغڵەم مەملەکەتێك دابمەزرێنیو ئیدامەی پێ بداو لەم ئیدامەپێدانەشیدا ، تووشی ئەو ئەركو زەحمەتی یە نەبێ کە لە دامەزراندنیدا تووشی بوو بوو .

٧

ئەو مەملەکەتانەی کە بە یاریدەی ئەم وئەو یابە یاریدەی بەخت داگیرکراون

رنگە ئەوانەی لە ریزی گەلەوە سەرهەڵدەدەن‌و لە رێگەی خۆشبەختی‌یەوە بەرز دەبنەوەو دەگەنە پلەی میرایەتی ، لەم بەرزبوونەوەیەدا تووشی زەحمەتی‌یەکی زۆر نەیەن . بەڵام لە پاراستنی پایەوپلەکەدا زەحمەتی‌یەکی گەورەیان بە کوڵکەوە دەبێ . ئەوانە لە کاتی سەرکەوتندا رووبەرووی کۆسپ‌و تەگەرەیەکی ئەوتۆ نابنەوە ، چونکە بە سەریاندا بازد دەدەن . بەڵام کە جێ‌پێ‌یان قایم بوو ، ئیتر هەر خێرا سەریەشەیان بۆ پەیدا دەبێ . ئەم حاڵەتە ئەوانەش دەگرێتەوە کە دەوڵەت بە سەروەت‌و سامان دەکرن ، یا لە رێگەی پێ‌بەخشینەوە لە لایەن ئەم‌وئەوەوە دەسگیریان دەبێ ، وەك چۆن لە یۆنان‌و شارەکانی ئەیۆن‌و[41] هەلیسپۆنتدا[42] روویداو ئەوەبوو دارا بۆ پارێزگاری لێکردنی ناوچەکان بە ناوی ئەوەوەو بۆ پاراستنی سەربەرزی‌و سەلامەتی‌ی خۆی ، چەند میرێکی تیادا خولقاندن . هەروەکوو ئەو ئیمپراتۆرانەش دەگرێتەوە کە لە رێگەی بەرتیل پێدانی سوپاوە ، لە ریزی گەلەوە سەریان هەڵداوەو بەرز بوونەتەوە .

ئەم جۆرە میرە بە تەواوی پشت بە نیازپاکیی ئەو کەسانە دەبەستیٚ کە شانوشکۆی بەرز دەکەنەوەو ئینجا بە خۆشبەختیی خۆی کە ئەم دوو شتە بەردەوامبوون و ئۆقرەگرتنیان بۆ نی یە . ئەم جۆرە کەسانە نازانن چۆن پارێزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەن و لە ڕەوزعێکیشدا نابن بتوانن نەخشەیەك بۆ پارێزگاری لێکردنەکە دابنێن و جیٚ بەجیٚی بکەن . ئەو مرۆڤەی هەموو ژیانی خۆی وەك کەسێکی ئاسایی بەسەردەبا ، ئەگەر بلیمەتێکی گەورە نەبیٚ ، ناتوانیٚ شارەزای چۆنێتی فەرمانڕوایی کردن بیٚ ، جگە لەوەی کە لە وەزشیدا نابیٚ وەزعی خۆی ڕابگریٚ ، چونکە نابێتە خاوەنی هێزێکی بەتەنگەوەهاتووی دڵسۆز . بۆیە ئەو دەوڵەتانەی بەخێرایی بنیاد دەنرێن ، وەك هەموو ئەو کاروبارانەی بە سەرەتایەکی خێراو گەشەسەندنێکی بە پەلە دەس پێدەکەن ، لە بارییاندا نابیٚ ڕەگ‌وریشەیەکی قووڵ بۆ خۆیان دابکوتن و بە فراوانی پەل‌وپۆ بهاون . لەبەر ئەوە هەر هێندەی ڕەشەبایەك هەڵیکرد ، ئیتر دەکەونە بەر مەترسیی هەرەس‌هێنانەوە ، مەگەر ئەو کەسەی لەم ڕێگایەوە دەبێتە میر وەك وتم بلیمەتێکی مەزن بیٚ کە ئەمە یاریدەی دەدا بە خێرایی و لە ساتی خۆیدا ، بە فریای پاراستنی ئەو پارووە بکەویٚ کە بەخت هاویشتبوویە کۆشی‌یەوەو ئینجا لا لە دارشتنی ئەو بنچینانە بکاتەوە کە کەسانی تر پێش گەیشتن بە پلەی میرایەتی ، ئاسایی بیری لێدەکەنەوە .

من لێرەدا لە ناو ئەو ڕووداوانەدا کە لە یادمن ، دوو نموونە بۆ هەردوو ڕێگای گەیشتن بە پلەی میرایەتی ، واتە لێهاتوویی و خۆشبەختی دەهێنمەوە . ئەو دووانەش فرانسیسکۆ سفۆرزاو قەیسەر بۆرجیان . فرانسیسکۆ بە ڕێگای ئاشتیداو بە هۆی لێهاتوویی و مەزنیی خۆیەوە توانی لە پلەی هاووڵاتی‌یەکی ئاسایی‌یەوە بگاتە پلەی میرایەتیی میلانۆ دوای تەخت‌کردنی هەزارەها کۆسپ و تەگەرە ، ئینجا بۆی کرا بە ئاسانی دەسکەوتەکەی خۆی بپارێزیٚ . بەڵام لەولای ترەوە قەیسەر بۆرجیا کە بە دۆق فالنتین ناسرابوو ، لە ڕێگەی دەست‌ڕۆیشتوویی باوکی‌یەوە توانی دەوڵەتێك دەسگیربکا ، کەچی هەر هێندەی ئەو دەست‌ڕۆیشتوویی‌یە نەما ، ئەمیش دەوڵەتەکەی لە دەس چوو ، ئەگەرچی هەر چی‌یەك پێویست بوو کە پیاوێکی

بەتوانای وردبین بۆ جێ‌پێ‌قایم‌کردنی خۆی لە دەوڵەتێکدا کە بە لەشکرو دۆستایەتی ی کەسانی تر دامەزرابێ بیکا ، کردی . من لەوەبەر وتم : ئەوەی پێشەکی بنچینە بۆ خۆی دانەنێ ، رەنگە بۆی بلوێ بە هۆی بەهرەو توانای لە رادەبەدەری خۆیەوە لە دواییدا دایبنێ ؛ هەرچەندە ئەمە سەریەشەی بۆ ئەندازیارەکەو مەترسی ی بۆ بیناکەش تێدایە . ئینجا ئەگەر پیاو بێت و لە کردارەکانی دۆق و رێبازەکەی وردبێتەوە ، دەبینێ کە ئەو بنچینانەی بۆ قایم‌کردنی دەسەڵاتە داهاتووەکەی خۆی دایناںبوون ، زۆر کۆڵ و پتەو بوون و باوەڕیشم وایە کە باسکردنیان بێ‌هوودە نی‌یە ، چونکە من وای دەبینم کە کارو کرداری هیچ تازەمیرێك لەوەکانی ئەو باشتر نابێ . بەڵام بەدی‌نەهێنانی سەرکەوتن تیایاندا هەرگیز بە هۆی هەڵەی خۆیەوە نەبوو ، بەڵکوو لە ئەنجامی ئەوپەڕی بەدبەختی و خراپ‌بۆهاتنەوە بوو .

هەروەها پاپا ئەلیکساندەری شەشەم بۆ گەورەو گران‌کردنی شان‌وشکۆی کورە دۆقی خۆی ، ناچار بوو روو بەرووی گەلێ زەحمەتی ، لە پاشەرۆژیدا ببێتەوە . باوکە سەیری کرد هیچ رێگایەك بۆ گەیاندنی کورەکەی بەپلەی حوکمرانی‌کردن لە کایەدا نی‌یە تەنیا ئەوە نەبێ کە میرایەتی بخاتە ژێر چنگی کڵێسەوە . ئەمە لە کاتێکدا کە دەشیزانی دۆقی میلان و ڤینیسیایی‌یەکان ماوە نادەن هەوڵدانی ئەم بۆ زەوت‌کردنی چەند شارێکی پاپایەتی سەر بگرێ ، چونکە ڤینیسیا پارێزگاری‌لێکردنی فایینزاو ریمینی ی گرتبووە ئەستۆی خۆی . هەوەها پاپا سەیری کرد هێزە سوپایی‌یەکانی ناو ئیتالیا ، بەتایبەتی ئەوانەی دەگونجا ئامانجەکانی ئەم بەدی‌بێنن ، لە ژێر دەسەڵاتی ئەو کەسانەدان کە لەفراوان‌بوونی هێزی پاپا دەترسن . لەبەر ئەوە نەدەکرا پشتیان پێ‌ببەستێ ، چونکە سەراپایان لە ژێر سەرکردایەتی بنەماڵەی ئۆرسینی و کۆلۆنادا [٤٣] بوون . بۆیە وەزعەکە وای پێویست دەکرد ئاشووبێکی وەها بخرێتەوە کە ئەو بارودۆخە سەرانسەر هەڵگێڕێتەوەو کەمێکیش ئاژاوە لە ناو دەوڵەتەکانی ناو ئیتالیادا بنێتەوە ، تا ئەو بتوانێ هەندێکیان بخاتە ژێر دەسەڵاتی خۆیەوە . ئەویشی ویستی ئاسان بوو ، ڤینیسیایی‌یەکانی بۆ رەخسا کە چەند هۆیەکی تر وای لێکردبوون فەرەنسایی‌یەکان بۆ ئیتالیا بانگ بکەن و ئیتر پاپاش لە لای خۆیەوە ، نەك هەر دژی

بانگ‌کردنەکە نەوەستا ، بەڵکوو بەرزگارکردنی پادشا لویس لە پەیوەندیی ژن‌و مێردایەتی‌یەکەی ڕێگایشی بۆ خۆش کرد . بەم شێوەیە پادشای فەرەنسا بە یاریدەی ڤینیسیایی‌یەکان‌و بڕیار لەسەردانی ئەلیکساندەر هاتە ئیتالیاوە . ئیتر هەر هێندەی ئەو پێ‌ی نایە ناو میلانەوە ، پاپا بووە خاوەنی ئەو هێزە سوپایی‌یەی کە بۆ جێ‌بەجێ‌کردنی پرۆژەکەی خۆی لە ڕۆمانادا پێویستی پێ‌ی هەبوو ، ئەمەش کارێك بوو کە بەپێ‌ ناوو ناوبانگەکەی پادشای فەرەنسا ، بۆی نەدەلوا بەدی‌ی بێنێ . ئینجا کە دۆق (٤٤)بوە خاوەنی ڕۆماناو بەسەر کۆڵۆناشدا سەرکەوت ، دوو شت ڕێگەی پێگرت . یەکەمیان گومان‌کردنی لە دڵسۆزی‌ی هێزەکانی خۆی . دووەمیان گومان کردنی لە نیازو مەبەستی فەرەنسا . واتە دۆق لە لایەکەوە دەترسا هێزەکانی ئۆرسینی کە پشتی پێ‌ بەستبوون لی‌ی هەڵگەڕێنەوەو تەنیا بەوەشەوە نەوەستن کە نەیەڵن مەملەکەتەکەی لەوە زیاتر بەرفراوان بکا ، بەڵکوو هەرچی‌یەکیشی کردبوو لی‌ی زەوت بکەن . لەولای ترەوە دەترسا کە پادشای فەرەنساش هەمان هەڵوێستی هەبێ . ئینجا ئەوەبوو سەبارەت بە ئۆرسینی گومانەکەی لا بووە یەقین ، چونکە هەرهێندەی فاینبزای داگیرکردو کەوتە پەلاماردانی پۆڵۆنا ، سەرنجی‌دا هێزەکانی ئۆرسینی لە هێرش‌بردندا دوودڵن . سەبارەت بە پادشاش هەروەها کەوتەوەو سەیری کرد نایەڵێ پرۆژەی هێرش‌بردنەکەی بۆ سەر تۆسکانیا جێ‌بەجێ بکا ، بەتایبەتی دوای ئەوەی دۆقی‌یەتی ئۆربینۆی هێنابووە ژێر بار . ئەوسا دۆق بڕیاری‌دا ئیتر پشت بە لەشکری کەسانی‌ترو خۆشبەختی‌یان نەبەستێ . یەکەم کارێکیش کە کردی ، لاوازکردنی حیزبی ئۆرسینی‌و کۆڵۆنا بوو لە ڕۆمادا ، بە ڕاکێشانی لایەنگرەکانیان بە لای خۆیدا کە زۆربەیان لە پیاوماقوولان بوون ، ئەویش لە ڕێگەی بەخشش‌و دیاری‌پێدانێکی زۆرو دامەزراندنیانەوە بە سەرکردەو کارگێڕی وەها کە لەگەڵ پایەوپلەیاندا بگونجێ . بەوە لە ماوەی چەند مانگێکدا توانی پەیوەندی‌ی دڵسۆزی‌یان بۆ حیزبە کۆنەکانیان بپچڕێنی‌و وایان لێ‌ بکا بایەخ تەنیا بەو بدەن . بە دوایدا توانی بنەماڵەی کۆڵۆنا لەناوبەری‌و کەوتە چاوەڕوانکردنی هەلێکی لەبار بۆ لەناوبردنی سەرکردەکانی ئۆرسینیش . ئیتر کە هەڵکەوت کۆی لێ‌نەکردەوەو لە دەس خۆی نەدا ، ئەویش بەوەی کە وەختێ

ئۆرسینی‌یەکان سەیریان کرد مەزنی‌ی دۆق‌و بەهێزی‌ی کڵێسە مانای ماڵوێرانی‌ی ئەوان دەگەیەنێ ، هەڵسان ئەنجومەنێکی راوێژکارانیان لە ئۆربینۆ لە ناوچەی بیرۆجینۆدا بەست‌و شۆرشیان لە ئۆربینۆدا بەرپاکردو ناوچەی رۆمانا ئاژاوەی تێکەوت‌و دۆق کەوتە بەر مەترسی‌یەکی بێسنوورەوە ، بەڵام ئەم بە یاریدەی فەرەنسایی‌یەکان بەسەر هەمووعاندا زاڵبوو . ئینجا کە بە تەواوی جڵەوی کەوتەوە دەست ، بریاری‌دا باوەر نەبە فەرەنسایی‌یەکان‌و نەبە هیچ هێزێکی بێگانەی‌تر نەکا ، تا پشت بە سوێندخواری لە گەڵیاندا نەبەستێ ، بەڵکوو پەنا بەرێتە بەر فروفێڵ . بۆیە دۆق زۆر هوشیارانە راستی‌ی ئامانجەکانی خۆی خەشارداو تەنانەت ئۆرسینی‌یەکان خێرا کەوتنە هەوڵدانی ئاشت‌بوونەوە لە گەڵیداو سینیۆر پاولۆیان بۆ ئەم مەبەستە کردە نوێنەری خۆیان کە دۆق لە رێگەی زمان‌شیرینی‌و دیاری‌پێ‌بەخشینی‌یەوە لە جل‌و بەرگی رازاوەو پارەو ئەسپ ، توانی ترس‌و گومانی لە دڵ دەربکاو لە ئەنجامدا ئۆرسینی‌یەکان ، ساکارانە قایل بوون بگەرێنەوە بۆ سینیگاگلیا[٤٥] وەستیدا بوونە نیچیرێکی دەستەمۆ . ئینجا دۆق کە دوای لەناوبردنی ئەو سەرکردانەو راکێشانی لایەنگرەکانیان بۆ رێزی دۆستانی خۆی‌و هەروەها دەسگرتنی بەسەر هەموو ناوچەکانی رۆماناو میرایەتی‌ی ئۆربینۆداو دوای مسۆگەرکردنی خۆشەویستی‌و دڵسۆزی‌ی خەڵکەکەش . بەتایبەتی کە هەستیان کرد حوکمرانی‌یەکەی سوودیان پێ‌دەبەخشێ . ئیترکەوتە دانانی بناغەیەکی ساغڵەم بۆ چەسپاندنی دەسەڵاتی خۆی .

جا لەبەر ئەوەی ئەم لایەنە . دەهێنێ لە لایەن کەسانی‌ترەوە سەرنجی بدرێتی‌و لاسایی بکرێتەوە . وا من لە باسکردنی غافڵ نابم . ئەوەبوو وەختێ رۆمانای داگیرکرد . ئەم ناوچەیە لە ژێر دەسەڵاتی چەند حوکمرانێکی لاوازی ئەوتۆدا بوو کە تەنیا بە تەنگ رووتاندنەوەی خەڵکەکەوە بوون نەک فەرمانرەوایی‌یان بکەن . یا هۆی دووبەرەکی‌یان لە نێواندا بخوڵقێنن نەک یەکیان پێ‌بگرن . بەم جۆرە ناوچەکە کەوتبووە ژێر چەپۆکی راووڕووت‌کردن‌و کاری چەتەگەری‌و پەلاماردان‌و هەموو شێوەکانی ئاژاوەو ئاشووبەوە . لەبەر ئەوە بریاری‌دا خێرخوای ئەوتۆ لە ناوچەکەدا دابمەزرێنێ کە خەڵکەکە بخاتە ژێر باڵی هێمنیو تاعەتکردن‌و ملدان بۆ حوکمرانی کردنی ئەو . بۆ ئەم

مەبەستەش ریمیرۆ دی ئۆرکۆی کردە نوێنەری خۆی کە بە دڵرەق و لێهاتوو ناسرابوو ، ئەوپەڕی دەسەڵاتیشی دایە ، جا ئەم کابرایە لە ماوەیەکی کورتدا توانی سەرکەوتنێکی گەورە لە چەسپاندنی ئاسایش لە ناوچەکەداو لە یەكپێگرتنیدا وەدەس بێنێ کە ئەمە وای لە دۆق کرد دادگایەکی (مدنی)ی بۆ دادپەروەری لە مەڵبەندی ناوچەکەدا دامەزراندو حاکمێکی بە توانای کردە سەرۆکی و بڕیاریدا هەر شارەو پارێزەرێکی تێدا بۆ خۆی دابنێ . ئینجا لەبەر ئەوەشی کە دەیزانی توندوتیژی و ستەمکاری یەکەی لەوبەر دەبێ هەستی رق و کینەی لە بیروهۆشی جەماوەری گەلدا خوڵقاندبێ ، بۆ سڕینەوەی بەسەرهاتەکان لە مێشکیانداو بە مەبەستی راکێشانیان بە تەواوی بە لای خۆیدا ، بڕیاریدا وەهایان بۆ دەربخا کە هەرچی کارێکی نەگریسانە لە رابوردوودا کراوە ، هیچی بە فەرمانی ئەم نەبووە ، بەڵکوو دروستکراوی دەستی وەزیرەکەی بووەو هەرهێندەشی هەلی بۆ هەڵکەوت ، فەرمانیدا جەستەی بکەن بە دوو کەرتەوەو لە مەیدانی گشتی ی شاری سیزایینادا هەڵیواسن و لەوحێکی تەختەو خەنجەرێکی خوێناویش لە تەنیشتی یەوە دابنێن . دڕندەیەتی ی ئەم کردەوەیە هەستێکی تێکەڵ لە رەزامەندی و سەرسوڕمانی لای گەل وروژاند . بەڵام با بگەڕێینەوە سەر باسەکەی خۆمان .

ئینجا ئیتر دۆق کە هەستی بە دەسەڵاتداری ی خۆی کردو کەوتە پێکەوەنانی سوپایەکی تایبەتی و ئەو هێزانەی دەوروپشتی خۆی تێکشکاندن کە لە وزەیاندا هەبوو جەزرەبەی لێبدن و دواجار خەمی ئەو مەترسی یانەی نەما کە لە کایەدا بوون ، سەیری کرد ئەگەر بیەوێ لەسەر داگیرکاری بەردەوام بێ ، دەبێ کارێکی وەها بکا کە لە لایەن فەرنساوە رێزی لێبنرێ ، چونکە دەرکی کرد کە پادشای فەرەنسا دوای هەستکردنی بەو هەڵەیەی خۆی کە کردبووی ، ئیتر هیچ یاریدەیەکی نادا . بەم جۆرە بە سەرێکەوە کەوتە گەڕان بەدوای هاوپەیمانی نوێداو بە سەرێکیش تەقەلادانی خۆنزیك‌کردنەوە لە فەرەنسایی یەکان بە بۆنەی ئەو هێرشەوەی پادشاکەیان بۆ پەلاماردانی مەملەکەتی ناپۆلی ، بە نیازی یاریدەدانیان دژی ئیسپانیایی یەکان کە شاری جایتیایان ئابلۆوقە دابوو ئامادەی کردبوو . مەبەستیشی دڵنیابوون بوو لێیان کە ئەگەر

بهاتایەو ئەلیکساندەری باوکی لە ژیاندا بمایە ، دەیتوانی ئەم ئاواتە بەدی بێنیٚ .

ئەمە ئەو کارو کردارانە بوون کە دۆق بۆ روو بەروو بوونەوەیان وەختی خۆی کردنی . بەلاّم سەبارەت بە دوارۆژی ، لەوە دەسلّەمی یەوە کە سەرۆکی نوی ٚی نیمچە دەولّەتەکانی کلّیسە یەکێك لە دۆستەکانی خۆی نەبی ٚو تەقەلا بدا ئەو ناوچانەی لیٚ بسێنێتەوە کە ئەلیکساندەر پیٚ ی بەخشی بوون .

بۆ لەروودا وەستانی ئەم ترسە بڕیاریدا چوار رێگا بگرێتە بەر : یەکەمیان لەناوبردنی هەموو ئەو کەسانەی سەر بەو بنەماڵە حوکمڕانانە بوون کە مەملەکەتەکانیانی لیٚ زەوت کردبوون ، تا ماوە نەدا پاپا تازە فرسەتی پشت پیٚ بەستنیانی چنگ بکەویٚ . رێگای دووەم مسۆگەرکردنی دۆستایەتی ی سەردارانی رۆما بوو تا بە هۆی ئەوانەوە بەری سەرکێشی کردن لە پاپا بگریٚ . رێگای سی ٚیەم بریتی بوو لە بەکارهێنانی ئەوپەری تین‌و توانای بۆ چەسپاندنی دەسەلاّتی خۆی بەسەر کۆمەلّگادا . بەلاّم چوارەمیان بریتی بوو لە سازدانی گەورەترین هێز کە لە تواناداً بیٚ لە پێش مردنی پاپای باوکی دا پێکی بێنیٚ ، تا بتوانیٚ بە تەنیا خۆی لە رووی یەکەمین هێرشدا کە دەکرێتە سەری خۆی رابگریٚ . جا ئەوەبوو وەختیٚ ئەلیکساندەر مرد ئەو لە چوار ئامانجەکە سیانیانی بەدی هێنابوون‌و چوارەمیشیان بە رێوە بوو بەدی بهێنریٚ . واتە توانی بووی ژمارەیەکی زۆر لە میرە لە میرایەتی خراوەکان بکوژیٚ یا فرسەتی گرتنیانی بۆ هەلّکەوتبوو کە لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەسیان رزگاریان نەبوو بوو . هەوەکو توانی بووی سەردارانی رۆما بداتە پالّ خۆی‌و دەسەلاّتی تەواوی خۆیشی بەسەر کۆمەلّگادا بچەسپێنیٚ . لە کاتێکدا بۆ مەملەکەتەکان کارێکی وەهای کردبوو کە ببێتە سەروەری گشت تۆسکانیاو پیرۆجیاو[٤٦] بیۆمبینۆ بکاتە مولّکی خۆی‌و بالّیش بەسەر پیزادا بکێشیٚ . ئینجا کە دلّنیا بوو ئیتر هیچ شتێك لە کایەدا نەماوە ترسی لە فەرەنسایی یەکان پیٚ پەیدا بکا ، چونکە ئیسپانیایی یەکان بە شێوەیەکی ئەوتۆ لە ناپۆلی دەریانپەڕاندبوون کە ناچار بن ئەوانیش هەولّ بدەن دۆستایەتی ی ئەم مسۆگەر بکەن‌و دلّی رابگرن ، بە تەواوی دەستی بەسەر پیزادا گرت‌و بە دوایدا هەرخێرا لۆکاو سی یەناش ، بە هۆی رق‌و کینەیانەوە بەرامبەر بە ڤینیسیایی یەکان لە لایەکەوەو لەبەر ترس‌و سامیان لەم لە لایەکی ترەوە ، سەریان بۆ

شۆڕ کرد ، جگە لەوەی کە ڤینیسیایی‌یەکان خۆشیان لەو وەختەدا داهاتو بەروبوومیان لە کزیدا بوو . جا ئەگەر هەر لەو ساڵەدا کە ئەلیکساندەری تێدا مرد ، لە مەملەکەتە تازەکانیشدا بە چەشنی کۆنەکانی سەرکەوتنی بەدی بهێنایە ، ئەوا بەبێ هیچ پشت‌بەستنێك بە دەسەلاتو بە خۆشبەختی‌ی کەسانی‌ترو تەنیا لە سایەی هێزو بازووی خۆیەوە ، هێندەی تواناو دەسەلاتو ناوبانگ دەردەکرد کە بۆ ئیدامەپێدانی ئەو سەروەری‌یەی بەس بن . بەلام ئەلیکساندەر مردو مردنەکەشی لەوەختێکدا بوو کە تەنیا پێنج ساڵ بەسەر ئەو رۆژەدا تێپەری‌بوو کە قەیسەر بۆرجیا یەکەمجار شمشێری تیدا بەلادا کردبوو . ئەوسا دۆق سەیری کرد کە ئەگەرچی رۆمانا بە تەواوەتی ملی بۆ داوە ، بەلام نەخشەکانی تری لە هەوادا لە نێوان دوو دوژمنە لەشکری بەهێزدا ، بە هەڵواسراوی ماونەتەوەو خۆیشی بە دەست چەند نەخۆشی‌یەکی کوشندەوە دەناڵێنێ . بەلام ئازایەتی‌و بەتوانایی‌یەکەی دۆق لەرادەبەدەر بوونو لە پەیداکردنی دۆستو لە فەوتاندنی دوژمنیشدا دەستێکی باڵای هەبوو . هەروەکوو لە دانانی نەخشەو رێ‌وشوێنو لە چەسپاندنیاندا لە ماوەیەکی کورتدا ، زۆر شارەزا بوو . لەبەر ئەوە ئەگەر دوو لەشکرە دوژمنەکە دەوریان نەتەنیایەو خۆیشی لە رووی تەندروستی‌یەوە وەزعی باش بووایە ، دەیتوانی بەسەر هەر کۆسپو تەگەرەیەکدا زاڵ بێ . جا ئیمە ئەگەر ئەو راستی‌یەمان لە پێش‌چاو گرت کە دەڵێ :

لە کاتێکد کە ئەو لە رۆمادا لە سەرەمەرگدا بوو ، رۆمانا بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك بە هێمنی لە چاوەڕوانکردنیدا مایەوە ، یا وەختێك باگلیۆنیو[٤٧] ڤیتیللی‌و ئۆرسینی بە هێزەکانیانەوە چوونە ناو رۆماوەو کەسێکیان نەدی پشتگیری‌ی ئەمان بکاو دژ بەو بیزوێ ، بۆمان دەردەکەوێ کە ئەو بنچینانەی دایمەزراندبوون چەندە کۆڵكو پتەو بوون . تەنانەت ئەو دەیتوانی نەهێڵێ هیچ کەسێك بۆ پاپایەتی هەڵبژێردرێ کە خۆی نەیەوێ ، ئەمە ئەگەر لە کاتی مردنی ئەلیکساندەردا سیحەتی باش بووایە ، هەرچی‌یەکی حەز پێ‌بکردایە بۆی بەدی دەهاتو بەرگەی هەموو چورتمێکیشی دەگرت . دۆق لەو رۆژەدا کە یۆلیۆسی دووەمی تێدا هەڵبژێردرا بە پاپا ، بۆی باسکردم کە ئەو بیری لە هەموو ئەو شتانە کردبۆوە کە رەنگ‌بوو لە وەختی مردنی باوکیدا

رووبدەن‌و چارەسەریشی بۆ هەموویان دانابوو تەنیا یەك شت نەبێ کە قەت بە بیریدا رانەبوردبوو ، ئەویش نزیك‌بوونەوەی خۆی بووە لە مردن‌و لە هەمان رۆژی مردنی باوکیدا .(٤٨)

ئینجا من کە بە هەموو ئەم کردارانەی دۆقدا دەچمەوە هیچی وەهایان تێدا نابینم بهێنێ لە سەری لۆمە بکرێ ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە ، من خۆم بە ناچار دەبینم دۆق بە نموونەیەکی ئەوتۆ دابنێم کە دەبێ هەموو ئەوانەی لە رێگەی چەك‌و خۆشبەختی‌ی کەسانی‌ترەوە دەگەنە پۆپەی دەسەڵاتدارێتی ، وەك رووی‌دا ، شوێن‌پێ‌ی هەڵبگرن ، چونکە ئەوێك کە بە ئازایەتی‌و زیادەخوازی‌یەکی زۆر ناسرابوو ، لە توانایدا نەبوو لەوە زیاتر بکا کەکردی‌و نەخشەو پلانەکانیشی بە هۆی مردنی باوکی‌و بەخۆشکەوتنی خۆیەوە نەبووایە ، شکستی‌یان نەدەهێنا . هەموو ئەو کەسانەی وای دەبینن کە دەبێ لە رێگەی قایمکردنی جێ‌پێ‌ی خۆیانەوە لە رووی دوژمناندا پارێزگاری لە میرایەتی‌یە تازەکەیان بکەن‌و دۆستیان هەبن‌و داگیرکاری بە زەبری هێز یا بە خەڵەتاندن‌و فرت‌و فێڵ بەدی‌بێنن‌و هەم خۆشەویستی‌و هەم ترس‌و سام بەسەر رەعیەتەکەیاندا بسەپێنن‌و رێزلێگرتن‌و تاعەتکردن بەسەر سەربازانیانداو پلیشاندنەوەی هەر یەکێك کە رەنگە بێ سەریەشەیان بۆ پەیدا بکاو داهێنانی نەریتی تازە لە بری هی کۆن‌و پەنابردنە بەر دڵرەقی‌و بە رەحمی پێکەوەو جوامێری‌و ناجوامێری لە یەك کاتداو بڵاوەپێکردنی هێزی سەربازانی ئیختیاری‌ی کۆن‌و پێکهێنانی هێزێکی نوێ‌و پاراستنی دۆستایەتی لەگەڵ پادشاو میراندا بە شێوەیەك ناچاریان بکا بە سەرێك بۆی سوودبەخش بن‌و بە سەرێکیش سڵ لە جەزرەبەی دەستی بکەنەوە ، هەموو ئەوانە دەبێ کردارەکانی ئەم پیاوە بە پەسەندترین نموونە بۆ پەیرەوکردن دابنێن . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانین کە گوناهی هەرە گەورەی ئەم پیاوە ، رەنگە لە لایەنگیری‌کردنەکەیدا بێ بۆهەڵبژاردنی یۆلیۆسی دووەم بە پاپا . چونکە وەك لەوەبەر وتم ئەو ئەگەرچی نەیدەتوانی قسەی خۆی لە هەڵبژاردنی پاپایەکدا کە خۆی بەوێ زاڵ بکا ، بەڵام دەیتوانی بە هیچ کلوجێ ماوە نەدا کەسێك بۆ پاپایەتی هەڵبژێردرێ کە یەکێك بێ لەو کاردینالانەی ئەم لەوەبەر ئازاری دابن‌و زەرەری پێ‌گەیاندبن ، یا

یەکێك پێ لەوانەی کە لە حاڵەتی بوونیدا بە پاپا . ئەم ناچار بێ لێ‌ی بترسێ . چونکە مرۆڤ یا بە هۆی رقو کینەوە یاخود لە ئەنجامی ترسدا خراپەکاری دەکا . ئەو کاردینالانەی ئەم ئازاری دابوون ، ژمارەیەکی زۆر بوونو گرنگترینیان سان پیترۆ ئادڤینکۆلاو کۆلۆناو (49) سان جیۆرجیۆو ئەسکانیۆ (50) بوون .

جگە لەمانە ئیتر هەر کامێك لە کاردینالەکانی تر بۆ سەرتەختی پاپایەتی هەڵبژێردرایە ، ئەو پاپا تازەیە لەم دەترسا ، تەنیا رۆهانی فەرەنسایی و کاردینالە ئیسپانیایی‌یەکان نەبن کە یەکەمیان بە هۆی ئەو پەیوەندی‌ی خزمایەتی‌یەوەی لەگەڵ پادشای فەرەنسادا هەیبوو ، خاوەنی دەسەڵاتێکی گەورە بوو ، ئەوانی‌تریش پابەندی ئەو ئەرك‌و پەیوەندی‌یانە دەبوون کە بە دۆقەوە دەیبەستنەوە . بۆیە دۆق لەبەر ئەم هۆیانە دەبوو یەکێك لە کاردینالە ئیسپانیایی‌یەکان بۆ پاپایەتی هەڵبژێرێ ، یا ئەگەر ئەوەشی پێ‌نەدەکرا دەبوو بریار لەسەر هەڵبژاردنی کاردینال رۆهان بدا نەك سان پیترۆ ئادڤینکۆلا (51) ئینجا گومان لەوەدا نی‌یە ئەو کەسەی وای بۆ دەچێ کە گوایە گەورەپیاوان وەختێ سوودو بەرژەوەندێکی تازەیان دەسگیر دەبێ کۆنە ئازارو گێچەڵ‌پێکردنی لەوەبەریان لە بیر دەچێتەوە ، دەکەوێتە هەڵەیەکی گەورەوە . دۆقیش لەم رووەوە هەڵەی کردو هەڵەکەیشی بۆی بووە هۆی تێکشکانێکی ئەوتۆ کە هەڵسانەوەی بۆ نەبوو .

٨

ئەوانەی لە ڕێگەی چەپەڵکاری یەوە دەگەنە میرایەتی

لەبەر ئەوەی دوو ڕێگای تریش هەن بۆ گەیشتن بە میرایەتی کە بە هیچ جۆرێ پەیوەندی‌یان بە بەخت‌و لێهاتوویی‌یەوە نی‌یە ، پێویستە هەر وا ئاسایی بە سەریاندا ڕانەبوورین ، هەرچەندە ئەگەر باسمان لە شێوەی کۆماری بووایە ، دەتوانرا فراوانتر لی‌یان بدوێین. یەکەمی ئەو دوو ڕێگەیەش بریتی‌یە لەوەی مرۆڤێك بە هۆی بەکارهێنانی ڕێ‌و شوێنی چەپەڵ‌و نەگریسەوە بگاتە پلەی میرایەتی . بەڵام دووەمیان بریتی‌یە لەوەی یەکێ لە ریزی جەماوەری گەلەوەو بە هۆی پشت‌گرتنی‌یەوە لە لایەن هاووڵاتی‌یەکانی‌یەوە بەرزبکرێتەوەو بخرێتە سەر تەختی میرایەتی‌ی وڵاتەکەی . جا من لە باسکرنی ڕێگای یەکەمدا دوو نموونە دێنمەوە ، یەکەمیان کۆن‌و ئەوتریان هاوچاخ ، بەڵام بەبێ ئەوەی لە لایەنی چاکەو خراپەی ئەم ڕێگایە بدوێم ، چونکە وایتێدەگەم دوو نموونەکە بۆ قایل‌کردنی ئەو کەسە بەسن کە خۆی بۆ لاسایی‌کردنەوەیان بە ناچار دەبینێ .

ئاگاتۆکلیس[٥٣] کە چووە سەر تەخت‌و بووە پادشای سیراکۆزە ، لە پەراگەندەترین‌و نزمترین چین بوو لە وڵاتەکەیدا . باوکی لە پیشەسازی‌ی گۆزەو دیزە دروستکردندا ئیشی دەکرد . لە کۆڕی جۆرە ژیانێکدا پەروەردە بووبوو کە لە هەموو

پلەکانیدا پڕی لە شەڕخواهی و بەدکاری بوو . بەڵام لە پاڵیدا چ بە ئەقڵ و چ بە لەش گورج وگۆڵ بوو . بۆیە کاتێ چووە ریزی سەربازانی ئیختیاری یەوە ، توانی پلە بە دوای، پلەدا سەربکەوێو لە ئەنجامدا بگاتە پایەی گەورەی قازی یان (بریتۆر) لە سیراکۆزەدا . ئەوسا بڕیاری دا ببێتە میرو لە رێگەی ستەمکاری یەوەو بەبێ پەنابردنەبەر یاریدەوەرگرتن لە کەسانی تر ، پارێزگاری لەو مافەی خۆی بکا کە دەستوور پێ یبەخشی بوو . ئەم نیازەی خۆی لای هامیلکاری [٥٤] کرتاجەیی درکاند کە ئەو وەختە لە سکلیادا دەجەنگاو سەرلەشکر بوو . جا بەیانی یەکیان بە بیانووی راوێژکردنەوە سەبارەت بە هەندێ باس وخوازی زۆر بایەخدار کە پەیوەندی یان بە جەمهووریەتەوە هەیە ، پیاوماقوولانی سیراکۆزەو ئەنجومەنی پیرانی شارەکەی بانگ کردە لای خۆی .

ئیتر هەر هێندەی ئیشارەتێکی دا ، سەربازەکانی دەستیان کردە سەربڕینی ئەندامانی ئەنجومەن و پیاوماقوولانی شارو دوای دڵنیابوونی لە کوشتنیان ، بەبێ ئەوەی هیچ ترسێکی لە ناکۆکی ی ناوخۆ هەبێ ، شارەکەی داگیرکردو کەوتە حوکم کردنی . بە دوایدا ، هەرچەندە کرتاجەیی یەکان دوو جار شکاندیان و شارەکەیان لێ ئابلووقەدا ، بەڵام لە ئەنجامدا توانی بیپارێزێ ، ئەوسا بەشێك لە هێزەکانی بۆ بەردەوام بوونی پارێزگاری لێکردنی تێدا جێ هێشت و بە بەشەکانی تر پەلاماری کەناری ئەفریقای دا . هەروەکوو لە ماوەیەکی کورتدا توانی سیراکۆزە ئازاد بکاو لە ئابلووقەدان رزگاری بێ و کرتاجەیی یەکانیشی ناچار کرد داوای بەستنی پەیمانی ئاشتی ی لێ بکەن و واز لە دورگەی سکلیا بێنن بۆ ئاگاتۆکلیس و قایل بن کە تەنیا ئەفریقایان لە ژێر چنگدابێ ، ئەمە بێگومان دوای ئەوەی چەند جەزرەبەیەکی توندوتیژی لێدان . ئینجا هەر کەسێ بیەوێ لە سیفەت و کردارەکانی ئەم پیاوە بکۆڵێتەوە ، بۆی دەردەکەوێ کە هیچی وەهایان تێدا نی یە بدرێتە پاڵ بەخت ، چونکە وەك وتم ئەو لە گەیشتنی دا بە میرایەتی منەتباری هیچ کەسێك نەبووە . بەڵکوو لە رێگەی بەرزبوونەوەیەوە لە رێزی هێزی سەربازانی ئیختیاری یەوەو خۆخستەبەر مەترسی ی هەزارەها چەڵەمەو کۆسپ و تەگەرەوە پێ یگەیشت . ئەوساش ئیتر بە جۆرە رێ وشوێنێك پاراستی کە هەرگیز خاڵی نەبوو لە

ئەرك‌و ئازارچەشتن‌و مەترسی‌و لە ئازایەتیش . بێگومان ئێمە هەقی ئەوەمان نی‌یە سیفەتی پاکی‌و چاکەکاری بدەینە پاڵ ئەو کەسەی هاوولاتی‌یەکانی خۆی دەکوژێ‌و ناپاکی لە برادەرو دۆستەکانی دەکاو پشت دەکاتە پەیمانەکانی‌و بەزەیی‌و دینداری دەخاتە لاوە . رەنگە مرۆڤ بتوانێ لە ڕێگەی ئەم کردارانەوە بە میرایەتی بگا . بەلأم ناتوانێ بگاتە سەربەرزی . ئەگەر بێت‌و ئێمە لایەنە چاکەکانی ئاگاتۆکلیس وەربگرین کە لە ڕووبەڕوو بوونەوەی مەترسی‌و زاڵبوون بە سەریداو لە پتەوی‌و بەهێزی‌ی ورەیدا لە ڕووی کۆسپ‌و تەگەرەو تەخت‌کردنیاندا خۆیان دەنوێنن ، ئەوا دەبینین هیچ هۆیەك نی‌یە وامان لێ‌بکا پایەوپلەیەکی نزمتری لە هەر یەکێ لە سەرکردە بەناوبانگەکانی بۆ دابنێین . بەلأم لەگەڵ ئەوەشدا دڵڕقی‌یە جانەوەرانەکەی‌و بێ‌بەشی‌یەکەی لە هەستی مرۆڤانەو لە پاڵیاندا ئەو هەموو زوڵم‌و زۆرە لەژمارە نەهاتووەی کە کردنی ، ماوەمان نادەن بە یەکێ لەو پیاوە بەناوبانگانەی دابنێین . هەروەکوو لە توانامانداو نی‌یە ئەوەی بۆی بەدی هێنرا بیدەینە پاڵ بەخت یا چاکەکاری ، چونکە پەنای نەبردبووە بەر هیچیان .

هەروەها لە ڕۆژانی ئێستاشماندا ، لە سەردەمی پاپا ئەلیکساندەری شەشەمدا ، ئۆلیڤێرتۆ داڤێرمۆ بە هەتیوی گەورە بوو ، جیوڤانی فۆگلیانی‌ی[٥٥] خاڵی بەخێوی کردو هەر لە هەرزەکاری‌یەوە کردی‌یە سەربازو خستیە ژێر سەرکردایەتی‌ی پاولۆ ڤیتللی‌یەوە ،[٥٦] تا دوای مەشق‌کردن‌و پێگەیشتنی لەو قوتابخانە سەختەدا ، پایەیەکی سەربازی‌ی زۆر باشی دەستکەوت. ئینجا کە پاولۆ مرد ، لە ژێر سەرکردایەتی‌ی ڤیتیلۆزۆی[٥٧] برای پاولۆدا بووە جەنگاوەرێك‌و دوای ئەوەش بە ماوەیەکی کەم ، لە سایەی زیرەکی‌و زۆرزانی‌و گورج‌وگۆڵی‌ی خۆیەوە ، بووە یەکێك لە سەرکردەکانی هێزە جەنگاوەرەکان . بەلأم کە سەیری کرد مانەوەی لە ژێر سەرکردایەتی کەسانی‌تردا بۆ یەکێکی وەك ئەو سووکی‌یە ، بڕیاری‌دا شاری ڤێرمۆ بە یارمەتی‌ی هەندێ لە هاوولاتیانی کە کۆیلەیەتی‌یان لە سەربەستی لا پەسەندتر بوو ، هەروەها بە پشتگیری کردنی لە لایەن ڤیتللی‌یەوە داگیر بکا ، بۆ ئەم مەبەستەش نامەیەکی بۆ جیوڤانی‌ی خاڵی ناردو تیایدا نووسی‌بووی کە بۆ بینینی ئەوو شارەکەی زۆر بە پەرۆشەوەیەو حەز دەکا

دوای ماوەیەکی دوورودرێژی ئاوارەبوون . مەملەکەتەکەی خۆی بەسەر بکاتەوە .
هەروەها نووسی‌بووی ئەوێك کە تووشی گەلێ زەحمەتی‌و ماندووبوون بووە تا گەیشتۆتە پلەی شەرافەتمەندی‌و لەبەر ئەوەشی کە وای پی‌خۆشە هاوولاتی‌یەکانی خۆی بە جۆرێك ببینێتەوە بۆی دەربکەوێ کە رەنجی بە فیرۆ نەچووە ، دەیەوێ خۆبەناو شارکردنیدا رادەی شان‌وشکۆی بنوێنێ‌و بۆ ئەم مەبەستەش نزیکەی سەد سوارێك لە برادەران‌و دەست‌و پێوەندانی خۆی لە گەڵدا دەبێ . هەروەکوو تکای لە خاڵی کردبوو فەرمان بدا بە خەڵکی فیرمۆ کە پێشوازی‌یەکی وەهای بکەن نیشانەی رێزلێنانی بێ ، چونکە ئەو خۆنیشاندانە تەنیا مانای پێشوازی‌لێکردنی ئەو ، ئۆلیڤێرتۆ ، ناگەیەنێ ، بەڵکوو مانای رێزنانە لە جیوڤانی خۆیشی کە ئەوی پێگەیاندوەو دەرسی داداوە .
جیۆڤانی لە بەپیرەوەچوونی خوشکەزاکەیدا کەمتەرخەمی‌ی نەکردو خەڵکی شارەکەی بۆ پێشوازی‌کردن‌و رێزلێنانی‌هان‌داو دوایی ماڵەکەی خۆیدامیوانداری‌کرد. ئینجا ئۆلیڤێرتۆ دوای چەند رۆژێك چاوەروانکردن ، پیلانە چەپەڵ‌و نەگریسەکەی خۆی بەم جۆرە نەخشە کێشا : خاڵی‌و هەموو گەورە پیاوانی فیرمۆی بۆ داوەتێکی گەورە بانگ‌کرد . کە نان خوراو ئاهەنگ‌گێرانی ئاسایی‌ی لەو بابەتەی لەم جۆرە داوەتانەدا دەکرێ دەستی پێکرد ، ئۆلیڤێرتۆ بە نەزاکەتەوە هەندێ باس‌وخوازی گرنگی بۆ لێدوان هێنایە کایەوەو کەوتە باسکردنی مەزنی‌ی پاپا ئەلیکساندەرو قەیسەری کوری‌و پرۆژەکانیان . بەڵام وەختێ جیوڤانی‌و ئەوانی‌تر کەوتنە وەرامدانەوەی ، ئەو یەکسەر راپەری‌یە سەرپێ‌و وتی : ئەم جۆرە باسانە دەبێ بە پەنهانی باس بکرێن‌و ئیتر خۆی کشانەوەو چووە ژوورێکی تەنیشتەوە . هەرخێرا جیوڤانی‌و پیاوماقوولەکانیش دوای کەوتن . ئەوسا هەرهێندەی دانیشتن‌و داینەنیشتن ، ئەو سەربازانەی خۆیان بۆ مەلاس دابوون ، لێیان دەرپەرین‌و پەلاماریان‌دان‌و هەموویانیان قەلاچۆکرد . دوای کوشتارەکە ئۆلیڤێرتۆ سواری ئەسپەکەی بوو ، بە شەقامەکانی شارەکەدا رابوردو چووە ماڵی (سەرۆکی قازی‌یانیشی) ئابلووقەدا . ئیتر خەڵکەکە هەموو لە ترساندا ناچاری تاعەتکردن‌و دامەزراندنی حکوومەتێکی تازە بوون کە ئەویان بە سەردا کردە میر .
ئینجا وەختێ هەموو ئەوانەی لەناوبردن کە دەترسا پێی رازی نەبن‌و دەستی

لیٚبوەشیٚنن ، دەوری خۆی بە ژمارەیەکی نویٚ لە کەسانی مەدەنیو عەسکەری تەنی . تەنانەت لەو تەنیا ساڵەدا کە حوکمرانی ناوچەکە بوو ، بە جیٚپیٚقایمکردنی خۆیەوە لە فیرمۆدا نەوەستا ، بەڵکوو کاریٚکی وەهای کرد هەموو دراوسیٚکانیشی لیٚی بترسن .
ستەم بوو حوکمی ئۆلیڤیرتۆ هەرەس بیٚنیٚ ئەگەر ماوەی بە قەیسەر بۆرجیا نەدایە ، لە مەسەلەی گرتنی ئۆرسینیو ڤیتیللی لە سینیگاگلیادا لە خشتەی بەریٚ وەك لەوەبەر باسم کرد ، چونکە ئەو خۆیشی هەر ساڵە وەختیٚك دوای ئەو قەسابگەرییە بە کۆمەڵەی کردی ، گیراو لەگەڵ ڤیتیلۆزۆی مامۆستای لە جەربەزەیی و دڵرەقیدا ، کوژرا .
رەنگە مرۆڤ وا هەبیٚ بە لایەوە سەیر بیٚ کە ئایا چۆن ئاگاتۆکلیس و ئەوانەی لە بابەتی ئەون ، توانیویانە دوای زنجیرەیەکی یەك لە دوای یەکی فرتوفیٚڵ و خیانەتکاری و کرداری درندانە ، بیٚترس و بە دڵنیاییەوە بۆ ماوەی ساڵانیٚکی زۆر لە وڵاتەکانیاندا تەمەن بەرنەسەرو هەم لە رووی دوژمنانی دەرەوەدا پاریٚزگاری لە خۆیان بکەن و لە پیلانلیٚکردنی رەعیەتەکەی خۆشیان بەدوور بن . ئەمە لە کاتیٚکدا کەسانیٚ هەبووبن لە ئەنجامی دڵرەقییاندا نەیانتوانیبیٚ نە لە وەختی ئاشتیو نە لە وەختی ئاژاوەو شەردا ، پاریٚزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەن . بۆ وەرامدانەوەی ئەم سەرسوڕمانە دەڵیٚم : من باوەڕم وایە هۆیەکەی دەگەڕیٚتەوە بۆ ئەو شیٚوەیەی کردارە نەگریسەکانی پیٚکراوە ، واتە ئایا شیٚوەکە باش براوەتە سەر یا خراپ . من لیٚرەدا ئەگەر ماوەمان بدریٚ وشەی باش بدەینە پاڵ خراپەکاری ، ناوی شیٚوەی باش لەو کردارانە دەنیٚم کە پیٚویستیی مسۆگەرکردنی ئەمنو ئاسایش وای کردوە بکریٚن ، بە مەرجیٚك ئیدامەیان پیٚنەدرابیٚو دوایی گۆڕدرابن بە جۆرە کرداریٚك کە ئەوپەری سوودیان بۆ خەڵکەکە هەبوویٚ . بەڵام شیٚوە خراپەکە ئەو کردارە چەپەڵانە دەگریٚتەوە کە هەرچەندە لە سەرەتادا کەمیش بووبن ، بەڵام لە ئەنجامدا لە بری ئەوەی کەمتر ببنەوە وردە وردە ژمارەیان زیادی کردوە . جا ئەوانەی پەیرەوی شیٚوەی یەکەم دەکەن ، دەتوانن وەزعی خۆیان لەگەڵ خۆداو لەگەڵ مرۆڤاندا چاك بکەن ، کتومت وەك ئاگاتۆکلیس کردی . بەڵام ئەوانیتر قەت لە توانایاندا نابیٚ پاریٚزگاری لە خۆیانو وەزعی خۆیان بکەن .

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە داگیرکەر- لە کاتی داگیرکردنی دەوڵەتێك لە دەوڵەتاندا ، دەبێ ئاسوسات و یەکڕەمی چی بۆ بەرپاکردنی کردارە چەپەڵ و نەگریسەکانی پێویستە بیکات و ئیتر نەکا هەر رۆژە نارۆژنێك بگەرێتەوە سەریان . بەم جۆرە ، لە رێگەی نەکردنی ئاڵوگۆری تازەوە ، دەتوانێ بە هۆی گەلێ پرۆژەی سوودبەخشەوە بۆ گەلەکەی ، دڵنیایی و ئاسوودەگی ی لە ناودا بلاوبکاتەوەو بە لای خۆیدا رایبکێشێ . بەلام ئەوەی رێبازێکی جیاواز لەمە دەگرێتە بەر ، چ بە هۆی ترسنۆکی یەوە بێ یا لە ئەنجامی وەرگرتنی ئامۆژگاری ی گەندەڵدا ، ئەوا ناچار دەبێ هەردەم لە سەرپێ بێ و شیری لە کالان هەڵکێشابێ ، چونکە بە هیچ کلۆجێ ناتوانێ پشت بە گەلەکەی ببەستێ ، لەبەر ئەوەی کە ئەوانیش ئەنجامی دووپاتکردنەوەی خراپەکاری بەرامبەریان لە لایەن ئەمەوە ، ناتوانن پشتی پێ ببەستن . هەروەها خراپەکاری کە کرا پێویستە یەکڕەمی و سەرانسەری بکرێ . چونکە ئەمە سیفەتی بلاوبوونەوەی کاریگەری یەکەی بزر دەکاو دوژاجار شوێنەوارێکی زۆر خراپ جێ ناهێڵێ . وەکی تر سوودو قازانج دەبێ تنۆك تنۆك برژێنرێتە ناو دەمەوە ، هەتا گەل تامی بچێژێ و لەزەتی لێ ببینێ . ئینجا سەرباری هەموو ئەمانەش ، میر دەبێ لە ناو رەعیەتەکەیدا بژی ، بەلام بە شێوەیەك کە ماوە نەدا چ خۆشبەختی و چ بەدبەختی بەری کاروانی پێ بگرن . چونکە ئەو پێویستی یانەی لە رۆژانی سەخت و تووشدا دێنە کایەوە ، ناچارت دەکەن ئامادەی رووبەروو بوونەوەیان ببیت ، هەروەکوو رەنگە هیچ خێرخوایی یەك کە دەیکەیت ، لەم جۆرە کاتەنەدا سوودی بۆت نەبێ ، لەبەر ئەوەی رای گشتی وای بۆ دەچێ کە پێویستی بە سەرتیدا سەپاندووە ، بۆیە ناتوانیت هیچ جۆرە سوودێکی لێ دەسگیر بخەیت .

٩

میرایەتی یە میللی یەکان

ئێستا دێینە سەر ئەو حاڵەتەی کە هاووڵاتی یەك ، نەك لە ڕێگەی پیاوکوژیو خراپەکاری یەکی بێ ژمارەوە ، بەڵکوو بە هۆی پشتگرتنی لە لایەن برا هاووڵاتی یەکانی یەوە بە پلەی میرایەتی دەگا . ئەو حاڵەتە پێ دەوترێ «میرایەتی ی میللی» . جا مرۆڤ بۆ گەیشتن بەم پایەیە نابێ سەروبەر پشت بە لێهاتوویی و بە بەخت ببەستێ ، بەڵکوو پێیستبە پتر پشت بە فێڵبازی ببەستێ و ئینجا بەختیش ذەبێتە یاریدەدەری . هەروەها گەیشتن بەم پایەیە لە ڕێگەی خواستی جەماوەرەوە دەبێ ، یا لە ئەنجامی پشتگیری کردنەوە لە لایەن سەردارانەوە کە ئەم دوو دەستە دژ بە یەکە لە هەموو شارێکدا هەن .

دژایەتی یەکەشیان لەوەوە دێ کە جەماوەر حەز دەکەن لە چنگ دەسەڵاتی گەورەپیاوان رزگاریان بێ و گەورەپیاوانیش حەز دەکەن بەسەر جەماوەردا دەسەڵاتدارو حوکمران بن . لەو بەیەکدادانی سوودو مەسڵەحەتەدا ، یەکێك لەم سێ ئەنجامە پەیدا دەبێ : یا دروست بوونی حکوومەتێکی دکتاتۆری ، یا حکوومەتێکی

سەربەست . وەیاخود حکوومەتێك کە هەم کۆتو پێوەند دەسەپێنێو هەم بوارێ دەرفەت دەدا . ئینجا حکوومەتی یەکەمیان یا لەگەڵ پێك دێ یا لە سەردارانو پێکهاتنەکەشی بەندی ئەو فرسەتە ناوکۆیی یانە دەبێ کە بۆ هەریەکە لە دوو دەستە دژ بە یەکەکە هەڵدەکەون . چونکە وەختێ سەرداران لە بەربەرەکانی کردن لەگەڵ گەلدا هەست بە دەستەوستانی دەکەن . لە هەڵداندا بە شانوشکۆی یەکێك لە خۆیانو لە بەرزکردنەوەیدا بۆ پلەی میرایەتی یەکدەگرن . بۆ ئەوەی لە ژێر سایەی دەسەڵاتی ئەودا ، بتوانن ئیرادەی خۆیان بسەپێننو نەخشەو پلانەکانیان بەدی بێنن . هەروەها لەولای تریشەوە ، وەختێ گەل لە بەربەرەکانی کردن لەگەڵ سەرداراندا . خۆی بە دەستەوستان دەبینێ ، هەوڵدەدا میرێکی ئەوتۆ بخولقێنێو بە شانو باهوویدا هەڵبدا کە لە ژێر سایەی دەسەڵاتیدا هەست بە دالدەدراوی بکا . بەڵام ئەو میرەی بە یاریدەی سەرداران بە پایەی میرایەتی دەگا ، بۆ پارێزگاری کردن لە میرایەتی یەکەی زیاتر تووشی زەحمەتی دێ وەك لەو میرەی لە رێگەی گەلەوە دەیگاتێ . لەبەر ئەوەی یەکەمیان کۆمەڵە سەردارێك دەورەی دەدەن کە خۆیان بە هاوشانی دادەنێنو بەوە لەو توانایە دەکەوێ کە بە پێی حەزو ئارەزووی خۆی فەرمانڕەوایی بکاو گەل بەڕێوەبەری . لە کاتێکدا ئەوەی گەل دەیگەیەنێتە پلەی سەرکردایەتی کردن . خۆی بە تاكو تەنیاو بێ هاوشان دەبینێو لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەس بەربەرەکانێی لەگەڵدا ناکا . سەرباری ئەمە ، قەت ناکرێ سەرداران بە گرتنی رێگای دادپەوەریو ئازارنەدانی خەڵکی رازی بنو بێنە ژێرٚبار ، لە کاتێکدا رازی کردنی جەماوەری گەل بە گرتنی ئەم رێگایە ئاسانە ، چونکە ئامانجەکانی گەل پاكو بێگەردترن لە ئامانجەکانی سەرداران . ئەمان دەیانەوێ زوڵمو زۆر بکەنو ئەوان تەنیا هێندەیان مەبەستە خۆیان لە زوڵمو زۆر بپارێزن . لێرەدا پێویستە ئەوەش بڵێین کە میر ناتوانێ خۆی لە گەلێکی بە ژمارە زۆری رق لێ هەڵگرتوو بپارێزێ ، بەڵام دەتوانێ خۆی لە دوژمنایەتی ی سەردارانێکی بە ژمارە کەم بپارێزێ . هەروەها خراپترین شت کە دەشێ میرێك لە گەلێکی رق هەڵگرتووی چاوەڕوان بکا ، دەسبەردانێتی لە میرەکەی . لە کاتێکدا ئەوەی کە دەبێ لە سەردارە رق هەڵگرتووەکانی چاوەڕوان بکا ، تەنیا دەسبەرداربوون نابێ ، بەڵکوو بریتی دەبێ لە

بەربەرەکانی کردنێکی توندوتیژو کاریگەریش . جا لەبەر ئەوەی کە ئەمان لە جەماوەری گەل دووربین‌ترن ، هەردەم بۆ خۆرزگارکردن لە سەرپێن و بۆ چوونەپاڵ ئەو دوژمنەی چاوەروانی زاڵبوونی لێدەکەن ، ئامادەن . وەکی‌تر میر بەبێ گەل ناتوانێ بژی . بەڵام دەتوانێ بەبێ تەنیبی دەوری خۆی بە سەرداران بژی ، چونکە بۆی هەیە لەهەر وەختێکدا بیەوێ ، سیفەتی سەرداریان پی‌ببەخشی‌و لێشیانی بسێنێتەوە ، هەروەکوو بۆی هەیە بە ئارەزووی خۆی پلەوپایەیان بەرزو نزم بکاتەوە .

جا بۆ زیاتر رۆشن‌کردنەوەی ئەم بەشەی لێدوانەکەم ، دەمەوێ بڵێم : ئەرکی سەرشانی میر وا پێویست دەکا کە بە یەکێك لە دوو شێوە مامەلە لەگەڵ سەرداراندا بکا : یەکەمیان بە بەرێوەبردنیان بە جۆرێك کە‌-پشت‌بەستنی تەواویان بە لوتف‌و سۆزی میر مسۆگەر بکا . دووەمیشیان کە بەم شێوەیە بەرێوە نەبرێن . ئینجا تۆ دەبێ ئەو کەسانەت خۆش‌بوێ‌و رێزیان لێ‌بنێیت کە بەبێ هیچ تەماعێك پابەندت دەبن . بەڵام ئەوانەی خۆیانت لێ بەدوور دەگرن ، دەبێ بە دوو شێوەی جیاواز تێیان بروانیت : هەندێکیان ترسنۆکی‌و بێ‌وورەیی پاڵیان پێوە دەنێ بۆ گرتنی ئەم جۆرە هەڵوێستەو لەم حاڵەتەدا تۆ دەبێ سوود لەو بابەتە کەسانە ببینیت‌و راوێژیان پێ بکەیت‌و بیروڕایان وەربگریت کە بەمە ئەوانیش لە لای خۆیانەوە لە رۆژانی خۆشیدا رێزت لێ‌دەنێن‌و لە حاڵەتی تووشی‌و تەنگانەشدا هیچ ترسێکت لێیان نابێ . لە کاتێکدا ئەگەر خۆبەدووگرتنەکەیان بە هۆی نیازو مەبەست‌و تەماعی تایبەتی‌یانەوە بێ ، ئەوا دەبێتە بەڵگەی زیاتر بیرکردنەوەیان لە خۆیان وەك لە تۆ . بۆیە میر دەبێ لە ئاستی ئەم بابەتە کەسانەدا وریا بێ‌و وەك دوژمنێکی نهێنی تێ‌یانبڕوانێ‌و ئەوەیان لێ‌چاوەروان بکا کە هەرهێندەی ئەم تووشی تەنگانەیەك بوو ، بەبێ هیچ گومان ئەوان هەوڵی تێکشکاندنی دەدەن .

هەروەها ئەو میرەی بە هەڵبژاردن لە لایەن گەلەوە بە پلەوپایەکەی دەگا ، دەبێ پارێزگاری لەو دۆستایەتی‌یەی لەگەڵ گەلدا بکا بۆی رەخساوەو بزانێ کە گەل تەنیا هێندەی دەوێ لە زۆرداری رزگاری بێ . بەڵام ئەو میرەی لە رێگەی سەردارانەوەو بە پێچەوانەی ئیرادەی گەلەوە دەگاتە ئەو پایەیە ، دەبێ بەر لە هەموو شتێ هەوڵ بدا

هەستو سۆزی گەل بە لای خۆیدا رابکێشێ . ئەمەش کارێکی ئاسانە ئەگەر بێتو باڵی داڵدەدانی بە سەردا بکێشێ . ئینجا لەبەر ئەوەی خەڵکی بە تەبیعەت وەهان کە بەرامبەر بەو کەسەی چاوەڕێی خراپەیان لێدەکردو کەچی چاکەیان لێ بینی ، هەست بە قەرزارییەکی گەورە دەکەن ، ئەوا ئەو گەلە وای لێدێ ئەم میرەی لاپەسندتر بێ وەك لە یەکێك کە خۆی هەڵیبژاردایە . میر دەتوانێ بە زۆر شێوەی جۆراوجۆر کە بە پێی بارو زرووف دەگۆڕێن‌و بەندی هیچ رێوشوێن‌و یاسایەکی دەسنیشانکراو نین ، هەستو سۆزی گەل بە لای خۆیدا رابکێشێ . بەهەر حاڵ من لە کۆتاییدا دەمەوێ بڵێم : لەسەر هەر میرێك پێویستە کە دۆستایەتی ی گەلەکەی مسۆگەر بکا ئەگینا لە کاتی تەنگانەو نەهامەتیدا هیچ پەنایەك نابینێتەوە هاواری بەرێتە بەر .

بۆ نموونە ئەوەبوو (نابیس) [٥٨]ی میری سپارتە توانی لە رووی ئەو ئابلووقەدانەدا خۆی رابگرێ کە سەراپای وڵاتی یۆنان بەشداری تێداکردو لەشکرێکی سەرکەوتووی رۆمانەکان یاریدەی ئابلووقەدارانیاندا ، تا لە ئەنجامدا وڵاتەکەی لە دەستیان پاراستو خۆیشی ئەو پایەوپلەیەی پێ گەیشتبوو ، لە کیسی نەچوو . ئەو هەرچەندە لە کاتی بەرپابوونی مەترسییەکەدا پشتی بە تەنیا چەند کەسێك لە سەرداران بەست ، بەڵام ئەگەر گەلەکەی دوژمنی بووایە چەند کەسەکە نەیاندەتوانی بە فریای بکەون . بێگومان من لێم خۆش نایەت هیچ مرۆڤێك هەبێ ، بێت بە پێچەوانەی ئەم رایەی منەوە ، پەیرەوی ئەو قسە پووچە بکا کە دەڵێ : (ئەوەی لە سەر شانی گەل بینا دەکا ، لەوە دەچێ کە لە سەر بناغەیەکی قوڕینی فشەڵ بیکا) . رەنگە ئەم قسەیە بۆ هاووڵاتییەکی ئاسایی راست بێ کە دەیەوێ بە پشت بەستن بە گەل لە زوڵم‌و زۆری دوژمنانی یا حاکمەکانی (قضاة) رزگاری بکا ، چونکە ئەو هاووڵاتییە هەرزوو بە خۆی دەزانێ کە چۆن گشت خەونەکانی پووچ دەبنەوە ، کتومت وەك بە سەر فراشی لە رۆماو جیۆرجیۆ سکالی لە فلۆرنسادا هات . بەڵام ئەگەر ئەو هاووڵاتییەی نەخشەی خۆی لە سەر هەمان بنچینە دادەنێ ، میرێکی ئەوتۆ بوو کە فەرمانڕەوایی کردنی لە باردا هەبێو فەرماندەو ئازا بێو لە کاتی تەنگانەدا نەترسێو

پێویستی‌یەکانی‌تری خۆئامادەکردنیش نەخاتە پشت‌گوێ‌و بەو ئازایەتی‌و چست‌و چالاکی‌یەی،جەماوەری گەل بزوێنی‌و رایچەنێنێ ، ئەوا ئەم میرە بە پشت‌بەستن بە گەلەکەی هەل‌خەڵەتاو نابی‌و بۆیشی دەردەکەوێ کە نەخشەکانی خۆی لە سەر بناغەیەکی پتەو دارشتوە .

دەشێ ئەم جۆرە میرایەتی‌یە ، ئەگەر میرەکەی لە فەرمانرەوایی‌کردنێکی میللی یانەوە لابداتە سەر باری فەرمانرەوایی‌کردنێکی زۆردارانە ، ئیتر سا راستەوخۆ بێ یا لە رێگەی چەند حاکمێکی‌ترەوە بێ ، بکەوێتە بەر مەترسی‌یەوە . بەتایبەتی لە حاڵەتی دووەمیاندا کە گومانی تێدا نی‌یە وەزعی میرەکە تەواو لاواز دەبی‌و لە تێداچوون نزیك دەبێتەوە ، چونکە دەکەوێتە بەر رەحمەتی ئەو هاووڵاتی‌یانەی کردوونی بە حاکم‌و لە کاتی تەنگانەدا زۆر بە ئاسانی دەتوانن ، یا بە دژایەتی‌کردن لە گەڵیداو یا لە رێگەی یاخی‌بوونەوە لە فەرمانەکانی ، لە میرایەتی‌ی بخەن . جا لەم حالەتەداو لە کاتی پەیدابوونی ئەم مەترسی‌یەدا ، لە وەزعێکی وەهادا نابێ بتوانێ جڵەوی حوکمرانی‌یەکی دکتاتۆرانە بگرێتە دەست ، چونکە هاووڵاتی‌یان‌و رەعیەتەکەی کە راهاتووی وەرگرتنی فەرمانن لە حاکمەکانی‌یەوە ، ئامادەی تاعەتکردنی فەرمانەکانی ئەو نابن . هەردەمیش لە کاتی تەنگانەدا بێ‌بەش دەبێ لە کەسانێك کە بتوانێ پشتیان پێ‌ببەستێ . جگە لە وەی کە ئەم جۆرە میرە ، وەختێ هاووڵاتی‌یەکانی موحتاجی دەوڵەت دەبن ، ناتوانێ نەخشەکانی بەو پێیە دابنێ کە لە کاتی ئاشتیدا دەیبینێ ، چونکە هەر مرۆڤێك لەم حاڵەتانەدا بە سەخاوەت بەڵێن دەداو کە مردن لێ‌ی بەدوور دەبێ ئامادەیی خۆی بۆ مردن لە پێناوی میردا نیشاندەداو کەچی لە کاتی تەنگانەداو وەختێ دەوڵەت پێویستی بەهاووڵاتی‌یەکانی دەبێ ، میر لە ژمارەیەکی کەم بەولاوە کەسی‌تری دەس ناکەوێ .

بێگومان ئەم تاقیکردنەوەیە گەلێ پڕ لە مەترس‌یەو تەنیا یەك جاریش روودەدا . بۆیە ئەگەر میر ژیر بێ ، دەبێ هەوڵی دۆزینەوەی ئەو رێ‌وشوێنانە بدا کە بتوانێ لە رێگەیانەوە هاووڵاتی‌یانی وا لێ بکا ، هەردەم‌و لە هەموو بارودۆخێکدا هەست بکەن کە پێویستی‌یان بە حکوومەتەکەی هەیەو بەوە ئیتر هەمیشە دڵسۆزی میرەکەیان دەبن‌و پشتی دەگرن .

١٠

ئایا هێزداری دەوڵەتان چۆن دەپێورێ؟

وەختێ لە چۆنێتی‌ی ئەم میرایەتی‌یانە دەکۆڵینەوە بە پێویستی دەزانم بایەخ بە مەسەلەیەکی تریش بدەین ، کە بریتی‌یە لەوەی ئایا میرەکە لە وەزعێکی وەهادایە بتوانێ لە حاڵەتی پێویستیدا پارێزگاری لە خۆی بکا ، یاخود بەردەوام پێویستی‌ی بە یاریدەی کەسانی‌تر هەیە؟ . بۆ روونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە دەڵێم : من وایدادەنێم ئەوانەی لە باریاندایە پارێزگاری لە پایەوپلەی خۆیان بکەن ئەوانەن کە هەم خەڵكو هەم پارەیەکی زۆریان هەیەو دەتوانن لەشکرێکی باش گردبکەنەوەو لە رووی هەر پەلاماردەرێکدا خۆرابگرن . هەروەکو وایدادەنێم ئەوانەی پێویستی‌یان بە کەسانی‌تر دەبێ ئەوانەن کە ناتوانن لە شەردا بەرامبەر بە دوژمنەکانیان خۆیان رابگرنو ناچاری کشانەوە بۆ ناو شوورەی قەڵاکانیانو گرتنی هەڵوێستی بەرگری کردن دەبن . جا ئەوەبوو باسی حاڵەتی یەکەممان کردو لە داهاتوشدا ئەگەر پێویستی کرد باسی لێدەکەینەوە . بەڵام دەربارەی حاڵەتی دووەم ، شتێکی ئەوتۆ نی‌یە بوترێ تەنیا ئەوە نەبێ کە ئەم جۆرە میرە دەبێ بۆ پڕکردنی شارەکەی لە ئازووقەو پتەوکردنی رێوشوێنی پارێزگاری‌لێکردنیو خۆخەریك نەکردن بە وەزعی دیهاتەکانی دەوروپشتی‌یەوە هان

بدرێ . گومانی تێدا نی یه که دوژمن له پەلاماردانی میرێکدا که بزانێ چۆن شارەکەی قایم و پتەو دەکاو حکوومەتی رەعیەتەکەی به باشی بەرێوه دەبا ، وەك لەوەبەر شیم کردەوەو بۆ لەمەودواش باسی لێدەکەمەوه ، هەردەم دوودڵ دەبێ ، چونکه خەڵکی هەمیشەرقیان له جۆره سەرکێشی کردنێك دەبێتەوه که چاوەروانی گێچەڵ و گۆبەندی لێ بکەن . بۆیه هێرش بردنه سەر کەسێك که شارەزای بەرگری کردن بێ له شارەکەی و رەعیەتەکەشی به خۆشەویستی یەوه به هانایەوه بچن ، قەت به ئاسانی نابرێته سەر . بۆ نموونه شارەکانی ئەڵمانیا سەربەستی یەکی تەواویان هەیەو ژمارەیەکی کەم دێهاتیان به دەوردایەو تاعەتی ئیرادەی ئیمپراتۆرەکەیان به شێوەیەك دەکەن که خۆیان به پەسەندی بزانن و هیچ لێ ی ناترسن ، هەروەکوو له هیچ حوکمرانێکی تری نزیکیشیان ناترسن . لەبەر ئەوه ئەم شارانه تا رادەیەکی ئەوتۆ قایم و پتەون که ئەوەی بیەوێ به سەریاندا زاڵ بێ و داگیریان بکا ، بۆی دەسەلمێ که چ ئەرکێکی زەحمەت و پڕ له دەردی سەری دەگرێته ئەستۆ . ئەوه نی یه هەموو دەوریان به خەندەق و قەڵاو قولله تەنراوەو پڕ له تۆپ و جباخانەو ئازووقەن ، له خواردن و خواردنەوەو سووتەمەنی که بەشی ساڵێکی تەواوی دانیشتوانیان دەکەن و نراونەته ناو گەنجینه گشتی یەکانەوه . جگه لەمانه ، حکوومەتەکانی ئەم شارانه بۆ راگرتنی دڵی چینی کارگەرەکانی دانیشتوانیان و بێ ئەوەشی هیچ زیانێك له کۆڵی خەزێنەی گشتی بار بکەن ، هەردەم رێ و شوێنێکی وەهایان به دەستەوه هێشتۆتەوه که بتوانرێ بۆ ماوەی ساڵێکی تەواو لەو جۆره کارانەدا بیانخەنه گەڕ که ژیانی شارەکەو شادەمارەکانی پێکدەهێنن و لەو پیشەسازیانەشدا که کۆمەڵانی خەڵکی ئەو چینانه له سەری دەژین . هەروەها بەردەوام مەشق سەبازی یان به پێ ی سیستمێکی رێك و پێکی بالاَ تێدا دەکرێ و ئەو پەیڕوانەشی که ئەو مەشق کردنەیان پێدەپارێزێ ، هەر له گەردان و رەچاو دەکرێن .

بەم پێیه هیچ مرۆڤێك له توانایدا نابێ هێرش بەرێته سەر میرێك که هەم خاوەنی شارێکی قایم و پتەو بێ و هەم خۆیشی نەخستبێته بەر رق و کینەی رەعیەتەوه . سائیتر ئەم مەرجانه بۆ هەر میرێك هەڵبکەون ، ئەوا پەلاماردەرەکەی ناچار دەبێ به

سەرشۆڕی‌یەوە بکێشێتەوە دواوە . چونکە هیچ شتێك بەردەوام نابێ‌و ستەمە هیچ پەلاماردەرێك بتوانێ بۆ ماوەی ساڵێکی رەبەق شارێك ئابڵووقە بدا ، بەبێ ئەوەی هێزە ئابڵووقەدەرەکانی هیچیان پێ بکرێ . من دەمەوێ وەرامی ئەوانە بدەمەوە کە دەڵین : گەل کە ئابڵووقە دەدرێ‌و دەبینێ ئەو موڵك‌و ماڵەی لە دەرەوەی شاردا هەیەتی دەسووتێرێ‌و لە ناودەچێ ، ئارامی لەبەر دەبرێ ، یا درێژ بوونەوەی ماوەی ئابڵووقەدانەکەو سوودو بەرژەوەندی تایبە تی‌یان وایان لێدەکا میر فەرامۆش بکەن ، وەرامیان وا دەدەمەوە کە میری ئازاو بەهێز هەردەم بە بەرزکردنەوەی ورەی رەعیەتەکەی بە سەرێك‌و دڵنیاکردنیان بە سەرێکی‌تر لەوەی کە ئەو مەترسی‌و شەرخواهی‌یە، درێژە ناکێشێت‌و ترساندیان بە دڕندەیەتی‌و دڵرەقی‌ی دوژمن‌و لە گەڵیدا هەمیشە پشت‌بەستن بەو کەسانەی ئەوپەری ئازایی نیشاندەدەن ، بە سەر ئەو جۆرە گیروگرفتانەدا زاڵ دەبێ . جگە لەمە دوژمن بە شێوەیەکی ئاسایی هەر لە یەکەم ساتەوە کە دەگاتە گوندەکانی دەوروپشتی شارەکەو وەختێ کە هێشتا بیرو هۆشی دانیشتوانی لە ژێر تەوژمی سەرگەرمی‌و بەپەرۆشیدان بۆ پارێزگاری‌کردن لە خۆیان ، پەنا دەباتە بەر سووتاندن‌و تاڵانکردنی ئەو گوندانە . لەبەر ئەوە ئەم لایەنە میر ناتۆقێنێ ، چونکە دوای تێپەڕبوونی وەخت‌و خاوبوونەوەی سەرگەرمی‌یەکە ، وا دەکەوێتەوە کە زەرەرو زیانەکە کەوتوەو براوەتەوەو شەرەکە قەوماوەو هیچ چارەسەرێك بە دەستەوە نەماوە کە ئەمە زیاتر هانیاندەدا بۆ یەکگرتن لە گەڵ میرەکەیاندا ، بەتایبەتی کە ئەمیش لە ئەنجامی سووتاندنی خانووەکانیان‌و خاپوورکردنی موڵکەکانیاندا لە پێناوی پارێزگاری‌کردندا لەم ، زیاتر هەست بە ئەرکی سەرشانی خۆی بەرامبەر بەوان دەکا .

ئادەمیزادان تەبیعەتیان وەهایە کە پەیوەندی لە نێوانیاندا بەندی ئەو سوودو بەرژەوەندەیە کە لە گەڵ یەکتردا ئاڵوگۆڕی دەکەن ، ئەمەش ئەوە دەگەیەنێ کە میری زیرەك‌و وریا ، دوای کۆڵینەوەی لە مەسەلەکە بە هەموو بارێکداو دوای مسۆگەرکردنی گشت پێویستی‌یەکانی بەرگری‌کردن ، هیچ زەحمەتی‌یەك لە راگیرکردنی رادەی ئازایەتی‌ی رەعیەتەکەیدا ، چ لە کاتی دەس‌پێکردنی ئابلووقەدانەکەو چ لە رۆژانیدا ، نابینێ .

میراتی یەکانی سەر بە کڵێسە

ماوەتەوە سەر ئەوەی باسێکی میرایەتی یەکانی سەر بە کڵێسە بکەین ، بەتایبەتی لەو رووەوەی کە پێش داگیرکردنیان گۆبەندو گێچەڵیان تێدا روودەدا . داگیرکردنی ئەم میرایەتی یانە یا لە رێگای لێهاتوویی یەوە دەبێ یاخود بەخت . بەڵام هێشتنەوەیان لە ژێر دەستدا بەم دوو هۆیە ساز نابێ ، چونکە بەندی گەلێ نەریتی ئایینی ی کۆنی هێندە بەهێزو کاریگەرن کە میرەکانیان هەر جۆرە رێبازێکیان گرتبێتە بەرو هەر چۆنێك لە ژیانیاندا پەیرەوی بکەن ، دەسەڵاتیان لە چنگدا هەر بۆ دەهێڵنەوە . بۆیە تەنیا ئەم میرانەن خاوەنی جۆرە دەوڵەتێکی ئەوتۆن کە پێویستی یان بە بەرگری لێکردنی نییەو جۆرە رەعیەتێکیشیان هەن کە حوکمرانی یان ناکەن . واتە ئەگەرچی لە تواناو دەسەڵاتی بەرگری کردن بێبەشن ، کەچی دەوڵەتەکانیان لێ زەوت ناکرێ . هەروەکوو رەعیەکانیشیان ، ئەگەرچی هەست بە حوکمرانی کردنیان ناکەن ، بەڵام پێیان ناخۆش نییەو بیری لێ ناکەنەوەو یا ئەگەر بیریشی لێ بکەنەوە ، ناتوانن خۆیان لە میرەکانیان دابڕ بکەن . کەوابێ تەنیا ئەم جۆرە میرایەتی یانە لە ئەمن و ئاسایشدان و

بەختیارن جا لەبەر ئەوەی کوڵەکەی بوونیان بەندی هۆیەکی پیرۆزی ئەوتۆیە کە ئەقڵی ئاوەمیزاد نایگاتێ ، من خۆم لە باسکردنی دەپارێزم ، چونکە مادامەکی خودا خۆی سەربڵندیان دەکاو دەیانپارێزێ ، باسکردنی دەبێتە کارێکی گەوجانەی بێبایەخ . لەگەڵ ئەوەشدا رەنگە یەکێك لێم بپرسێ : ئایا کلێسە چۆن توانیویێتی بەم هێزە (زەمەنی)یە مەزنەی بگا ، لە کاتێکدا سەرکردە ئیتالیاییەکانی پێش سەردەمی پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، بە هێزدارو بێ هێزیانەوە کە بریتی بوون لە چەندین سەردارو سەروەر ، چەندە پایەنزمیش بووبن ، لە رووی دەسەڵاتی زەمەنییەوە بە چاوی بایەخەوە سەیریان نەدەکرد ، کەچی ئێستا بۆتە خاوەنی ئەو توانایەی کە پادشای فەرەنسا بتۆقێنێ‌و ناچاری بکا لە ئیتالیا بچێتە دەرێ ، هەروەها ڤینیسیاییەکانیش تێکبشکێنێ‌و پەراگەندەیان بکا . جا هەرچەندە وەرامی ئەم پرسیارە لای هەمووان چاك ئاشکرایە ، بەلام بە باوەری من دووپاتکردنەوەوبە بیرهێنانە وەی کارێکی پێویستە .

ئیتالیا ، پێش هاتنی (شارل)ی پادشای فەرەنسا ، لە لایەن پاپاو ڤینیسیاییەکان‌و پادشای ناپۆلی‌و دۆقی میلان‌و فلۆرنساییەکانەوە حوکمرانی دەکرا . ئەم سەرکردانەش دەبوو بایەخ بە دوو مەسەلە بدەن ، یەکەمیان : نەیەڵن بێگانە بە زەبری چەك بێتە ناو ئیتالیاوە . دووەمیشیان : ماوە بە هیچ کام لەو حکوومەتانەی هەن نەدەن سنووری خۆی فراوان بکاو دەبوو لەم رووەوە بە شێوەیەکی تایبەتی ، چاودێریی پاپاو ڤینیسیاییەکان بکرێ . بگرە بۆ جڵەوگیرکردنی ڤینیسیاییەکان وای پێویست کرد کە گشت سەرکردەکانی تر ببنە هاوپەیمان ، وەك لە پارێزگاریی لێکردنی فیرارادا رووی‌دا . هەروەها بۆ جڵەوگیرکردنی پاپا ، دەبوو سەردارانی رۆما بخرێنە کار . ئەم سەردارانەش بە سەر دوو حیزبدا دابەش ببووبوون : حیزبی ئۆرسینی‌و حیزبی کۆڵۆنا . جا لەبەر ئەوەی ئەم دوو بەرەیە بەردەوام بە گژیەکدا دەچوون‌و هەمیشە بە بەر چاوو گوێی پاپاوە لە حاڵەتی ئامادەبووندا بوون بۆ شەرکردن ، توانییان پاپایەتی بە دەستەوستانی‌و لاوازی بهێڵنەوە . خۆ هەرچەندە جارناجارێك پاپای بەهێزو دەسەلاتداری وەك پاپا

سیکستۆس[٥٩] پەیدا دەبوون . بەڵام ئەو بەهێزیو خۆشبەختی‌یەیان ، قەت نەیدەگەیاندنە توانای رزگارکردنیان لەو وەزعەیان . رەنگیشە ئەمەنکورتی‌ی ماوەی پاپایەتی‌ی پاپاکان خۆیان بووبێتە هۆ . چونکە لە ماوەی دە ساڵدا کە ئەمە بە گشتی تەمەنی پاپایەتی پاپاکانە . لە سەرپێی شۆڕکردنی هەر یەکێ لەو دوو دەستە دوژمن بەیەکەدا . زەحمەتی‌یەکی زۆری تووش دەبوو . یا یەکێك لە پاپاکان لەو ماوەیەی ژیانیدا بە راستی بیتوانیایە سەر بە حیزبی کۆلۆنا شۆڕ بکا . لەوانەبوو پاپای نوێ کە جێگەی‌دەگرتەوە . دوژمنی حیزبی ئۆرسینی بێو ئەوە دەبووە هۆی سەرهەڵداوەی حیزبی کۆلۆنا ، بێ‌ئەوەی هێندەی وەخت بە دەستەوە هەبێ کە بتوانێ حیزبە دوژمنەکەی تێدا ببەزێنێ .

سا ئەمە بوو وای لە ئیتالیا دەکرد رێز لەو دەسەڵاتە زەمەنی‌یە نەنێ کە پاپا هەیبوو . بەڵام پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، بە پێچەوانەی هەموو پاپاکانی پێش خۆیەوە کە چووبوونە سەر تەختی پاپایەتی ، بە بەکارهێنانی هەم ماڵو موڵك‌و هەم هێز . توانی ئەو رێگایە بدۆزێتەوە کە بە هۆیەوە سوود لەو دەسەڵاتە ببینێ . بۆ ئەمەش دۆق ڤالینتینی کوری کردە داردەستی خۆی ، لە گەڵ قوستنەوەی فرسەتی هێرشەکەی فەرەنساداو ئیتر ئەوەی کرد کە کردی ، وەك لەوەبەر لە باسکردنی کردارەکانی دۆقدا لێیدوام . جا هەرچەندە ئەو ئامانجی مەزن‌کردنی دۆق بوو نەك کڵێسە ، بەڵام لە هەمان کاتدا کردارەکانی بوونە هۆی مەزن‌کردنی کڵێسەش کە پاش مردنی ، دۆق بووە میراتگری کۆششەکەی . دواي ئەوە ئیتر پاپا یۆلیۆس[٦٠] هاتە سەر حازری‌و کە روانی وا کڵێسە بەهێزەو گشت رۆمانای لە ژێر چنگدایەو هەموو سەردارانی رۆماش ملیان بۆ کەچ کردوە ، چونکە لە سایەی دڵرەقی‌و جەربەزەیی ئەلیکساندەرەوە هەردوو حیزبە دژ بە یەکەکە لەناوبرابوون ، سەرنجی‌دا رێگای لەبەر دەمدا بۆ کۆکردنەوەی سەروت‌و سامان بە جۆرێك بۆ خۆش کراە کە رێوشوێنەکانی لە پێش سەردومی ئەلیکساندەردا قەت بەکارنەهێنرابوون . بگرە بە پەیروکردنی ئەو رێوشوێنانەشەوە نەوەستا ، بەڵکوو پەرەوی پێدان‌و لێی زیادکردن‌و بریاری‌دا دەست بە سەر کۆلۆنادا بگرێ‌و سەر بە ڤینیسیایی‌یەکان شۆڕ بکاو فەرەنسایی‌یەکانیش لە ئیتالیا دەرپەرێنێتە دەرەوە کە لە

ئەنجامدا لە جێبەجێ کردنی هەموو ئەم نەخشانەیدا سەرکەتنی بەدی هێنا . بێگومان
ئەو لەمەدا جێگەی ستایش‌کردنە ، چونکە بۆ پەرەپێدانی هێزی کڵێسە ، نەك هێزی
تاکە مرۆڤێك ، چی لە توانادا بوو کردی . هەروەکوو وەختێ بوو بە پاپا ، حیزبی
ئۆرسینی‌و کۆڵۆنای چۆن دی ، هەر لە سەر ئەو بارە هێشتنییەوە . بەڵێ .. چەند
سەرکردەیەکی تامەزرۆی گۆڕینی وەزعەکە لە دوو حیزبەکەوە سەریان هەڵدا ، بەڵام
دوو هۆ لە بزووتنی دەخستن‌و وای لیدەکردن هێمن دانیشن : یەکەمیان مەزنی‌ی
کڵێسە کە هەردوو لا لێ‌یدەترسان : دووەمیان نەبوونی هیچ کاردینالێك لە ناویاندا کە
هەردەم ئەوان دەبوونە هۆی بەرپاکردنی دژایەتی لە نێوان دوو حیزبەکەداو
نەیاندەهێشت هێمنی‌و ئاشتی‌یان لە بەیندا هەبێ ، چونکە هەر لایەنە لە لای خۆیەوە
حیزبەکەی خۆی لە ناو رۆماو لە دەرەوەیدا بە گژ ئەوەکەی‌تردا دەکردو بە دوایدا
سەردارەکانی هەردوو حیزبەکەش ناچار دەبوون پارێزگاری‌یان لێ‌بکەن . بەم جۆرە
هەڵپەکاری‌ی کاردینالەکان ، دەبووە هۆی دژایەتی‌و شەڕو شۆڕ لە نێوان
سەردارەکاندا . ئینجا کە پایەپیرۆز پاپا لیۆی دەیەم بوو بە پاپا ، کڵێسەی
لەبارودۆخێکی هێجگار پتەودا دی‌و هیواش وایە لە سایەی دڵپاکی‌و چاکەپەروەری‌یە
بێ‌سنوورەکەیەوە ، ئەوەی پاپاکانی پێش خۆی بە زەبری چەك دەستیان دایە ،
بیباتەسەرو تەواوکەری بێ‌و پاپایەتی بکاتە هێزێکی مەزنی بە شان‌وشکۆ .

١٢

شێوە جۆراوجۆرەکانی سەربازی ئیختیاریو سەربازی بەکرێگیراو

دوای ئەوەی بە دووروودرێژی لەو سیفەتانە دووام کە دەبێ لەو میرایەتی یانەدا هەبن کە کردوومن بە باسی لێکۆڵینەوەکەم‌و دوای روونکردنەوەی کەمێکیش لە هۆیەکانی پێشکەوتن یا ژێرکەوتنیان‌و ئەو رێ‌وشوێنانەی زۆرکەس بۆ دەسگیرخستنی ئەم جۆرە دەوڵەتانە گرتیاننەبەر ، خۆم بە ناچار دەبینم بە گشتی باسێکی ئەو رێ‌وشوێنانەش بکەم کە دەشێ چ لە بەرگریکردنو چ لە هێرش‌بردندا بەکاربهێنرێن . ئیوە وەك دەزانن من لەوەبەر پێم لە سەر ئەوە داگرت کە میر پێویستە بنچینە بۆ خۆی چاکدابرێژی ، دەنا چارەنووسی بە بێگومان روو لە هەرەس‌هێنان‌و کاول‌بوون دەکا . خۆ رەنگە باشترین بنچینە بۆگشت دەوڵەتان ، لە کۆن‌و لە نوێ‌و لە تێکە ڵێ لە هەردووکیان ، بوونی یاسای رێك‌و چەکی کاریگەر بێ ، یاساش لەو شوێنەدا هەیە کە چەکی بەهێزی تێدایە . لەبەر ئەوە من لێرەدا لە یاسا نادوێم ، بەڵکوو باسم تەنیا لە چەك دەبێ .

من دەمەوێ بڵێم: ئەو هێزە چەکدارەی میر بۆ پارێزگاریکردن لە میرایەتی یەکەی خۆی پشتی پێدەبەستێ ،

یا تایبەتی هی خۆی دەبێ یا بەکرێگیراو ، یاخود یاریدەدەرو یا تێکەڵ بەکرێگیراوو یاریدەدەر هێزێکی بێ کەڵکن ، بگرە بوونیان مەترسیی تیدایەو ئەو میرەی بۆراگیرکردنی دەوڵەتەکەی پشتیان پێدەبەستێ قەت سەرسووکو دڵنیا نابێ . چونکە ئەم هێزانە بە زۆری بەشربەش وتەماعکار دەبن ، مانای ڕێکی نازانن چییە ، گفتبویەڵێن ناپارێزن ، لە رووی دۆستاندا خۆیان بە ئازا نیشاندەدەو بەرامبەر بە دوژمنان ترسنۆکن لە خواناترسن و لە گەڵ خەڵکیدا بێ ویژدانن . ئەو میرەی پشت بەم جۆرە هێزە دەبەستێ ، ڕەنگە تێکشکانە مسۆگەرەکەی بە دواخستنی ئەو هێرشە دوا بکەوێ کە بەرێوەیە بکرێتە سەری . بەم جۆرە ئەو میرە لە رۆژانی ئاشتیدا دەکەوێتە بەر گیچەڵی راوورووت کردنی سەربازە بەکرێگیراوەکانی یەوەو لە رۆژانی شەریشدا راووڕووتی دوژمن و هۆیەکەشی لەوەدایە کە سەربازی بەکرێگیراو دڵسوزی یان بە لاوە نی یەو لەو مووچە کەمە زیاتر کە وەریدەگرن و کە زۆر لەوە کەمترە بۆ قوربانی دان بە گیانی خۆیان لە پێناوتدا هانیان بدا ، هیچ هاندەرێکی تری خۆشویستنی تۆیان لە دڵدا نی یە کە پاڵیان پێوە بنێ بۆ خۆراگرتن لە کۆڕی شەردا . ئەوان بە درێژایی ماوەی شەرهەڵنەگیرساندنت و هاوبەشی نەکردنت لە جەنگدا ، تەواو ئامادەن سەربازت بن . بەڵام هەر هێندەی جەنگ هاتە کایەوە ، ئیترهەڵدێن یا هەر لە بنەرەتەوە شەر ناکەن . بە پێویستیشی نازانم نموونە بهێنمەوە ، چونکە ئەو کاولکاری یەی بە سەر ئیتالیادا هات و تا ئێستاش دەیبینین ، ئەنجامی یەك شتە کە ئەویش پشت بەستنە بۆ سالانێکی دوورودرێژ بە لەشکری بەکرێگیراو . گوومان لەوەدا نی یە ئەم لەشکرانە یاریدەی هەندە کەسێکیان بۆ گەیشتنە سەر دەزگای حوکمرانی کردن داوەو لە بەراوردکردنیاندا یەك لەگەڵ یەکتردا ، ئازایەتی ی چاکیشیان نواندوە . بەڵام هەر هێندەی بێگانەیەکی داگیرکەر شالاوی هێنابێ . ئەمان خێرا بێ کەڵکی ی خۆیانیان سەلماندوە . هەر بەم شێوەیەش بوو کە پادشا شارلی فەرەنسایی هەڵی داگیرکردنی ئیتالیای بەبێ بەرگری کردن بۆ هەڵکەوت . جا هەر کەسێك ئەمە دەداتە پاڵ خراپەکاری ی خۆمان . هەق دەڵێ و راست دەکا . بەڵام خراپەکاری یەکە بەو بارەدا نییە کە ئەوان بۆی دەچن . بەڵکوو بەم بارەدایە کە من گێرامەوەو لەبەر ئەوەشی

لەسەر دەستی میرەکان خۆیاندا رووی‌دا ، ئەوەتا هەر خۆشیان سزای خراپەکاری‌یەکە دەنۆشن .

ئێستا من بە دوورودرێژی خەوشەکانی ئەم جۆرە لەشکرە روون دەکەمەوە . جاری سەرکردەکانیان یا لەوپەری لێهاتوویدا دەبن یا ئەم‌پەری دەستەوستانی . جا ئەگەر بەراستی لە لێهاتووەکان بن ، ئەوا تۆ ناتوانیت پشتیان پێ‌ببەستیت ، چونکە هەردەم یا لە رێگەی تەنگ‌هەڵچنین بە تۆی سەروەریانەوە ، یا لە رێگەی چەوساندنەوەی کەسانی ترەوە ئەنجامی یاخی‌بوون لە فەرمانەکانت ، چاو دەبڕنە بەدی هێنانی سەربەرزی‌ی خۆیان . یا ئەگەر سەرکردەکە دەستەوستان بوو ، ئەوا دەبێتە هۆی راستەوخۆی ماڵویرانیت . خۆ ئەگەر یەکێك بێت‌و لە بەربەرچدانەوەی قسەکەمدا بڵێ : ئەمە چارەنووسی بەبڵابڕاوی هەر کەسێکە خاوەنی هێزی چەکداری چ بەکرێ‌گیراوو چ بەکرێ‌نەگیراوبێ ، منیش دەڵێم : لە شکر بە شێوەیەکی ئاسایی ، یامیرێك بەکاری‌دێنێ یا حکوومەتێکی جەمهوری . ئەگەر میر بێ ئەوا دەبێ خۆی سەرکردایەتی بکا . ئەگەر جەمهوری‌یەتیش بێ ئەوا دەبێ یەکێ لە هاووڵاتی‌یان ، خۆی بۆسەرکردایەتی‌کردنی هەڵبژێرێ . ئینجا ئەگەر دەرکەوت کە بێ‌دەسەڵاتەو هیچی لەباردا نی‌یە ، دەبێ هەرخێرا بگۆڕدرێ . بەڵام ئەگەر سەلماندی کە لێهاتووەو بەکارە ، ئەوا دەبێ دەسەڵاتەکانی لە سنووری یاسادا دەسنیشان بکرێن . ئێمە تاقیکردنەوە فێری کردووین کە تەنیا میرو کۆمارە چەکدارەکان پێشکەوتن بەدی دێنن . لە کاتێکدا لەشکری بەکرێ‌گیراو لە زەرەربەخشین بەولاوە هیچی‌تری لێ‌بەرهەم ناهێنرێ . هەروەکوو فێری کردووین کە کۆماری چەکدار کەمتر مل بۆ حوکمرانی‌کردنی تاکە کەسێك لە هاووڵاتی‌یانی دەدا وەك لەو کۆمارەی پشت بە لەشکری بێگانە دەبەستێ .

بۆ نموونە رۆماو سپارتە بۆ ماوەی چەند سەدەیەك بە سەربەستی ژیان‌و خاوەنی لەشکری بەهێزی خۆیان بوون هەروەها لە ئێستادا شارەکانی سویسرا کە بە باشی پرچەك کراون . سەربەستی‌یەکی زۆریان هەیە . بەڵام رەنگە چاکترین نموونە کە لە سەر هێزی بەکرێ‌گیراوی بهێنینەوە . ئەوەبێ لە کرتاجەی روودا کە چۆن سەربازە

بەکری گیراوکان ، دوای کوتایی هاتنی شەری یەکەم (٦٢) لە گەلّ رۆمەکانداو هەرچەندە کرتاجەیی یەکیش سەرکردایەتی دەکردن ، کەوتنە ئازاردانو چەوساندنەوەی خەلّکەکەی . یا لە یۆنان ، خەلّکی تیبە دوای مردنی ئیبامینۆنداس (٦٢) ، فیلیپی مەکدۆنایی یان بۆ سەرکردایەتی کردنی هێزە سەربازی یەکانی خۆیان هەلّبژاردو بەلّام هەر دوای بەدی هێنانی یەکەم سەرکەوتنی ، لەو سەربەستی یەی هەیان بوو بێبەشی کردن .
هەروەها خەلّکی میلان ، دوای مردنی دۆق فیلیپ ، فرانسیسکۆ سفۆرزایان بۆ شەرکردن لە گەلّ ڤینیسیایی یەکاندا بەکری گرت . کەچی دوای سەرکەوتنی لە شەری سیراجیفۆدا ، بۆ بەگژداچوونی خەلّکی میلان کە بەکری یان گرتبوو ، دایە پالّ ڤینیسیایی یەکان . یاخود باوکی هەر ئەم سفۆرزایە کە ئەویش سەربازێك بوو ، لە خزمەتی جیۆڤانای ژنەشای مەملەکەتی ناپۆلیدا بوو ، بەلّام لە ناکاو پشتی لێکردو بەبێ ئەوەی هیچ هێزێکی سەربازی ی بۆ بهێلّێتەوە دەسبەرداری بوو کە لە ئەنجامیدا جیوڤانا ناچار بوو خۆی بهاوێتە باوەشی پادشای ئاراگۆنەوە (٦٣) . یاخود هەرچەندە ڤینیسیایی و فلۆرنسایی یەکان لەوەبەر لە رێگەی ئەم جۆرە هیزانەوە سنووری مەملەکەتەکانی خۆیانیان فراوان کردو هەرچەندە سەرکردەکانی ئەو هێزانە میرایەتی یەکانیان بۆ خۆیان زەوت نەکردو بگرە پارێزگاری یان لە میرە فەرمانرەواکانیان دەکرد ، بەلّام من دەلّێم : لەم رووەوە بەخت یاریدەی فلۆرنسایی یەکانی دا ، چونکە ئەو سەرکردانەی دەبوو لی یان بترسن ، هیچ هەولّێکی دەس بەسەرداگرتنی لەو بابەتەیان نەداو ئەو هەندەشی هەولّیان دا ، بە توندوتیژی بەریان لی گیرا ، لە کاتێکدا هەندێکی تریان رووی هەلّپەکاری ی خۆیان ئاراستەی لایەکی تر کرد . بۆ نموونە سێر جۆن هۆکوود لەو سەرکردانە بوو کە هەولّی بۆ نەدا ، ئەگەرچی ساغ نەبووەوە کە ئایا دلّسۆزی یەوە بوو یان نا ، چونکە سەرکەوتنی بەدی نەهێنا . بەلّام هەموو دان بەوەدا دەنێن کە ئەگەر هەولّی بدایە دەسەلّاتی خۆی بە سەر فلۆرنسادا بسەپێنێ ، ئەوا فلۆرنسایی یەکان دەکەوتنە ژێر رەحمەتی یەوە . یاسفۆرزا کە هەردەم لە لایەن (براکیشی یەکان)ەوە بەری لێدەگیرا ، هەر ئەم بەرلێگرتنە بوو کە توانی جلّەوگیری بکا .
لە کاتێکدا فرانسیسکۆ هەلّپەکاری ی خۆی ئاراستەی لومبازدیا کردو براشیۆ

ئاراستەی کڵێسەو مەملەکەتی ناپۆلی[٦٤] .

ئێستا با بەو کارەساتانەشدا بچینەوە کە پێش ماوەیەکی کەم روویان داوە . ئەوەبوو فلۆرنسایی یەکان پاولۆ ڤیتیللی یان بۆ سەرکردایەتی کردنی لەشکرەکەیان هەڵبژارد کە پیاوێکی دووربین‌و زیرەك بوو ، وە کە هەر لە رێگەی ئەم دووربینی‌و زیرەکی یەشی یەوە لە پایەوپلەیەکی ئاسایی یەوە گەیشتبووە بەرزترینیان . جا لەبەر ئەوەی کە پاولۆ شاری پیزای بۆ داگیرکردبوون ، کەسێك نەیدەتوانی نکوولی لە پێویستی ی فلۆرنسایی یەکان بە دۆستایەتی ی ئەو بکا ، چونکە ئەگەر لای بدایەتە پاڵ دوژمنەکانیان ، نەیاندەتوانی لە رووبدا بەربەرەکانی بکەن ، یا ئەگەر بەکرێ یان بگرتایە ناچار دەبوون تاعەتی بکەن . بەڵام بۆ ڤینیسیایی یەکان ، ئەگەر لەو پێشنکەوتنە بکۆڵینەوە کە بەدی یان هێنا ، بۆمان دەردەکەوێ کە وەختێ لە شەرەکانیاندا پشتیان بە هێزی تایبەتی خۆیان دەبەست ، واتە پێش ئەوەی لە وشکانی ی خاکی ئیتالیادا دەس بکەن بەجێبەجێکردنی پرۆژەکانیان ، بە پتەوی‌و دڵنیایی‌و سەرکەوتنەوە هەنگاویان دەناو پشت بە سەردارەکان‌و گەلە چەکدارەکەی خۆیان ، ئازایانە دەجەنگان . کەچی کە لە وشکانیدا کەوتنە شەرکردن ، وازیان لەو لایەنە چاکە هێناو دەستیان دایەوە پەیرەوکردنی شێوەو رێبازە ئیتالیایی یە کۆنەکە . ئەوان لە سەرەتای داگیرکاری یەکانیاندا ، هیچ ترسێکیان لە سەرکردەکانی لەشکرەکانیان لە بەردەمدا نەبوو ، چونکە سنووری مەملەکەتەکەیان هێشتا فراوان نەبووبوو ، هەروەکوو ناوو ناوبانگیشیان لەوپەری برەویدا بوو . بەڵام دوای فراوان‌بوونی سنووری ، بەتایبەتی لە ژێر سەرکردایەتی ی کرماگنۆلادا ، ئەو هەڵەیەیان بۆ روون بووەوە کە تێ یکەوتبوون‌و هەستیان کرد کە دوای سەرکەوتنی بە سەر دۆقی میلاندا ، بۆتە خاوەنی ئەوپەڕ ی هێزو دەسەڵات . ئینجا لەبەر ئەوەی دەیانزانی لە شەرکردن لە پێناوی ئەواندا کەمتەرخەم بووە ، هاتنە سەر ئەو باوەڕەی کە ئیتر لە ژێر سەرکردایەتی ی ئەودا روو لە هیچ داگیرکاری تر نەکەن ، ئەگەرچی حەزیشیان نەدەکرد یا بۆیان نەدەکرا دەستی لە کار بکێشنەوە ، نەوەکوو دەسکەوتەکانیان لە کیس بچێ . تا لە ئەنجامدا سەیریان کرد باشترین رێگا بۆ رزگاربوون لە دەستی ئیعدامکردنێتی . دوای ئەو کەسانێکی وەك

بارتۆلۆمیۆ دابیرگامۆو رۆبیرتۆ داسان سیڤیرینۆو کۆنت دی بیتیگلیانۆ سەرکردایەتی ی لەشکرەکانیان کردن کە ئەم نموونانە چاوەروانی زیانیان زیاتر لە قازانج لێدەکراو ئەنجامیش هەروەها کەوتەوە ، چونکە لە ماوەی تەنیا رۆژێکدا هەموو ئەو دەسکەوتانەیان لە دەست‌دا کە ڤینیسیایی‌یەکان بە کۆشش‌و ماندووبوونی درێژایی ماوەی هەشت سەدە ، بەدی‌یان هێنابوون : کەوابێ ئەم جۆرەهێزانە زۆر جار لە دەسگیرخستنی دەسکەوتدا سستن‌و بەلام لە بەدی‌هێنانی زەرەروزیاندا تا رادەی سەرسورمان خێراو چابوکن . جا لە بەر ئەوەی ئەم نموونانەم لەسەر ئیتالیایەك هێنانەوە کە لە ساڵانێکی دوورودرێژەوە لە لایەن سەربازانی بەکرێگیراوەوە کاری رایی‌دەکرێ ، ئێستا وا بە فراوانی لێیاندەدوێم ، چونکە ئەگەر بنەچەو رەگەزو شێوەی پێشکەوتنیانمان پێزانی ، ئەوسا دەتوانین چارەسەری پێویست بۆ گیروگرفتەکانیان بدۆزینەوە .

تۆ دەبێ ئەوە بزانیت کەلەم سەردەمانەی دواییدا ، وەختێ دەسەلاتی ئیمپراتۆری‌یەت لە ئیتالیادا رووی لە پووکاندنەوە کردو پاپایەتی دەستی دایە فراوان‌کرنی دەسەلاتی (زەمەنی)ی خۆی ، ئیتالیا بە سەر چەندین دەولەتدا دابەش بووبوو ، هەروەکوو گەلێ لە شارەکانیشی بە رووی ئەو سەردارانەیاندا راپەڕیبوون کە دەسەلاتی خۆیان لە ئیمپرتۆرەوە وەردەگرت‌و کاروباریانیان گرتبووە چنگ‌و سەرشۆری کۆیلەیەتی‌یان کردبوون . بۆیە کلێسە ، بۆ فراوان‌کردنی دەسەلاتی (زەمەنی)ی خۆی ، کەوتە هاندانی ئەو شارە راپەڕیوانە کە لە هەندێکیاندا وەها کەوتەوە هاوولاتی‌یەك تیایاندا ببێتە میر .

بەم جۆرە وەختێ تەواوی ئیتالیا کەوتە ژێر چنگی کلێسەو چەند جەمهوری‌یەتێکەوە ، چ ئایین‌خواهان‌و چ هاوولاتی‌یانی‌تر ، بە چەك‌هەلگرتن رانەهاتبوون . بۆیە کەوتنە بەکری‌گرتنی بێگانەو وەك سەرباز خستیاننە کار . یەکەم کەسیش کە ئەم مۆدەی بەکرێگرتنەی داهێنا ، ئەلبریجۆ داکامۆی رۆمانایی بوو کە براشیۆو سفۆرزای حوکمرانانی دوایی لە ئیتالیادا ، دوو لەو سەربازانە بوون کە لە ژێر دەستی ئەودا مەشقیان پێکراو ئینجا بە دوایاندا ، هەموو ئەوانەی تائێستاش سەرکردایەتی ی لەشکرەکانی ئیتالیا دەکەن‌و لە ئەنجامی رەشیدی‌و چابووکی ی ئەواندا

(!) ، شارلی فەرەسایی پەلاماری‌داو پی‌شێلی کردو دواییش بووە نێچیرێك بۆ لویس‌و کەوتە بەر زۆروجەوری فرناندۆی ئیسپانیایی‌و سەرشۆری بۆ سویسرایی‌یەکانەوە . ئەو سیستمەی سەرکردەکانی سەربازە بەکرێگیراوەکان بەرادەی یەکەم گرتیانە بەر ، بریتی بوو لە بەرزکردنەوەی بایەخی خۆیان لە رێگەی نزم‌کردنەوەی بایەخی سەربازە پیادەکانەوە ، ئەمەشیان بۆیە کرد چونکە خۆیان بی‌ولات بوون‌و سەرچاوەی ژیانیان تەنیا مووچەو دەسکەوتەکانیان بوو ، هەروەکوو نەشدەکرا هێزی سەربازی‌ی خۆیان بە زیادکردنی ژمارەی سەربازی پیادە پەرە پی‌بدەن ، چونکە نەیاندەتوانی مووچەی ژمارەیەکی وەها زۆری سەرباز بدەن . بۆیە تەنیا سەربازی سوارەیان بەکاردەهێنا کە بە سەرێك بە ژمارە کەم دەبوون‌و بە سەرێکیش رێزێکی زۆریان لێدەنراو مووچەیەکی زۆریشیان وەردەگرت . بەم پێیە هێزەکانی خۆیانیان بە جۆرێك رێکدەخست کە لە بایەخی پیادە کەم بکەنەوە ، تەنانەت ئەو لەشکرەی ژمارەی دەگەیشتە نزیکەی بیست هەزار سەرباز ، لە دوو هەزار پیادەی بەولاوە تێدا نەدەبوو . هەروەها بۆ پاراستنی خۆیان‌و سەربازەکانیان لە گێچەڵ‌و زەحمەتی‌و مەترسی‌و لە خۆلادان لە یەکتری‌کوشتن لە شەرداو لە تەقەلادانی یەکتری‌گرتن بە دیل بە تەماعی وەرگرتنی نرخی بەرەڵلاکردنی ، چ ری‌و شوێنێکان بۆ بلوایە بەکاریان دەهێنا . وەك ئەوەی بە شەو هێرشیان نەدەبردە سەر قەلاکان‌و یا قەلانشینەکان لە تاریکەشەودا پەلاماری چادرنشینەکانیان نەدەداو ئەمانیش لەشکرگای خۆیان تەلبەند نەدەکرد ، یا سەنگەریان بە دەوردا لی‌نەدەداو هەمووش لە زستاناندا نەدەچوونە کۆری شەرەوە . بەم پی‌یە سیستمە سەربازی‌یەکانیان هەموو ئەم شتانەیان گرتبووە خۆیان‌و وەك وتمان لە سەریان دەرۆیشتن ، بۆ ئەوەی خۆیان لە گێچەڵ‌و مەترسی بپارێزن‌و بەم جۆرە لە شان‌وشکۆی ئیتالیایان کەم کردەوەو دووچاری کۆیلەیەتی‌و سەرنزمی‌یان کرد .

١٣

جۆرەکانی هێزی سەربازی
(سەربار ، تێکەڵاو ، بنچینەیی)

کاتێ مرۆڤێك داوا لە دراوسێیەکی بەهێزی دەکا کە بێت بە دەنگییەوەو بە هێزە سەربازییەکانی پارێزگاری لێبکا ، ئەو هێزە پێیدەوترێ (سەربار – أضافي) کە لە یێکەڵکیدا لە هێزی سەربازی بەکرێگیراو دەچێ . جاپاپا یۆلیۆس لەم دوایی دا ، وەختێ سەیری کرد هێزە بەکرێگیراوەکەی لە پرۆژەی داگیرکردنی فیرارادا خراپ شکستیی هێناوە ، پەنای بردە بەر هێزی سەربارو لەگەڵ فرناندۆی پادشای ئیسپانیادا خۆی رێکخستو داوای لێکرد لەشکرەکەی بۆ یاریدەدانی بنێرێ . رەنگە ئەم جۆرە لەشکرە بۆ خودی خۆی کۆك بێ ، بەلام بۆ ئەوکەسەی دەیخوازێ هەمیشە مەترسیبەخش دەبێ ، چونکە ئەگەر شەڕی دۆڕاند ، ئەوا ژێرکەوتوو تۆ دەبیتو ئەگەر سەرکەوت ئەوا دەبیتە دیلو ژێردەستەی . هەر بۆ ئەم مەبەستەش نموونەکەی پاپا یۆلیۆسی دووەم دەگرم کە هێنامەوەو کە هێشتا تازە بە تازەیە ، بێگومان ئەو

ڕێگایەی ئەو گرتی‌یەبەر گەلێ لە وردبینییەوە دوور بوو ، لە بەر ئەوەی ئارەزووی داگیرکردنی فیرارا پالی پێوەنا کە تەواو مل بۆ دەسەڵاتی بێگانەی داگیرکەر کەچ بکا . بەڵام تەنیا خۆشبەختی هۆیەکی سێیەمی بۆ خولقاند کە نەیهێشت تاڵاوی ئەو سیاسەتە

چەوتەی بنۆشێ . چونکە وەختێ هێزە سەربارەکەی لە ڕاڤینادا شکێنرا ، سویسرایی‌یەکان ڕاپەڕین‌و بە پێچەوانەی بۆچوونەکەی خۆی‌و ئەوانی تریشەوە ، سەرکەوتووەکانیان دەرپەڕاندو بەوە ئەم ، هەم لە بە دیل‌گرتنی لە لایەن دوژمنانی‌یەوە کەهەڵاتن‌و هەم لە ژێردەستەیی هێزە سەربارەکەی کە لە سایەی چەکی خەڵکی‌ترەوە نەك چەکی خۆی سەرکەوتنی بەدی‌هێنابوو ، ڕزگاری بوو . یا فلۆرنسایی‌یەکان ، لەبەر ئەوەی هێزی سەربازی‌یان کەم بوو ، ناچار بوون بۆ پەلاماردانی پیزا ، دە هەزار سەربازی فەرەنسایی بەکرێ بگرن‌و بەوە خۆیان خستە بەر مەترسی‌یەکی هێندە سەخت‌و ستەمەوە کە لەهیچ ڕۆژگارێکی لەوەبەری خەباتکرنیاندا تووشی نەبووبوون . یا ئیمپراتۆری کوستانتینە . بەمەبەستی بەرهە ڵستی‌کردنی دراوسێکانی ، ناچار بوو دە هەزار سەربازی تورك بۆ یۆنان بنێرێ . بەڵام کە شەڕ کۆتایی هات ، ملیان بۆ گەڕانەوە نەداو بەوە یۆنان لە ژێر سایەی کافرەکاندا ، بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ دووچاری کۆیلەتی بوو .

یا دەشێ بەکارهێنانی ئەم جۆرە هێزە لە لایەن ئەو کەسەوەی ئارەزووی لە داگیرکاری نی‌یە . شێوە نابینایی‌یەك بێ چونکە ئەم گەلێ لە هێزی بەکرێگیراو بە مەترسی‌ترەو زۆر جار کاولکاری‌یەکی سەراپایی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێ ، لەبەر ئەوەی هێزێکی یەکگرتووەو دڵسۆزی‌و تاعەتکردنی بۆ کەسانێکی‌ترە . لە کاتێکدا هێزی بەکرێگیراو . ئەگەر هات‌و سەرکەوتنی بەدی هێناو ئەگەر خۆشبەختی‌یشی لە تەکدا بێ . هێشتا ماوەیەکی زۆری پێدەوێ تا بتوانێ ئەزیەتت پێ‌بگەیەنێ ، چونکە لە لایەکەوە یەکگرتوو نی‌یەو لەولای تریشەوە پەیوەندی‌ی لەگەڵ تۆدا ، لە شێوەی بەکرێگرتندایەو تۆ مووچەی دەدەیتێ . هەروکوو ئەو کەسی سێیەمەشی کە بۆ سەرکردایەتی‌کردنی هەڵتبژاردوە . لە وزەیدا نابێ وا خێرا دەسەڵاتێکی ئەوتۆ دەسگیر

بخاکه بتوانێ جەزرەبەت لیبدا . یا بە واتایەکی تر مەترسی ی گەورە لە هێزی بەکرێگیراو لە ترسنۆکی ووراڕایی یەکەیدایە لە شەڕکرد ندا ، لە کاتێکدا مەترسی لە هێزی سەرباز لە ئازایەتی و بەجەرگی یەکە یدایە .

بۆیە میری ئاقڵ خۆی لەم جۆرە هێزە بەدوور دەگری و تەنیا پشت بە هێزی تایبەتی ی خۆی دەبەستیو وەهایشی بە لاوە پەسند دەبی کە لە ئەنجامی بەکارهێنانی هێزەکەی خۆیدا شەڕ بدۆڕێنی ، نەك بە هێزی کەسانی تر بیباتەوە ، چونکە لەسەر ئەو باوەڕە دەبی کە سەرکەوتنێك لە سایەی هێزی **بێگانەوەبەدی**هێنرابی قەت ناشی بە سەرکەوتن دابنری . جا من کۆ لەوە ناکەمەوە کە بۆ نموونە حیکایەتی قەیسەر بۆرجیاو کردارەکانیتان بۆ بگێڕمەوە . ئەم دۆقە بە هێزێکی سەرباری بێگانە کە سەرجەمی لە فەرەنسایی یەکان پێك هاتبوو ، پەلاماری ناوچەی رۆمانای داو بە هۆی ئەم هێزەوە توانی **ئیمۆلاو** فۆرلی داگیر بکا . بەڵام کە هەستی کرد بوونی ئەم هێزە چ مەترسی یەکی بۆ دروست دەکا ، پەنای بردە بەر هێزی بەکرێگیراو بەو حسابەی کە پشت پی بەستنیان ، کارێکی ئەوتۆ نی یە مەترسی ی زۆری هەبیوچوو هێزەکانی ئۆرسینیو ڤیتیللی ی بەکرێ گرت . هەروەها سەرلەنوێ کە سەیری کرد ئەم هێزانەش سەرکێشنو ناتوانی لی یان دڵنیابییو ترسیان لێدەکری ، پەرتو بڵاوی کردنەوەو پشتی بە هێزێك بەست کە خۆی پێکی یەوە نا . گومانی تێدا نی یە ئەگەر سەرنجێك بدەینە جیاوازی ی نێوان پایەوپلەی دۆق لە وەختێکدا کە پشتی بە هێزە فەرەنسایی یەکەو دواییش بە هێزەکانی ئۆرسینیو ڤیتیللی بەستبوو ، لە گەڵ ئەو وەختەدا کە پشتی بە خۆیو بە سەربازەکانی خۆی بەست،بەئاسانی جیاوازی نێوان ئەو سی جۆرە هێزەمان بۆ دەردکەوی ، چونکە ناوو ناوبانگی بە دوایدا بەردەوام رووی لە پەرەسەندن کردو کە هەموو لایەك روانی یان چۆن بۆتە تاکە سەردارو سەروەری هێزە سەربازی یەکانی خۆی ، ئیتر کەس نەیدەتوانی لە بەرێزیو پایەبڵندیدا شان بدا لە شانی .

هەرچەندە من نامەوی لە نموونەهێنانەوەدا لە مێژووی نوێی ئیتالیا دوور بکەمەوە ، بەڵام ناتوانم هێیرۆی سیراکۆزەیی فەرامۆش بکەم کە لەوەبەریش لە یەکێك لە

بەشەکانی ئەم کتێبەدا دەربارەی دوام . ئەم پیاوە وەك وتم ، کرا بە سەرکردەی لەشکری سیراکۆزەو هەر لەگەڵ هەڵبژاردنیشیدا خێرا دەرکی بە بێکەڵکی ی هێزە ئیختیاری یەکەی خۆی کرد کە لەسەر شێوەی هێزە بەکرێگیراوە ئیتالیایی یەکان رێکخرابوو . ئینجا لەبەر ئەوەشی هەستی بە مەترسی ی هەردوو حاڵەتی هێشتنەوەی یا دەس پێوەنانی کردبوو ، هەڵسا ونجری کردو ئەوسا بە پشتبەستن بە لەشکرێکی خۆی نەك بە لەشکری کەسانی تر ، چووە کۆڕی شەڕەوە. هەروەها حیکایەتێکی تری سەردەمی کۆن (تەورات) دێنمەوە کە نموونەیەکی زۆر گەشەو ئەم مەسەلەیە چاك روون دەکاتەوە . وەختێ داود[65] داوای لە شاوول[66] کرد ماوەی بدا بچێ لەگەڵ پاڵەوانی فەلەستین جۆلیاتدا بجەنگێ ، شاوول بە مەبەستی هاندانی ، چەكو قەڵغانەکەی خۆی پێشکەش کرد . بەڵام داود کە تاقی یکردنەوە ، رەتی کردنەوەو مەعزەرەتی ئەوەی خواست کە ناتوانێ لە شەڕدا بەکاریان بهێنێ و وەهای لا پەسندتربوو کە بە قۆچەقانیو خەنجەرەکەی خۆی رووبەرووی دوژمنەکەی بوەستێتەوە . بە کورتی چەکی کەسانی تر یا هیواو ئاواتت پووچ دەکاتەوە ، یا شکستی دێنێ ، یا سەروو توانای خۆت بارت لە سەرشان کەڵەکە دەکاو یاخود لە کاتی شەڕدا لە جموجووڵت دەخا . بۆ نموونە پادشا شارلی حەوتەمی[67] باوکی پادشا لویسی یازدەهەم ، دوای ئەوەی لە سایەی خۆشبەختیو ئازایەتی ی خۆیەوە فەرەنسای لە دەست ئینگلیزەکان رزگارکرد ، دەرکی بەوە کرد کە پێویستە شان دابداتە سەر هێزی سەربازانی تایبەتی ی خۆی‌و لە مەملەکەتەکەیدا ، سیستمێکی بۆ سەربازگرتن‌و بۆ هێزی پیادە دانا . بەڵام زۆری پێ نەچوو پادشا لویسی کوڕ ی ، ئەو هێزی پیادەیەی بلاوە پێ کردو کەوتە بەکرێگرتنی جەنگاوەرە سویسرایی یەکان کە ئەمە گوناهێك بوو کردی‌و ئەوانەشی بە دوایدا هاتن لە سەری رۆیشتن‌و وەك ئێستا نیشانی دەدەین ، بووە هۆی مەترسی یەکی گەورە بۆ بۆ مەملەکەتەکە . چونکە ئەم بایەخدانە بە سویسراییەکان ورەی سەربازە فەرنسایی یەکانی نزم کردەوە ، بەتایبەتی دوای

بلاوەپێکردنی هێزە پیادەکەیان و ناچارکردنی جەنگاوەرەکانی تریشیان بۆ چاوەروان‌کردنی یارمەتی‌ی بێگانە کە چووبوونە سەر فاڵوفیکی ئەو باوەرەی گوایە ئەگەر هێزی سویسرایی‌یەکانیان لە تەکدا نەبێ ، ناتوانن بچنە کوڕی هیچ شەرێکەوە . بەم پێ‌یە فەرنسایی‌یەکان وایان لێهات نەتوانن بەر لە سویسرایی‌یەکان بگرن‌و بەبێ ئەوانیش هەنگاونانیان بۆ هەر بزووتنەوەیەکی سەربازی دژی لایەنەکانی‌تر لی‌ببێتە کاری نەکردە . ئاوەها لەشکری فەرەنسا بووە لەشکرێکی تێکەڵ لە بەکرێگیراوان‌و لە کوروکاڵانی خۆی کە ئەمە باشترە لەو جۆرە هێزەی کە سەراپای لە بەکرێگیراوان یا لە بێگانە پێکدێ ، بەلام لە هەمان کاتدا لاوازترە لە هێزە نیشتمانی‌یە رەسەنەکە .

واتێدەگەم ئەو نموونەیەی هێنامەوە بەسەو دەریدەخا کە ئەگەر پەرە بەو سیستمە سەربازی‌یە بدرایە کە شارل دایئابوو ، یا هەر هیچ نەبێ وەك خۆی بهێلرابایەتەوەو کاری پێ‌بکرایە ، فەرەنسا دەبووە هێزێکی سەربازی‌ی ئەوتۆکە ژێرکەوتنی بۆ نەبێ . بەلام کەسانی بێبەش لە حیکمەت‌و وردبینی ، زۆر جار دەس دەکەنە داهێنانی هەندێ شتی نوێ‌و لە سەرەتادا چێژی لێدەبینن ، کەچی لەوە بێ‌ئاگا دەبن کە بە چ ژەهرێکی کوشندە کوتایی دێ ، وەك لەوەبەر لە باسی دەردە کاولکارەکاندا ئیشارەتمدا .

گومانی تێدا نی‌یە ئەو میرەی ناتوانێ لە وەختی خۆیدا دەرك بە گیروگرفتەکانی ناو دەوڵەتەکەی بکا ، مرۆڤێکی بێ‌بەشە لە میهرەبانی کە رەنگە کەم کەس هەبن لەم بابەتە بن . ئینجا ئەگەر لەهۆی یەکەمی نەمانی ئیمپراتۆریتی‌رۆمانکان بکۆڵینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ کە لەئەنجامی بەکرێگرتنی سەربازە ئیختیاری‌یە (جووتی – قوطی)یەکانەوە (٦٨) بوو لە لایەن رۆماوەو ئیتر لەو مێژووەوە ، هێزو مەزنی‌ی رۆما رووی لە لاوازی کرد . چونکە جووتی‌یەکان کەوتنە دەست‌بەسەرداگرتنی هەموو ئەو خێروبەرەکەتەی کە ئیمپراتۆری‌یەتەکە بە سەر پایتەختیدا دەرژاندن .

من دەمەوێ بگەمە ئەو ئەنجامەی کە ئەو میرەی پشت بە هێزی تایبەتی خۆی نابەستێ ، قەت هەست بە دڵنیایی‌و سەرسەلامەتی ناکا ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە ،

هەموو هیوایەکی دێتە سەر تەنیا پشت بەستن بە خۆشبەختی ، لەبەر ئەوەی کە لە کاتی تەنگ‌وچەڵەمەدا ، لە ڕێ‌وشوێنی ڕاست‌و دروستی بەرگری‌لەخۆکردن بێ‌بەش دەبێ . پیاوانی بە حیکمەتیش هەردەم دانیان بەوەدا ناوە کە هیچ کەسێك لەو مرۆڤ لاوازتر نابێ کە بۆ بەهێزکردنی خۆی ، پشت بە هێزی کەسانی‌تر دەبەستێ . هێزی تایبەتی مرۆڤ بریتی‌یە لەو هێزەی لە هاووڵاتی‌یەکانی خۆی پێکدێ ، یا لەوانەی پشتی لە زەوی نادەن . ئیتر لەمە دابڕبکا ، گشت هێزەکانی تر یا بەکرێگیراو دەبن یا بێگانەی سەربار . خۆ ئەگەر بە وردی لە کردارو ڕەفتارەکانی ئەو چوار میرە بکۆڵرێتەوە کەلەم بەشەدا ناویان هێنرا ، یا ئەگەر لەو ڕێبازانە بکۆڵرێتەوە کە فیلیپی باوکی ئەسکەندەری گەورەو سوڵتانەکان‌و جمهوری‌یەتەکان لە ڕێکخستنی هێزەکانیاندا پەیڕەویان کردوون ، ئەوا فێربوونی چۆنێتی ڕێکخستنی ئەم جۆرە هێزە تایبەتی‌یە ئاسان دەبێ . واتێدەگەم لەم باسەدا پێویست بە لەوەزیاتر پەل‌هاویشتن ناکا ، چونکە نموونەم زۆر لەسەرهێنایەوە .

١٤

ئەرکی سەرشانی میر
بەرامبەر بە سەربازی ئیختیاری

میر دەبێ لە جەنگ و لە شێوەکانی و لە چۆنێتی ی هەڵسووراندنی بەولاوە ، هیچ ئامانجێکی تری نەبێ و بیر لە هیچ شتێکی تر نەکاتەوەو لێ نەکوڵێتەوە ، چونکە شەڕکردن بۆ ئەو کەسەی جڵەوی سەرکردایەتی کردنی دەگرێتە دەست ، تاقە هونەرێکەو پێویستی پێ ی دەبێ . خۆ وەنەبێ ئەم سیفەتە بە کەڵکی تەنیا ئەو کەسانە بێت کە بە میری لە دایك دەبن ، بەڵکوو یاریدەی کەسانی تریش لە کوڕوکاڵانی گەل بۆ گەیشتن بە پایەی میرایەتی دەدا . زۆر جار رووی داوە کە ئەو میرەی پتر بیری لە خۆشحاڵی و رابواردن کردۆتەوە وەك لە چەك ، میرایەتی یەکەی لە دەست داوە . بۆیە گومانی تێدا نی یە کە پشت گوێ خستنی هونەری جەنگ ، دەبێتە هۆی سەرەکی ی فەوتاندن و لەدەسدانی دەوڵەتان . لە کاتێکدا وەستایی و قاڵبوون تیایدا دەبێتە مایەی دەسگیرخستنی دەوڵەت و میرایەتی

بۆ نموونە فرانسیسکۆ سفۆرزا لە سایەی چەکەکەیەوە ، لە مرۆڤێکی ئاسایی‌یەوە بە پایەی دۆقایەتی‌ی میلان گەیشت. بەڵام کورەکانی لەبەر ئەوەی ویستیان خۆیان لە گێچەڵ‌و ئەرك‌و ئازاری شەر بەدوور بگرن ، لە پلەی میرایەتی‌یەوە داخزانە سەر پلەی هاووڵاتی‌یەکی ئاسایی . رەنگە یەکێك لەو ئەنجامە نەگریسانەی کە نەدارایی لە چەکدا دەیهێنێتە کایەوە ئەوەبێ کە تووشی زەلیلی‌و ریسواییت دەکاو ئەمەش لە نرخی مرۆڤ کەم دەکاتەوەو هەموو میرێك دەبێ خۆی لی‌بپارێزێ، وەك لە دواییدا روونی دەکەینەوە . ئینجا لەبەر ئەوەی ناتوانرێ هیچ بەراوردێك لە نێوان مرۆڤێکی چەکدارو یەکێکی بێچەکدا بکرێ ، قەت رەوا نی‌یە وای بۆ بچین کە دەشێ چەکدارێك بە حوسن‌و رەزای خۆی سەر بۆ بێ‌چەکێك شۆر بکا ، یاخود بێ‌چەکێك لە ناو دەستەو تاقمە چەکدارەکەی خۆیدا سەرسەلامەت دەربچێ . چونکە سەیر دەکەیت ئەم ئاغا ئەو خزمەتکاری خۆی دەبوغزێنێ ، یا ئەویان گومان لە دڵسۆزی‌ی خزمەتکارەکەی خۆی دەکاو بەم جۆرە پەیوەندی لە نێوانیاندا دەپسێ . بۆیە نەفام لە کاروباری سەربازیدا ، جگە لەو گێچەڵانەی ئیشارەتم پێدا ،لەلایەن سەربازەکانیشی‌یەوە بە چاوی سووك سەیر دەکرێ ، هەروکوو ئەویش لە لای خۆیەوە دەکەوێتە گومانکردنەوە لە دڵسۆزی‌ی ئەوان .

بەم پی‌یە میر دەبێ نەیەڵێ بیروهۆشی لە هونەری جەنگ دابڕ بی‌و لی‌ی دوور بکەوێتەوەو پێویستە لە رۆژانی ئاشتیدا زیاتر بایەخی پی‌بدا وەك لە رۆژانی شەر کە ئەمەشی بە دوو شێوە بۆ دەکرێ ، ئەو دووەش ئیشکردن‌و لێکۆڵینەوەن . بۆ نموونە لە رووی ئیشکردنەوە ، لە سەری پێویستە کە جگە لە بەردەوامبوون لەسەر مەشق‌پێکردنی سەربازەکانی‌و جڵەوگیرکردنیان ، خۆیشی بەردەوام وەخت بە راووشکارەوە بەسەربەری‌و لەشی خۆی بە ماندووبوون‌و زەحمەتی‌چێشتن رابهێنی‌و بە دەمیشی‌یەوە لە سروشتی وڵاتەکەی بکۆڵێتەوە ، وەك بەرزایی چیاکان‌و قووڵی‌ی دۆڵەکان‌و پانایی دەشتەکان‌و چۆنێتی‌ی روبارو زەلکاوەکان . بەڵێ . . دەبێ زۆر بە وردی لا لەم کاروبارانە بکاتەوە ، چونکە بە دوو باردا سوود لەم زانیاری‌یە دەبینێ : یەکەمیان بە زانینی هەموو شت دەربارەی وڵاتەکەی خۆی بۆ ئەوەی بڕیاری باشترین

ڕێ‌و شوێنی بۆ پارێزگاری‌لێکردن بۆ بدا . دووەمیشیان زانیاری‌و تاقیکردنەوەی سەبارەت بە ناوچەیەك هانی دەدەن بە ئاسانی شارەزای ئەو ناوچانەی‌تریش بێ کە ناچاری چاودێری‌کردنیان دەبێ . بۆ نموونە شاخ‌و دۆڵ‌و دەشت‌و ڕووبارەکانی تۆسکانیا ، تا ڕادەیەك لە هاوتاکانیان لە میرایەتی‌یەکانی‌تردا دەچن . بەم جۆرە پیاو لە ڕێگەی شارەزابوونی ناوچەیەکەوە دەتوانێ وەزعی ناوچەکانی‌تریش پی‌بزانێ . بۆیە ئەو میرەی لەم بەهرەیە بێبەش دەبێ ، مەرجێکی هەرە سەرەکی‌ی سەرکردە لە خۆیدا ون دەکا . چونکە هەر ئەمەیە کە فێری دەکا چۆن دوژمنەکەی دەدۆزێتەوەو لە کوێدا لەشکرگای دادەمەزرێنێ‌و چۆن سەرکردایەتی لەشکرەکەی دەکاو نەخشە بۆ شەڕەکانی دادەنێو چۆن شارێك ئابڵووقە دەدا ،بەمەرجێکیش بزانێ چۆن سوودی لێدەبینێ .

نووسەران‌و مێژونووسان ، ستایشێکی زۆری فیلۆبۆمینی میری ئاخی‌یەکانیان کردوە ، لەبەر ئەوەی کە لە ڕۆژانی ئاشتیدا بیری لە هیچی‌تر نەدەکردەوە تەنیا شەڕو شێوازو ڕێ‌وشوێنەکانی نەبێ . تەنانەت کەلەگەڵ هاوڕێکانیدا چووە بۆ لادێ ، زۆر جار ڕاوەستاوەو لێ‌پرسیون : ئەگەر دوژمن لەسەر ئەو یاڵەو ئێمەش لەگەڵ لەشکرەکەماندا ئالێرەدا بین ، سوودی شوێن بۆکام لا دەبێ؟! . یا چۆن دەتوانین بیگەینێ بێ‌ئەوەی بیە لێن پیشێوی بکەوێتە ناو هێزەکانمانەوە؟! یا ئەگەر ویستمان بکشێینەوە ،دەبێ چی‌بکەین،ئەگەر دوژمنیش کشایە دواوە ، دەبێ چۆن دوای بکەوین؟! . ئینجا بەدەم ڕێگاوە گشت ئەو ڕێکەوتانەی بۆ باس‌کردون کە دەشیا لە هەر لەشکرێك ڕووبدەنو گوێ‌ی لە بیروڕای ئەوان گرتوەو ڕای خۆیشی بە پاڵپشتی چەندین بەڵگەو بورهان دەربڕیوە . بۆیە لە سایەی ئەم بیروباوەڕەوە کە هەمیشە لە کەللەیدا دەگەڕا ، لە سەرکردایەتی‌کردنی لەشکرەکەیدا هەردەم بۆ ڕووبەڕووبونەوەی هەر ڕووداوێك لە سەرپێ بووە .

بەڵام سەربارەت بە بەکارهێنانی ئەقڵ ، لەسەر میر پێویستە مێژوو بخوێنێتەوەو لە کردارەکانی پیاوانی هەڵکەوتوو بکۆڵێتەوە ، تا سەرنج بداتە ڕێ‌وشوێنیان لە شەڕکردنداو لە هۆی سەرکەوتن‌و ژێرکەوتنیان وردبێتەوە ، بۆ ئەوەی لە

سەرکەوتنەکانیاندا شوێن پێیان هەڵبگرن و لە ژێرکەوتنەکانیاندا خۆی لە هەڵەو چەوتی یەکانیان بپارێزێ . هەروەها وەك ئەو پیاوانە کردار بکا کە ئەوانیش لە رابوردوودا لاسایی یەکێکیان کردۆتەوە کە ستایش کراییو سەری بەرزکرابێتەوەو پایەبلندیەو کردەوەی کاریگەری بۆ هەموو کەس ئاشکراو دیار بووبێو هەر ئەمەشە کە دەوترێ ئەسکەندەری گەورە لە لاسایی کردنەوەی ئاخیلداو[٦٩] قەیسەر[٧٠] لە لاسایی کردنەوەی کۆرشدا کردوویانە . گومانی تێدا نی یە هەر کەس ژیانی کۆرش بەو شێوەیەی ئێکزونۆفۆن[٧١] نووسیویتی بخوێنێتەوە ، بە بەراورد لەگەڵ سەرگوزەشتەی ژیانی شیپیۆدا[٧٢] ، بۆی دەردەکەوێ کەچۆن هۆی سەرکەوتنی ئەم لە لاسایی کردنەوەی ئەودا بووەو چۆن کت ومت شوێنپێی ئەو سیفەتانەی کۆرشی هەڵگرتوە کە ئێکزنۆن دەسنیشانی کردوون و بریتی بوون لە دڵنەرمی و بەزەیی و سۆزو هەستی مرۆڤایەتی و بیرئازادی .

میری ژیر دەبێ ئەم جۆرە رێوشوێنە بگرێتە بەرو لە رۆژانی ئاشتیدا بەبێ ئیش دانە نیشێ ، بەڵکوو بەردەوام بێ لەسەر چالاکی و کۆشش کردن ، تا ئەگەر چەرخی بەخت سوورا ، بۆ رووبەرووبوونەوەی هەر جەزرەبەیەکی لە سەرپێ بێو بتوانێ بەسەر هەر گێچەڵێکیدا زاڵ بێ .

●

١٥

ئەو کاروبارانەی بۆ مرۆڤ و بەتایبەتی بۆ میر دەبنە مایەی ستایش کردن یا تانووت لێدان

ئێستا پێویستە ئەو ڕێ‌وشوێن‌و بنچینانە نیشان بدەین که میر دەبێ سەبارەت بە ڕەعیەتەکەی خۆی‌و دۆستانی لە سەریان بڕوا . بەڵام لەبەر ئەوەی کە زۆر کەس، بەدوورودرێژی لەسەر ئەو باسەیان نووسیوە ، دەترسم ئەم نووسینەی من لە بارەیەوە ؟ شێوە لەخۆبایی‌بوونێك بنوێنێ ، بەتایبەتی کە بیروڕام تیایدا لە کەسانی‌تر جیاوازە . لە گەڵ ئەوەشدا ، من کە مەبەستمە شتێکی ئەوتۆ بنووسم ئەوانەی تێدەگەن سوودی لێ‌ببینن ، وای بە چاکتر دەزانم یەکسەر بچمە سەر بارە دروستەکانی باسەکە نەك شتە خەیاڵاوی‌یەکانی ، چونکە گەلێ کەس هاتوونو چەندین کۆمارو میرایەتی‌یان بە خەیاڵ بنیات‌ناوە بێ‌ئەوەی لە جیهانی ڕاستەقینەوا هەبن . ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە ئەو ڕەوتی

ژیانەی لە سەری دەڕۆین ، زۆر جیاوازە لەو ڕەوتەی کە گوایە دەبێ لە سەری بڕۆین . ئینجا ئەو کەسەشی بە هیوای ڕوودانی شتێك کە بە تەمایەتی پشت دەکاتە حازری ، لە بری فێربوونی چۆنێتی‌ی خۆپاراستن ، ڕێگای خۆ بەفیرۆدان دەگرێتەبەر .

گومانی تیدا نی‌یە ئەو مرۆڤەی دڵسافی‌و خێرخوایی لە هەموو شتێکدا دەکاتە پیشەی خۆی‌و بەو هەموو ژمارە زۆرەش لە خەڵکی پەراگەندە دەورە دراوە ، تووشی خەفەتباری‌و سەراسیمەیی دەبێ . لەبەر ئەوە پێویستە هەر میرێك کە دەیەوێ پارێزگاری لە خۆی بکا ، فێر ببێ چۆن لە دڵسافی‌و خێرخوایی بەدوور دەگری‌و دەبێ ئەم فێربوونەیشی بە پێ‌ی پێویستی‌ی هەر حاڵەتێك کە تووشی دێ بەکار بهێنێ یا نەهێنێ .

جا بەم پێ‌یە ئەگەر من لە لای خۆمەوە واز لە باسکردنی ئەو کاروبارانە بێنم کە پەیوەندی‌یان بە میرە خەیاڵاوی‌یەکانەوە هەیەو لەو بابەتانەیان بدوێم کە پەیوەندی‌یان بە میرە واقعی‌یەکانەوە هەیە ، ئەوا دەڵێم : هەر مرۆڤێك وبەتایبەتی میرەکان وەختێ پایەکی بڵندیان دەدرێتێ بە جۆرە سیفەتێکی‌وەها ناوبانگ دەردەکەن کە یا دەبێتە مایەی ستایش‌کردن وەیا تانووتلێدانیان . بەم جۆرە دەشێ ئەم میرە بە سەخی‌و دەس‌بڵاو بدرێتە قەڵەم‌و ئەوی‌تر بە ڕەزیل‌و پیسکە (وام بە پەسند زانی ئەم زاراوە تۆسکانیایی‌یە بەکار بێنم) ، یا ئەم میر بەرچاوتێرەو ئەوی‌تر تێرنەخۆرو تەماعکار ، یا یەکێکیان دڵڕەق‌و نەگریسەو دووەمیان بەرەحم‌و بەزەیی ، یا ڕەنگە یەکەم بەڵێن‌شکێن بێ‌و دووەم بەوەفا بۆ بەڵێن . یا ئەمیان بوودەڵەو ترسنۆك‌بێو ئەویان بەهێزو ورەبەکی پتەو ، یا یەکەم خۆش‌مەعشەرو مرۆڤ‌پەروەر بێ‌و دووەم لووت‌بەرزو تووڕە ، یا ئەمیان داوێن‌پیس‌و بێ‌ڕەوشت بێ‌و ئەویان پاك‌و بێگەرد ، یا یەکەم قسەروو بێ‌و دووەم فێڵباز ، یا ئەم سەرکێش‌بێ‌و ئەو هێمن ، یا ئەم بەویقارو ئەو گاڵتەچی ، یا ئەم بەدین‌و ئەو بێ‌دین . . . هتد . بێگومان من دەزانم گشت خەڵکەکە ئەوەیان لا پەسندە کە میر هەڵگری هەموو ئەو سیفەتە چاکانە بێ کە ئیشارەتم پێدان . بەڵام لەبەر ئەوەی قەت بۆ هیچ مرۆڤێك ناسازێ ببێتە خاوەنی هەموویان‌و پەیڕەویشیان بکا کە بارودۆخی

مرۆڤایەتی خۆی ماوەی ئەوە نادەن ، بۆیە پێویستە ،میر هەمیشە ژیرو سەنگینو بیرورد بێ بتوانێ خۆی لەو فەزیحەتانە بەدوور بگرێ کە رەنگە لە ئەنجامی ئەو جۆرە کردەوە چەوتانەدا ببنە هۆی لەدەسدانی دەوڵەتەکەی ، هەروەکوو دەبێ خۆی لەو بابەتەشیان بپارێزێ کە رەنگە نەبنە هۆی ئەو لەدەسدانەو رەنگیشە ببن.

بەڵام خۆ ئەگەر هەر نەیتوانی خۆی بەدوور بگرێ ، ئەوا پێویستە بە جۆرێك کاریان پێبکا کە نەیەڵێ ئاشکرا ببن. ئینجا وەکی تر ئەگەر سەیری کرد هیچ رێگایەکی تری بۆ پارێزگاریکردن لە دەوڵەتەکەی لەبەردەمدا نی‌یە بەبێ ئاشکرابوونی هەندێ لەو کردەوە چەوتانە، ئەوا دەبێ هیچ گوێ نەداتە تانووت‌لێدانی ، چونکە قووڵبوونەوە لە وردکردنەوەی کاروباردا دەبێتە هۆی ناچاربوونی کردنی هەندێ شت کە هەرچەندە وەك چاکەکاری دێنە پێشچاو ، بەڵام ئەگەر پەیرەوکران بۆ مرۆڤ دەبنە هۆی ماڵوێرانی ، لە کاتێکدا زۆر شتی‌تر هەن لە خراپەکاری دەچن ، کەچی دەبنە مایەی زیاتر هەستکردنی مرۆڤ بە دڵنیایی‌و بەختیاری.

١٦

سەخاوەت و پیسکەیی

ئێستا ئەگەر بگەڕێینەوە سەر یەکەمینی ئەو سیفەتانەی لەوەبەر ئیشارەتم پێدان ، بۆمان دەردەکەوێ کە دەبێ بڵێم : چاکتر وایە مرۆڤ سەخی و بەخشندە بێ ، بەلاّم لەگەڵ ئەوەشدا سەخاوەت بەو جۆرەی خەڵکی تێیدەگەن ، دەشتێ ببێتە هۆی جەزرەبەلێدانت ، چونکە کارپێکردنی لە شێوەی چاکەکاریداو بە ڕێگای راستی خۆیدا ، وا ناکەوێتەوە کە خەڵکی پێی بزانن و دواجار دەتخاتە بەر حاڵەتی گوناهبارکردنەوە بە سیفەتێکی پێچەوانە . بۆ نموونە ئەو مرۆڤەی حەز دەکا ناوبانگی لە ناو خەڵکیدا بە سەخاوەت بڵاوببێتەوە ، دەبێ هیچ کامێك لەو بەخشینانە نەخاتە پشت گوێ کە مانای ئەوپەڕی پایەبڵندی دەگەیەنن . ئینجا ئەو میرەی لەم بابەتە بێ ، دیارە زۆری پێناچێ گشت خایەومایەی خۆی بەم ڕێگایەدا تێدەنێ و ئەوسا ئیتر ئەگەر هەر نەیویست دەسبەرداری ئەو ناوبانگەی خۆی لە سەخاوەتدا بێ ، ناچار دەبێ گەلێ باجی قورس و گران بخاتە ئەستۆی گەلەکەی و ببێتە دەسبڕو راووڕووتکەرو بۆ دەسگیرخستنی پارەوپوول کۆ لە هیچ کردەوەو کارێك نەکاتەوە . خۆ کە داشخزایە ئەم جۆرە حاڵەوە ، ئیتر گەلەکەی دەکەوێتە بوغزاندنی و لە ناو هەژاری خۆی دەسلە

زیزلێگرتنی ئەو هەڵدەگریٚو بەم شێوەیە وەها دەکەوێتەوە کە ئەو لە پێناوی سوودی ژمارەیەکی کەمدا ، بەو سەخاوەتەی زیانی بە ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی گەیاندبیٚ ، هەروەکوو زۆری پیٚناچیٚ هەست بە یەکەمین پشێوی دەکا چەندە کەمبایەخیش بیٚو بە دوای هەر سەرکێشی‌یەکدا پتر دەکەوێتە بەر مەترسی‌یەوە . وەکی‌تر ئەگەر ئەو میرە لە خۆی بەئاگا هاتەوەو ویستی سیستمی ئەو جۆرە مامەڵەکردنەی خۆی بگۆریٚ ، ئەوا یەکسەر بە تۆمەتی رەزیلی‌و پیسکەیی گوناهبار دەکریٚ .

کەوابیٚ میر ئەگەر نەیتوانی سەخاوەت وەك چاکەکاری‌یەك بەبیٚ تووش‌بوونی ئەو ناوبانگ‌دەرکردنە بگرێتە خۆی‌و ئەگەر ژیرو وریاش بیٚ ، لە سەری پێویستە نەیەڵیٚ وای لیٚبیٚ بە پیسکە ناو ببریٚ ، چونکە رۆژگار بۆ خەڵکەکەی روون دەکاتەوە کە ئەم بە پێچەوانەی تێگەیشتنی ئەوانەوە ، پیاوێکی زۆر سەخییە ، لەبەر ئەوەی کە سەیر دەکەن وا لە رێگەی دەست‌نووقاندنەکەی لەوەبەری‌یەوە وای لیٚهاتوە بە داهاتی خۆی کاری خۆی مەیسەر دەکاو چی پێویست بیٚ بۆ خۆپاراستن لە رووی هەر کەسێکدا کە بیٚز لە شەرپیٚفرۆشتنی بکاتەوە ، بۆی مسۆگەرەو چەندین پرۆژە بەبیٚ گرانکردنی باری شانی گەلەکەی دەباتە سەرو لە ئەنجامدا لای گشت ئەو کەسانەی ماڵ‌و موڵکیان لیٚزەوت ناکا کە زۆربەی هەرەزۆری خەڵکەکەن ، بە راستی دەبێتە میرێکی سەخی‌و بۆ ئەوانەشی هیچیان پیٚنابەخشیٚ کە ژمارەیەکی زۆر کەمن دەبێتە پیاوێکی پیسکە . لە سەردەمی ئێستاماندا زۆر کاری مەزنمان دیوەو کەسانێك بەجیٚیان هێناون کە بە پیسکە دراونەتە قەڵەم ، لە کاتێکدا ئەوانی‌تر چارەنووسیان ماڵوێرانی بووە . بۆ نموونە پاپا یۆلیۆسی دووەم هەرچەندە ناوبانگی بە سەخاوەت دەرکردوەو ئەم ناوبانگەی بۆ چوونەسەرتەختی پاپایەتی بەکارهێنا ، بەڵام لە دواییدا بۆ ئەوەی بتوانیٚ پێویستی‌یەکانی جەنگەکانی مسۆگەر بکا ، ناچاربوو واز لەو سەخاوەتەی بهێنیٚ . یا پادشای ئێستای فەرەنسا ، چەند جەنگێکی بەرپا کردوە بیٚ‌ئەوەی هیچ باجێکی زیادەبار بخاتە ئەستۆی گەلەکەی ، چونکە بە هۆی دەس‌پێوەگرتنەوە لە زابوردوودا ، توانی جیٚی هەموو ئەو مەسرەفە نائاسایی‌یانە پر بکاتەوە کە تووشیان بوو . یا ئەگەر پادشای ئێستای ئیسپانیا سەخی بووایە ،

نەیدەتوانی خۆی بدا لەو ژمارە زۆرە پرۆژەیەی کە هەموویان ئەنجامیان سەرکەوتن بووە.
لەبەر گشت ئەم هۆیانە، میر ئەگەر بیەوێ خۆی لە رووتاندنەوەی گەلەگەی بەدوور بگریٚو بۆ خۆپاراستن ببێتە خاوەنی تواناو دەسەڵاتی خۆیو ماوەش نەدا تووشی هەژاریو رەزالەتی هەژاری بێ، دەبێ زۆر بایەخ بە ناوبانگ دەرچوونی بە پیسکە نەداو خۆی ناچاری زەوت کردنی ماڵومولْکی نەکا، چونکە پیسکەیی یەکێکە لەو سیفەتە خراپانەی کە توانای حوکمرانی کردنی پێدەبەخشێ. خۆ ئەگەر وترا: قەیسەر لە رێگەی سەخاوەتەکەیەوە ئیمپراتۆریتی یەکەی دەمگیربوو، یا زۆر کەسانی تر بە سەخاوەت یا هەر هیچ نەبێ بە خۆپەسەخی نیشانداندن گەیشتوونەتە بەرزترین پایەوپلە، ئەوا من لە وەرامدا دەڵێم: تۆ لە ئێستادا میریت یاخود بەرێوەیت ببیتە میر. جا سەخاوەت لە حالەتی یەکەمدا زەرەربەخشە، بەڵام لە دووەمدا دیارە کە پێویستەو دەبێ خەڵکی بەسەخیو بەخشندەت بدەنە قەڵەم. قەیسەر یەکێك بوو لەوانەی بە ئاواتەوەبوو ببێتە سەرداری رۆما، بەڵام وەختێ ئەو ئاواتی سەرداری یەی بۆ خۆی بەدی هێنا، ئەگەر بژیایەو دەستی بە مەسرەفەوە نەگرتایە، بێ شك ئیمپراتوریتی یەکەی کاول دەکرد. هەروەها ئەگەر کەسانێك هەبن لە وەرامدا بڵێن: ژمارەیەکی زۆر میر هەن لە رێگەی لەشکرەکانیانەوە زۆر کاری مەزنیان بەجێ هێناوەو لەگەڵ ئەوەشدا بە گەلێ سەخیو بەخشندە ناسراون، منیش لە وەرامیاندا دەڵێم: میر یا لە سەروەتو سامانی خۆی مەسرەف دەکا یا لە هی رەعیەتەکەی وەیاخود لە هی کەسانی تر.
جا بە رای من دەبێ ئەوەکەی خۆی دەمێ پێوە بگرێ، بەڵام سەبارەت بەوانی تر دەبێ بەخشندە بێ. چونکە گومانی تێدا نی یە بەخشندەیی بۆ میرێك کە بە خۆیو لەشکرێکەوە هێرش دەباو لەسەر ئەو دەسکەوتانە دەژی کە لە رێگەی زەوتکردنو سەرقەبلاندنو دەس بەسەرداگرتنی ماڵومولْکی کەسانی ترەوە بەدی یان دێنێ، کارێکی پێویستە، لەبەر ئەوەی ئەگەر بەخشندە نەبێ سەربازەکانی دوای ناکەون. بەم پێ یە تۆ بۆت هەیە ئەگەر مەسەلە پەیوەندی ی بە سەروەتو سامانی خۆتو رەعیەتەکەوە نەبێ، گەلێ بەخشندەو سەخی بیت، چونکە مەسرەف کردنت لە سەروەتو سامانی

کەسانی تر،وەك چۆن سیرۆس و قەیسەرو ئەسکەندەر کردیان ، نەك لە ناوبانگت کەم ناکاتەوە بەڵکوو زیاتری دەکا ، لە کاتێکدا مەسرەف‌کردنت لە سامانی خۆت زیانت پێدەبەخشێ ، بگرە هیچ شتێك هێندەی سەخاوەت و بەخشندەیی بۆت زەرەربەخش نابێ و هەر کە کەوتیتە داوی‌یەوە ئیتر توانای کارپێکردنیت نامێنێ و لە ئەنجامدا دەبیتە یا هەژارێکی لات ، وەیاخود کابرایەکی ریسواو رەزاگران ، ئینجا ئەگەر ویستیشت لە هەژاری‌یەکە رزگارت بێ ، ناچار دەبێ ببیتە راوورووتکەرێك و ئەوساش رەعیەتەکە دەتبوغزێنن . جا میر بەر لە هەموو شتێك دەبێ خۆی لە ریسوابوون یا بوغزاندن بەدوور بگرێ کە گومانی تێدا نی‌یە بەخشندەیی بەرەو یەکێك لەو دوو ئەنجامەی رادەماڵێ ، بۆیە چاکتر وایە پیسکە بێت . ئەمیان ئەوپەرەکەی دەتخاتە بەر حاڵەتی ریسوابوونەوە نەك بوغزاندن کە باشترە لەوەی هەژاری‌یەکە هانت بدا ببیتە دزو جەردەو ئەوسا بکەویتە بەر حاڵەتی هەم ریسوابوون و هەم بوغزاندنیشەوە .

١٧

دڵنەرمی و دڵڕەقی ئایا خۆشەویست بیت باشترە یا ترسێنەر؟

ئەگەر درێژەی پێبدەین و لەو سیفەتانەی تریش بدوێین کە لەوەبەر ناومان بردن ، ئەوا من وای بۆ دەچم کە **چاکترە** میر وەهای حەز لێبێ رەعیەتەکەی بە دڵنەرم و بەرەحمی بدەنە قەڵەم نەك بە دڵڕەق و جەربەزە ، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ بزانێ ئەم دڵنەرمی و بەرەحمی یە چۆن بەکار دێنێ . بۆ نموونە قەیسەر بۆرجیا بەدڵڕەق و بێبەزەیی دەدرایە قەڵەم ، کەچی دڵڕەقی یەکەی رێك وپێکی و یەکێتی ی بۆ رۆمانا سازاند ودڵسۆزی ی تێدا چەسپاند . جا ئەگەر لەم باسە وردبیینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ ئەو زۆر لەگەلی فلۆرنسا بەرەحم تر بوو کە گوایە بۆ خۆبەدوور گرتن لە سیفەتی دڵرەقی و بێبەزەیی ، بووە هۆی ماوەدان بە کاول کردنی پیستۆیا .[٧٣] بۆیە میر ئەگەر دڵنیابوو کە دڵرەقی یەکەی دەبێتە هۆی یەکگرتنی گەلەکەی و دڵسۆزی یان بۆی ، دەبێ گوێ نەداتە گوناهبارکردنی بەو سیفەتە . ئێمە ئەگەر چەند نموونەیەکی لەسەر بهێنینەوە ، چاك بۆمان ئاشکرا دەبێ کە ئەم جۆرە میرە زۆر لەوانە بە بەزەیی ترە کە بە زیادەوە دڵناسکی دەنوێنن و لە ئەنجامیدا دەبنە هۆی روودانی چەندین ئاشووبی ئەوتۆ

که گەلێ خوێن‌رشتن‌و راوورِ نکردنیان لێدەوەشێتەوە . دیارە ئەم کارەساتانەش زەرەروزیان پتر بە سەرجەمی یەتەکە دەگەیەنن ، لە کاتێکدا ئەو حوکمانەی میر بەسەر ئەم‌و ئەویاندا دەدا ، تەنها چەند کەسانێك دەگرنەوە . لەبەر ئەوە تازەمیرەکان بە پێچەوانەی میرانی ترەوە ، ئەمە لە چنگی ناوبانگ دەرچوون بە دڵرەقی‌و جەربەزەیی دەرباز بین ، چونکە دەوڵەتێکی نوێ کە دروست دەبێ ، ئاسایی‌یە بکەوێتە بەر چەندین مەترسی‌یەوە . لەم رووەوە ڤەرجیل[٧٤] لە زمانی دیدۆوە[٧٥] وتویێتی :

«لەسەر هەر میرێك پێویستە بۆ رووبەرووبوونەوەی هەر حاڵەتێکی تەنگەتاوی‌و بۆ جێبەجێ‌کردنی پێداویستی‌یە نوێیەکانی مەملەکەتەکەی ، رێوشوێنی گونجاوی خۆی بۆ سازبداو بۆ پارێزگاری‌لێکردنیشی ، لە ماوەیەکی دوورەوە بە دەوریدا پاسەوان دابنێ» .

لەگەڵ ئەوەشدا دەبێ لە باوەڕکردن بەو قسەو باسانەی دەدرێن بە گوێیداو لە کارهەڵسووڕاندنیشدا وریا بێ . ئەو نابێ لە سێبەری تایبەتی‌ی خۆی بترسێ ، بەڵکوو پێویستە بە شێوەیەکی مام‌ناوەندی‌ی ئەوتۆ دەسەڵاتی خۆی بسەپێنێ کە خۆش‌بین‌و مرۆڤ‌پەروەرانە بێ‌و نەیەلێ باوەڕبەخۆهێنانی زیاد لە پێویست پاڵی بۆ کەمتەرخەمی‌و گوێ‌پێ‌نەدان پێوە بنێ‌و شەرمەزاربوونیش نەی‌هاوێتە باوەشی سەرسەختی‌و دڵرەقی‌یەوە .

جا لێرەدا ئەو پرسیارە دێتە کایەوە کە ئایاچاکتر وایە خۆشەویست بیت زیاتر لەوەی بەهەیبەت‌و ترسێنەر بیت ، یا خەڵکی لێت‌بترسن زیاتر لەوەی خۆشیان بوێیت؟! .

پوختەی وەرامی پرسیارەکە ئەوەیە کە پێویستە خەڵکی هەم لێت‌بترسن‌و هەم خۆشیان‌بوێیت ، بەڵام لەبەر ئەوەی زەحمەتە بتوانیت هەردووکیان پێکەوە لە خۆتدا کۆبکەیتەوە ، چاکتر وایە لێت‌بترسن وەك لەوەی لە لایان خۆشەویست بیت ، ئەمە ئەگەر ناچار بوویت کە یەکێکیان هەڵبژێریت ، چونکە دەوترێ کە خەڵکەکە بە شێوەیەکی گشتی سپڵەو بێ‌بارو ریاکارن‌و خۆیان لە مەترسی بەدوور دەگرن‌و زۆر

تەماعکاریشن . ئەوان هەتا تۆ بۆیان سوودبەخش بیت لە گەڵتدا دەبن و خوێن و ژیانی خۆیان و ماڵ و منداڵیان و هەرچی یان هەیە لە پیناوتدا دەیبەخشن وەك لەوەبەر وتم ، ئەمە لە وەختێکدا کە تۆ هێشتا هۆت تی یان نەکەوتوە، بەلام هەر کە هاتە سەر ئەوەی هۆت تی یان بکەوێ ، بە رووتدا دەتەقنەوە . بۆیە چارەنووسی هەر میرێك کە پشت بە بەڵێنیان دەبەستێ بێ ئەوەی رێ وشوێنی تری بۆ خۆی دانابێ ماڵوێرانی و تێکشکان دەبێ ، چونکە ئەو دوستایەتی یەی لەسەر بناغەی کڕین و فرۆشتن بنیاد نرابێ نەك لەسەر بناغەی پاکی و مەزنی ی گیان ، دۆستایەتی یەکی ساختەیەو ئەگەرچی بە پارەوپوول دەکڕدرێ ، بەلام جێگەی باوەڕو موتمانە نابێ و لەو بابەتەیە کە هەر هێندەی پێویستیت پێ ی هەبوو، وەك نەبووبێ وەهایە . هەروەها خەڵکی چەندە سڵ لە خراپەکردن لەگەڵ ئەو کەسەدا دەکەنەوە کە لێ یدەترسن ، هێندەش بۆ خراپەکردن لەگەڵ ئەو کەسەدا خێران کە خۆی لە لایان خۆشەویست دەکا ، چونکە خۆشەویستی بەندی زنجیرەیەك پەیوەندی ی ئەوتۆیە کە دەشێ لە ئەنجامی خۆپەرستی ی خەڵکەکەداو لەهەر وەختێکدا کە پساندنی سوودو بەرژەوەندی ئەوانی تێدا بێ هەرەس بێنێ ، لە کاتێکدا ترس بەندی سڵ کردنەوەیە لە سزادان و ئەم سڵ کردنەوەیەش کەم، جار لە کار دەکەوێ .

لەگەڵ ئەوەشدا میر ئەگەر خۆشەویستی ی بۆ مسۆگەر نەکرا ، لە سەری پێویستە، ترسەکە بە شێوەیەك بسەپێنێ کە خۆی پێ لە رق وکینەی خەڵکی بەدوور بگرێ ، چونکە دەگونجێ کە ترس و نەبوونی رق وکینە شان بە شانی یەکتر بڕۆن . ئەو میرەی دەسدرێژی ناکاتە سەر ژن و ماڵ و موڵکی هاوولاتی یەکانی ، دەتوانێ ئەو شتانە، دەسگیر بخا. بەلام وەختێ ناچاری زەوتکردنی ژیانی مرۆڤێك دەبێ ، پێویستە، بەهانەیەکی پەسەندو هۆیەکی ئاشکرای بە دەستەوە بێ . بۆیە بەر لە هەموو شت . پێویستە خۆی نەدا لە زەوتکردنی ماڵ وموڵکی خەڵکی لەبەرئەوەی مرۆڤ لەنی بیرچوونەوەی مردنی باوکی لا ئاسانترە وەك لە فەرامۆش کردنی لەدەس چوونی میرات و بۆ ماڵ وموڵکی ، جگە لەوەی کە بەهانە بۆ زەوتکردنی ماڵ وموڵك هەردەم لە کایەداس هەیەو ئەو کەسەی ژیان بە راووڕووتکردن دەس پێ بکا ، بەهانە بۆ رووتاندنەوەی بە

کەسانی تر دەدۆزێتەوە ، لە کاتێکدا بەهانە بۆ لەناوبردنی ژیانیان دەگمەنەو زووش دەپووکێتەوە .

بەڵام میر وەختێ لەگەڵ لەشکرەکەیدا دەبێ‌و ژمارەیەکی زۆر سەرباز هەڵدەسوورێنێ ، پێویستەو ناچاری‌یە کە زۆر گوێ نەداتە دابڕینی لەقەبێ دڵرەقی لە لایەن خەڵکەکەوە بە سەریدا ، ئەو بەبێ ئەم ناوبانگە ستەمە بتوانێ لەشکرەکەی بە یەکگرتوویی‌و ملدان بۆ ڕێك‌وپێکی‌و ئەرکی سەرشان بهێڵێتەوە . ئەمە یەکێك بوو لە سیفەتە گرنگەکانی هانیبال[٧٦] کە ئەگەرچی سەرکردایەتی‌ی لەشکرێکی گەلێ گەورەی پێك‌هاتوو لە چەندین نەژادی لەیەك‌جیای دەکردو لە ولاتێکی بێگانەشدا دەجەنگان ؛ کەچی هیچ ناکۆکی‌یەکیان نەدەکەوتە نێوانەوە ، یا هیچ یاخی‌بوونێکیان لە رووی میردا چ لە رۆژانی خۆش‌بەختی‌و چ لە ماوەی بەدبەختیدا لێ نەدەوەشایەوە . ئەمەش تەنیا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جەربەزەیی‌یە لە توانای مرۆڤ بەدەرەی کە دەینواند . ئینجا ئەو سیفەتەی لە پاڵ چەندین سیفەتی چاکی‌تریدا ، لەبەر چاوی سەربازەکانی کردیانە مرۆڤێکی هەردەم بەهەیبەت‌و ترسێنەر ، بگرە ئەگەر ئەم سیفەتەی تێدا نەبووایە ، سیفەتەکانی‌تری لە وزەیاندا نەدەبوو ئەو ئەنجامە ببەخشن .

ئەو نووسەرانەی لە بیرکردنەوە بێ‌بەشن ، وای بۆ دەچن کە لە لایەکەوە بەتان‌وپۆی کارەکانیدا هەڵبدەن‌و لە لایەکی تریشەوە تانووت لە هۆیە سەرەکی‌یەکەی ڕێگا خۆش‌کردن بۆ ئەو کارانەی بدەن .

گومانی تێدا نی‌یە ئەو راستی‌یەی دەرم‌بڕی‌و وتم کە رەنگە سیفەتە چاکەکانی‌تر بەس نەبن ، لە مەسەلەی شیپیۆدا (کە نەك تەنیا بۆ سەردەمی خۆی ، بەڵکوو بۆ هەر سەردەمێك کە بیرەوەری‌ی ئەوی تێدا زیندوو بێ بەبانگە) بە ئاشکرا دەردەکەوێ . ئەوەبوو لەشکرەکەی لە ئیسپانیادا لێ‌ی یاخی بوو ، ئەم یاخی‌بوونەش ئەنجامی نواندنی لوتف‌و دڵنەرمی‌یەکی زیاد لە پێویست بوو کە بووە هۆی ماوەدان بە سەربازەکانی بۆ شتی وەها کە لەگەڵ سیستمی سەربازیدا نەگونجێ ، تا تەنانەت فابیۆس مەکسیمۆس[٧٧] لە کۆبوونەوەیەکی کۆنگرێسی پیراندا لەسەر ئەوە لۆمەی کردو بە

تۆمەتی گەندەڵکردنی سەربازانی لەشکری رۆمانەکان گوناهباری کرد . هەروەهاوەختێ یەکێك لە ئەفسەرەکانی (لوکری)ی تێکشکاند ، ئەفسەرەکە نەیکرد بە دوایدا تۆڵەوەسێن بێ ، هەروەکوو شیپیۆ خۆیشی ئەو ئەفسەرەی لەسەر ئەو کردەوەی دڵنەرمی‌یە سزا نەدا . لەگەڵ ئەوەشدا زۆر کەس لە کۆنگرێسی پیراندا حەزیان دەکرد بیانوو بۆ کردەوەکانی بهێننەوەو دەیانوت کە زۆر کەس هەن چاکتر دەزانن خۆیان لە هەڵکردن بپارێزن وەك لەوەی هەڵەی کەسانی‌تر راست بکەنەوە . ئەم هەڵوێستە بۆ شێواندنی ناوبانگی شیپیۆ بەس دەبوو ئەگەر لە ژێر سایەی کۆنگرێسی پیراندا نەژیایە . ئەو سیفەتە زیانبەخشەی نەك هەر بوو بە ژێرەوەو کەلاکەوت ، بەڵکوو بۆیشی بووە مایەی سەربەرزی .

من قسەکانم سەبارەت بە باسی ترس‌و خۆشەویستی بەوە کۆتایی پێدێنم کە دەڵێم : خەڵکی بەپێی حەزو ئیرادەی تایبەتی‌ی خۆیان خۆشەویستی‌یان لا پەیدا دەبێ ، بەڵام بەپێی حەزو ئیرادەی میر ترسیان لێدەنیشێ . میری ژیریش ئەو میرەیە کە پشت بە دەسەڵاتی ناو چنگی خۆی دەبەستێ نەك بە دەسەڵاتی ناو چنگی کەسانی‌ترو ئیتر تەنیا هێندەی لەسەر پێویست دەبێ کە شەخسی خۆی لە رق‌وکینەی خەڵکی بەدوور بگری ، وەك لەوەبەر روونم کردەوە .

●

ئایا میر دەبێ چۆن بەڵێن بەرێتە سەر ؟

گومانی تێدا نی یە هەر مرۆڤێك دەزانێ کە دەبێ سیفەتە چاکەکانی میر بریتی بن لەوەی لە بەڵێنەکانیدا راستگۆ بێ‌و بە شەرافەتمەندی‌و سەربەرزی‌یەوە بژی نەك بە فرت‌و فێڵ‌و تەڵەکەبازی : بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا ، تاقیکردنەوەکانی ئەم سەردەمەمان سەلماندویانە کە ئەو میرانەی کاری گەورەو مەزنیان لێوەشاوەتەوە،زۆر بایەخیان بە بەڵێنەکانیان‌و بە وەفاداری بۆیان نەداوە ، بەڵکوو بە فرت‌وفێڵ‌و قوماربازی‌و بە گاڵتەکردن بە ئەقڵی خەڵکی‌و سەر لێشێواندنیان ، توانیویانە لە ئەنجامدا بەسەر ئەو هاوشانانەیاندا کە دڵسۆزی‌و وەفاداری‌یان بۆ خۆیان کردۆتە قوپلەنما ، سەر بکەون .

تۆ پێویستە بزانیت کە دوو رێگەت بۆ شەڕکردن لەبەر دەمدایە ، یەکەمیان بە هۆی قانوونەوەو دووەمیان لە رێگەی هێزەوە کە دیارە ئادەمیزاد پەنا دەباتە بەر یەکەمیان‌و ئاژەڵ پەنا دەباتە بەر دووەمیان . بەڵام لەبەر ئەوەی ئاسایی‌یە کە رێگەی یەکەمیان بەس نەبێ بۆ بەدی‌هێنانی ئامانج ، ئەوا مرۆڤ لە ئاکامیدا ناچار دەبێ پەنا بەرێتە بەر رێگەی دووەمیشیان . بۆیە بۆ میر پێویستە بزانێ چۆن هەردووک شێوەکە پێکەوە بەکار دەهێنێ ، واتە ئەوەی مرۆڤ‌و ئەوەی ئاژەڵیش . ئەمە ئامۆژگاری‌یەکی نووسەرە دێرینەکانیشە بۆ حوکمڕانان لە رابوردوودا‌و نموونەیان لەسەر ئاخیل‌و چەندانێکی تر لە میرە کۆنەکان هێناوەتەوە کە چۆن بۆ پەروەردەکردنیان بە

کانتووری[٧٨] ئەفسانەیی (شیرۆن) سپێردراون تا ڕێوشوێنی ئەو بگرنە بەر . دیارە مەبەست لەم ڕەمزە ئەفسانەیی‌یە نیوە مرۆڤ‌و نیوە ئاژەڵە.، ئەوە بووە کە میر دەبێ لە هەردوو سروشتی مرۆڤانەو ئاژەڵانەوە شت فێر ببێ ، چونکە هیچ کامیان ناتوانێ بەبێ ئەوی تریان بژی .

هەروەها ئەو میرەی خۆی بۆ فێربوونی چۆنێتی کردارو کردەوەی ئاژەڵ بەناچار دەبینێ ، پێویستە لەیەك کاتدا لاسایی ڕێوی‌و شێریش بکاتەوە ، چونکە نە شێر دەتوانێ خۆی لە تەڵە بپارێزێ‌و نە ڕێوی‌یش دەتوانێ لە رووی گورگاندا پارێزگاری لە خۆی بکا . لەبەر ئەوە ناچار دەبێ ببێتە ڕێوی تا تەڵە بناسێتەوەو ببێتە شێر تا گورگ بتۆقێنێ . بەڵام ئەوەی وەهای حەز لێ‌یە کە هەر بە تەنیا شێر بێ‌و هیچی‌تر ، باشی بۆ ناچێ . حوکمڕانی زیرەك‌و وردبین کاتێ دەبینێ وەفاداری بۆ بەڵێنەکەی بۆی دەبێتە مایەی زیان‌گەیاندن بە سوودو بەرژەوەندی خۆی‌و ئەو هۆیانەشی ناچاری ئەو بەڵێندانەی کردبوون لە گایەدا نەماون ، دەبێ بەڵێنەکە لە ئەستۆی خۆی دابماڵێ . دیارە ئەگەر خەڵکی هەموو دڵپاك بوونایە ، ئەم ڕایە نیازپاك دەرنەدەچوو . بەڵام لەبەر ئەوەی خەڵکەکە چەوت‌و دڵپیسن‌و ئەوانیش لە لای خۆیانەوە بەڵێنی خۆیان ناپارێزن ، ئەوا تۆش لە رووی ئەواندا بەندی بەڵێن‌پاراستن نابیت . ئەو میرەشی دەیەوێ هۆی ڕەوا بۆ بەدی‌هێنانی ئەم ئامانجە بدۆزێتەوە ، قەت پەکی ناکەوێ‌و دەتوانێ چەندین هۆی جۆراوجۆری لە هەمە ڕەنگە بۆ خۆدزینەوە لە بەڵێنەکەی بخاتە پێش چاو . پیاو دەتوانێ گەلێ نموونەی لە ژمارەنەهاتووی هاوچاخ بۆ ئەم ڕاستی‌یە بێنێتەوەو دەری بخا کە چەند جار میران پشتیان لە باوەڕنامەی ئاشتی کردەوەو پەیمانیان هەڵوەشاندۆتەوەو چەند جار ئەنجامی خۆدزینەوەیان ، بەڵێنەکانیان لە بایەخ کەوتوون . هەروەها بیسەلمێنێ کە چۆن ئەوانەی بە باشی توانیویانە لاسایی ڕێوی بکەنەوە ، لە کەسانێکی‌تر سەرکەوتوتر بوون . بەڵام ئەو میرەی ئەم سیفەتەی تێدابێ ، پێویستە زۆر وەستایانە لە خەڵکەکەی حەشار بداو بلۆفچی‌یەکی گەورەو دووروویەکی لێ‌هاتوو بێ . خەڵکی بە تەبیعەت هێندە سادەو ساکارن کە ئاسایی مل‌کەچی پێداویستی‌یەکانی ڕۆژانە دەبن ، بۆیە ئەو کەسەی لە فرت‌وفێڵدا دەستی باڵا بێ ،

هەردەم کەسانێك دەبینێتەوە ئەو فرتوفێڵەیان بە سەردا تێبپەڕێنێ .

من لێرەدا تەنیا یەك نموونەی هاوچاخ دەگێڕمەوە . پاپا ئەلیکساندەری شەشەم ، لە خەڵەتاندنی خەڵکی **بەولاوە** نەدەکردو لەوە زیاتر بیری لە هیچشتێکیتر نەدەکردەوە . هەمیشە هەلی سەرکەوتنیشی بۆ فرتو فێڵەکانی خۆی دەبینییەوە ، چونکە هیچ کەسێك لە بەڵێندانو دووپاتکردنەوەی سووربوون لەسەریانو بە سوێند خواردنیش بە حەوت مەزەب ، لەو چالاکتر نەبوو . لە کاتێکدا لە خۆلێدزینەوەشیدا هیچ کەسێك هێندەی ئەو چابووك نەبوو . کەچی هەمیشە لە فرتوفێڵکردندا سەرکەوتوو دەبوو ، چونکە لە هەڵسووڕاندنی کاروباردا بەم شێوەیە قاڵ بووبوو .

بە هەرحاڵ ، وەنەبێ بوونی گشت ئەو سیفەتانە پێکەوە لە میرێکدا پێویست بێ ، بەڵام بەلایەنی کەمەوە پێویستە خۆی وەها نیشان بدا کە هەموویانی تێدا هەن . بگرە لەوانەیە بوێرم بڵێم کە بوونی ئەم سیفەتانە بەراستیو لە سەرڕۆیشتنیان بە بەردەوامی ڕەنگە بیخەنە بەر مەترسییەوە ، لە کاتێکدا خۆنیشاندان بە بوونیان زۆر جار دەبێتە کارێکی سوودبەخش . بەم پێیە راستە چاکتر وایە خۆت وەها نیشان بدەیت کە بەرەحمیتو بەڵێن دەپارێزیتو خاوەنی هەستێکی مرۆڤانەی بێگەردیتو دڵسۆزیتو بە دینیتو بگرە بەراستییش ئەم سیفەتانەت تێدا هەن ، بەڵام دەبێ خۆت بۆ ئەوەش ئامادە بکەیت کە لە کاتی پێویستیدا خاوەنی سیفەتە پێچەوانەکانیشیان بیت . دەبێ بزانرێ کە میر ، بەتایبەتی تازەمیر ، ناتوانێ گشت ئەم شتانەی کە لە لای خەڵکی پەسندن بگرێتەخۆ ، چونکە وەختێ سەیر دەکا ئەو دەبێ پارێزگاری لە دەوڵەتەکەی خۆی بکا ، ناچار دەبێ بە پێچەوانەی وەفادارییەوە بۆ بەڵێنو بۆ بەرەحمیو مرۆڤپەروەرییو بۆ دیانەت کردار بکا . لەبەر ئەوە لە سەری پێویستە ئەقڵی خۆی ئامادەی هەڵسووڕان بە پێی حەزی شەپۆل بکاو بەو شێوەیەشی کە جیاوازیی هەم کۆششو هەم خۆشبەختی دەیهێنێتە کایەوە . واتە وەك وتم ، ئەگەر بۆی لوا با پشت نەکاتە خێرخوایی ، بەڵام بە مەرجێك کە ئەگەر تەنگەتاوو ناچار کرا **کۆ لە خراپەکارییو** شەڕخوایی نەکاتەوە .

هەروەها میر دەبێ لەوەدا وریا بێ کە لە قسەکردندا ، خۆی لەگەڵ ئەو پێنج سیفەتەدا کە ئیشارەتم پێدان نەخاتە ناکۆکی‌یەوە . دەبێ خەڵکەکە وەهاملێ بکا کە بەرەحمی‌و وەفاداری بۆ بەڵێن‌و مەردایەتی‌و مرۆڤپەروەری‌و دینداری‌ی لەلا بە بینین‌و بە بیستن وەك یەك هەست پێ‌بکەن . خۆ رەنگە ئەم سیفەتەی دواییتیان لە هەموویان پێویست تر بێ ، چونکە خەڵك بە گشتی بە چاو زیاتر نوقورچ دەگرن وەك لە دەست . هەروەکوو هەموو بە بینین دەبینن ، بەڵام کەمیان بە هەست‌کردن هەست دەکەن . واتە خەڵکەکە هەموو بە چاو دەبینن تۆ چی دەکەیت‌و چۆن دەنوێنیت ، بەڵام کەمیان هەست بە باری راستەقینەت دەکەن‌و ئەم کەمەش کە بۆ پارێزگاری‌کردن لە خۆیان پشت بە هەیبەتی دەوڵەت دەبەستن ، لە بەربەرەکانی‌کردن لەگەڵ رای گشتیدا دوودڵ‌و رارا دەبن . بێگومان لە کردارو رەفتاری گشت خەڵکیداو بەتایبەتی میرەکان ، ئامانج شێوەی بەجێ‌هێنان بێ‌گوناه دەکا (الغاية تبرر الواسطة)و ئەمەش راستی‌یەکەو دەرهاویشتنی تێدا نی‌یە . بۆ نموونە میر ئەگەر نیازی داگیرکاری‌ی هەبوو ، دیارە دەبێ ئەو دەوڵەتەی داگیری دەکا لە ژێر چنگی خۆیدا بهێڵێتەوە کە ئەوسا خەڵکەکە هەموو بەم کردارەیدا هەڵدەدەن‌و بە نموونەی شەرافەتمەندی‌ی دادەنێن ، چونکە خەڵکە رەشۆکی‌یەکە پیشەیانە کە بە تەنتەنەو عەنعەنەو ئەنجامەکانی هەر کاساتێك هەڵبخەڵەتێن . ئاشکرایە جیهانیش بە گشتی لە خەڵکی رەشۆکی پێکدی‌و ئینجا لە گەڵیاندا کەمەکە کەسانێکی نارەشۆکی کە وەختێ را گشتی‌یەکە شتێك لە میرەکەیاندا دەبینن‌و بۆی مۆر دەکەن ، ئەمان لێ‌یان دابڕ دەبن . بۆ نموونە ئێستا میرێك هەیە کە لەم سەردەمەماندا دەژی‌و چاکتر وایە ناوی نەبەم ، سەری زمانی‌و بنی زمانی بانگ‌راهێشتنە بۆ ئاشتی‌و وەفاداری بۆ پەیمان‌و بەڵێن ، کەچی لە راستیدا دوژمنی باوەکوشتەی ئەو دوو شتەیە . جا ئەگەر لە چارەی بنووسرایە کە هەر کام لەو دووانەی بگرتایەتە خۆی ، ئەوا زۆر جار تووشی ئەوە دەبوو کە دەوڵەتەکەو ناوو ناوبانگی خۆی لەدەس بدا .

●

١٩

لەسەرمان پێویستە کە خۆمان لە ڕیسوابوون و ڕق لێبوونەوە بەدوور بگرین

لەبەر ئەوەی لەوەپێش لە گرنگترینی ئەو سیفەتانە دوام کە بەندی ئەم باسەن ، ئێستا بە کورتیو بە شێوەیەکی گشتی باسی پاشماوەکەیان دەکەم . ئەوەبوو وتم کە میر دەبێ تەقەلا بدا خۆی لە ڕیسوابوونو رقلێبوونەوە بەدوور بگریو وەختێکیش لەم رووەوە سەرکەوتن بەدی دێنێ ، وادەکەوێتەوە کە کاری خۆی مەیسەر کردوەو ئیتر خراپەکارییەکانی تر مەترسیی بۆ دروست ناکەن.هەروەها وتم : بە شێوەیەکی گشتی ئەو لە وەختێکدا تووشی رقلێبوونەوە دەبێ کە ببێتە راوورووتکەرێکو مالومولکو ژنانی رەعیەتەکەی زەوت بکاو کە پێویستە خۆی لە. **قەرەیان نەدا** . **ئینجا کاتێ میر خۆی لە** دەسدرێژیکردن بۆ سەر مالومولکو شەرەفی جەماوەری خەلکەکە دەپارێزێ ، دەبینێ ئەوانیش بە رەزامەندیو قایلبوونەوە دەژینو ئیتر تەنیا رووبەرووی تەماعی هەندە کەسێك دەوەستێتەوە کە دەتوانێ بە زوور ریوشوێنی جۆراوجۆر جلەویان بگریو بیانخاتە ژێر ڕکێفەوە . هەروەها ئەگەر خەلکەکە بێباریو چلێتیو موخەنەتیو ترسنۆکیو لالانەوەیان لە میر بینی ، دەشێ بە نەگریسو چەپەلی بدەنە قەلەم . جا لەبەر ئەوەی ئەم کاروکردارانە بۆی دەبنە بەردی بناغەی مەترسی ، دەبێ خۆیانی لێبەدوور بگریو

کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە کردەوەکانی ئەوپەڕی مەزنی‌و چست‌وچالاکی‌و ورەپتەوی‌و خۆراگری بنوێنن . هەروەکوو سەبارەت بە حوکمکردنی رەعیەتەکەشی ، دەبێ ئەو بڕیارەی دەیدا ببڕای‌ببڕ بێ‌و هەڵوەشاندنەوەی بۆ نەبێ ، دەبێ سوور بێ لە سەر بڕیارەکانی خۆی‌و ماوە بە هیچ مرۆڤێك نەدا بیخەڵەتێنی‌و فێڵی لێ بکا .

ئەو میرەی ئەم ناوو ناوبانگە بۆ خۆی پەیدا دەکا ، لای رەعیەتەکەی دەبێتە خاوەنی شۆرەتێکی گەورەوگران ، ستەمیشە خەڵکی بتوانن پیلان دژی خاوەن شۆرەت‌و ناوبانگێکی وا گەورەوگران بگێڕن ، هەروەکوو زەحمەتە بتوانرێ پەلاماری بدرێ ، بەتایبەتی کە بە خاوەن دەسەڵات‌و رێزلێگیراو لە لایەن رەعیەتەکەیەوە ناسرابێ . بەڵام میر دەبێ لە دوو لایەنەوە ترسی هەبێ . یەکەمیان ناوخۆیی‌یەو بەندی رەعیەتەکەیەتی‌و دووەمیان دەرەوەیی‌یەو بەندی دەوڵەتە بێگانەکانە . جا ئەو بە بوونی چەکی بەهێزو دۆستی دڵسۆز کە ئەم جۆرە دۆستانە ئەگەر چەك‌و هێز هەبن زۆرن ، هەردەم دەتوانێ خۆی لە دەسدرێژی‌کردنی بێگانە بۆ سەری بپارێزێ . بەم پێیە بەرەی ناوخۆ ئەگەر پیلانگێڕان ئاشووبی تێدا نەنێنەوەو ئەگەر لە دەرەوەشەوە دەسدرێژی نەکرێتە سەر ، هەمیشە هێمن دەبێ ، بگرە ئەگەر دەوڵەتە بێگانەکانیش تەقەلای پەلاماردانی بدەن ، ئەو دەتوانێ — ئەگەر حوکمرانی‌یەکەی‌و ژیانی بەو رێبازەدا رۆیشتبن کە باسم‌کردن‌و ئەگەر توانی‌یشی لە سەر ئەو هەڵوێستە خۆی رابگرێ — بەرگەی هەر جۆرە شڵەقاندنێك بگرێ ، وەك چۆن نابیسی سپارتایی کە لەوەبەر ئیشارەتم پێدا کردی . بەڵام سەبارەت بە رەعیەت ، تەنانەت ئەگەر نەشکەونە ژێر تەئسیری بێگانەوە ، مەترسی‌ی ئەوەیان هەر لێدەکرێ کە بە شێوەیەکی نهێنی پیلانی لە دژبگێڕن . بۆیە میر دەبێ بە باشی خۆی لەمەیان بپارێزێ ، ئەویش بە خۆبەدوورگرتن لە رق‌وکینەیان‌و لە سووك‌و ریسوابوون لەبەر چاویان‌و بە فەرامۆش‌نەکردنی رەزامەندی‌یان بەرامبەر مامەلەکردنی لە گەڵیاندا کە ئەمە ئەرکێکی ناچاری‌یەو دەبێ بەجێ‌ی بێنێ ، وەك لەوەبەر بە دووورودرێژی لە بەشێکی‌تردا روونم کردەوە . رەنگیشە چاکزین چارەسەر بۆ خۆپاراستن لە پیلان ئەوەبێ کە میر لەلایەن جەماوەری گەلەکەیەوە نەبوغزینرێ ، چونکە ئەو کەسەی پیلان دەگێرێ وایدادەنێ کە بە کوشتنی

میرگەل رازی دەکا . بەڵام ئەگەر باوەڕی وابوو کە ئەو بەم کارەی خراپە لەگەڵ گەلدا دەکا ، ئەوا لە خۆتێوەگلاندنی پرۆژەیەکی وەهادا دوودڵ دەبێ ، لەبەر ئەوەی کە ئەو گرفتانەی **پیلانگێڕەکان** تووشیان دێن لە ژمارە نایەن . تاقیکردنەوەکانی لەوەبەریش بۆمان دەردەخەن کە لە رابوردوودا گەلێ پیلان کراون ، بەڵام کەمیان سەریان گرتوە ، چونکە پیلانگێڕ لە ناو کەسانی بێزارو کینەلەدڵدا نەبێ ناتوانێ هاورێ بۆ خۆی بدۆزێتەوە . تۆ کە نیازی دڵی خۆت لای مرۆڤێکی بێزار دەردەخەیت ، حەوانەوەیەك بە دڵو دەروونی دەبەخشیت‌و هیوای دەسگیربوونی خواست‌و مەبەستەکەی خۆی لەلا دەژێنیتەوە . ئیتر ئەو دەشێ تەنیا بە پێزانینی هەواڵەکە دڵی ئاو بخواتەوەو وای ببینێ کە هەندێ سوودی لێ چاوەروان بکا . لە کاتێکدا بە دیوەکەی تریدا وایدادەنێ کە بەشداربوونی بە کردەوە ، رێگایەکی پڕ لە مەترسی‌و گومانە . ئینجا ئەو بۆ ئەوەی لە گەڵتدا بەشداربێ‌و لە بەشداربوونەکەیدا راستگۆبێ ، دەبێ یەکێك بێ لەم دووانە : یا دۆستێکی هێجگار دڵسۆز بۆ تۆ ، وەیا دوژمنێکی باوەکوشتەی میر . من بۆ روونکردنەوەی باسەکە بە چەند وتەیەك دەڵێم : پیلانگێڕ لە ترس‌و حەسوودی‌بردن‌و گومان‌کردن‌و تۆقین لە سزا بەولاوە کە دڵی دێننە لەرزە ، چی‌تر لە تەك خۆیدا نابینێ ، لە کاتێکدا میر هەیبەتی حوکمرانی‌کردن‌و یاساو پاراستنی لەلایەن هاورێیان‌و دەوڵەتەوە کە بۆی دەبێتە پاسەوان ، لە پاڵ خۆیدا دەبینێ‌و خۆ ئەگەر نیازپاکی‌ی گەلیشیان خستنە پاڵ ، ئەوا بۆمان دەردەکەوێ کە ستەمە هیچ مرۆڤێك توانای سەرکێشی‌کردن بۆ پیلانگێڕان لە خۆیدابینێ ، چونکە بە شێوەیەکی گشتی پیلانگێڕ لەم حاڵەتەدا دەبێ پێش جێبەجێ‌کردنی پیلانەکەی لە دوژمنایەتی گەل بترسێ ، تەنانەت ئەگەر تاوانەکەشی سەربگرێ هێشتا هەر مەڵبەندێکی ئەوتۆ نابینێتەوە لە تووڕەیی گەل بیپارێزێ .

رەنگە نموونە لەسەر ئەمە زۆر بن ، بەڵام من تەنیا یەك کارەسات دەگێڕمەوە کە لە رۆژانی باوکانماندا رووی‌داوە ، ئەویش ئەوەیە کە وەختێ پیلانگێڕەکانی بنەماڵەی کانیشی ، بەرێز هانیباڵ بێنتیڤۆگلی‌ی میری بۆلۆناو باپیری میری ئێستا بەرێز هانیباڵیان کوشت‌و میری کوژراو لە بەرێز جیۆڤانی[٧٩] بەولاوە کە منداڵ بوو ، هیچ

کەس‌وکارێکی تری نەبوو ، سەرجەمی گەلی بۆلۆنا راپەڕین‌و یەك‌بەیەکی بنەماڵەی کانیشی‌یان کوشتەوە . دیارە ئەم هەڵوێستە ئەنجامی خۆشەویستی‌و لایەنگیری‌کردنی گەل بوو بۆ بنەماڵەی بێنتیڤۆگلی‌و ئەو خۆشەویستی‌یە‌گەلەکەی هان‌دا کە دوای کوشتنی هانیبال‌و دوای ئەوەی کەسێکیان لە بنەماڵەکەی بۆ نەبینرایەوە فەرمانڕەوایی بگرێتە دەست ، بکەونە گەڕان‌و پشکنین هەتا یەکێکیان دۆزی‌یەوە کە لە فلۆرنسادا دەژیاو باوکی ئاسنگەرێك بوو ، پەیوەندی‌یەکی خزمایەتی‌ی لەگەڵ بنەماڵەکەدا هەبوو ، ئەوسا هێنایان‌و دەزگای فەرمانڕەوایی شارەکەیان دایە دەست تا ئەو وەختەی جیۆڤانی بالق دەبێ‌و دەتوانێ حوکمڕانی‌ی شارەکە بکا .

لەمەوە من ئەو ئەنجامە دەسگیر دەخەم کە میر ئەگەر گەل لێ‌ی رازی بوو ترسی پیلان لەدژگێڕانی نابێ ، بەڵام ئەگەر هەستی کرد دەیبوغزێنێ‌و دوژمنایەتی لە گەڵدا دەکا ، لە سەری پێویستە ترسی لە هەموو مرۆڤێك‌و هەموو شتێك هەبێ . بۆیە ئاسایی وا رۆیشتوە کە دەوڵەتە رێك‌وپێکەکان‌و میرە ژیرەکان ، بە سەرێك نەیان هێشتوە سەردارەکان بگەنە رادەی دەسەلاتداری‌و بە سەرێکیش گەلیان رازی کردوە‌و ئا ئەمەش گرنگترین باسێکە کە میر دەبێ بایەخی پێ‌بدا .

گومانی تێدا نی‌یە کە فەرەنسا لە رێك‌وپێکی‌و لە حوکمڕانی‌کردندا لە سەردەمی ئێستاماندا ، چاکترینی دەوڵەتانەو ژمارەیەکی زۆر دەزگای ئەوتۆی تێدا بەدی دەکەین کە سەلامەتی‌و سەربەستی‌ی پادشایانی لەسەر راوەستاوەو لە پێشی ئەو دەزگایانەشەوە ، بەرلەمان‌و دەسەلاتەکەیەتی کە دیارە ئەو کەسەی مەملەتەکەی دامەزراندوە ، ئاگاداری تەماع‌و سەرکێشی‌ی سەردارە گەورەکان بووەو بە پێویستی زانیوە بۆ جڵەوگیرکردنیان لغاوێك بخاتە دەمیانەوە . هەروەکوو لەولای ترەوە ، دەرکی بەوە کردوە کە جەماوەری گەل چ رق‌وکینەیەکی دارێژراویان لەسەر بناغەی ترس ، بەرامبەر بەو سەردارە گەورانە لە دڵدایە . ئینجا بۆ ئەوەی دڵنیایی‌یان پێ‌ببەخشێ ، ویستوێتی پادشا لەم باسە رزگار بکاو نەیەڵێ ببێ بە کوڵکی ئەوەوە ، تا لە حاڵەتی رازی‌کردنی گەلدا لە نارەزایی سەردارەکان بیپارێزی‌و لە حاڵەتی رازی‌کردنی سەردارەکانیشدا لە نارەزایی گەلی بەدوور بگرێ . بۆ ئەم مەبەستەش هات قازی‌یەکی

سێیەمی دانا کە لە لایەکەوە ملکەچی فەرمانی راستەوخۆی پادشا نابێ‌و لە لایەکی ترەوە گەورەپیاوان جڵەوگیر دەکاو لەولای تریشەوە دڵسوزی جەماوەری گەل دەبێ.

جا بە راستی هیچ رێگایەك بۆ زامنکردنی سەلامەتی‌ی پادشاو مەملەکەت، لەم رێگایە بە حیکمەت‌ترو هیچ پێشکاری‌یەك لەم پێشکاری‌یە سوودبەخش‌تر نابێ کە دەتوانین ئەو بنەما گەورەیەشی لێ پوختە بکەین کە دەڵێ: لەسەر میر پێویستە ئەو ئەرکانەی لای گەل خۆشەویستن بە کەسانێکی‌تری بسپێرێ‌و خۆیشی تەنیا خەڵات‌و سۆز ببەشێتەوە. هەروەها لێرەدا دەمەوێ ئەو قسەیەشم دووپات بکەمەوە کە وتوومە میر دەبێ رێزی سەردارانی مەملەکەتەکەشی بگرێ، بەڵام بە مەرجێك ئەم رێزلێگرتنەی نەبێتە هۆی بزواندنی رق‌وکینەی رەعیەتەکەی بەرامبەری.

لەگەڵ ئەوەشدا رەنگە هەندێك وای بۆ بچن کە زۆر نموونە لە مێژووی ئیمپراتۆرەکانی رۆمانەکان‌وسەرگوزشتەی ژیان‌و مردنیاندا هەن سەرانسەر بەرپەرچی ئەم رایەی من دەدەنەوە، بەتایبەتی کە ژمارەیەك لەو ئیمپراتۆرانە سەرەرای ژیانی سەردارانەیان‌و بەهێزی لە شەخسی‌یەتیاندا، دەسەڵاتیان لەدەس چووە، یا رەعیەتەکەیان پیلانیان لە دژ گێراون‌و کوشتویانن. بەڵام من بۆ وەرامدانەوەی ئەم بەربەستی‌یانە، باسی سیفەتەکانی هەندێ لە ئیمپراتۆرەکان دەکەم‌و دەیسەلمێنم کە هۆی هەرەس‌هێنانیان جیاواز نەبووە لەو بنەمایانەی من دەسنیشانم کردن. هەروەکوو بە دمی‌یەوە لەو کاروبارانەش دەکۆڵمەوە کە ئەو کەسەی دەفتەری ئەو رۆژگارە دەخوێنێتەوە، دەبێ سەرنجیان بداتێ. من تەنیا لەو ئیمپراتۆرانە دەدوێم کە لە سەردەمی مارکۆسی فەیلەسووفەوە تا سەردەمی مەکیمینیۆس حوکمرانی‌یان کردووە بریتین لە مارکۆس‌و[80] کۆمۆدۆسی[81] کوری‌و بیرتیناکس‌و[82] جۆلیانۆس‌و سیڤیرۆس‌و ئەنتۆنیۆس‌و کاراکالای[83] کوری‌و ماکرینۆس‌و[84] هیلیۆگابالۆس‌و ئەلیکساندەرو[85] مەکسیمینیۆس.[86] یەکەم شتێش کە دەبێ لەم لێدوانەدا سەرنجی بدەینێ ئەوەیە کە لە کاتێکدا میرەکانی‌تر لە سەریان بووە بایەخ بە زیادەخوازی‌ی گەورەپیاوان‌و چەتوونی‌ی گەل بدەن. ئیمپراتۆرەکانی رۆمانەکان رووبەرووی گرفتی سێیەم دەبوونەوە کە بریتی بوو لە پشتگیری‌کردنی ئەو دڵرەقی‌و تەماعکاری‌یەی لە

سەربازەکانیان دەوەشانەوەو بەو شێوە توندوتیژەشی کە دەیانکردنو ئەمە دەبووە هۆی لەسەرتەختلادانی گەلێ لە ئیمپراتۆرەکان ، چونکە بۆیان نەدەکرا سەربازەکانیانو گەلەکەشیان لە یەك وەختدا پێکەوە رازی بکەن. گەل ئاسایی حەزی لە ئاسوودەگی‌یەو بەم پێ‌یە مەیلی بەلای میرە بێ‌وەیەکاندا دەچێ ، لە کاتێکدا سەربازەکان ئەو میرەیان لەلا پەسندترە کە گیانێکی سەربازانەی تێدابێو چەتوون . جەربەزەبێو مەیلی راوورووت بکا . ئەمان وەهای لێداوا دەکەن کە بۆ دەسگیربوونی مووچەی زیاترو بۆ ئەوەشی بەری تەماعکاریو دڵرەقی‌یەکەیان لێ بەرەڵابێ ، ئەو سیفەتانە بەسەر گەلەکەیدا بسەپێنێ . بەم جۆرە ئەو ئیمپراتۆرانەی تەبیعەتو تواناو بەهرەیان ، ناوو ناوبانگێکی ئەوتۆیان پێ‌نەبەخشیون کە بتوانن هەردوو لای پێ جڵەوگیر بکەن ، چارەنووسیان خاپووربوون بووە . جا زۆربەی ئەوانەی گەیشتوونەتە پلەی ئیمپراتۆر ، لەبەر ئەوەی هێشتا تازەکوورە بوونو سڵیان لەو گرفتو زەحمەتی یانە کردۆتەوە کە لەم دوو مەیلە دژبەیەکە دەوەشێنەوە ، ئەگەرچی هەوڵیان‌داوە سەربازەکانیان رازی بکەن ، بەڵام کەم بیریان بە لای ئازاردانی گەلدا چووە . لەگەڵ ئەوەشدا هەر دەبوو لە ئەنجامداو بە ناچاری لایەکیان هەڵبژێرنو خۆیان لە رقوکینەو توورەبوونی بپارێزن . دیارە یەکەمجار دەبوو پەنا بەرنەبەر هەر رێوشوێنێك کە بتوانێ لە رقوکینەی جەماوەری گەل بەدووریان بگرێ . بەڵام وەختێ ئەمیان بۆ بەدی‌نەدەهێنرا ، ناچار دەبوون خۆیان لە رقوکینەی لایەنە بەهێزو کاریگەرەکە بەدوور بگرن . بۆیە ئەو ئیمپراتۆرانە ، بە هۆی تازەکوورەیی‌یەکەیانەوە لە پایەوپلەکەیاندا ، وایان هەست دەکرد کە پێویستیان بە سۆزێکی تایبەتی ی هێجگار زۆر هەیەو لە ئاکامیدا ، لە بری گەلەکەیان خۆیانیان بەندی حەزوئارەزووی سەربازەکانیان دەکرد . بێگومان چاکی‌و خراپی ی ئەم سیاسەتە لەسەر ئەوە دەوەستێ کە ئایا میر تا چ رادەیەك شارەزای چونێتی پاراستنی ناوو ناوبانگی خۆیەتی لەبەردەم سەربازەکانیدا؟ . سا هەر لەبەر ئەم هۆیانە بوو کە مارکۆسو بیرتیناکسو ئەلیکساندەر ، سەرەرای ژیانی بێ‌فیزی‌و خۆشویستنی دادپەری‌و دژایەتی‌یان بەرامبەر بە دڵرەقی‌و بێ‌رەحمی‌و گیانی مرۆڤپەروەری‌یانو حەزکردنیان لە خێرخوایی ،

کۆتایی‌یەکی پڕ لە جەخار کۆتایی‌یان هات . تەنیا مارکۆس نەبێت کە لە ژیان‌و مردنیدا سەربلندی‌ی خۆی پاراست . چونکە لە رێگەی مافی میراتگری‌ی خۆیەوە چووە سەر تەختی ئیمپراتۆریتی‌و بە هیچ شتێك قەرزاری چ سەربازەکانی‌و چ گەلەکەی نەبوو . ئەمە جگە لەوەی گەلێ سیفەتی چاکەی ئەوتۆی تێدابوون کە کردیانە ئیمپراتورێکی رێزلێنراوو توانی بە درێژایی ژیانی ، هەردوولا لە رادەی خۆیاندا گیربداو تووشی هیچ رق‌لێبوونەوەو ریسوایی‌یەك نەبێ . بەڵام بیرتیناکس بە پیچەوانەی ئیرادەی سەربازەکانی‌یەوە کە لە سەردەمی کۆمۆدۆسی پێش ئەودا بە ژیانی پڕ لە داوێن‌پیسی راهاتبوون ، بە ئیمپراتۆر هەڵبژێردرا . بۆیە بە لایانەوە ستەم بوو بەو شێوە پڕ لە شەرافەتمەندییە بژین کە ئەو بەسەریانیدا سەپاندو بەم جۆرە خۆی خستە بەر رق‌وکینەیانەوە . ئینجا ئەگەر ئەو هەستی گاڵتەپێ‌هاتنەشیان بەرامبەری بە هۆی بەساڵداچوونی‌یەوە خستە پاڵ رق‌وکینەکە ، ئەوا بۆمان ئاشکرا دەبێ کە بۆچی ئەو هەر لە سەرەتای سەردەمەکەیەوە داڕووخانی لە چارە نووسرابوو .

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێ کە دەشێ رق‌وکینە چەندە لە ئەنجامی کاری شەڕخواهانەدا پەیدا بێ ، هێندەش لە ئەنجامی کاری خێرخواهانەوە سەرهەڵبدا . بۆیە وەك لەوەپێش وتم پێویستە ئەو میرەی دەیەوێ دەوڵەتەکەی بە دەستەوە بمێنێ ، جاربەجارێك شەڕخواییش بکا ، چونکە وەختێك ئەو بەرەیەی تۆ لە پێناوی پاراستنی پایەوپلەی خۆتدا بوونی بە پێویست دەزانیت چەتوون دەبێ ، ئیتر سا بەرەی گەل بێ یا سەربازان یاخود سەرداران ، ئەوا تۆ بە ناچاری دەبێ خۆت بدەیت بەدەم شەپۆلەکەوەو هەوڵی رازی‌کردنی بدەیت کە لەم حاڵەتەدا کاری خێرخواهانەت بۆ دەبێتە کارێکی ئازاردەرو زەرەربەخش . با لێرەدا بێینە سەر باسی ئەلیکساندەر . ئەم زاتە پیاوێکی هێجگار خێرخوا بوو . تەنانەت یەکێك لەو چاکەکاری‌یە زۆرانەی لێ‌یدەگێڕنەوە ئەوەیە کە دەوترێ بە درێژایی هەر چواردە ساڵی حوکمرانی‌یەکەی ، بەبێ موحاکەمەکردنێکی عادیلانە ، بڕیاری مراندنی بە سەر هیچ مرۆڤێکدا نەداوە . کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ، لەبەر ئەوەی گوایە ماوەی بە دایکی داوە جڵەوگیری بێ ، بە پیاوێکی ژنانی دراوەتە قەڵەم . بەم جۆرە داخزایە رادەی بێ‌هەیبەتی‌و

ریسوابوونەوەو سوپا پیلانی لەدژ گیراو کوشتی .

لە لایەکی ترەوە ئەگەر بێت و تۆ لە سیفەتەکانی کۆمۆدۆس و سیڤیرۆس و ئەنتۆنیۆس و کاراکالاو مەکسیمینۆس بکۆڵیتەوە ، بۆت دەردەکەوێ کە ئەوانە هێجگار دڵرەق و چاوچنۆك بوون و لەپێناوی رازیکردنی سەربازەکانیاندا ، کۆیان لە هیچ جۆرە ئازاردانێکی جەماوەری گەلەکەیان نەکردۆتەوە . کەچی لەگەڵ ئەوەشدا هەموویان ، تەنیا سیڤیرۆسیان لێدەرچێ ، کۆتایی یەکی خراپ کۆتاییان هاتوە . مەسەلەش بریتی یە لەوەی ئەمیان خاوەنی گەلێ بەهرەو تواناى ئەوتۆ بووە کە یاریدەیان داوە دۆستایەتی خۆی لە سەربازەکانیدا ئیدامە پێبداو بەوپەری بەختیاری یەوە حوکمرانی بکا ، ئەگەرچی میللەتەکەشی دەچەوساندەوە ، چونکە سیفەتە چاکەکانی وایان لێکرد چ لە لای سەربازەکانی و چ لە لای گەلەکەی جێگەی رێزلێنان بێ ، بۆیە لایەنی یەکەم لی ی رازی بوون و دەستیان بەسنگەوە بۆ دەگرت و لایەنی دووەمیش لە بەرامبەریدا گێل و سەراسیمە بووبوون .

جا لەبەر ئەوەی کردارەکانی ئەم فەرمانرەوایە بۆ تازەمیرێك دیارو مەزنن ، تەقەلا دەدەم بە کورتی نیشانی بدەم چۆن توانیویێتی ئەو سیفەتانەی رێوی و شێر لە خۆیدا کۆبکاتەوە کە لەوەبەر دەربارەیان وتم هەموو میران دەبێ لاسایی یان بکەنەوە . سیڤیرۆس لە وەختێکدا کە لە سلافۆنیا سەرکردایەتی ی لەشکری رۆمانەکانی دەکرد ، هەستی کرد کە ئیمپراتۆر جۆلیانۆس لە چ حاڵەتێکی تەوەزەلی و شل وشێواویدایەو سەربازەکانی خۆی قایل کرد کە چاکتر وایە بۆ تۆڵەسەندنەوەی کوشتنی ئیمپراتۆر بیرتیناکس لە سەردەستی پاسەوانانی پریتۆرەکاندا [٨٧] ، بەرەو رۆما بچن . ئیتر بەم بیانووەوەو بەبێ ئاشکراکردنی ئەو تەماعەی کردبوویە تەختی پادشایی ، لەشکرەکەی بەرەو رۆما کشاندو پێش بڵاوبوونەوەی هەواڵی دەرچوونی لە سلافۆنیا ، ئەو گەیشتە ئیتالیا . ئینجا هەر کە گەیشتە رۆما ، ئەنجومەنی پیران لە ترساندا بە ئیمپراتۆر هەڵیبژاردو جۆلیانۆسیش کوژرا . دوای ئەم دەسپێکردنە سەرکەوتووانەیە ، سیڤیرۆس پێش دەستگرتنی بە تەواوی بە سەر ئیمپراتۆرێتەکەدا ، روو بەرووی دوو گرفتی قورس بووەوە . یەکەمیان لە ئاسیادا بوو کە نیڤیرینۆس سەرکردەی لەشکرە ئاسیایی یەکان

خۆ ی کردە ئیمپراتۆرو دوومیشیان لە رۆژئاوادا بوو کە لەوێش ئەلبینۆس تەماعی کردبووە تەختی ئیمپراتۆری . جا کە سەیری کرد زۆر جێگای مەترسی‌یە لە یەك‌ کاتدا بە گژ هەردوولادا بچێ ، بڕیاری‌دا لەم‌لاوە پەلاماری نیڤیرینۆس بداو لەولاشەوە ئەلبینۆس بخەڵەتێنێ‌و نامەیەکی بۆ ناردو تیایدا پێیراگەیاند کە حەز دەکا لەو شەڕەلەدا لە گەڵیدا هاوبەش‌بێ‌ کە ئەنجومەنی پیران بە هەڵبژاردنی بە ئیمپراتۆر پێی بەخشیوەو لەقەبی قەیسەری داوەتێ . بە دوایدا ئەنجومەنی پیرانیشی بە بڕیاردان لە سەر ئەو هاوبەشی‌یە قایل‌کردو ئەلبینۆسیش لەلاي خۆیەوە باوەڕی کردو پی‌ی هەڵخەڵەتا .
ئەوسا کە سیڤیرۆس نیڤیرینۆسی شکاندو کوشتی‌و بارودۆخی لە رۆژهەڵاتدا داسەکناندەوە ، گەڕایەوە بۆ رۆماو لە ئەنجومەنی پیراندا ئەلبینۆسی بە نمەك‌حەرامی لە ئاستی ئەو نازونیعمەتەدا پی‌ی بەخشی‌بوون‌و بە تۆمەتی پیلانگێڕان بۆ کوشتنی ئەم‌و خیانەت‌لێکردنی ، تاوانباری کردو وای نیشان‌دا کە ناچارە بچێ لە سەر ئەم سپڵەیی‌یەی سزای بدا . ئیتر ئیمپراتۆرە سەرکەوتورەکەمان بەرەو فەرەنسا کشاو لە شەڕێکدا پێکدا هەڵگژان‌و لە ئەنجامیدا لە پایەوپلەو لە ژیانیش بێ‌بەشی کرد .
ئەو کەسەی بە دوورودرێژی لە کارەکاني سیڤیرۆس بکۆڵێتەوە ، بۆی دەردەکەوێ کە هەم نەڕەشێرێك بووەو هەم رێوی‌یەکی فێڵبازو هەموو لایەکیش لی‌یترساون‌و رێزیان لێناوە . هەروەکوو سوپاکەشی لە روویدا هەستی بە رق‌وکینە نەکردوە . بەم جۆرە لێکۆڵەرەوە هیچ سەرسام نابێ ببینێ ئەم فەرمانڕەوا تازەکووڕەیە توانیبێتی جڵەوی ئەو جۆرە هێزە بێ‌پەروایە بگرێتە دەست ، چونکە بۆتە خاوەنی ناوو ناوبانگێکی کاریگەری ئەوتۆ کە هەردەم لەو رق‌وکینەیەی بە دوور گرتوە کە دەبوو چاوچنۆکی‌یەکەی لە ناو گەلەکەیدا بی‌بزوێنێ . هەروەها ئەنتۆنیۆسی کوڕیشی خاوەنی گەلێ بەهرەو توانای باڵابووەو زۆر سیفەتی وەهای تێدابوون کە لەلای گەلەکەی جێگەی سەرسامی بووبن‌و لەلای سەربازانیش مایەی خۆشەویستی . ئەو بە گشت مانای وشە پیاوێکی سەربازکاری ئەوتو بووە کە قێزی لە خۆراك‌و پۆشاکی خۆش‌و نەرم‌ونۆڵ‌و نازونیعمەت‌و هەر شێوەیەکی‌تری خۆش‌گوزەرانی هاتۆتەوەو ئەوە سەربازەکانی وا لێدەکرد زۆر هۆگری ببن . کەچی لە گەڵ ئەوەشدا کابرایەکی هێندە

دڕو دڵڕەق بووە کە لەوەبەر وێنەی نەبینرابێ . چونکە دوای کوشتنی گەلێ کەسی ئاسایی ، فەرمانی بە کوشتنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی ڕۆماو هەموو خەڵکی ئەسکەندەرییەشدا[88] ؛ تا وای لێهات سەراپای جیهان بی‌بوغزێنن‌و دەست‌و پێوەندەکەشی ترسی لێ پەیدا بکەن . دواجار بە کوشتن بە دەستی یەکێك لە سەرکردەکانی خۆی‌و لەبەردەم لەشکرەکەیدا کۆتایی هات . لێرەدا دەبێ سەرنجمان بۆ ئەوە بچێ کە هیچ میرێك ناتوانێ خۆی لەم جۆرە مراندنە بە دەستی پیاوێکی بەعەزم‌و سەرسەخت‌و لە ئەنجامی بڕیارو نەخشەبۆدانانێکی لەوەبەردا بەدوور بگرێ ، چونکە ئەو کەسەی خۆی لە مردن ناترسێ دەتوانێ کەسانی‌تر بکوژێ . بەڵام بەهەرحاڵ پێویستە میر لەم جۆرە کوشتنە نەترسێ ؛ لەبەر ئەوەی کە ئەو بابەتە پیاوانە هێجگار دەگمەنن‌و ئیتر دەمێنێتەوە سەر ئەوەی خراپەی کاریگەر لە گەڵ هیچ یەکێك لەو مرۆڤانەدا نەکا کە خزمەتی دەکەن یا لێوەی نزیکن ، وەك لە ئەنتۆنیۆسی ڕوودا کە پێشتر فەرمانی کوشتنی برایەکی ئەو ئەفسەرەی لە شێوەیەکی ناشیرینیشدا دابوو ، هەروەکوو هەموو ڕۆژێك هەڕەشەی لەویش دەکرد ، ئەگەرچی لە ریزی پاسەوانەکانی خۆیدا هێشتبوویەوە ، کە ئەمە وەك ڕۆژان‌و ڕووداو سەلماندیان ، گەوجی‌و سەرکێشی‌یەك بوو لەوەوە .

ئێستا با بچینە سەر باسی کۆمۆدۆس کە دەیتوانی پایەوپلەکەی خۆی لەدەست نەدا ، لەبەر ئەوەی بە میراتی بۆی مابووەوە . ئەوێکی کوڕی مارکۆس لە توانایدا هەبوو لە ڕازی‌کردنی گەل‌و سەربازاندا ، شوێن‌پێی باوکی هەڵبگرێ . بەڵام ئەم کۆمۆدۆسە تەبیعەتێکی درندانەی سەختی هەبوو . لە سەرێکەوە لە پێناوی ڕازی‌کردنی سەربازەکانیداو بۆ سۆزنیشانداندن‌و پاڵپێوەنانیان بەرەو ژیانی داوێن‌پیسی‌و بەدڕەوشتی ، ئارەزووی چاوچنۆکی خۆی بەردایە گیانی جەماوەری گەلەکەی . لەولای تریشەوە ،ئەوسەنگینی‌یەی نەپاراست کە پایەوپلەکەی بە سەریدا دەیسەپاند ، بەڵکوو بەردەوام لە هۆڵەکانی شانۆکاندا دەچووە ناو کۆڕی زۆرانبازی‌یەوەو زۆر کردەوەی ناشیرینی تریشی دەنواند کە لایەقی ئیمپراتۆرێك نەبوون‌و لە ئەنجامیدا سەربازەکانی وایان لێهات بە چاوی سووکەوە سەیری بکەن . بەم جۆرە هەردوو

هۆیەکە یەکیان گرت ، واتە لە لایەکەوە بوغزاندنو لە لایەکی تریشەوە بەسووکسەیرکردنو ئەنجام بەوە شکایەوە کە چەند کەسێك پیلانێکیان لە دژ گێڕاو کوشتیان .

دواجار شیکردنەوەی شەخسی‌یەتی مەکسیمینۆسمان لەبەردەمدا دەمێنیّ . ئەمیان پیاوێکی جەنگاوەر بوو . دوای مردنی ئەلیکساندەر کە ئەوەبوو لەوەبەر باسمان کرد چۆن سوپا ئەنجامی لاوازی‌و دەستەوستانی‌یەکەی لیّی بێزار بووبوو، ئەم بە ئیمپراتۆر هەڵبژێردرا . بەڵام زۆر لە سەر تەختی پادشایی نەمایەوە ، چونکە دوو شت بوونە هۆی بوغزاندنو ریسواکردنی . یەکەمیان نەژادنزمی‌یەکەی کە لە منداڵیدا لە (تراکیا)(٨٩) شوان بووەو ئەمە راستی‌یەك بووە بڵاوبۆتەوەو کردویّتی‌یە گاڵتەچی‌ی هەموو لایەك . دووەمیشیان دواکەوتنی لە رۆیشتنیدا بۆ رۆما بۆ چوونەسەرتەختی پادشایی ، هەروەها ناوبانگ‌دەرکردنی بە دڵرەقی‌و جەربەزەیی ، چونکە لە رۆماو لە زۆر ناوچەی تری ئیمپراتۆرێتدا ، چەندین کرداری درندانەی لە رێگەی وەکیلەکانی‌یەوە لێوەشابوونەوە . بەم شێوەیە گشت جیهان ، بە هۆی نەژادنزمی‌یەکەی‌و بوغزاندنی‌یەوە لە ئەنجامی ترسی‌و سامدا لە جەربەزەیی‌یەکەی ، لیّی‌کەوتنە نارەزایی‌و رقەبەرایەتی‌و یەکەمجار ئیتالیا کەوتە پیلان‌لێکردنی‌و ئینجا هەرخێرا ئەنجومەنی پیران‌و هەموو خەڵکی رۆماو ئیتالیا دەستیاندایەو دواجار سوپایش لە پیلانگێراندا بەشداری‌ی کرد ، بەتایبەتی وەختێك کە ئاکویلیای ئابڵووقەداو نەیتوانی زەفەری پێبەریّ ، سەربازەکان بە هۆی ئەو سەرسەختی‌یەوەی دەینواند ، لە روویدا راپەرین‌و کە زانی‌یان هەموولا بوونەتە دوژمنی ، ترسیان لێی‌نەماو کوشتیان .

ئیتر لە هیلیۆگابۆلۆس یا ماکرینۆس یا جۆلیانۆس نادویێم ، چونکە ئەوانە لە ریسوابووەکان بوون‌و هەرزوو لەناوبران . بەڵام من لێرەدا خۆم بە ئەنجامی ئەم گفت‌وگۆیەم دەگەیەنم‌و دەڵێم : میران لە سەردەمی ئێستاماندا زەحمەتی‌یان کەمتر لەوان تووشی دیّ ، چونکە ئەوان ناچار دەبوون لە دەوڵەتەکانیاندا لەرادەبەدەر سەربازەکانیان رازی بکەن ، لە کاتێکدا ئەمان ئەگەرچی پێویستی‌یان بە هەندیّ حساب‌بۆکردن دەبیّ ، بەڵام گیروگرفتەکان هەرخێرا چارەسەر دەکرێن ، لەبەر ئەوەی

که هیچ کام لەم میرانە نەبۆتە خاوەنی سوپایەکی ئەوتۆ کە بە توندی بە دەزگای حوکمرانی یا بە دەزگای بەڕێوەبردنی ناوچەکانەوە بەسترابێتەوە ، بە پێچەوانەی حاڵەتی لەشکرەکانی ئیمپراتۆریێتی ڕۆمانەکانەوە کە لەو ڕۆژگارەدا وا پێویست بووە لە بری گەل سەربازەکان رازی بکرێن ،لەکاتێکدا ئێستا رازیکردنی گەل بۆ گشت میرەکان ، خاقانەکانی تورك و سوڵتانی لێدەرچێ ، کارێکی پێویستترە لە رازیکردنی سەربازەکان ، چونکە گەل توانای کارکردنی لە سەربازان زیاترە . بێگومان سوڵتانی تورکەکانم نەخستە پاڵیان ، لەبەر ئەوەی کە ئەو هەمیشە چواردەوری خۆی بە نزیکەی دوانزە هەزار سەربازی پیادەو پانزە هەزاری سوارە تەنیوە کە کۆڵەکەی دەوڵەتەکەین و ئەمن وئاسایش و بەهێزی یەکەی بەوانەوە بەندە . بۆیە ئەرکی سەر شانێتی کە لە پێناوی دڵ ڕاگرتنیاندا ، هەموو حسابێکی تر بخاتە لاوە . واتە حاڵەتەکە پڕبەپڕ بە سەر مەملەکەتەکەی سوڵتانیشدا دەگونجێ ، چونکە بوونی ئەو مەملەکەتە سەرانسەر لە چنگی سەربازاندا ، سوڵتان ناچار دەکا دۆستایەتی ی خۆی لە گەڵ ئەواندا بپارێزێ و گوێ نەداتە گەل . دەبێ ئەوەیش جێگەی سەرنج لێدانمان بێ کە دەوڵەتی سوڵتان تەواو لە دەوڵەتانی میرەکانی تر جیاوازە . ئەو لە بەر ئەوەی ناتوانرێ ناوی بە مەملەکەتی میراتگری یا مەملەکەتی تازەدروستکراو ببرێ ، پتر لە پاپایەتی ی مەسیحی یەت دەچێ ، چونکە کوڕانی میرە مردووەکە نابنە میراتگری تەختی پادشایی یەکەی ، بەڵکوو یەکێك لەو بابەتە کەسانە جێگەی دەگرێتەوە کە خاوەنی شان وشکۆیەو دەسەڵاتداران بۆ ئەو پایەیە هەڵیدەبژێرن . هەروەها لەبەر ئەوەی کە ڕژێمەکە کۆنە ، ناتوانین سیفەتی مەملەکەتی نوێی بدەینێ ، ئەگەرچی میرەکەی نوێیە . بەڵام ئەو جۆرە گرفتانەی تێدانین کە لە دەوڵەتی نوێدا هەن ، ئەویش بە هۆی کۆنی ی یاساو سیستمەکانی ناو وڵاتەکەیەوە کە لەوە دەچن بۆ ئەم ، وەك سوڵتانێکی میراتگر ، ئامادەکرابن .

ئێستا با بگەڕێینەوە سەر باسەکەمان . هەر کەسێ لێدوانەکەی پێشووم بخوێنێتەوە ، دەبینی کە ڕق وکینەو ریسوایی هەردەم هۆی ڕووخاندنی ئەو ئیمپراتۆرانە بوون کە ناوم بردن ، هەروەکوو دەبینێ کە لە کردارەکانیاندا هەندێکیان ئەم ڕێگاو

هەندێکیان ئەو رێگای جیایان گرتۆتەبەر ، بەڵام لە هەردوو حاڵەتدا ، هەندێکیان کوتایی یەکی بەختیارانە کۆتایی یان هاتوەو هەندێکی تریان کۆتایی یەکی با کڵۆڵ و کەساسانە . یا لەبەر ئەوەی

بیرتیناکس و ئەلیکساندەر دوو حوکمرانی نوێ بوون ، هەوڵدانی لاسایی کردنەوەی مارکۆس کە میرێکی میراتگر بوو ، بۆیان بێ سوودو بگرە زەرەربەخش بوو . هەروەکوو ئەمە بە سەر کراکلاو کۆمۆدۆس و مەکسیمینۆسیشدا دەگونجێ ، چونکە لاسایی کردنەوەی سیڤێرۆس و لە گەڵ بێ بەشیشاندا لەو بەهرەو توانایەی کە بۆ شوێن پێ هەڵگرتنی ئەو پێویست بوون ، دەبوو بۆیان ببێتە مایەی ماڵوێرانی . بەم جۆرە ، لاسایی کردنەوەی کردارەکانی مارکۆس ، بۆ میرێکی نوێ لە میرایەتی کەیدا کارێکی زەحمەتەو

نابێ لاسایی کردارەکانی سیڤێرۆسیش بکاتەوە ، بەڵکوو گشت ئەرکی سەرشانی تەنیا ئەوەیە کە ئەو کاروفرمانانەی بۆ دامەزراندنی دەوڵەتەکەی پێویستن لە سیڤێرۆسیانەوە وەربگرێ و ئەوەشی سوودیان لێدەبینێ و لە پاراستنی دەوڵەتەکەی و مانەوەی و پتەوکردنیدا سەری بەرزدەکاتەوە ، لە مارکوسیانەوە وەربگرێ .

٢٠

ئایا قەڵاو قوللەو ئەو شتانەی تر کە میر دایاندەهێنێ سوود بەخشن یاخود زەرەر بەخشن ؟

هەندێ لە میران ، بۆ پارێزگاری‌کردن بە ئاسوودەگی‌و دڵنیایی‌یەوە لە مەملەکەتەکانیان ، پەنا دەبەنە بەر چەك داماڵین لە رەعیەتەکەیان ، لە کاتێکدا هەندێکی‌تریان پەنا دەبەنە بەر هێشتنەوەی ئەو ناوچانەی داگیریان دەکەن بە بەش‌بەش‌کراوی . هەروەکوو هەن هەوڵی هێمن‌کردنەوەی ئەو ناحەزی‌یە دەدەن کە دژیان لە کایەدایەو هەشن تەقەلا دەدەن ئەو کەسانە بەلای خۆیاندا رابکێشن کە لە سەرەتای حوکمڕانی‌کردنیاندا گومانیان لە راستگۆیی‌و دڵسۆزی‌یان کردوە . هەروەها هەندێ لە میران قەڵاو قوللەیان دروست کردوە ، لە کاتێکدا هەندێکی‌تریان رووخاندویانن‌و نەیانهێشتوونەتەوە . جا هەرچەندە حوکمدانێکی بیڕای‌بڕ بەسەر ئەم کاروبارانەدا بەبێ چوونەناو درێژەی باسی ئەو دەوڵەتەوەی ئەم جۆرە ئامۆژگاری‌یانەی تێدا بەجێ دەهێنرێ ئەرکێکی زەحمەتە ، بەڵام من هێندەی باسەکە بە شێوەیەکی گشتی ماوەم‌بدا لی‌یدەدوێم .

قەت نەبیستراوە میرێکی نوێ پەنای بردبێتە بەر چەكداماڵین لە رەعیەتەکەی ، بەڵکوو پێچەوانە کەی راستە . واتە ئەگەر سەیری کرد بێچەکن چەکداریان دەکاو بە چەکدارکردنیان چەکەکانیان بە مسۆگەری دەخاتە پاڵ خۆی ، چونکە کامیان جێگەی گومانو ترس‌لێکردن بووبێ،دەبێتە پیاوێکی دڵسۆزو کامیشیان لەوەبەر دڵسۆز بووبێ وەك خۆی دەمێنێتەوەو ئیتر خەڵکەکە لەم رێگەیەوە دەبنە کۆمەڵێك هاوولاتی . بەلام لەبەر ئەوەی زەحمەتە بتوانرێ گشت هاوولاتی‌یان چەکدار بکرێن ، بەخشینی ئەم تایبەتکاری‌یە بە هەندێکیان ، یاریدەت دەدا کە بتوانیت بە شێوەیەکی زیاتر ئاسوودەگی‌و دڵنیایی بەخشەوە مامەلە لەگەڵ ئەوانی‌تردا بکەیت . ئەم جیاوازکاری‌یەش لە مامەلەکردندا کە ئەو کەسانە خۆیان دەرکی پێدەکەن ، وایان لێدەکا باشتر پابەندو هۆگرت بن . هەروەکوو خەڵکەکەی‌تریش لەلای خۆیانەوە بەهانەت بۆ دەبیننەوەودێنە سەر ئەو باوەرەی کە ئەوانەی چەکیان وەرگرتوە ، بە حوکمی پێویستی ، خاوەنی بەهرەو توانایەکی گەورەترن‌و مەترسی‌یەکی زۆرتریان دەکەوێتە سەرو ئەرکێکی گرانتریان لەسەر شان دەبێ . بەلام ئەگەر چەکت لێداماڵین ، ئەوا تۆ دەس دەکەیت بە خراپەکاری لەگەڵیانداو وای نیشاندەدەیت کە یا لە ترسنۆکیتە یا لە بێباوەریتە بە خۆت کە پشتیان پێ‌نابەستیت‌و هەردوو رایەکەش رق‌وکینەت لە دژ دەخوڵقێنن . ئینجا لەبەر ئەوەی تۆ ناتوانیت بەبێ هێزی چەکدار بمێنیتەوە ، ئەوا ناچار دەبیت پەنا بەریتە بەر سەربازی بەکرێگیراو کە لە بەشێکی پێشوودا باسی نرخ‌و بایەخیانمان کردو دەرمان‌خست جۆرە هێزێکە کە تەنانەت ئەگەر رێك‌وپێکیش بێ ، کەڵکی ئەوەی نابێ لە رووی دوژمنانێکی بەهێزو رەعیەتێکی ئەوتۆدا کە گومانت لە راستگوێی دڵسۆزی‌یەکەی هەبێ ، پارێزگاریت لێ‌بکا . بویە من وتم کە تازە میر لە میرایەتی‌یەکی نوێدا ، دەبێ پەنا بەرێتە بەر چەکدارکردنی رەعیەتەکەی‌و بیانکاتە سەربازو مێژووش پرە لە نموونە بۆ ئەم حاڵەتە .

بەلام وەختێك میر دەوڵەتێکی نوێ داگیردەکاو دەیخاتە پاڵ دەوڵەتەکەی پێشووی خۆی ، چەكداماڵین لە خەڵکی ئەو دەوڵەتە دەبێتە ئەرکێکی سەر شانی ، تەنیا ئەوانەی نەبێ کە لە کاتی داگیرکردنەکەدا لایەنگیری بوون . هەروەها لەسەری پێویستە

که هەر هێندەی هەلی بۆ هەڵکەوت و وەختێکی لەباری بۆ ڕەخسا ، ئەو لایەنگرانە لاوازو سەرشۆڕ بکاو کاروباری خۆی وەها ساز بدا کە گشت چەکی دەوڵەتە تازەکە بداتە دەستی سەربازەکانی خۆی ، بەتایبەتی ئەوانەیان کە لە دەوڵەتە کۆنەکەیدا لە بن دەستی‌یەوەن . ئێمە لە باووباپیرانو حەکیمانی خۆمانمان بیستوە کە وتوویانە پێویستە (پیستۆیا) بە پەرت‌پەرتی‌و کاولی‌و (پیزا) بەبێ قەڵاو قوللە بمێننەوە . سا هەر لەبەر ئەم هۆیە بووە کە لەوەبەر ناکۆکی‌یان لە نێوان هەندێ لەو شارانەدا بەرپا دەکرد کە دەکەوتنە ژێر چنگیانەوە ، بەو هیوایەی بە شێوەیەکی ئاسانترو ڕەوانتر بتوانن دەستیان بەسەردا بگرن . ئەم ڕێبازە لە ڕۆژگارێکدا کە لەنگەری نێوان هێزەکان لە ئیتالیادا راگیر بووبوو ، سوودبەخش و بەکەڵك بوو . بەڵام بۆ ئێستامان من بە شتێکی باشی نازانم ، لەبەر ئەوەی باوەڕێکی بڕای‌بڕم بەوە هەیە کە ئەم جۆرە پەرت‌پەرت‌کردنە هیچ سوودێکی نابێ ، بەڵکوو بە پێچەوانەوە زەرەربەخش دەبێ ، چونکە وەختێ دوژمن شاڵاو دێنێ یەکسەر دەتوانێ شارە پەرت‌پەرت کراوەکە داگیر بکا ، لەبەر ئەوەی کە حیزبە لاوازەکان دەدەنە پاڵی‌و حیزبەکانی‌تریش ناتوانن خۆیان رابگرن .

گومانی تێدا نی‌یە ڤینیسیایی‌یەکان ، کاتێ ئاگری ناکۆکی‌ی نێوان (جیویلف) و (جیبیلین)یان [٩٠] لەو شارانەدا خۆش کرد کە لە ژێر چنگیاندا بوون ، هەر ئەو هۆیانەی پێشوو هانی دابوون . ئەمان هەرچەندە ماوەیان نەدا ناکۆکی‌یەکە هێندە پەرە بسێنێ بگاتە رادەی خوێن رشتن ، بەڵام بەو مەبەستەی خەڵکەکە بە ناکۆکی‌یەکانی خۆیانەوە خەریك بن‌و نەتوانن هیچ شتێك دژی داگیرکاری‌یەکەی ڤینیسیا بکەن ، هانیان دەداو ئاگریان بۆ خۆش دەکرد . لەگەڵ ئەوەشدا ئەم ڕێبازە سوودی پی‌نەگەیاندن ، چونکە دیمان کە چۆن هەندێك لەوانە دوای بەزینەکەی (ڤاییلا) هێندەیان ئازایەتی تێدابوو کە دەست بەسەر گشت دەوڵەتەکەدا بگرن . هەروەها ئەم جۆرە ڕێ‌وشوێنانە مانای لاوازی‌ی میر دەبەخشن ، چونکە حکوومەتێکی بەهێز ماوەی سەرهەڵدانی ئەم بابەتە ناکۆکی‌یانە نادا کە ڕەنگە لە ڕۆژانی ئاشتیدا ، بەو مانایەی گوایە بەڕێوەبردنی کاروباری ڕەعیەتەکە بۆ میر ئاسان دەکەن کەڵکێکی هەبێ ، بەڵام هەر کە جەنگ دێتە کایەوە ، چەوتی‌ی ئەم سیاسەتە خێرا

دەردەکەوێ .

بێگومان میران لە وەختێکدا مەزن دەبن کە بەسەر کەندو کۆسپ‌و بەسەر بەربەرەکانی‌کەرانیاندا زاڵ ببن . لەبەر ئەوە کاتێ دەیەوێ شان‌وشکۆی تازەمیرێك بەرز بکاتەوە کە زیاتر لە میرە میراتگرەکەی هاوەڵی پێویستی‌ی بە دەسگیرخستنی ناوبانگی فراوانە ، دێت دوژمنی بۆ دەخوڵقێنێ‌و ناچاری بەرپا کردنی جەنگی‌دەکا دژیان‌و لە ئەنجامیشدا بە سەریاندا زاڵی دەکا ، هەتا بە دوایدا بە سەر پەیژەی ئەو کۆسپەدا کە دوژمنەکەی خستبوویە سەرێگای سەربکەوێت‌و بەرزتر ببێتەوە . زۆریش هەن هەر بەم پێ‌یە باوەڕیان وایە کە میری ئاقل دەبێ ئەگەر هەڵی بۆ هەڵکەوت فێڵبازانە دوژمنایەتی بۆ خۆی بخوڵقێنێ ، تا بە بەزاندنی دوژمنەکە ، زیاتر مەزنی بۆ خۆی پەیدا بکا .

زۆر جار میران ، بەتایبەتی نوێ‌یەکانیان ، دڵسۆزی‌و سوودی زیاتریان لەو کەسانە دیوە کە لە سەرەتای هاتنەسەرحوکمیاندا لێ‌یان بەگومان بوون ، وەك لەوانەی جێگەی باوەڕیان بوون . بۆ نموونە باندۆلفۆ پیترۆچی‌ی[91] میری سی‌یەنا ، فەرمانڕەوایی ناوچەیەکی بە هۆی ئەو کەسانەوە کردوە کە لێ‌یان بەگومان بووە نەك بە هۆی کەسانی ترەوە . بەڵام ئێمە بەدرێژی لەوانە نادوێین ، چونکە لێدوانیان لە باسەکە دوورمان دەخاتەوەو تەنیا هێندە بەسە کە بڵێین : ڕاکێشانی ئەو کەسانەی لە سەرەتای سەردەمی حکومەتێکی نوێدا بە دوژمن دەدرێنە قەڵەم بۆ ڕیزی میر کارێکی ئاسانە ، بەتایبەتی ئەگەر لەو بابەتە بوون کە بۆ پاراستنی پایەوپلەی خۆیان پێویستی‌یان بە یاریدەدان دەبێ . ئەوسا خۆیان بەناچار دەبینن کە بە دڵسۆزی‌یەوە خزمەتی بکەن ، چونکە دەزانن کە تەنیا لە ڕێگەی کرداریانەوە دەتوانن ئەو باری سەنجە خراپە بسڕنەوە کە لە ڕابووردوودا دەربارەیان چەسپی بووە زەینەوە . میریش لەلای خۆیەوە هەردەم یاریدەیەکی گەورەتری لەوان دەسگیر دەبێ وەك لەو کەسانەی بە ئاسوودەگی‌یەوە خزمەتی دەکەن‌و لە ئەنجامدا سوودو بەرژەوەندی ئەم دەخەنە پشت‌گوێ .

جا لەبەر ئەوەی هەست دەکەم باسەکە زیاتر درێژەپێدانی پێدەوێ ، لێرەدا بە چاکی دەزانم ئەو میرەی لە سەرەتای داگیرکردنی دەوڵەتێکدایە لە رێگەی یاریدەی نهێنیی خەڵکەکەیەوە ، ئاگادار بکەم کە بە وردی لەو هۆیانەی هانی دوان بۆ یاریدەدانی بکۆڵێتەوە . چونکە ئەگەر هۆیەکان بەندی هەستی خۆشەویستی یەکی ئاسایی نەبن ، بەڵکوو ئەنجامی نارەزایی یان بن لە شێوەی حوکمرانی یەکەی لەوەبەری دەوڵەتەکەیان ، ئەوا زەحمەتی یەکی قەبەترو گێچەڵێکی سەختتری لە راگرتنی دۆستایەتی یاندا تووش دێ‌و رازی کردنیان کارێکی مەحاڵ دەبێ . خۆ ئەگەر لەبەر رۆشنایی ئەو نموونانەی لە سەردەمی دێرین‌و تازەیان دەردێنین لە هۆیەکانی ئەو حاڵەتە بکۆڵێتەوە ، بۆمان دەردەکەوێ کە میر دەتوانێ دۆستایەتی ی ئەو کەسانەی ئاسانتر دەسگیربێ کە لە وەزعی پێشوو رازی بوون‌و لە سەرەتادا لە ریزی دوژمنانی ئەمدا بوون ، وەك لە دۆستایەتی ی ئەو نارازی یانەی دەبنە دۆستی‌و لە داگیرکردنی دەوڵەتەکەیاندا یاریدەی دەدەن .

هەروەها میران بۆ پارێزگاری کردن لە دەوڵەتەکانیان‌و ئەمنو ئاسایشیان ، پیشەیان وابووە کە وەك دەسپێشکەری یەك بۆ بەرگرتن لە تەمای داگیرکردنی خاکەکەیان لەلایەن تەماعکارانەوە ، قەلا دروست بکەن‌و بۆیان ببێتە پەنایەك‌و لە حاڵەتی هێرشی لەناکاودا ، رووی تێ بکەن . من لەگەڵ ئەم شێوەیەدام ، چونکە لە کۆنترین سەردەمەوە بەکارهێنراوە . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا لە سەردەمی ئێستاماندا ، دیمان کە چۆن . نیکۆلۆ ڤیتیللی [٩٢] بۆپارێزگاری کردن لە دەوڵەتەکەی ، دوو قەلای لە سیتا دی کاستیللۆدا رووخاند . هەروەکوو گیدۆ باڵدۆ ، [٩٣] دۆقی ئۆربینۆ ، وەختێ گەرایەوە بۆ ناوچەکەی خۆی کە قەیسەر بۆرجیا لێی دەرپەراندبوو ، هەرچی قەلایەکی تێدا بوون رووخاندنی ، چونکە وای دانا کە بە نەمانی قەلاکان ستەمە جارێکی تر ناوچەکەی لەدەس بچێتەوە . هەروەها بنەماڵەی بێنتیڤۆگلی کە گەرانەوە بۆ بۆلۆنا ، هەندێ شتی لەم بابەتەیان کرد . جا لەبەر ئەم هۆیانە ، قەلا بە پێی وەزع‌و رۆژگار رەنگە سوودبەخش بێ یا بێ سوود بێ ، رەنگە لە سەرێکەوە بەکەڵك بێ‌و لە سەرێکی ترەوە بێ کەڵك بێ . ئێمە دەبێ مەسەلەکە بەم

شێوەیەی خوارەوە وەربگرین : ئەو میرەی ترسی لە گەلەکەی زیاتر هەبێ وەك لە بێگانە ، دەبێ قەلا دروست بکا ، بەلام ئەو میرەی ترسی لە بێگانە زیاتر هەبێ وەك لە گەلەکەی ، بۆی هەیە قەلا فەرامۆش بکا . بۆ نموونە قەلای میلان کە فرانسیسکۆ سفۆرزا بنیاتی نا ، زیاتر لەهەر پشێوی‌یەکی‌تر لە دەولەتەکەدا بووە مایەی سەریەشەو بێ‌ئارامی بۆ بنەماڵەی سفۆرزا . بۆیە باشترین قەلا کە میرێك بنیاتی بنێ ئەوەیە کە لە ناو دڵ و دەروونی گەلەکەیدا بێ ، چونکە تۆ ئەگەرچی قەلا دروست دەکەیت ، بەلام کە گەلەکەت رقی لێت بوو ناتوانیت بیپارێزیت . هەروەکوو کاتێ گەل دژت رادەپەرێ ، یەکی لەو جۆرە پشتگیری‌کەرە بێگانانە ناکەوێ کە هەرخێرا یارمەتی‌ی پێشکەش بکەن . لەم سەردەمەدا نەمان دیوە قەلا بۆ هیچ یەکێ لە میران سوودی هەبووبێ ، تەنیا خانمی فۆرلی نەبێ کە لە کاتی مردنی کۆنت جیرۆلامۆی (٩٤) مێردیدا ، توانی لە شۆرشی جەماوەر خۆی دەرباز بکاو پەنا بەرێتە بەر قەلاکەی ، تا لە میلانەوە یاریدەی گەیەندرایەو میرایەتی‌یەکەی وەرگرتەوە ، بەتایبەتی کە بارودۆخی ئەو وەختە ماوەی هیچ بێگانەیەکی نەدەدا دەستی یارمەتی بۆ گەل درێژ بکا . بەلام لە دواییدا کە قەیسەر بۆرجیا پەلاماری‌داو گەلیش کە دوژمنی بوو خێرا دەستی خستە ناو دەستی بێگانەوە ، قەلاکانی بەفریای نەکەوتن . بۆیە چاکتر وابوو کە لە بری پشت‌بەستن بە قەلاو قوللە ، هەر لە سەرەتاوە تا کۆتایی خۆی لەلای گەلەکەی چارەگران نەکردایە . لەبەر گشت ئەم هۆیانە ، من ستایشی دروستکەرانی قەلاو دروست نەکەرانیشی دەکەم ، بەلام لۆمەی ئەوانەش دەکەم کە سەرجەمی باوەریانی دەدەنەپاڵ و گوێ نادەنە رق‌وکینە یا خۆشەویستی بۆیان .

٢١

ئایا میر چۆن هەوڵی پەیداکردنی ناوبانگ دەدا؟

هیچ شتێك وەك دەسدانە پرۆژەی گەورەو قەبەو نیشاندانی بەڵگەی بەهێزی ، میر بە پلەی ڕێزداری‌و سەربڵندی ناگەیەنێ . با نموونەیەکی هاوچاخی وەك فردیناندی پادشای ئەراگۆن‌و پادشای ئێستای ئیسپانیا وەربگرین کە ڕەنگە ئەگەر لەقەبی حوکمرانی نوێی بدرێتێ ڕاست دەربچێ ، لەبەر ئەوەی لە پلەی پادشایەکی بچووکەوە بەرزبووەوەو گەیشتە لوتکەی سەربەرزی‌و بەناوبانگی ، تا بووە پادشای یەکەمی مەسیحی‌یەت . جا ئەگەر لە کارەکانی بکۆڵیتەوە مەزنی‌یەکی دیارو ئاشکرای ئەوت تیایاندا بۆ دەردەکەوێ ، چونکە هەموو بەرزو لەرادەبەدەرن . ئەو هات سەردەمی خۆی بە پەلاماردانی گرناتە دەست‌پێکردو ئەم ملپێوەنانەی بووە بەردی بناغەی مەملەکەتەکەی . لە سەرەتادا ، لەو وەختانەدا کە کارزوفرمانی نەدەبوو ، بە پێ‌ی حەزوو ئارەزووی خۆی‌و بێ‌ترسی ئەوەی کەسێك هەبێ بتوانێ دەست لە ئیش‌وکاری وەربدا هەڵدەسووڕاو بەوە بیروهۆشی سەردارانی قشتالەی[٩٥] بە پرۆژەکەیەوە خەریك دەکردو تەنانەت لەبەر تەرخان‌کردنی سەرجەمی بیرکردنەوەی خۆیان بۆ جەنگ ، وەختی بیرکردنەوەیان لە هیچ داهێنان‌و خولقاندنێك بۆ نەدەمایەوە . بەم جۆرە ئەو ناوو ناوبانگەی

بۆ خۆی بەدی‌هێناو ئەو دەسەڵاتداری‌یەشی بە سەر ئەواندا سەپاند کە مەبەستی بوو ، بێنەوەی لە سەرەتای کاردا هەستی پێبکەن . ئینجا بەو پارەوپوولەی لە کڵێسەی وەرگرت‌و لە گەلی کۆکردەوە ، توانی لەشکرەکانی بپارێزی‌و ئەو جەنگە درێژخایەنە بەرپابکا کە بووە بنچینەی هێزە سەربازی‌یەکەیو ئەمەش لە ئەنجامدا هەلی شۆرەت‌و ناودەرکردنی بۆ رەخساند . جگە لەوەی کە بۆ سازدانی پرۆژەی قورسترو گەورەترو لە ژێر پەردەی پارێزگاری‌کردن لە دیندا ، دەستی کردە چەوساندوەی ئایینی‌و عارەبەکانی لە مەملەکەتەکەی خۆی دەرکردو هەرچی‌یان هەبوو لی‌ی زەوت کردن کە ئەمە کارێکە لی‌ی نەگریسانەترو بی‌هاوتاتر نی‌یە . هەروەها بە هەمان بەهانە پەلاماری ئەفریقای‌داو ئینجا ملی پێوەنا بۆ ئیتالیاو دواجار هێرشی بردە سەر فەرەنسا . بەم جۆرە هەردەم پرۆژەی گەورەو قەبەی ئەوتۆی دادەهێنان کە بیروهۆشی رەعیەتەکەی خۆی پی‌ سەرسام دەکردن‌و رای‌هێنابوون کە هەمیشە بە چاوەروانکردنی ئەنجامەوە خەریك بن . ئەم کارانەش وەها بەرودوا دەکران کە یەك بە دوای یەکدا دەهاتن‌و ئیتر بواری هەست‌کردنیان بە هێمنی بە شێوەیەك لە هەر مرۆڤێك دەبڕی کە ماوەی نەبی‌ دژی ئەو هیچ شتێك بکا .

هەروەها بۆ میر کارێکی بەکەڵکە کە لە بەڕێوەبردنی کاروباری ناوخۆدا هەندی‌ نموونەی دیارو ئاشکرا ، لەو بابەتەی سەبارەت بە کردارەکانی جەنابی بیرنابۆ[٩٦] لە میلاندا گێڕامەوە ، بۆ مەزنی‌ی خۆی پێشکەش بکا . چونکە وەختی‌ یەکێك لە خەڵکەکەوە هەڵدەکەوی‌و کارێکی نائاسایی‌و لەرادەبەدەر ، چ لە کۆڕی خێرخوایی‌و چ لە کۆڕی شەڕخواییدا دەکا ، میر دەبی‌ ری‌وشوێنی پێویست بۆ خەڵاتکردن یا سزادانی دابنی‌و بە جۆرێکی ئەوتۆش بی‌ کە خەڵکی بۆ ماوەیەکی دووروودرێژ باسی بکەن . بگرە لەمە بەولاتریشەوە ، میر دەبی‌ لە هەر کاروکردارێکیدا هەوڵی پەیداکردنی ناوبانگی مەزنی‌و سەرکەوتوویی بدا .

هەروەها میر ئەگەر سەلماندی کە ئەو ، یا هاوری‌یەکی دڵسۆزەو یا دوژمنێکی باوەکوشتە ، ئەوا ئەوپەری رێزلێنان بۆ خۆی مسۆگەر دەکا . ئەمەش وادەگەیەنی‌ کە دەبی‌ بەبی‌ راوورێوی بۆهێنانەوە ، دڵسۆزی‌و دوژمنایەتی‌ی خۆی بۆ ئەم‌وئەو ئاشکرا

بکا . گومانیشی تێدا نی یه که ئەم جۆرە سیاسەتە هەمیشە لە سیاسەتی بێ لایەنی باشترە .
بۆ نموونە ئەگەر دوو دەوڵەتی دراوسێت چوون بەگژیەکداو کردیانە جەنگ ، تۆ دەبێ لە رووباندا هەڵوێستێکی ئەوتۆ بگریت کە یا ببێتە هۆی ترساندنت لە دەوڵەتە سەرکەوتوەکە ، یاخود نەترساندنت . ئینجا لە هەردوو حاڵەتەکەشدا چاکتر وایە هەڵوێستەکەی خۆت بە ئاشکرا دەرببڕیت‌و بجەنگیت . چونکە نەجەنگینت لە حاڵەتی یەکەمدا ، دەتکاتە نێچیرێکی نەرمەقووت بۆ لایەنی سەرکەوتوو کە ئەوە رەزامەندی‌و گەشکەداری دەخاتە دڵی لایەنی ژێرکەوتووەوەو تۆش هیچ هۆیەك یا بەهانەیەك بۆ ئەو هەڵوێستەی خۆت نابینیتەوە ، هەروەکوو هیچ کەسێکیش بە پیرتەوە نایەت ، لەبەر ئەوەی سەرکەوتوو هەرکام بێ حەز بە دۆستایەتی ی کەسانێك ناکا لی‌یان دڵنیا نەبێ‌و لە وەختی تەنگانەدا بە فریای نەکەوێ ، چونکە لە جەنگەکەیدا کە لە پێناوی پارێزگاری‌کردن لە مەسەلەکەی خۆیدا دەیکرد لەگەڵیدا نەبوویت .

بۆ نموونە ئیتۆلی‌یەکان داوایان لە ئەنتیۆخۆس کرد کە بچێت بۆ وڵاتی یۆنان بۆ دەرپەڕاندنی رۆمانەکان‌و ئەویش داخوازی‌یەکەی بەجێ هێنا . ئەنتیۆخۆس لەلای خۆیەوە نوێنەرو وتاربێژی بۆ لای ئاخی‌یە دۆستەکانی رۆمانەکان نارد بۆ هاندانیان کە بێ لایەن بوەستن ، لە کاتێکدا رۆمانەکان لەولای‌ترەوە قایلیان کردن کە لە پاڵ ئەماندا بجەنگن‌و ئیتر باسەکە کەوتە لای ئەنجومەنی ئاخی‌یەکان بۆ گفت‌وگۆ لەسەرکردنی . بەڵام وەختێ باڵیۆزی ئەنتیۆخۆس هەڵساو تەقەلای‌دا قایلیان بکا بێ لایەن بمێننەوە ، باڵیۆزی رۆمانەکان لە وەرامیدا وتی : «ئەو قسەیەی کەوتە بەرگوێتان هێجگار دوورە لە راستی‌یەوە . چاکترو بەکەڵکتر بۆ دەوڵەتەکەتان بەشدار بوونی جەنگەکەیە ، چونکە بەشدارنەبوونتان واتان لێدەکا نەبنە خاوەنی هیچ رازو نیازو ناوو ناوبانگێك . جگە لەوەی کە بەمسۆگەری دەبنە خەڵاتێك بۆ لایەنی سەرکەوتوو ، ئیتر سا هەر لایەك بێ» .

هەروەها مەسەلە هەردەم وەها دەکەوێتەوە کە ئەوەی دۆستت نەبێ ، بەردەوام داوات لێدەکا بێ لایەن بمێنیتەوە . بەڵام دۆستەکەت داوای ئەوەت لێدەکا هەڵوێستی

خۆت ئاشکرا بکەیت و چەکی لەگەڵدا هەڵبگریت . جا میرە راراکان بە نیازی خۆبەدوورگرتن لەو مەترسی‌یانەی دادێن ، ئاسایی پەنا دەبەنە بەر گرتنی رێگەی بێ‌لایەنی کە بەبێ چەندوچۆن بویان دەبێتە مایەی ماڵوێرانی و خۆفەوتاندن . بەڵام ئەو میرەی بە ئاشکرا بڕیاری چوونەپاڵ یەکێك لە دوو لایەنەکە دەداو وایدادەنێ ئەویان سەردەکەوێ ، لایەنەکە سەرەرای بەهێزی‌یەکەی و مانەوەی ئەم لە ژێر رەحمەتیدا ، **بەرامبەری هەست بە جۆرە پابەندی‌یەك دەکا ، چونکە دۆستایەتی‌یەکی پتەو لە نێواندا بەستراوەو خەڵکەکەش ئاسایی پیشەیان وانی‌یە پشت لە شەرەف بکەن و ئەو کەسە بچەوسێننەوە کە یارمەتی‌ی داون و وا بە زەقی نکوولی لە چاکەی بکەن ، لەبەرەوەی کە سەرکەوتن بە شێوە ئاسایی‌یەکەی ، لەو بابەتە نابێ ویژدان لە بیرکابرای سەرکەوتوو بەرێتەوە ، بەتایبەتی لە باس‌وخوازی دادپەروەریدا . هەروەکوو ئەگەر هاوسوێندەکەت ژێریش‌کەوت تۆ لەلایەن ئەوەوە پەنا دەدرێیت و هێندەی لە توانایدا بێ بۆ یاریدەدانت لە سەرپێ دەپێ و تۆ دەبیتە هاوبەشی بەختی کە رەنگە جارێکی‌تر ئەستێرەی هەڵبێتەوەو بدرەوشێتەوە .**

بەڵام سەبارەت بە حاڵەتی سێیەم ، واتە وەختێ هەردوولای بەگژیەکداچوو لە چاو تۆداً هێندە لاواز دەبن کە هیچ ترسێکت لە سەرکەوتووەکەیان نابێ ، لایەنگرتنی هەرکامیان دژی ئەوی‌تر مەترسیت زیاتر بۆ دروست دەکا ، چونکە تۆ بە یاریدەدانی ئەو لایە رێگای خاپوورکردنی ئەوی‌تریان دەگریتە بەر کە ئەوسا لایەنە یاریدەدراوەکە ئەگەر ئاقڵ بووایە ، دەبوو هەر لە بنەرەتەوە ئەمە نەکاو بگرە ئەولایەش لەو چارەنووسە رزگار بکا . بەڵام بەهەرحاڵ ، ئەگەر هاوسوێندەکەت سەرکەوتنی بەدی هێنا،ئەوا هەر لە ژێر رەحمەتی تۆدا دەمێنێتەوە ، چونکە ستەمە بەبێ یاریدەو پشت بەستنی بە تۆ داگیرکاری بکا . ئینجا لێرەدا پێویستە ئەوەش روون‌بکەمەوە کە میر دەبێ خۆی لە خۆبەستنەوەدا بە میرێکی لە خۆی بەهێزترەوە لە مەسەلەیەکی هاوبەشدا بۆ زەرەرگەیاندن بە میرێکی‌تر بەدوور بگرێ ، تەنیا لە حاڵەتێکدا نەبێ کە پێویستی ناچاری بکا وەك لەوەبەر باسم کرد ، چونکە بە سەرکەوتنی ئەو تۆ دەکەویتە ژێر رەحمەتی‌یەوە . بۆیە میران دەبێ هێندەی لە توانایاندا هەبێ ، خۆیان لە کەوتنی ژێر رەحمەت و ئیرادەو حەزو ئارەزووی کەسانی‌تربپارێزن . بۆ نموونە ڤینیسیایی‌یەکان دژی

دۆقی میلان لەگەڵ فەرەنسادا پەیمانیان بەست ، لە کاتێکدا دیانتوانی خۆیان لەو پەیمان‌بەستنە بەدوور بگرن کە بۆیان بووە مایەیَ ماڵوێرانی . بەڵام ئەگەر هەر ناچاری بوو ، وەك لە فلۆرنسایی‌یەکان رووی‌دا ، کاتیَ پاپاو پادشای ئیسپانیا دووقۆڵی بە لەشکرەکانیان پەلاماری لۆمباردیایان‌دا ، ئەوا میر لەبەر ئەو هۆیانەی لەوەبەر باسم‌کردن ، دەبیَ بەشداری‌ی شەر بکا . لەسەر هەر دەوڵەتێکیش پێویستە کە پیَ لەسەر دڵنیایی لە سیاسەتی خۆی‌ **دانەگریَ** بەڵکوو دەبیَ هەردەم گومانێکی دەربارە لە پێش چاو بیَ . چونکە بۆ نموونە ئیش بە تەبیعەت وەها دێتە پێشەوە کە وەختیَ مرۆڤ هەوڵ‌دەدا لە گرفتێك دەربازی بیَ ، دەکەوێتە گرفتێکی‌ترەوە . بەڵام ژیری‌و وریایی لەوەدایە کە تۆ بتوانیت جۆری گرفتەکە بناسیت‌و یەخەی ئەوەیان بگریت کە لە زیان‌و ئازاربەخشیندا کەمترینیانە .

هەروەها لەسەر میر پێویستە هەمیشە مەیلی بەلای مرۆڤی بەهرەدارو بەتواناادا هەبیَ‌و کەسانی دەست‌رەنگینی لایەسەندبیَ‌و هەڵکەوتووان لەهەر هونەرێکدا بیَ رێز لیَ‌بنیَ . جگە لەمانە لە سەریشی پێویستە هانی هاوولاتی‌یانی بۆ بەردەوام‌بوون لەسەر ئیش‌وکاریان ، چ لە کۆری بازرگانی یا کشت‌وکاڵ یا هەر پیشەیەکی‌تری خەڵکەکەدا بیَ بدا . بەم شێوەیە ئیتر هیچ کەسێك لە ترسی لەدەسدانی ئەوەی هەیەتی ، دریغی لە چاککردنی ناکا ، یا لە ترسی باج لیَ‌سەندن لە بازرگانی‌کردن کۆ ناکاتەوە . هەروەکوو دەبیَ هەموو ئەو کەسانەش خەڵات بکا کە لەم کۆرانەدا کار دەکەن ، یا بە رێگەی جۆراوجۆر هەوڵی گەشەپێکردنی شارو دەوڵەتەکەی دەدەن . ئینجا جگە لەمانە پێویستە لە وەرزەکانی ساڵداو بە شێوەیەکی گونجاو ، گەل بە چەندین جەژن‌و پێشکەشکردنی شانۆگەری‌ی جۆراوجۆرو شتی‌ترەوە خەریك بکا . یا لەبەر ئەوەی کە شارەکە بەشاوبەشەو لە چەند نەقابەیەك یا لە چەند چینێك پێکدیَ ، دەبیَ بایەخ بە هەموو ئەو دەستەو تاقمانە بداو بەیناو بەینێك تێکەڵی یەکتریان بکاو رووی مرۆڤپەروەرانەی خۆی بە گشت لایەکیان نیشان بدا ، بەڵام بە مەرجێك کە بەردەوام بڵندی‌ی پلەو هەیبەتی پایەی خۆی بپارێزیَ ، چونکە ئەمانە دوو شتن کە دەبیَ قەت ماوە بە لەق‌بوون‌و پووکاندنەوەیان نەدا ، ئیتر سا هۆ هەر چۆنێك‌و هەر چی‌یەك بیَ .

٢٢

وەزیرەکانی میر

هەڵبژاردنی وەزیرانی میر مەسەلەیەکی کەمبایەخ نی‌یە ، چونکە ئەوانە یا ریكوپێك دەردەچن یاخود لەگەڵ ژیری‌و وردبینی‌ی میردا سەبارەت بە کاروبار ناگونجێن . یەکەم باری سەرنجیش کە دەربارەی میرو چۆنێتی‌ی بیرکردنەوەی لای هەر مرۆڤێك پەیدا دەبێ ، لە سەرنج لێدانی ئەو کەسانەوە دروست دەبێ کە لە دەورو پشتیدان . واتە ئەگەر دڵسۆزو لێهاتوو بوون ئەوا پیاو لە بەحیکمەتی‌ی میر دڵنیا دەبێ‌و دەوترێ : توانیویێتی لێهاتوویی دەسنیشان بکاو دڵسۆزی بگرێتە خۆی . بەڵام ئەگەر بە پێچەوانەوە بوون ، ئەوا پیاو هەمیشە بۆی هەیە باری سەرنجێکی خراپی دەربارەی میر خۆیشی هەبێ ، چونکە ئەو هەڵبژاردنە خراپەی بۆ دەبێتە یەکەمین زەللە .

بێگومان هەر کەسێ بەرێز ئەنتۆنیۆ دی فینافیردی.وەزیری میری سی‌یەنا باندۆلفۆ پیترۆچی‌ی ناسیبێ ، یەکسەر ئەو حوکمەی داوە کە باندۆلفۆ لە هەڵبژاردنی ئەم وەزیرەدا بەحیکمەت‌و دادپەروەر بووە . لەم بوارەدا سێ جۆرە ئەقڵ هەن ، یەکەمیان بەبێ یاریدەو یارمەتیدان دەرك بە شت دەکا ، دووەمیان بە یاریدەو رێ‌نیشاندان لە لایەن کەسانی‌ترەوە دەرکی پیدەکا ، سێ‌یەمیان نە بە یاریدەو نە بەبێ یاریدە دەرکی

پێ ناکا . جا بابەتی یەکەم زۆر چاکە ، دووەم چاکە ، بەڵام سێیەم بێکەڵکە . لەمەوە دەردەکەوێ کە باندۆلفۆ ئەگەر لە بابەتی یەکەم نەبووبێ ئەوا مسۆگەر لە بابەتی دووەم بووە . وەختێکیش هەر میرێك ئەو توانایەی هەبێ کە لە نێوان رەفتارو گفتاری کەسانەوە ، حوکمی ناسینەوەی خێرو شەر بدا ، تەنانەت ئەگەر لە بەهرەی داهێنانو لە زیرەکییش بێبەش بێ ، دەتوانێ کردارە چاکەکانی وەزیرەکەی لە کردارە خراپەکانی جیابکاتەوەو ئەمیان چارە سەر بکاو بۆ ئەویان هانی بدا کە ئەوسا ئیتر وەزیرەکەی دەس لە هیوای هەڵخەڵەتاندنی دەشواو بەردەوام بۆی دەستو دڵپاك دەبێ .

هەروەها رێگایەکی تر بۆ ناسینی وەزیرو تاقیکردنەوەی لە لایەن میرەوە هەیە کە قەت هەڵەی تێدا روو نادا . ئەویش ئەوەیە کە وەختێ وەزیرەکە زیاتر لە تۆ بیر لە خۆی دەکاتەوەو لە گشت کردارو رەفتارەکانیدا سوودو بەرژەوەندی تایبەتی خۆی دەکاتە ئامانج ، دەردەکەوێ ئەم جۆرە پیاوە دەس نادا ببێتە وەزیرێکی بەکەڵكو تۆ قەت ناتوانیت پشتی پێببەستیت ، چونکە ئەو کەسەی ئەرکی بەرێوەبردنی دەوڵەتی کەسانێکی تری پێدەسپێردرێ ، دەبێ قەت بیر لە خۆی نەکاتەوە ، بەڵکوو بیر لە میرەکەی بکاتەوەو جگە لەو شتانەی پەیوەندییان بە میرەوە هەیە ، گوێ نەداتە هیچ شتێکی تر . هەروەکوو میریش لەلای خۆیەوە ، بۆ ئیدامەپێدانی پابەندیو دڵسۆزیی وەزیرەکەی بۆ خۆی ، پێویستە ئاگای لێی بێو گیرفانی پڕ لە پارەوپوول بکاو بە نیشانو دەبدەبەی بەرێزیو گەورەیی دەوری بتەنێو سۆزی بۆ دەرببڕێو شەرافەتمەندیی پێببەخشێو پایەوپلەیەکی بەر پرسیارانەی ئەوتۆی پێبسپێرێ کە ئەو پارەوپوولو دەبدەبەی بەرێزیو گەورەیی‌یەی بە سەریدا داباریێنراون ، هانی بدەن بۆ تەماعکردن لە دەسکەوتنی سامانی زۆرترو لەقەبی گەورەتر ، یا ئەو پایەوپلەیەی پێی گەیشتووە تا ئەو رادەیە گرنگ بێ کە ترسی لەدەس چوونی لەلا پەیدا بکا . ئینجا کاتێ ئەم جۆرە پەیوەندی‌یە لە نێوان میرانو وەزیرەکانیدا دروست دەبێ ، هەر لایەکیان دەتوانێ پشت بەوی‌تریان ببەستێ . بەڵام ئەگەر وەزعەکە بە پێچەوانەوە بوو ، ئەوا ئەنجام هەمیشە یا بۆ ئەملا یا بۆ ئەولا زەرەربەخش دەبێ .

٢٣

چۆنیەتی خۆ بە دوورگرتن لە کەسانی دووڕوو

من ئەو باسە گرنگەو لەرووخستنی ئەو زەللەیەش ناخەمە پشت‌گوێ کە میران ئەگەر ژیرو بەحیکمەت نەبن ، یا ئەگەر هەڵبژاردنیان کۆك نەبێ ، زەحمەتە بتوانن بە ئاسانی خۆیانی لێ بەدوور بگرن . باسەکەشی کە مەبەستمە پەیوەندیی بەو دووروووە ماستاوکەرانەوە هەیە کە لە دەرباری پادشاو میرەکاندا گرد دەبنەوە . خەڵکی پیشەیان وەهایە دڵیان بەو ماڵ‌ومولکە خۆش بێ کە هەیانەو شانازی پیوەبکەن‌و خۆیانی پێ چاوبەست بکەن . ئەمەش وایان لێدەکا کە نەتوانن خۆیان لەو پەتایە بپارێزن ، تەنانەت ئەگەر تەقەلای خۆلێپاراستنیش بدەن ، دەکەونە بەر مەترسیی گاڵتەپێکردنەوە . لەبەر ئەوە بۆ تۆ چاکترین ریگا بۆ خۆپاراستنت لە دووروووەکان ، تێگەیاندنی هەموو لایەکە کە ئەوانە بە راستی‌وتن لە حزوورتدا هیچ خراپەیەکت دەرباره ناکەن . هەرچەندە ئەگەر وای لێهات کە هەر کەسێك بێت‌و جەسارەتی راستی‌وتن لە رووتدا بکا ، رێزت لە لایان نامێنێ . بۆیە میری ژیرو ئاقڵ ئەو کەسەیە کە رێگای سێیەم دەگرێتەبەرو پیاوی دنیادیدەو بەحیکمەت بۆ کۆری دانیشتنی خۆی هەڵدەبژێرێ‌و ماوەی تەنیا ئەوان دەدا بە سەربەستی بۆی بدوێن‌و لەحزووریدا راستی

دەربڕن ، بەڵام بە مەرجێك ئەو سەربەستیپێدانە تەنیا لەو باسانەدابێ کە خۆی پرسیاریان دەربارە لێدەکاو لەوە نەچێ بەولاوە . وەکی تر پێویستە ئەو لەلای خۆیەوە سەبارەت بە هەموو شت پرسیاریان لیٚبکاو گوێ بۆ بیروڕایان رابگرێو ئینجا ئەوسا بە شێوە تایبەتییەکەی خۆی ، بیر لە باسەکە بکاتەوە . هەروەکوو دەبێ لەو کۆڕی دانیشتنانەدا لەگەڵ هەر یەکێك لە راوێژکارانیدا وەها بجووڵێتەوە دڵنیای بکا کە چەندە بە دڵسۆزییەوە لەروو قسە بکا ، میر هێندە لیٚیرازی دەبێ . دوای ئەوە ئیتر پێویستە گوێ لە قسەی هیچ مرۆڤێك نەگرێ ، بەڵکوو خۆی لەبەر رۆشنایی بیروڕای راوێژکارەکانیدا لە باسەکە بکۆڵێتەوەو بڕیارێکی ئەوتۆی لەسەر بدا کە پاشگەزبوونەوەی تێدا نەبێ . بەڵام ئەو میرەی رێگایەکی جیاواز لەمە دەگرێتەبەر ، دەکەوێتە ژێر تەئسیری کەسانی ماستاوکەرو دووروووەو سەرکێشانە کردار دەکا ، یا بە پیٚی ئەو بیروڕا جۆراجۆرانەی دەدرێن بە گوێیدا بڕیارەکانی دەگۆڕێو بەوە رێزو هەیبەتی خۆی لەدەس دەدا .

من لێرەدا نموونەیەکی نوێ بۆ باسەکە دێنمەوە . بریٚلۆکا کە یەکێکە لە دەستوپێوەندانی ئیمپراتۆری ئێستا مەکسیملیان ، (٩٧) وتوێتی کە خاوەنشکۆ لە هەموو ژیانیدا پرسیوڕای بە کەس نەکردوە ، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا قەت شتێکی بە تەنیا بە پیٚی حەزو ئارەزووی خۆی نەکردوە ، چونکە هەمیشە بە پیچەوانەی ئەو شێوەیەوە جوولاوەتەوە کە باسمکرد . ئەو لەبەر ئەوەی ئیمپراتۆرەو پیاوێکە لە حەشاردایەو دەوری بە گەلیٚ نهێنی تەنراوە ، نیازو مەبەستی خۆی بۆ خەڵکەکە ئاشکرا ناکاو ئامۆژگاری لە هیچ کەسێکەوە وەرناگرێ . بەڵام کە دەسدەداتە بەجێهێنانی نیازو مەبەستەکانی ، بۆ خەڵکەکە ئاشکرا دەبنو زوون دەبنەوەو ئەوسا ئەگەر دەستوپێوەندەکانی دەوروپشتی نارەزاییان لەسەر دەربڕی ، ئیتر ئەویش هەر خێرا واز لە جیٚبەجیٚکردنیان دێنیٚو نیازو مەبەستەکانی دەگۆڕێ . ئەنجامی ئەمەش وەها دەشکێتەوە کە ئەوەی دوێنێ کردویێتی ئەمڕۆ بەرپەرچی دەداتەوەو ئیتر هیچ کەس تیٚناگا ئاخۆ چی دەکاو نیازی چی هەیەو باوەڕ پشیان بە راوێژو بیرکردنەوەی نامێنێ .

لەبەر ئەوە میر دەبێ هەمیشە ئامۆژگاری بگرێتە خۆی ، بەڵام لە وەختێکدا کە ئەو

خۆی دەیەوێ ، نەك لە وەختێکدا کە کەسانی‌تر دەیانەوێ‌و بگرە ئەگەر خۆی داوای نەکردبێ ، نابێ بە هیچ کلۆجێ ماوە بدا تەقەلای ئامۆژگاری‌کردنی بدرێ ، هەرچەندە پێویستە ئەو خۆی بە زیادەوە داوای بکاو باش گوێ بۆ ئەو راستی‌یانە شل بکا کە بۆی دەگێردرێنەوەو کە پرسیاری دەربارە کردوون . بەلام لە راستیدا ، پێویستە ئەگەر سەیری کرد یەکێك لە راوێژکارەکانی لە وتنی راستیدا دوودڵە ، دەبێ توورە بێ . جا ئەگەرچی هەندێ کەس هەن رایان وایە کە ناوبانگی ئەو میرەی ناوی بە وردبینی‌و ژیری دەردەچێ نادرێتە پاڵ تەبیعەتی خۆی ، بەڵکوو دەدرێتە پاڵ شارەزایی راوێژکارەکانی دەوروپشتی ، بەلام من دەڵێم ئەم رایەتەواو چەوتە . چونکە بنەمایەکی گشتیان هەیە کە دەڵێ : ئەو میرەی سیفەتی حیکمەتی تێدا نەبێ ، کەڵکی ئەوەی نابێ رێگای چاکەی نیشان بدرێ ، مەگەر سەروبەر خۆی بخاتە ژێر دەستی تاقە کەسێکەوەو بە تەواوەتی بکەوێتە ژێر رکێفی‌یەوەو کەسەکەش پیاوێکی ئاقڵی وردبین بێ . لەم حاڵەتەدا رەنگە میر حوکمڕانی‌یەکی باش بکا ، بەلام ئەم وەزعە درێژە ناکێشێ ، چونکە جڵەوبەدەستەکە زۆری پێ‌ناچێ دەسەلات‌و دەوڵەتەکەی لێ‌زەوت دەکا . هەروەها ئەو میرە دوورلەحیکمەتە ئەگەر هات‌و راوێژی بە زۆر کەس‌کرد ، ئەوا ئامۆگاری‌یەکی بەکۆمەڵی یەکگرتووی دەس ناکەوێ ، لەبەر ئەوەی ناتوانێ گشت ئەو بیروڕایانە یەك بخا کە پێ‌رادەگەیەنرێن تا شێوەی کۆمەك وەربگرن‌و بگرە راوێژکاران دەکەونە بیرکردنەوە لە سوودی خۆیان ، لە کاتێکدا ئەو لە وزەیدا نابێ بیانخاتەوە سەر رێگای راست یا تەنانەت تێ‌بگا . ئەمەش کارێکەو خۆلێدەربازکردنی بۆ نی‌یە ، چونکە خەڵکی پیشەیان وەهایە چاوەشەت بکەن . مەگەر پێویستی‌یەکی کاریگەر ناچاری راستگۆیی‌یان بکا . کەوابێ دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە ئامۆژگاری‌کردنی حەکیمانە لە هەر کەسێکەوە بێ ، پێویستە مل‌کەچی حیکمەت‌و وردبینی‌ی میر بێ‌و ناشێ وردبینی‌ی میر سەرشۆڕی ئەو ئامۆژگاری‌یانە بێ کە پێشکەشی دەکرێن ، چەندە راستگۆش بن .

٢٤

ئایا میرەکانی ئیتالیا بۆچی دەوڵەتەکانیان لەدەست چوو ؟

ئەگەر تازەمیرێك بە حیکمەت و وردبینی‌یەوە ، پەیڕەوی ئەو شتانەی کرد کە لەوەبەر باسم کردن ، ئەوا لە میرایەتی‌کردنەکەیدا رەسەن دەردەچی و لە دەوڵەتەکەیدا لەوە دڵنیاترو ئاسوودەتر دەبێ وەك لەوەی تیایدا خاوەنی رەگ‌وریشەیەکی بنج‌قووڵی کۆن بووبێ . چونکە ئاسایی‌یە کە تازەمیرەکان زیاتر لە میرە میراتگرەکان لە ژێر چاودێری کردندا بن . ئینجا کاتێ کە خەڵکەکە دان بە چاکەکاری‌یاندا دەنێن ، ئەوسا زۆر زیاتر لە دەوریان کۆدەبنەوە وەك لەوەی خاوەنی خوێنێکی پادشایانەی رەسەن بوونایە . خەڵکەکە کاروباری حازربەدەستیان زیاتر لە کاروباری رابووردوو لا مەبەستە . چونکە وەختێ لە حاڵی حازریاندا هەست بە خۆشگوزەرانی دەکەن ، دڵ‌وەدەروونیان دەحەوێتەوەو ئیتر لە هیچ شتێکی‌تر ناگەڕێن ، بەڵکوو بە پێچەوانەشەوە مادامەکی میرەکە دەستەوستانی‌ی خۆی لە کاروباری‌تردا نانوێنێ ، ئەمان بۆ پارێزگاری‌لێکردنی هەرچی‌یەکیان لە توانادابێ دەیکەن . بەم جۆرە تازەمیر سەربڵندی‌یەکی دووسەرە لە دامەزراندنی دەوڵەتە نوێ‌یەکەیداو گەشەپێ‌سەندنی بە

یاسای دادپەروەرانەو چەکی بەهێزو دۆستانی دڵپاك ، بەهاو نەریتی خێرخواهانە بەدەس دێنێ . لەکاتێکدا عەیب‌وعاری میری میراتگریش هەروەها دوو سەرە دەبێ ، چونکە بە میری لەدایك بووەو بە هۆی بێ‌بەشی‌یەوە لە وردبینی‌و حیکمەت ، تەختی پادشایی‌یەکەی لەدەس دەدا .

ئەگەر پیاو لە وەزعی ئەو حوکمڕانانە بکۆڵێتەوە کە لە ڕۆژانی ئێستاماندا لە ئیتالیادا پایەوپلەی خۆیانیان لەدەس چووە ، وەك پادشای ناپۆلی‌و دۆقی میلان‌و کەسانی تریش ، بۆی دەردەکەوێ کە هەموو لە عەیبێکدا کە پەیوەندی‌ی بە هێزی سەربازی‌یانەوە هەیەو لەوەبەر هۆیەکانیم بە دووروودرێژی شی‌کردنەوە ، هاوبەشن . هەروەکوو دەبینێ کە هەندێکیان دوژمنایەتی گەل بەشیان بووەو هەندێکی‌تریان سەرەرای خۆشەویستی‌ی گەل بۆیان ، نەیانتوانیوە پشت بە خۆشەویستی‌و دڵسۆزی‌ی سەردارانیان ببەستن . ئەم عەیبانە لە کایەدا نەبن دەوڵەت لەدەس ناچێ ، بەتایبەتی ئەگەر هێندەی هێز لە باردا بێ کە بتوانێ لەشکرێك لە مەیداندا لە سەرپێ بهێڵێتەوە . بۆ نموونە فیلیپی مەکدۆنیایی ، مەبەستم لە باوکی ئەسکەندەری گەورە نی‌یە ، بەڵکوو لەو میرەیە کە تیتۆس کۆنیتیۆس سەری پێ‌شۆڕکرد ، دەوڵەتێکی گەورەی وەهای نەبوو لەگەڵ مەزنی‌ی ڕۆماو یۆناندا کە هێرشیان بردە سەری بەراورد بکرێ ، بەڵام پیاوێکی عەسکەری‌ی ئەوتۆ بوو کە بۆ خۆخۆشەویست‌کردن لای گەل‌و دڵنیابوون لە گەورە پیاوان ، دەرکی بە ڕێگا نموونەیی‌یەکە دەکرد ، بۆیە توانی بۆ ماوەی ساڵانێکی زۆر بەرگەی قورسایی جەنگ دژی هەردوو دەوڵەتە گەورەکە بگرێ . ئەو ئەگەرچی لە کۆتاییدا دەسەڵاتی بەسەر چەند شارێکدا لەدەس چوو ، بەڵام هێندەی توانا هەر بۆ مایەوە کە مەملەکەتەکەی خۆی بپارێزێ .

کەوابوو ئەو میرانەی کە بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ مەملەکەتەکانی خۆیان پاراستووەو دوایی لەدەستیان داون ، دەبێ گلەیی لە بەخت نەکەن ، بەڵکوو دەبێ گلەیی لە تەوەزەلی خۆیان بکەن ، چونکە لە ڕۆژانی خۆشگوزەرانی‌و ئاشتیدا بیریان لەوە نەکردوتەوە کە دەشێ ڕۆژانێکی ڕەش دابێن (بەتایبەتی ئەو هەڵەیە لە ناو خەڵکیدا باوە کە لە کاتی بائی شەماڵدا حیساب بۆ ڕەشەبا ناکەن) .بۆیە هەر هێندەی ساتی

نەهامەتی‌یان هاتبێتە پێشەوە ، لە بری پارێزگاری‌کردن لە وڵات‌و میرایەتی‌یەکەیان ، یەکسەر بیریان بۆ هەڵاتن چووە ، بەو هیوایەی گوایە گەل کە دەشێ گەوجێتی‌ی داگیرکەران بیوروژێنێ ، رۆژێك لە رۆژان داوای گەڕانەوەی لێ‌بکا . خۆ رەنگە ئەگەر هیچ چارەسەرێك بە دەستەوە نەما ئەمەیان شتێکی باش‌بێ ، بەڵام پشت‌گوێ‌خستنی چارەسەرەکانی ترو پەنابردنەبەر تەنیا ئەمیان گەوجێتی‌یە ، چونکە هیچ کەسێك نی‌یە حەز بکا بکەوێ بەو هیوایەی گوایە مرۆڤێکی‌تر هەیە لە کەوتنەکەی رزگاری بکاو هەڵیبسێنێتەوە . ئەم رزگارکردنە رەنگە رووبدا یا نەدا ، بەڵام ئەگەر رووی‌دا دیارە ئاسوودەگی‌و سەرسەلامەتیت بۆ ناهێنێ ، لەبەر ئەوەی تۆ نەتتوانیوە خۆت رزگار بکەیت ، بەڵکوو وەك ترسنۆکێك بۆ ئەو خۆرزگارکردنە پشتت بە کەسانی‌تر بەستووە ئیتر هیچ رێ‌وشوێنێکیشت بۆ خۆپاراستن سوودی نابێت‌و بەردەوام کۆت‌کراو دەبن ، مەگەر تەنیا بەندی خۆت‌و تواناو دەسەڵاتی خودی خۆت بن .

●

٢٥

کاری پلاری قەدەر لە کاروباری مرۆڤداو ڕێ و شوێنی بەربەرەکانی کردنی

من لەوەبێ ئاگا نیم کە زۆر کەس لە رابوردوودا و هەتا ئیستاش باوەڕیان وایە کە هەرچی کارەسات و ڕووداوێکی دنیایی هەن ، لە ژێر دەسەڵاتی قەزاو قەدەرداون و خودا جڵەوگیریانەو ئادەمیزاد لە وزەیدا نی‌یە لە ڕێگەی حیکمەت و تێبینینەوە بیانگۆڕێ و ئاڵشتیان بکاو بە هیچ کلۆجێکیش چارەسەری بۆ نی‌یە . واتە تەقەلادانی ئادەمیزاد بۆ رەتکردنەوەی فەرمانی قەزاو قەدەر ، کۆششێکی بێپەروایەو دەبێ جڵەو بۆ کاروبار وەها شل بکا کە بەخت چۆنی دەوێ وەها بڕوا . ئەوانەی لە سەر ئەم رایەن ، بە هۆی ئەو ئاڵ‌وگۆڕە گەورانەوەی دیمانن و تا ئێستاش هەموو ڕۆژ دەیانبینین و سەروو بیرو هۆش و بۆچوونی مرۆڤن ، ژمارەیان لەم سەردەمی ئێمەدا زۆر بووە . من خۆیشم کە بیر لەو ئاڵ‌وگۆڕانە دەکەمەوە ، هەندێ جار مەیلم بەلای هاوبەشی‌کردنی رایەکەی ئەو کەسانەدا دەچێ . بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا باوەڕم وایە کە ناتوانین ئیرادە بە تەواوی پشت‌گوێ بخەین . بە رای من هەقە پیاو وای دابنێ کە قەزاو قەدەر جڵەوگیری نیوەی کردارەکانمانەو ئیتر نیوەکەی‌تری یا نزیکەی ، وازلێ‌هێناوە بۆ خۆمان جڵەوگیری بین . من حەز دەکەم قەزاو قەدەر بەو رووبارە خوڕو بەهەڵمەتە بشوبهێنم کە لە کاتی

هەڵچوونو شاڵاوبردنیدا ، دەشت نوقوم دەکاو درەخت هەڵدەکەنێو خانووبەرە دەرووخێنێو زەوی لەملا هەڵدەکوڵێو تووری هەڵدەداتە ئەولا ، خەڵکەکەش لە رووبدا هەڵدێنو هەموو شت مل بۆ شۆرشە بێئامانەکەی دەدا ، بەبێ ئەوەی کەسێك بتوانێ بەربەرەکانێی لە گەڵدا بکا . جا ئەو ئەگەرچی ئەمە سروشتێتی ، بەڵام ئەو تەبیعەتەشی هەیە کە بە دوایدا دەگەڕێتەوە سەر باری هێمنیو ئەوسا خەڵکەکە دەتوانن بە دروستکردنی بەستو چەپەرو کەناربەندو چیتر پێویست بێ خۆیانی بۆ ئامادە بکەن ، تا ئەگەر بۆ جاری ئاینده ئاوەکەی زیادی کردەوە دابرژێتە ناو کەنداوێکەوە ، یا شاڵاوەکەی ئەو مەترسیو شێتی‌یەی لەوزەدا نەمێنێ . حاڵەتی قەزاو قەدەریش کە لەبەر خۆئامادەنەکردن بۆ بەربەرەکانێکردنی ، دەسەڵاتی خۆی دەسەپێنێو شۆڕشەکەی خۆی ئاراستەی ئەو شوێنانە دەکا چەپەرو بەستیان بۆ جڵەوگیرکردنی تێدا نەخراوەتە سەر رێگا ، هەر لەم بابەتەیە . ئینجا ئەگەر سەیری ئیتالیا بکەیت کە بۆتە کۆری ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەو خەڵکەکەیان ناچاری باوەڕهێنان بەو رایە کردوە ؛ دەبینیت وڵاتێکە کە بەهیچ جۆرێك هیچ بابەتە چەپەرو بەستێکی تێدا نین . بۆیە ئەگەر وەك ئەڵمانیاو ئیسپانیاو فەرەنسا بۆی بلوایە بە رێوشوێنی راستو دروست پارێزگاری لێبکرێ ، ئەوا لافاوەکە ئەو ئاڵوگۆڕە گەورانەی پێ نەدەکران ، یا لافاوەکە هەر لە بنەڕەتەوە رووی نەدەدا .

واتێدەگەم ئەوەی بە شێوەیەکی گشتی دەربارەی رێوشوێنەکانی بەربەرەکانێکردنی قەزاو قەدەر وتم بەسە . بەڵام ئەگەر بمەوێ خۆم بە هەندێ مەسەلەی دەسنیشانکراوەوە ببەستمەوە ، ئەوا دەتوانم بڵێم : سەیر دەکەین ئەمڕۆ وا فڵانە میر ئەستێرەی لەوپەڕی گەشانەوەدایە ، کەچی بۆ سبەینێ دەیبینینەوە لە ژێر پیدا شێلراوە بەبێ ئەوەی هیچ گۆڕانێکمان لە تەبیعەتیدا یا لە هەر شتێکی تریدا کەوتبێتە بەرچاو . من بە دڵنیایی‌یەوە لەو باوەڕەدام ، گۆڕانکاری‌یەکە بەرادەی یەکەم ئەنجامی ئەو هۆیانەیە کە لەوەبەر بە دوورودرێژی شیمکردنەوە ، یا بە واتایەکیتر میرەکە سەروبەر خۆی داوەتە دەست قەدەرو ئیتر وەختێك پێچەی قەدەرەکە بەپێچەوانەوە سووڕاوەتەوە ، شێلاوێتی . هەروەها من باوەڕم وایە کە ئەو مرۆڤەی شێوەی

ڕێوشوێنەکانی لە گەڵ پێویستی یەکانی ڕۆژگاردا بگونجێ بەختەوەرەو ئەوەشی لە ڕێوشوێنەکانیدا بە پێچەوانەی ئەو پێویستی یانەوە بێ بەدبەختە . خۆ ئێمە دەبینین چۆن خەڵکەکە لەو ڕێوشوێنانەدا کە هەمیشە بۆ گەیشتن بە پایەبڵندیو دەوڵەمەندی پەیرەویان دەکەن ، یەك لە یەکتر جیاوازن . هەیانە پەنا دەبەنە بەر سڵکردنەوەو هەیانە سەرکێشی هەڵدەبژێرن ، یا هەیانە ڕێگای جەربەزەیی دەگرنەبەرو هەن فرتوفێڵو زۆرزانی بەکاردێنن ، یا تیایاندایە سەبرگرنو بە سەبر دەجووڵێنەوەو هەن بەپەلەنو هەمووش ڕەنگە بە ئامانج بگەن . یاخود دەشێ دوو مرۆڤ لە سڵکەرەوەکان ببینین کە یەکێکیان لە پرۆژەکانیدا سەرکەوتن بەدیدێنێو ئەویتریان ژێردەکەوێ . یا لەولای ترەوە دووکەس بە دوو شێوەی جیاواز دەگەنە یەك ئامانج ، یەکەمیان بە سڵکردنەوەو سەبرگرتنو ئەوی تریان بە پەلەپەل کردنو سەرکێشی . ئەمانە هەموو ئەنجامی جیاوازی ی تەبیعەتی ڕۆژگارن کە دەشێ لە گەڵ شێوەی ڕێوشوێنەکەدا بگونجێ یا نەگونجێ . ئەمەش وەك وتم ئەوەی لێدەوەشێتەوە کە دووکەس بە دوو شێوەی جیا لە یەکتر کردار دەکەنو کەچی دەگەنە یەك ئەنجام ، لە کاتێکدا دووکەسی تر بە یەك شێوە کردار دەکەنو کەچی یەکەمیان سەردەکەوێو دووەمیان سەرناکەوێ . هەروەها ئاڵوگۆڕ لە سەرکەوتنو گەشەسەندنیشدا هەر لە سەر ئەمە وەستاوە ، چونکە دەشێ ڕووبدا هۆیەکانی ڕۆژگارو بارودۆخ بۆ کەسێك کە بە وریاییو جوانبینی یەوە کردار دەکا لەبار بێتو سەرکەوتن بەدەس بێنێ ، بەڵامزۆری پێ نەچێ ئەو هۆیانەی ڕۆژگارو بارودۆخ بگۆڕدرێنو ئەویش لەبەر نەگۆڕینی شێوەی ئیشکردنی خۆی لێ بکەوێ . قەتیش ڕووی نەداوە مرۆڤێك هەبووبێ هێندە ژیرو وردبین بووبێ کە خۆی لە گەڵ هەموو ئەم هۆیانەدا گونجاندبێ ، ئەویش یا لەبەر نەتوانینی خۆلادانە لەو شتانەی بە تەبیعەت حەزی لێ یانە ، یاخود لەبەر ڕاهاتنی بە یەك جۆرە ڕێگای گەیشتن بە سەرکەوتنو نەتوانینی بەخۆقایلکردن بۆ وازلێهێنانی . بۆیە ئەو کەسەی بە سەبرگرتن ڕاهاتبێ ، وەختێ کار پێویست بە خێراکردن بکا ، لە ئاستی خۆلەگەڵگونجاندنیدا خۆی بە دەستەوستان دەبینێو ئیتر بە دوایدا ماڵکاولی ڕووی تێدەکا . بەهەرحاڵ ئەگەرچی مرۆڤ لە توانایدایە بە پێی گۆڕانی ڕۆژگارو بارودۆخ سروشتی خۆی

بگۆڕێ ، بەڵام قەدەر هەرگیز گۆڕانی بۆ نییە .

بۆ نموونە پاپا بۆلیۆسی دووەم لە گشت کردارەکانیدا کابرایەکی سەرکێش بوو ، بەڵام ڕۆژگارو بارودۆخ لە گەڵ ئەو شێوەی ئیشکردنەیدا دەگونجان ، بۆیە بەردەوام ئەنجامی باشی دەسگیر دەبوو . بۆ نموونە با ئێستا لە یەکەم جەنگی بکۆڵینەوە دژی بۆلۆنا بەرپای کردو هێشتا جیۆڤانی بێنتیڤۆگلی لە ژیاندا مابوو ، کە ڤینیسیایی یەکانو هەروەها پادشای ئیسپانیاش لەو جەنگە رازی نەبوون ، جگە لەوەی فەرەنسا سەبارەت بەم پرۆژەیە هێشتا لە گەڵیدا لە راوێژکردندا بوو . کەچی لەگەڵ ئەوەشداو ئەنجامی ئەو مەیلی سەرکێشی یە توندوتیژەی ، خۆی بە تەنیا ملی بە پەلاماردانەکەیەوە ناو ئەم بزوتنەوەیەی بووە هۆی ڕارایی لە هەڵوێستی ڤینیسیایی یەکانو ئیسپانیادا ، ئەویش بە هۆی سڵکردنەوەی ڤینیسیایی یەکانو ئارەزووی ئیسپانیاوە بۆ وەرگرتنەوەی تەواوی مەملەکەتی ناپۆلی لە لایەکەوەو توانینی راکێشانی پادشای فەرەنسا بۆ پاڵ خۆی لە لایەکی ترەوە ، چونکە ئەمیش کەسەیری کرد وا ئەو ملی بە بزوتنەوەکەیەوە ناوەو بە نیازی دۆستایەتی بەستن لە گەڵیداو سەرپێ شۆڕکردنی ڤینیسیایی یەکان لە ڕێگەی ئەو دۆستایەتی یەوە ، بڕیاری دا کە ناچارەو هەر دەبێ هێزێك بۆ یاریدەدانی بنێرێ ، بەبێ ئەوەشی ڕەتکردنەوەی بە کردەوەیەکی ناشیرین بداتە قەڵەم . بەم جۆرە یۆلیۆس لە ڕێگەی سەرکێشی ی خۆیەوە توانی ئەوەی پاپاکانی تر بۆیان نەکرابوو لە ڕێگەی جڵەوگیری و ئەقڵبەکاهێنانەوە بەدی بێنن ، ئەم بەدی ی بهێنێ . خۆ ئەگەر چاوەڕوانی بکردایە تا هەرچی پێویست بوو دەکراو پێش جێ هێشتنی ڕۆماو کەوتنەڕێ بەرەو جێ بەجێ کردنی پرۆژەکەی ، هەموو شت ساز ببووایە کە مسۆگەر هەر پاپایەکی تر لە جێ ی ئەو بووایە وەهای دەکرد ، نەدەگەیشتە ئامانجو سەرکەوتنی بەدەس نەدەهێنا ، چونکە بێگومان پادشای فەرەنسا هەزارویەك بەهانەی بۆ قایل کردنی بە پێویستی ی چاوەڕوانکردن بۆ دەدۆزی یەوەو کەسانێکی تریش هەزارەها ترسو خۆفی دڵی خۆیانیان پێڕادەگەیاند . من ئیتر قسە لە کردارەکانی تری ناکەم کە هەموو لەم بابەتە بوونو هەمووش بە سەرکەوتن کۆتایی یان هات . بەڵام گومانیشی تێدا نی یە کە تەمەنکورتی یەکەی لە تاقیکردنەوەی ژێرکەوتن بەدووری گرت ، چونکە ئەگەر ژیانی

درێژەی بکێشایەو ئانوساتی وەهای لەبەردەمدا قوت ببوونایەتەوە کە ناچاریان بکردایە بە وریایی و ئاقڵانەوە کرداربکا ، مسۆگەر چارەنووسی ماڵوێرانی دەبوو ، لەبەر ئەوەی لەوە دەستەوستان‌تر دەبوو بتوانێ لەو ڕێ‌وشوێنانە لابدا کە بە تەبیعەت مەیلی بە لایاندا هەبوو .

ئیتر من کۆتایی بە قسەم دێنم و دەڵێم کە بەخت ئاڵ‌وگۆڕ دەکا ، بەڵام خەڵکەکە ڕێ‌وشوێنی خۆیان ناگۆڕن و تا ئەو وەختەی ڕێ‌وشوێنەکان لە گەڵ بارودۆخدا بگونجێن ، ئەوان لە سەرکەوتندا دەبن و وەختێکیش لە گونجاوی دەکەون ، ئەوا ژێرکەوتن بەشیان دەبێ . هەروەکوو من باوەڕم وایە کە سەرکێشی‌کردن لە سڵ‌کردنەوە باشترە ، چونکە بەخت وەك ئافرەت وایە ، ئەگەر ویستت دەستی بە سەردا بگریت دەبێ بە زۆر زەوتی بکەیت و ئەویش لەلای خۆیەوە ، ماوەی زەوت‌کردنی بە پیاوی ئازا دەدا ، نەك بەو کەسەی لەسەرخۆو بەسەبرەوە لە گەڵیدا دەجووڵێتەوە . بۆیە ڕەفتاری بەخت وەك ڕەفتاری ئافرەتەهەمیشەمەیلی بەلای لاواندا دەچێ ، چونکە کەمتر سڵ دەکەنەوەو زیاتر چەتونن و بەبێ شەرمی و جەسارەتەوە بەخت دەکەنە موڵکی خۆیان .

٢٦

هاندان بۆ ئازادکردنی ئیتالیا لە دەست درندەکان (٩٨)

ئێستا دوای کۆڵینەوە لە هەموو ئەو کاروبارانەی باسم کردن‌و دوای بیرکردنەوەیەکی زۆر لەوەی کە ئایا رۆژگاری ئیستای ئیتالیا بۆ سەرهەڵدانی میرێکی نوێ لەبارە یان ناو ئایا ئەو بارودۆخەی کە لەئارادەیە ، هەلی بۆ پەیدابوونی پیاوێکی لێهاتووی بەشان‌وشکۆی ئەوتۆ نەرەخساندوە ، رژێمێکی نوێی وەها بێنێتە کایەوە کە سەربەرزی بەوو خێروخۆشی بە جەماوەری گەل ببەخشی ، دوای ئەمانە وام بۆ دەرکەوت کە گەلێ هۆ بۆ پشتگیری کردنی راست بوونەوەی حوکمڕانێکی نوێ هەن‌و بە شێوەیەکیش کە بۆ ئەم پرۆژەیە هێندە پەسندو لەبارن کە لە رابوردوودا وێنەیان نەبووبێ . وەك لەوەبەر وتم ، ئەگەر بۆ دەرکەوتنی بەهێزی‌ی مووسا ، کۆیلەیەتی ئیسرائیلییەکان لە میسرداو بۆ ئاشکرابوونی ئازایی‌و مەزنی‌ی کۆرش ، چەوساندنەوەی فارسەکان لەلایەن میدی‌یەکانەوەو بۆ سەلماندنی بلیمەتی‌و گەورەیی تیسیۆس ، پەرت‌پەرتی‌و

پەرەوازەبوونی ئەسینابییەکان پێویست بووبن ، ئەوا لە ئێستادا بۆ دان‌نان بە هێزداریی بلیمەتێکی ئیتالیاییدا ، دەبێ ئیتالیا لەو بارودۆخەدابێ کە لە حالی‌حازردا تیایدایەو خەڵکەکەی لە جوولەکە کۆیلەترو لە فارسەکان چەوساوەترولە یۆنانی‌یەکان پەرتپەرتتر بن وەك هەن‌و پێشەواو رژێمیان نەبێ‌و بەزێنراوو سەروەت‌و سامان تالاّنکراوو پەرت‌پەرت‌و زەلیل‌و ریسوا بن وەك بوون‌و ولاّتەکەشیان لە هەمە شێوەو بابەت وێرانکاری‌و خاپووربوونی بە خۆیەوە دی‌بێ ، وەك دیویّتی .

ئینجا هەرچەندە تیشکێکی هیوا خۆی نواندو نیشانی‌دا کە خودا مرۆڤێکی بۆ رزگارکردنی هەڵبژارد ، بەلاّم ئەو مرۆڤە وەختێ گەیشتە پۆپەی سەربڵندی ، بەخت پشتی تێکردو کە لای خست . بەم جۆرە ولاّت لەوە نزیك بووەوە جووڵەی ژیانی تێدا نەمێنی‌و بکەوێتە چاوەروانکردنی ئەو مرۆڤەی بتوانێ زامەکانی تیمار بکاوکۆتایی بە کاولکاری‌و تالاّنکردن لە لۆمباردیاداو چاوچنۆکی‌و زەوتکاری بە ئاشکرا لە مەملەکەتی ناپۆلی‌و تۆسکانیادا بهێنێ‌و ئەو برینانەی چاك‌بکا کە لە دەمێکەوە کێم‌وزووونیان هێناوەتەوە . بەڵێ ئەوەتا ئیتالیا رۆژانە لە خودا دەپارێتەوە کە یەکێکی بۆ بنێرێ‌و لەم پۆرخزی یە لەرادەبەدەرو گەوجێتی‌یە کوێرانەیە رزگاری بکا . ئەو ئامادەیەو بە پەرۆشەوەیە بچێتە ژێر هەر ئالاّیەکەوە ، بە مەرجێ یەکێك هەبێ ئالاّکە هەڵبگری‌و بەرزی بکاتەوە . ئەو لە ئێستادا ، تکاو هیواو ئاواتی تەنیا هێندەیە کە بنەماڵە بەناوبانگەکەی تۆ ببینێ دەوری سەرکردایەتی‌کردن لە بزوتنەوەی رزگاری‌خوازی‌یەکەدا بگێڕێ ، بەتایبەتی کە هێز لە گەڵیدایەو سەرفرازی‌ی پێدەبەخشێ‌و بەخت هاوسوێندێتی‌و خوداو کڵێسەشی لە تەکدان ، چونکە ئێستا بنەماڵەکەت فەرمانڕەوایی کڵێسە دەکەن‌و ئەگەر تۆ بەردەوام ژیانی ئەو پیاوە ناودارانەو کردارە پڕ شانازی‌یەکانیانت لە یاد بن کە باسم‌کردن ، ئەوەت لێ‌نایێتە کارێکی ستەم‌و زەحمەت . جا ئەگەرچی ئەو بابەتە گەورەپیاوانە وێنەیان کەمە ، بەڵام بەهەرحاڵ ئەو پیاوە مەردانە ئەم هەلەی ئێستایان بۆ هەڵنەکەوتوە ، چونکە پرۆژەکانیان لە پرۆژەکەی تۆ عادیلانەترو ئاسانتر نەبوون‌و خوداش هێندەی لە گەڵ تۆدایە لە گەڵ ئەواندا نەبووە . کەوابێ لێرەدا مەسەلەیەکی عادیلانە لە ئارادایەو شتێکیش عەدالەتی تێدابێ هەمیشە

جوان دەنوێنیێو دەبێتە پێویستی‌یەكو هیچ هێزێك لە هەر بابەتێك بیێو لە هەر لایەكەوە بزویێ ، لە توانایدا نابیێ بیروخێنیێو لەناوی بەریێ . ئیرادە هەرە مەزنەكە هەر لەمەدایەو كە ئیرادەش هەبوو گرفتو زەحمەتی لە كایەدا نامێنیێ ، بە مەرجێك پەیرەوی ئەو ریێوشوێنانە بكەیت كە وەك نموونە بۆتم هێنانەوە . جگە لەمانە ، خودا گەلیێ مووجیزەی بیێوێنەی بەدی‌هێناون . ئەوە زەریاكانو ڕێگایان خۆشو بەربەرەڵلان ، هەور شوێن‌هەنگاوی بۆ نیشانە كردوویت ، ئاو لە بەردی رەقەوە هەڵقوڵاوە ، ئاسمان بارانی سەبووری‌و دڵدانەوەی باراندوەو هەموو شت بەشداری‌یان لە سازدانی گەورەییتدا كردوە ، تەنیا بە مەرجێك كە تۆ ئەوەی ماوەتەوە تەواوی بكەیت . خودا خۆی هەموو شت جیێبەجیێ ناكا ، بەڵكوو ماوە بۆ ئیرادەی سەربەستمان دەهێڵێتەوە كە بكەوێتە كارو ڕێگامان دەدا هەندێك لە سەربلندی‌یەكە بە نەسیبی ئێمە بیێ كە ئەوە هەقو بەشی خۆمانە .

شتێكی سەیریش نی‌یە كە هیچ كام لەو ئیتالیایی‌یانەی لەوەبەر باسم‌كردن نەیتوانی بیێ ئەوەی لە بنەماڵە سەربەرزەكەی تۆ چاوەروان دەكریێ بەجیێی بێنیێ . سەرهەڵنەدانی لێهاتوویی لە رووی سەربازی‌یەوە لەو شۆرشە زۆرانەداو لەو چەندین بزوتنەوە نیمچە سەربازی‌یانەدا كە لە ئیتالیادا روویان داوە ، لەوەوە هاتووە كە ریێوشوێنە كۆنەكان كەڵكیان نەبووەو كەسێكیش پەیدا نەبووە بتوانیێ ریێوشوێنی نویێ بدۆزێتەوە . بۆیە داهێنانی یاساو ریێوشوێنی نویێ لە لایەن مرۆڤی تازەهەڵكەوتووەوە بۆی دەبێتە مایەی مەردایەتی‌یەكی بیێهاوتا . ئینجا وەختێكیش ئەم كاروبارانە لە سەر بنچینەیەكی دروست دادەنرێنو مانای مەزنی دەبەخشن ، داهێنەرەكەیان بە ریزلێنانو دەست بەسنگەوە بۆگرتن پێشوازی لێدەكریێ . هەروەكوو لە ئیتالیادا ماوە بۆ داهێناتی هەر جۆرە ڕێكوپێكی‌یەكی نویێ بەربڵاوەو چاكەكاری لای هاوولاتی‌یان هێجگار زۆرە ، ئەگەر سەرۆكو پێشەواكان خۆیان لیێی بیێبەش نەبن . تۆ هەروا بروانە ئەو رمبازێنو زۆرانبازی‌یەی لە لایەن ژمارەیەكی كەم رمبازو زۆرانبازانەوە دەكریێو ئەوسا دەبینیت كە ئیتالیایی‌یەكان لە بەهێزیو شارەزاییو زیرەكیدا چەندە لەپێشن . كەچی كە دێینە سەر باسی لەشكرو سوپا ، دەبینین ئیتالیایی‌یەكان تیایدا

چەندە دواکەوتوون . ئەمەش بێگومان بە هۆی لاوازیی پێشەواکانەوەیەو ئەوانەشیان کە شارەزان تاعەت ناکرێن . دیارە هەموو کەس خۆی بە شارەزاو زانا دێتە بەرچاو ، بەتایبەتی لە حاڵەتی نەبوونی ئەو جۆرە پێشەوایەدا کە لە ڕێگەی ئازایەتیو بەختەوە بە بەیژەی مەزنیدا سەرکەوتبێ‌و تاعەتی خۆی بە سەر ئەوانی تردا سەپاندبێ . بەم شێوەیە دەبینین کە لە ماوەیەکی دوورودرێژەوەو لە هەموو جەنگەکانی ماوەی بیست ساڵی رابوردوودا ، لە هەر شوێنێکدا لەشکرێکی ساغ ئیتالیایی هەبووبێ ، ئەو لەشکرە شکستەیی خۆی سەلماندوە ، وەك لە تارۆو ئەسکەندەرییەو کاپواو جەنەواو ڤاییلاو بۆلۆناو میستریدا رووی‌دا .

بەم پێیە ، ئەگەر بنەماڵە جوامێرەکەی ئێوە دەیەوێ شوێن‌پێی ئەو پیاوە مەزنانە هەڵبگرێ کە وڵاتی خۆیانیان رزگارکردوە ، ئەوا تۆ بەر لە هەموو شتێك‌و وەك بناغەیەك بۆ هەر پرۆژەیەك لە پرۆژەکانت ، لە سەرت پێویستە کە دەوری خۆت بە هێزێکی تایبەتی بتەنیت ، چونکە هیچ لەشکرێك لەم جۆرە لەشکرە دڵسۆزترو راستگۆترو بەتواناتر بۆ شەڕکردن نابێ . هەروەکوو سەربازەکانی چەندە لەوەبەر ئازاو جەنگاوەر بووبن ، کاتێ کە لەم لەشکرەدا یەکدەگرن‌و بە چاوی خۆیان دەبینن چۆن میرەکەیان سەرکردایەتی‌یان دەکاو دەیانخاتە ژێر باڵی خۆیەوەو سۆزیان دەداتێ ، ئەوسا چاکترو رێك‌وپێك‌تر دەبن وەك لەوەبەریان . بۆیە تۆ دەبێ هێزێك لەم بابەتە ئامادە بکەیت ، هەتا بتوانیت بە هێزی تەنیا ئیتالیا خۆی ، لە رووی بێگانەدا پارێزگاری لە وڵات بکەیت . بۆ نموونە سویسرایی‌و ئیسپانیایی‌یەکان ئەگەرچی بە جەنگاوەرێکی دڕ دادەنرێن ، بەڵام هەر یەکەیان کەم‌وکووریی خۆی هەیە ، لەبەر ئەوە هەڵبژاردنی شێوەیەکی سێیەم بۆ رێك‌وپێکی ، نەك تەنیا توانای بەرهەڵستی‌کردنیانت پێدەبەخشێ ، بەڵکوو وات لێدەکا لە زاڵ‌بوون بە سەریاندا دڵنیا ببیت . ئیسپانیایی‌یەکان بەرگەی هێرشی سوارە ناگرن . هەروەکوو سویسرایی‌یەکانیش لە رووبەرووبوونەوەی ئەو هێزە پیادەیەدا کە بە جەسارەت‌و باوەڕ پتەوی‌یەوە پەلاماریان دەدەن ، سڵ دەکەنەوە . هەر ئەمەشە کە وەك تاقیکردنەوە سەلماندویێتی ، بۆتە هۆی ئەوەی ئیسپانیایی‌یەکان نەتوانن لە بەرامبەر هێرشی فەرەنسایی‌یەکاندا

رابوەستن‌و سویسرایی‌یەکانیش لە رووی پیادەی ئیسپانیادا خۆیان پێ‌رانەگیرێ . جا هەرچەندە نموونە بۆ دوا راستی قەت بەدەس ناکەوێ ، بەڵام هەندێ نیشانە هەن کە لە شەری راڤینادا[99] دەرکەوتن ، کاتێ پیادەکانی ئیسپانیا پەلاماری چەند هێزێکی ئەڵەمانیایان‌دا کە لە سەر دەستووری لەشکرەکانی سویسرا رێکخرابوون‌و ئیسپانیایی‌یەکان لە سایەی گورج‌وگۆڵی‌ی لەشیانەوەو ئەو یاریدەیەی چەك‌و قەڵغاتەکانیان پێیدەبەخشین ، توانی‌یان خۆیان بگەیەننە ناو ریزی ئەڵەمانیایی‌یەکانەوە کە وایان لێ‌هات نەتوانن پارێزگاری لە خۆیان بکەن‌و ئەگەر سوارەکانیان هێرشیان نەبردایەتە سەر ئیسپانیایی‌یەکان ، ئەمان دەیانتوانی گشت ئەو هێزانەی ئەڵەمانیا تێك‌بشکێنن . ئێمە لەبەر ئەوەی کەم‌وکوورپ‌ی هەردوو ئەو بابەتە پیادەیە پێدەزانین ، بۆمان هەیە بابەتێکی سێیەم پێك‌بهێنین کە لە وزەیدا هەبێ لە رووی سوارەدا خۆی رابگرێ‌و لە پیادەش سڵ نەکاتەوە . ئەم بابەتەش دەتوانرێ لە رێگەی هەڵبژاردنەوە بە باشی‌و لە رێگەی رێك‌وپێکی‌یەوە بە دروستی ئامادە بکرێ . ئیتر ئەمانە ئەو شتانەن کە ئەگەر تازەمیرێك هات‌و کاری پێکردن‌و نوێ‌ی کردنەوە ، مەزنی‌و شۆرەت‌و ناوبانگ‌بڵاوی‌یان پێ‌مسۆگەر دەکا .

دەبێ ئەم هەلەی ئێستا لە کایەدایە لەدەس نەچێ‌و ئیتالیا لە ئەنجامیدا رزگارکەری خۆی بدۆزێتەوە . من لە توانامدا نی‌یە وەسفی ئەو خۆشەویستی‌یە بکەم کە ئەو میرە رزگارکەرە لە هەموو ئەو ناوچانەدا دەیدرێتێ کە لە ژێر چنگی هێرشی داگیرکارانەی بێگانەدا دەردو سزایان چەشتوە ، یا ئەو تینوێتی‌یە بۆ تۆڵەسەندنەوەو دڵسۆزی‌یە چەسپاوەو فرمێسکی سوپاسی‌و ستایش‌و ئەمەکداری‌یەی دەیانبینێ . ئەو گشت دەرگایەکی لەبەردەمدا دەخرێنە سەر پشت‌و سەرجەمی گەل بە تاعەتکردن‌و دڵسۆزی‌یەوە پێشوازی‌ی لێدەکەن‌و کەسێك نابینێ حەسوودی پێ‌بەرێ‌و تەنیا یەك ئیتالیایی لە چوونەژێرئاڵاکەیدا دوا ناکەوێ . ئەم دەستگرتنە درندانەیە بە سەرماندا ، لووتی هەموو مرۆڤێك دەچووزێنێتەوە . سا ئاخۆ بنەماڵە مەزنەکەت ، بە پشت‌بەستن بە چەکی ئازایەتی‌و هیواو ئاوات کە بەری ئیلهامی مەسەلە عادیلانەکەمانن ، بۆیهەڵدەکەوێ ئەم ئەرکە لە ئەستۆبگرێ هەتا ئێمەش بۆمان بلوێ لە ژێر ئاڵا

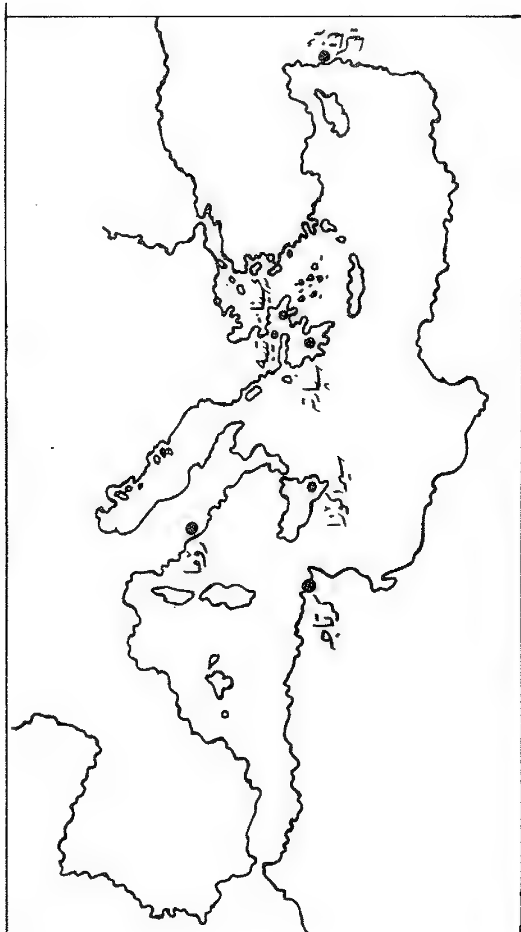
شەکاوەکەتدا ، سەری نیشتمانمان بەرز بکەینەوەو بە سەرپەرشتیی ئێوە ، قسەکەی پەترارك بێتە دی کە دەڵێ :

«ئازایەتی ئاخری هەر بە رووی تووڕەیی
کوێرانەدا دەتەقێتەوەو
کاتی شەڕەکە پێش دەخا
چونکە گومانی تێدا نی‌یە ئەو نەریت‌و بەها
رەسەنانەی کە دڵی ئیتالیایی‌یەکانیان رادەچەناند
هێشتا نەمردوون»

– کۆتایی هات –

سويسرا
نەمسا
فەرەنسا
ميلان
تورينۆ
جنۆوا
ڤينيسيا
پيستری
ترێستا
مانتوا
فيرارا
ڕاڤينا
بۆلۆنا
فلۆرانسا
سيەنا
پێرۆجيا
كەنداوی جەنەوا
يۆگسلاڤيا
سارايێڤۆ
دەريای ئەدرياتيك
ڕۆما
ناپۆلی
براندیزی
سەردينيا
مێسينا
پالێرمۆ
سكليا
سيراكوزا
كرتاج
تونس

پەراوێزەکان

تێبینی

ناوەرۆکی ئەم پەراوێزانە لەم سەرچاوانەوە وەرگیراوە :

١- دەمەتەقێ - نیکۆلۆ مەکیاڤیللی - وەرگێڕانی خیری حماد - بێرووت - چاپی دووەم - ١٩٧٩ .

٢- کۆمیدیای خواوەندی - ئەلیجیری دانتی - وەرگێڕانی حسن عثمان - لە پەراوێزەکانی وەگێڕەوە - چاپی دووەم - میسر - ١٩٧٠ .

٣- گەورەترین حیکایەتی جیهانی - لویس ئۆنتەر مایەر - وەرگێڕانی غانم الدباغ - بەتایبەتی پەراوێزەکانی - بەغدا - ١٩٨١ .

٤- رۆمانی لۆکریشیا بۆرجیا - جوان هاسلیپ - حیلمی مراد (کتابی) - وەرگێڕانی زکی شنوودە - میسر .

٥- عەرەب و جوو لە مێژوودا - دوکتۆر احمد سوسە - چاپی دووەم - دیمشق .

٦- میدیا - ئی . ئیم . دیا کۆنۆف - وەرگێڕانی برهان قانع - بەغدا - ١٩٧٨ .

٧- ئەتڵەسێکی نەخشەی وڵاتانی جیهان بە ئەڵەمانی - تایبەتیە بۆ قوتابی‌یان - بۆ نەخشەکان و بۆ یاریدەدانی وەرگێڕ لە رووی جوگرافیایی‌یەوە سوودی لێ‌بینراوە .

٨- دەقەکەی کتێبی (میر) بە زمانی ئیتالیایی - بە یاریدەی لاوێکی خوێندکاری کورد لە ئیتالیاو بە یاریدەی نامیلکەی (چۆن فێری زمانی ئیتالیایی دەبیت) .

١- بنەماڵەی میدیتچی - Medici

سەرهەڵدانی ئەم بنەماڵەیە لە کۆڕی فەرمانڕەوایی‌کردنی شاری فلۆرنسادا ، لە کۆزیمۆ دی میدیتچی‌یەوە دەس پێدەکا کە لە ساڵی (١٣٨٩-ز)دا لەدایک بووەو بۆتە سەروەری شارەکەو حوکمرانی‌ی تێدا گرتۆتە مشت . ئەمەش لە ئەنجامی دوو هەڵەدا بووە کە نیکۆلۆ دی ئۆزانۆی حوکمرانی پێش ئەو کردوونی‌و بریتی بوون لە : یەکەم دەرکنەکردنی بە مەترسی‌ی پەرەسەندنی دەسەڵاتی کۆزیمۆ لە وەخت‌و سەعاتی خۆیداو دووەم دەرکردنی لە شارەکە بووە هۆی ئەوەی خەڵکەکە نارەزایی‌و تووڕەیی بەرامبەر ئەم کردەوەیەی نیکۆلۆ دەرببڕن‌و ناچاری بکەن کە بنێرێ بە دوایداو بیهێنێتەوەو پایەوپلەیەکی وەهایشی بداتێ کە بۆ خۆی ببێتە مایەی ماڵوێرانی‌و بۆ ئەو مایەی خێروخۆشی ، چونکە لەو رێگەیەوە میرایەتی‌یەکەی لە چنگ دەرهێنا .

کۆزیمۆ لە ساڵی (١٤٦٩)دا مردووەو لیۆرانسۆی کورەزای (١٤٤٩ - ١٤٩٢) کە بە لیۆرانسۆی مەزن ناودەبرێ جێگای گرتۆتەوە . ئەم لە ماوەی حوکمرانی‌یەکەیدا بەوە بەناوبانگ بووە کە زۆر بایەخی بە زانستی‌و هونەرو ئەدەب داوەو تەنانەت ئاکادیمیایەکی بۆ خوێندنی زانیاری‌و ئەدەبیاتی گەلانی دێرین دامەزراندوە کە دەورێکی کاریگەری لە راپەڕینی ئەورووپادا گێڕاوەو بایەخێکی باشی بە کاروباری چاپەمەنی داوە .

ئینجا هەر دوای مردنی لیۆرانسۆی مەزن بە دوو ساڵ ، لە ئەنجامی شۆڕشێکدا لە لایەن جەماوەری گەلی فلۆرنساوە ، بنەماڵەی‌میدیتچی لە میرایەتی خراون‌و رژێمی کۆماری‌ی تێدا دامەزرێنراوەتەوە کە قەشە جیرۆلامۆ سافۆنارۆلا بۆتە حوکمرانی . کە ئەویش لە ساڵی (١٤٩٨)دا ئیعدامکراوە ، بیارۆ سۆدیرینی‌ی دۆست‌و ناسیاوی مەکیاڤیللی دەزگای حوکمی کەوتۆتە دەست‌و هەر لەو ساڵەشدا ئەم وەزیفەی سکرتارێتی‌یەکەی ئەنجومەنی دەیەی دراوەتێ .

بنەماڵەی میدیتچی‌ی دەربەدەرکراو بەرامبەر بەرژێمی کۆماری دەستەوستان نەوەستان ، بەڵکوو لە رێگەی دەست‌وپێوەندو لایەنگرەکانیانەوە بە نیازی دەسگیرخستنەوەی میرایەتی‌یەکەیان ، بەردەوام پیلانیان لەدژ دەگێڕا ، لە کاتێکدا

سۆدیرینی دڵسۆزو دڵپاكو بێغەش‌و غایله (وەك مەكیاڤیللی وەسفی دەكا) ، تەقەلای دەدا دڵیان رابگریو لەبری جەزرەبەلێدانیان سوودیان پێببەخشیو یاریدەیان بدا . تا له ئەنجامدا له ساڵی (١٥١٢)دا ، به بۆنەی بەرپابوونی ئاژاوەو ئاشووبێكەوە له شارو ناوچەكەدا ، بنەماڵەی میدیتچی به یاریدەی لەشكرێكی ئیسپانیایی ، فرسەتیان له جەمهووری‌یەتەكه هێناو رووخاندنیان ، سۆدیرینی هەڵات بۆ لای عوسمانلی‌یەكانو میدیتچی‌یەكان دەزگای حوكمیان گرتەوە دەستو مەكیاڤیللیش بەشی گۆشەگیریو دەسدانه نووسین بوو له گوندی (سانتا كرۆس)ی شوێنی لەدایكبوونیدا كه كتێبی (میر) بووه یەكەمین بەرهەمی .

مەكیاڤیللی نووسیویه : « له مەكیاڤیللی‌یەوە بۆ لیۆرانسۆی مەزنی كوڕی بیارۆ دی میدیتچی» . جا ئاخۆ ئەم لیۆرانسۆ مەزنه (كه دیاره لیۆرانسۆ مەزنەكەی كورەزای كۆزیمۆ نی‌یه) كێ‌یه؟! . ئەم لیۆرانسۆ ناوبراوه به مەزن له لایەن مەكیاڤیللی‌یەوە ، كوڕی بیارۆی كوڕی لیۆرانسۆی مەزن بووه كه وەختێ له ساڵی (١٥١٢)دا فەرمانڕەوایی فلۆرنسا كەوتۆتەوە دەست بنەماڵەكه ، ئەم لاوێكی تازەهەڵچوو بووەو مەكیاڤیللیش كابرایەكی لێكەوتوو یا لێخراوی گۆشەگیركراو بووه . جگه لەوەی كه دەگونجێ وای خستبێته خەیاڵی خۆیەوە گوایه ئەم لیۆرانسۆ لاوه ، زۆری پێ‌ناچێو بەتایبەتی ئەگەر ئامۆژگاری‌یەكانی دووتوێی (میر)ی گرتەگوێو پەیڕەوی كردن ، دەبێتەوە ئەو لیۆرانسۆ مەزنه ئەدەب‌و زانست پەروەرو راپەڕین‌خوازو پێشكەوتن‌نیازەو دواجار بەدی‌هێنەری ئەو هیواو ئاواتانەی به رژێمی جەمهووری بۆی بەدی‌نەهاتو له ساتی نووسینی ئەو پێشكەش‌كردنەدا ، وەهای چەسپی بووه مێشكەوە كه دەشێ میرایەتی‌یەكی نوێی له بابەتی میرایەتی‌یەكەی لیۆرانسۆی مەزنی بۆ بەدی‌بهێنێ .

بەڵام ئەنجام بەوە شكایەوە كه هیواو ئاواتەكەی سەبارەت بەم لیۆرانسۆیه بوونه خەیاڵێكی خاوو وەها دەرنەچوو كه گوایه «ئەگەر بنەماڵه سەردارەكەت ویستی.... »«پێویسته ئەم فرسته لەدەس نەدرێو ئیتالیا له ئەنجامدا رزگاركەری خۆی ببینێتەوەو من له وزەمدا نی‌یه وەسفی بكەم كه ئەو رزگاركەره چ خۆشەویستی‌یەك‌و.... »«چ دڵسۆزی‌یەكی مسۆگەرو چ فرمێسكێكی سوپاس‌و ستایش

لە چاواندا....» هتد، دەهێنێ .

لیۆرانسۆ مەزنەکەی مەکیاڤیللی لە ئەنجامدا ، هەر فری بەسەر فلۆرنساوە نەما . هەروەکوو تەمەنیشی درێژەی نە خایاندو لە ساڵی(١٥١٩)دا مرد . (دەمەتەقێ-ل ٢٨ ، ٣٣٠ ، ٤٠٣) .

٢-فرانسیسکۆ سفۆرزا – **Francesco Sforza** (١٤٠١-١٤٦٦ ز) . لە بنەماڵەیەك بووە کە بە لێهاتوویی لە کۆڕی سەربازیدا ناسرابوون . فەرماندەی لەشکری فیلیپۆ ڤیسکونتیی میری میلان بووەو بیانکای تاقە کچی ئەوی کردۆتە هاوسەری خۆی . وەختێ فیلیپۆ لە ساڵی (١٤٤٧)دا مردوە ، ئەم لە شەڕێکدا ڤینیسیایی‌یە دوژمنە دێرینەکانی میلانی بەزاندوەو بە دوایدا لە ساڵی (١٤٥٠)دا بۆتە میری میلان . فەرمانڕەوایەکی دادپەروەرو لایەنگیری زاناو ئەدیبان بووە . ئیتر لە دوای خۆیەوە حوکمڕانی‌کردنی میلان کەوتۆتە دەست وەچەکەی (دەمەتەقێ-ل ٥٣٧) .

٣- ناپۆلی- Napole

دەکەوێتە باشووری ئیتالیاوە ، سەر کەناری دەریای تیران . یۆنانی‌یەکان پێش (٢٥٠٠) ساڵ بنیادیان ناوەو بە (نیاپۆلیس) ناویان دەبرد . بورکانی ڤیزۆڤ و کەلاوەکانی کۆنە شاری پۆمپی‌ی لێوە نزیکە . هەروەکوو (ڤیرجیل)ی نووسەری (ئەنیادە)شی تێدا نێژراوە .(گەورەترین حیکایەتی جیهانی ل-١٧٢ ، پەراوێز-١٦٤)

٤- مەبەستی باسکردنی جەمهووری‌یەتە لە کتێبی (دەمەتەقێ)دا نەك لە شوێنێکی تری ئەم کتێبەدا (ح.ع) .

٥- ڤینیسیا (بندقية)- Venisia

دەکەوێتە باکووری ڕۆژهەڵاتی ئیتالیاوەو سەر چەندین وردە دوورگەی کەناری هەرە سەرووی دەریای ئەدریاتیك . خاوەنی رابوردوویەکی هێجگار دێرینی رەسەنە . لە سەدەی نۆیەمینی زایینی‌یەوە بە دەریادا بەتایبەتی ، کەوتە پەلهاویشتن و بڵاوکردنەوەی دەسەڵاتی خۆی و هەتا دەریای مەرمەرەی گەیاند . بەڵام لە ئەنجامی چەندین شەڕو شۆڕو جەنگ لە گەڵ عوسمانی‌یەکاندا ، لە کۆتایی سەدەی هەژدەیەمەوە رووی لە کزی و بێ‌دەسەڵاتی کردو لە ساڵی (١٧٩٧)دا بووە موڵکی نەمساو لە ساڵی

(١٨٦٦)دا بووه بەشێك لە ئیتالیا . لە سەردەمی ڕاپەڕینی ئەوروپادا ، بووبووە مەڵبەندێکی هێجگار مەزنی هونەرو زانیاری . (گەورەترین . . . . ، ل - ٢٨٢ ، پ - ٢٦٣) .

٦- لویسی دوازدەیەم

دوای مردنی پادشا شارلی هەشتەمی باوکی لە ساڵی (١٤٩٨)دا ، چووە سەر تەختی پادشایەتی‌و هەر خێرا بۆ سەرلەنوێ دەس‌پێکردنەوەی پرۆژەکەی باوکی لە هێرش‌بردنەسەر ئیتالیاداو بەتایبەتی داگیرکردنەوەی میرایەتی‌ی میلان کەوتەوە خۆی‌و ئەوەبوو بە ئاسانی میلانی داگیرکردەوە . لە ساڵ (١٥٢٥)دا مردوە .

٧- لۆدۆڤیکۆ - Ludovico

لۆدڤیکۆ سفۆرزایە . لە ساڵانی (١٤٩٤-١٥٠٠)دا میری میلان بووە . لە ٦/ئۆکتۆبەر/١٤٩٩دا لەشکرەکەی لویسی دوازدەیەمی لە میلان دەرپەڕاندەوە دەرەوە .

٨- ئاخی‌یەکان‌و‌ئیتۆلی‌یەکان

دوو تیرەن کە یەکەمیان لە سەدەی چواردەیەمی پێش زایینیدا بەرەو یۆنان کۆچی کردوەو لە باشووریدا نیشتەجێ بووە . دووەمیشیان لە سەدەی پێنجەمی پێش زایینیدا ڕوویان کردۆتە یۆنان‌و لە باکووریدا نیشتەجێ بووە . (دەمەتەقێ - ل٤٤٤ - پەراوێز) .

٩- مەکدۆنیا - Macedonia

ناوچەیەکە دەکەوێتە شێوە دوورگەی بوڵکانەوە . بەرەوژوور لە دەریای ئیجە (ئەیون)ەوە بە نێوان ئەبیرۆس‌و تراکیادا هەڵدەکشێ‌و ناوچەیەکی شاخاوی‌یە . لە سەدەی حەوتەمی پێش زایینیدا ، بە سەر کردایەتی‌ی بنەماڵەیەکی پەروەردەکراو بە ڕۆشنبیری‌ی گریکەکان (یۆنانەکان) ، شێوە فەرمانڕەوایی‌یەکی تێدا دامەزرێنرا . لە ساڵی (٥٠٠-پ .ز)دا کەوتە ژێر دەسەڵاتی فارسەکانەوە . بەڵام لە سەردەمی فیلیپی باوکی ئەسکەندەرەوە ، دەست‌کرا بە فراوانکردنی سنووری مەملەکەتەو ئیتر ئەوەبوو بە دوایدا ئەسکەندەری کوری ، ڕووەو هەرچوار قورنەی ئەوسای دنیا پەلی‌هاویشت‌و

شارستانێتی ی گریکەکانی لەگەڵ خۆیدا تێرا بڵاوکردنەوە . (گەورەترین . . . -ل ٦١-پ٦٩) .

١٠- فیلیپ - Filipp

لە شوێنێکی تردا مەکیاڤیللی خۆی دەربارەی دەڵێ : مەبەستم لەم فیلیپە فیلیپی باوکی ئەسکەندەری گەورە نییە ، بەڵکوو مەبەستم لەو میرەیە کە تیتۆس کۆنینیۆس (کونسولێکی ڕۆمانەکانە) بە سەریدا زاڵ بووە . جا لێرەشدا هەر مەبەستی لەو فیلیپەیە نەك باوکی ئەسکەندەر . (ح .ع) .

11 - ئەنتیۆس

پادشای ئەنتاکیەو سووریاو هەندی بەشی تری ئاسیای بچووك بووە . هەروەکوو گەلێ پادشای تریش بەم ناوەوە هەن کە دوای ئەو حوکمڕانی یان کردوە : (دەمەتەقێ - ل 430) .

١٢- شارل charLe

(١٤٧٠-١٤٩٨) . شارلی هەشتەمەو باوکی لویسی دوازدەیەمە . بە نیازی سەندنەوەی شاری ناپۆلی کە لەوەبەر ژێردەستەیان بووە ، لەساڵی ٥٩٤١ دا پەلاماری ئیتالیای دا . بەڵام زۆربەی میرایەتی یەکانی ئیتالیا لە بەرەیەکدا پێکەوە رووبەڕووی وەستانەوەو ئیتر بەو نیازەی لە فرسەتێکی تردا پەلامار بداتەوە ، ناچار کشایەوە دواوە . بەڵام ئەوەبوو ئەو بە سەریدا مردو لویسی کوری رێبازەکەی ئەوی گرتەبەرو پەلامارەکەی دایەوە . (دەمەتەقێ- پێشەکی یەکەی لیسلی ووکەر - ل٣٣-پەراوێز) .

١٣- فلۆرنسا- Firenze

شارێکی بەناوبانگی ئیتالیایەو دەکەوێتە ناوەراستی یەوە . لەرووی سیاسی یەوە شوێنێکی باڵای لە مێژووی ئیتالیادا داگیرکردوە، بەتایبەتی لە دەوروبەری سەردەمی ژیانی مەکیاڤیللی خۆیدا . هەروەکوو مەڵبەندێکی گەورەی ئەدەب و هونەرو رۆشنبیری ی سەردەمی راپەڕین بووە لە ئەوروپادا . (ح . ع) .

١٤- ماركيزى (مانتوا)-Mantwa

مەبەست لە ماركيز فرانسيسكۆ جۆنزاجايە كە ميرى شارى مانتوا بووە. بنەماڵەكەشى (جونزاجا) لە بنەماڵە سەرداره دێرینەكانى ناوچەكە بوو. لەگەڵ بنەماڵەى بۆرجيادا (كە لە دواييدا ناويان دێ)و بەتايبەتى سيزار (قەيسەر بۆرجيا) دوژمن بەيەكتر بوون. بەڵام لە ساڵى (١٥٠٤)دا وەختێ سيزار كەوتۆتە نەهامەتى‌يەوە ئەميش كەوتبووە داوى خۆشەويستى‌ى لوكريشياى خوشكى سيزارەوە، تەقەلاى داوە يارىدەى بداو بەڵام هيچى بۆ نەكراوە. (رۆمانى لوكريشيا بۆرجيا- ل ٤٢، ٨٧، ١٧٥).

١٥- دۆق فيرارا- Ferrare

مەبەست لە دۆق ئيركۆل ديستەيە كە ميرى شارى فيرارا بووەو پاپا ئەليكساندرى شەشەم (رۆدريجۆ بورجيا وەك لە دواييدا ناوى دێ)، بۆ ئامانجێكى سياسى‌و لەسەر داخوازى خۆى، لە ساڵى (١٥٠٢)دا لوكريشياى كچى داوە بە ئەلفۆنسۆى كورى دۆق ئيركۆل. ئەمەدواى ئەوەى كەهەر بۆ هەمان ئامانج، دوو جار كردبوويە دەسگيرانى دوو ميرى‌ترو دوو جاريشى بە دوو ميرى‌ترى بەشوو دابوو. (رۆمانى لويشيا بورجيا).

١٦- بێنتيڤۆگلى - Bentivogli

مەبەست لە جيۆڤانى بێنتيڤوگلى‌يە (١٤٤٣-١٥٠٨) كە ميرى شارى بۆلۆنا بووەو ئەميش يەكێكە لە شارە ناودارەكانى ئيتاليا. بنەماڵەكەى (بێنتيڤۆگلى) بۆ ماوەيەكى دووورودرێژ فەرمانڕەوايى شارەكەيان كردوە. ئەم لە ساڵى (١٤٦٤)دا تەختى ميرايەتى‌يەكەى باوكى كە لى‌ى زەوتكرابوو سەندۆتەوەو حوكمڕانى‌ى بۆلۆناى گرتۆتە دەست. ئەگەرچى بايەخى بە هونەرو ئەدەبو زانيارى داوەو بۆلۆناى كردۆتە شارێكى جوان، بەڵام دڵڕەقو بێويژدانو ئازاربەخش بووە. دواى (٤٤) ساڵ حوكمڕانى‌كردن، پاپا يۆليۆسى دووەم لە ساڵى (١٥٠٦)دا لە شارەكە دەرى‌پەڕاندوەو هەڵاتوە بۆ ميلانو لە ساڵى (١٥٠٨)دا لەوێ مردوە. (دەمەتەقێ-ل ٣١٠).

١٧- خانمی فۆرلی- Furli

ناوی (کاترینا ریارۆسیفۆرزا)یە . ئافرەتێکی جەربەزەو بەکار بووە . وەختێ جیرۆلامۆی مێردی کە میری شاری فۆرلی بووە کوژراوە ، ئەم خۆی لە جێگەی داناوەو بۆتە میری شارەکە . مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا حیکایەتەکەی بەم جۆرە دەگێرێتەوەو دەڵێ : «هەندێ لە پیلانگێران لە هاوولاتی‌یانی فۆرلی ، جیرۆلامۆی میرەکەی خۆیان کوشت‌و ژن‌و منداڵەکانیان بەدیل گرت . ئەوسا سەیریان‌کرد ئەگەر قەلای شارەیکەیان نەکەوێتە چنگ کە فەرماندەکەی نەیدەدا بە دەستەوە ، ئەوان ژیانیان هەر لە مەترسیدا دەبێ . بۆیە کاترینا بەڵێنی بە پیلانگێراندا کە ئەگەر ماوەی بدەن بچێ بۆ ناو قەلاکە ، تەقەلا دەدا بە دەستیانەوە بدرێ . پیلانگێرەکان منداڵەکانی کاترینایان بە بارمتە گلدایەوەو رێگەیان‌دا خۆی بروا بۆ ناو قەلاکە . بەلام هەر هێندەی پێ‌ی نایە ئەودیو شووەکانی‌یەوە ، دەستی‌کرد بە جنێوپێدانیان‌وهەرەشەلێکردنیان بە تۆڵەسەندنەوەیەکی وەها لێ‌یان کە رەچەڵەکیان ببرێتەوە . ئینجا بۆ ئەوەشی پێ‌یان بسەلمێنێ کە هێندەی نووکی دەرزی‌یەك گوێ ناداتە منداڵەکانی ، بە بەرچاویانەوە خۆی رووت‌وقووت کردەوەو هاواری لێکردن کە باش سەیری بکەن‌و ببینن‌و دڵنیابن کە چۆن دەتوانێ چەندین منداڵی‌تر بێنێتە بەرهەم . ئەم دیمەنەزمانی پیلانگێرەکانی لە گۆخست‌و وای لێکردن ئانوسات تێ‌بگەن کە چ هەڵەیەکی گەورەیان کردووەو دواییش ئەنجامی ئەو کەم‌ئەقڵی‌و نابینایی‌یەیان ، دەربەدەری بوو لە شارەکەیان بۆ هەتاهەتایە (دەمەتەقێ - ل٦٢٢ ، ٦٢٣) .

دیارە بە دوای ئەم حیکایەتەدا بووە کە کاترینا بۆتە خانمی فۆرلی‌و حوکمرانی ئەو میرایەتی‌یەو ئیتر لەو وەختەدایە کە لە کاتی هێرشەکەی لویسی دوازدەیەمدا بۆ سەر ئیتالیا (١٤٩٨) ، لە گەڵ ئەو میرانەی‌تردا کە مەکیاڤیللی لە گەڵیدا ناوی بردوون ، ملی بۆ کەچ کردوە . هەروەکوو دوایی‌تر قەیسەر بۆرجیا (سیزار) هێرشی بردۆتە سەری‌و دوای ئەوەی زۆر ئازایانە بەرگری‌ی لە شارو قەڵاکەی خۆی کردووەو لە روویدا جەنگاوە ، لەلایەن بۆرجیاوە بەدیل گیراوەو ئیتر لێرەوە رۆمانی (لوکریشیا بۆرجیا - وەك هەر رۆمانێك - بە دوورودرێژی لە پەیوەندی‌ی نێوان خانمی فۆرلی‌ی دیل‌و

قەیسەر بۆرجیای سەرکەوتوو دەدوێ . (ح .ع) .

۱۸- سەرداری فایینزا - Faenza

مەبەست لە (مانفریدی)ی میری فایینزایە کە لە هەرەتی لاوێتیدا بووەو دوای ئەو خۆبەدەستەوەدانەی بۆ لویسی دوازدەیەمی پادشای فەرەنسا ، کە سەیری کردوە وا قەیسەر بۆرجیای هاوپەیمانی لە گەڵ فەرەنسایی‌یەکاندا ، بە پشتی ئەوان بەراستو چەپدا هێرش دێنیو پەلامار دەدا ، وای بە چاك زانیوە خۆیو شارەکەی بدا بە دەست بۆرجیاوە . کەچی هەر بۆ رۆژی دوایی لاشەکەی لە روباری (تیبەر)دا بینراوەتەوە (لوکریشیا بۆرجیا -ل۱۵۷) .

۱۹- سەرداری پیزارۆ - Resaro

مەبەست لە جیۆڤانی سفۆرزایە (۱٤٦٦-۱٥۱۰-ز) کە لە بنەماڵەی سفۆرزای حوکمرانانی میرایەتی‌ی میلانو برازای کاردینال ئەسکانیۆ بووەو بۆتە میری شاری پیزارۆ کە دەکەوێتە سەر دەریای ئەدریاتیك . پاپا ئەلیکساندەر بە تەماعی مسۆگەرکردنی شوێنە ستراتیژی‌یەکەی شارەکەی ، لە ساڵی (۱٤۹۳)دا لوکریشیای کچی لێ‌ماره کردوە . بەلاَم دوایی تۆمەتی ئەوەی داوەتە پاڵ کە پیاوەتی‌یەکەی تەواو نی‌یەو کچەکەی لێ‌سەندۆتەوەو داوێتی بە ئەلفۆنسۆی کوری میری ناپۆلی . (لوکریشیا بۆرجیا -ل٤۰-٤۲ ، لە زۆر لایەرەی تریشدا ناوی هاتوە) .

۲۰- پیزا - Pisa

لە ناوچەی تۆسکانیاداو نزیك فلۆرنسایە . دەکەوێتە سەر روباری ئەرنۆ . شوێنی لەدایك‌بوونی گالیلۆیە . لە سەدەی یازدەیەمدا بەو هیزە سیاسیو بازرگانی‌یەی هەیبوو ، ململانی‌ی لە گەڵ ڤینیسیاو جەنەوادا دەکرد . لە پێش جەنگی جیهانی‌ی دووەمدا ، لە نواندنی هونەری رۆمانیو جووتیدا ، بە یەکێك لە شارە نموونەیی‌یەکان دادەنرا. بەلاَم جەنگ ئەو شوێنەوارە مێژوویی‌یانەی هەموو وێران‌کردنو ئێستا تەنیا کاترائی‌یە کۆنەکەیو بورجە خوارەکەی لە کلێسەی سانتا ماری‌یای تێدا ماون (گەورەترین . . . ، ل-۳۰۱ ، پ-۲۷۹)

٢١- سیەنا- siena

نزیك فلۆرنسایه . دەكەوێته بەری لای رۆژئاوایەوەو دە كیلۆمەتر لێوەی دووره . (دانتی - كۆمیدیای خواوەندی - بەهەشت - ل٣١٦-پ٤٢) .

٢٢- بنەماڵەی بۆرجیا - Boryja

سەرهەڵدانی بنەماڵەی بۆرجیا لە كۆری سیاسەتدا لە رۆمادا ، دەگەڕێتەوە بۆ ناوەڕاستی سەدەی چواردەیەم-وەختێ ئەلفۆنسۆی دووەمی یادشای ئاراگۆن ، خۆی كردە پادشای میرایەتی ی ناپۆلیش‌و ئەلفۆنسۆ بۆرجیا ناوێكی لەگەڵ خۆیدا هێناو كردی‌یە نهێن پۆش‌و كارگیری كۆشكەكەی خۆی كه یەكێك بووە لە دۆستانی‌و راوێژكاری كاتدرائی‌یەتی (لیریدا) .

ئەلفۆنسۆ بورجیا بەرەبەرە پایەوپلەی بەرزبووەوە تا لە ئەنجامدا لە ساڵی (١٤٤٥)دا تاجی پاپایەتی ی نایە سەری‌و ئیتر بە دوایدا كەوتە نزیك‌خستنەوەو دامەزراندنی كەس‌وكارو ناسیاوانی خۆی لە بەڕێوەبردنی كاروباری ڤاتیكاندا ، بەتایبەتی دوو برازاكەی (پیدرۆ لویس)و (رۆدریجۆ بۆرجیا) .

ئینجا لەو دووانە پیدرۆیان هەرزوو دوای مردنی مامی ئەستێرەی بەختی كوژایەوەو لەلایەن جەماوەری گەلی شاری رۆماوە لە شارەكە دەركراو هەڵات بۆ ئیسپانیای وڵاتی باووباپیرانی . لە كاتێكدا رۆدریجۆ خۆی ئاخنی بووە ناو ڤاتیكانەوەو چاوەڕی‌كرد تا گێژەڵووكەكە رەوییەوە . ئەوسا چووەوە سەر شانۆو توانی بە بەهرەداری‌و لێهاتوویی خۆی ببێتە راوێژكاری چوار پاپای یەك بە دوای یەكدا كه بیۆسی دووەم‌و پۆلی دووەم‌و سیكستۆسی چوارەم‌و ئەنۆسینتی هەشتەم بوون .

رۆدریجۆ لەو ساڵانەدا وردەوردە وای‌لێهات كه لە دوای پاپاوە بووە یەكە دەسرۆیشتووی ناو ڤاتیكان ، چونكە كرایە كاردینالی ڤالنسیاو ئەسقەفی ئۆبۆرتۆو مەترانی سوبیاكۆ ، ئەمە جگە لە راوێژكاری‌یە بەردەوامەكەی ڤاتیكانی . تا وەختێ پاپا ئەنۆسینتی هەشتەم هاتە سەر مردن ، ئەو بووبووە بەهێزترین كەسێك بۆ هەڵبژاردنی بە پاپاو ئیتر لە بەرەبەیانی رۆژی ١١/ئابی/١٤٩٢دا ، بە ناوی ئەو ئەلیكساندەری شەشەمەوەی كه مەكیاڤیللی لە (میر)دا هێندە باسی دەكا ، كرا بە پاپاو تاجی پاپایەتی ی

نرایه سەر .

هەروەها ئەو رۆدریجۆیە (وانە پاپا ئەلیساندەری شەشەم)٬ چوار منداڵی ناشەرعی ی لە فانۆتزای دۆستی هێنانە دنیاوە کە پیدرۆو سیزارو جانەولۆکریشیا بوون کە ئەمیان کچ بوو . لەوانەش ئێمە لێرەدا سیزارمان مەبەستە کە (ساڵی (١٤٧٥)دا لەدایك بووەو دوایی بوو بە دۆق فالینتینۆو دوایی تر ناوی بە قەیسەر بۆرجیا دەرکردو ئەوەیە کە مەکیاڤیللی لە کتێبەکەیدا زیاتر لە باوکی باسی کردوەو لە گەلێ شوێندا ئیشارەتی بە کردارەکانی داوەو نموونەی لە سەر هێناونەتەوە .

لە رۆمانی (لۆکریشیا بۆرجیا)دا کە بە رۆمانێکی مێژوویی دادەنرێ و نووسەرەکەی پشتی بە بەڵگەی نوسراو بەستوە ، قەیسەربۆرجیای وەك پیاوێکی هێجگار دڵرەقو جەربەزەو بێویژدانو داوێن‌پیس نیشانداوە ، بگرە لە باوکەو دوو کورو کچەکەی تریشی هەروەها دەدوێ . بەڵام ئاشکرایە کە مەکیاڤیللی زیاتر لایەنە سیاسي یەکەی ئەم بنەماڵەیەی مەبەست بووەو بەتایبەتی کۆششو تەقەلادانی بۆرجیا بۆ دەسگرتن بە سەر میرایەتی یەکانی تری ئیتالیاداو یەکخستنیان لە یەك دەوڵەتدا .

دواجار دەمەوێ بڵێم کە مەکیاڤیللی ئیشارەتی بە چۆنێتی ی کۆتایی هاتنو مردنی بۆرجیا نەداوە ، بۆیە بە پێویستی دەزانم لێرەدا باسێکی بکەم . دەوترێ کە لە ئێوارەی ٦/ئابی/١٥٠٣دا ، باوکەو کورە هەردووك پێکەوە داوەتی کاردینال کۆرنیتۆ بوون . بەڵام بۆ رۆژی دوایی هەر بەیانی زوو هەواڵێك بە ناو شاری رۆمادا بڵاوبۆتەوە کە هەردووکیان نەخۆشنو لە جێگەدا کەوتوون . (مەکیاڤیللی خۆی ئیشارەتی بەم نەخۆشی یەیانی پێکەوە داوەو لە زمانی بۆرجیاشەوە قسەیەکی دەگێڕێتەوە کە دیارە دەبێ دوای چاكبوونەوەی دیبێتیو ئەو قسەیەی بۆ کردبێ) . ئینجا وا بڵاوبۆتەوە کە ئەوان و یستویانە کاردینال دەرمان‌خوارد بکەنو خزمەتکارە بەکرێگیراوەکە سەری لێتێکچووە . بەڵام ئەگەر ئەمە وابێ دیارە پێچەوانەکەی راست‌ترە .

پاپا لە رۆژی ١٨/مانگدا دەمرێو بە دوایدا جەماوەری شاری رۆما هەر لەگەڵ بیستنی هەواڵەکەدا روویان‌کردۆتە قەڵاکەی بۆرجیاو هاواریان کردوە :

(مردن بۆ کوڕی قەحبەکە)،(مردن بۆ سەگی میرانێ) بە باوکیشیان وتوە : (بۆ دۆزەخ هەی فاسق لەعین) .

ئەوسا گوایە چەند کاردینالێك کە بەزەیی یان بە بۆرجیادا هاتۆتەوە ، بە دزی یەوە گواستویانەتەوە بۆ قەڵای سان ئەنجیلۆو لەوێ حەشاریان داوە ، تا لە نەخۆشی یەکەی چاك بۆتەوە . رەنگیشە هەر لەو رۆژانەدا بووبێ کە مەکیاڤیللی دیویێتی و وەك لە (دەمەتەقێ)دا باسی دەکا ، گوایە نامەیەکی داوەتێ بۆ سەرۆکی فلۆرنسا . ئینجا لەولای ترەوە هەر لەو رۆژانەدا ، بیکۆلۆمینی لە جێی ئەلیکساندەر کراوە بە پاپاو پاپایەتی یەکەی تەنیا بیست و حەوت رۆژی خایاندوەو مردوە . بە دوایدا جیلیانۆ دیللا رۆڤیری کە لە کاردینالە دوژمنەکانی بنەماڵەکەی ئەمان بووە ، کراوە بە پاپاو بەوە چارەنووسی ئەم براوەتەوە . چونکە هەر دوای هەفتەیەك بڕیاری گرتنی داوەو لە قەڵاکەی خۆیدا (بۆرجیا) حەپسی کردوە . بەڵام دوای ماوەیەك هەڵاتوەو قەدەرێك ئەملاو ئەولای کردوە . لە ئەنجامدا لە ١١/ثانی/١٥٠٤دا گیراوەتەوەو رەوانەی دوورگەی (ئاسکیا) کراوەو تا مردنی لەوێ ژیانی لە گەڵ پیاوکوژو دزو جەردەدا بەسەربردوە .

[٢٣] دەڵێن گوایە ژنەکەی خۆی (ئان دی ڤالوا) زۆر ناشیرین بووەو کە دوای مردنی شارل چۆتە سەر تەختی پادشایی ، ویستوێتی ئەو ژنەی تەلاق بداو بێوەژنەکەی شارل (ئان دی بریتانی) کە زۆر جوان بووە ، مارە بکا . دیارە ئەوەش پێویستی بە رێگەپێدانێکی تایبەتی هەبووە لەلایەن پاپاوە .

٢٤ – قەیسەر بۆرجیا – Caesar Borgia

بڕوانە پەراوێزی ژمارە (٢٢ – بنەماڵەی بۆرجیا) .

٢٥– ئەسکەندەری گەورە – (٣٦٢ – ٣٣٠ پ .ز)

پادشای هەرە بەناوبانگی گریکەکانە . لە ماوەیەکی زۆر کورت و بە تەمەنێکی کورتەوە ، ئیمپراتۆریێکی بەرفراوانی دامەزراندوە ، بەتایبەتی دوای سەرکەوتنی لە ساڵی (٣٣١ پ .ز)دا بە سەر دارای پادشای فارسەکانداو داگیرکردنی وڵاتەکەی . دوای مردنی ، سەرلەشکرەکانی لە ناو خۆیاندا تێکچوون و ئەمانیش لە ماوەیەکی کورتدا ، ئیمپراتۆریی یەکەیان پەرت پەرت کردو پووکاندیانەوە .

26 – دارا – Darus

مەبەست لە دارای سێیەمە کە هاوچاخی ئەسکەندەری گەورەو پادشای فارسەکان بووە . لە سالانی (335 — 330 پ.ز)دا حوکمرانیی کردوە . لە سالی (331 – پ.ز)دا لەدوا شەڕی قورسدا کە نزیك شاری ئەربائیلۆ (هەولێری ئێستا) لە نێوان هەردوو لە شکرەکەیاندا قەوماوە ، شکستی ی هێناوەو کشاوەتەوە بۆ ئەکباتان (هەمەدان)ی پایتەختی و تەقەلای داوە بۆ

بەرگرتن لە هێرشی ئەسکەندەر ، سەرلەنوێ لەشکر دروست بکاتەوە ، بەلام بیرانەکەیشت وکوژراو بە دوایدا ئەسکەندەر ولاتەکەی داگیردو خستی یە ژێر دەسەلاتی خۆیەوە .(میریا - ئی . ئیم .دیاکۆنۆف .ل - 603 — 612) .

٢٧- پیرۆس- Pyhrhus

(٣١٨-٢٧٢ .پ . ز).. لە سالانی (٢٩٥-٢٧٢)دا پادشای مەملەکەتی (ئیپیرۆس) بووە کە دەکەوتە سەر کەناری رۆژئاوای ولاتی یۆنانەوە . لە سالی (٢٨٣)دا هێرشی بردۆتە سەر مەکدۆنیاو داگیری کردوەو بەلام لێیدەرپەڕێنراوە . دوای ئەوە پەلاماری ئیتالیای داوەو لە چەند شەرێکدا بەسەرڕۆمانەکاندا زال بووە ، تا لە سالی (٢٧٥)دا بەزاندوویانە . ئینجا جارێکی تر مەکدۆنیای داگیرکردوە . بەهەرحال ئەنجامی بەوە شکاوەتەوە کە بنمیچی خانوویەکی بە سەردا رووخاوەو کوشتویێتی . (گەورەترین . . . ل-١٤٦ ، پ ١٣٦)

٢٨- سپارتا- Sparta

دەکەوێتە ناو دۆلێکی بەرفراوانی بەپیتەوەو لە خوارووی نیمچە دوورگەی (پیلۆپۆنیز)دایە . چەند تیرەیەکی سەر بە نەژادی دووری‌یەکان لە باکوورەوە بەرەوخوار هاتوونو بەدەم شەرەوە خەلکی ناو دۆلەکەیان لێدەرپەڕاندوە ، یاخود کردۆتە کۆیلەی خۆیانو لەبری ئەوان تیایدا جێگیر بوون . ئینجا دوای ئەوەی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە گەل ئەو خەلکەیدا لەزۆرانبازیدا بوون ، کار وا شکاوەتەوە کە لە گەلیاندا یەکیانگرتوەو چوونەتە ژێر رکێفی دوو پادشاوەوبە هاوبەشی حوکمڕانی‌یان کردوون . بە دوایدا ئیتر لاکۆنیاو میکینایان داگیرکردوەودەسەلاتیان پەرەی سەندوە .

رژێمی فەرمانڕوایی لە سپارتادا بە توندوتیژی‌و پتەوی‌و بە مەشقی سەربازی بەناوبانگ بووەو زۆریش لەگەل دەستووری دیموکراتی‌یانەی ئەسینادا جیاوازی‌ی هەبووە .

(گەورەترین . . . -ل ٤١-پەراوێز- ٣٦)

٢٩ ئەسینا-Athene

پایتەختی ئیستای یۆنانە . لە ناوەڕاستی سەردەمی برونزیدا بنیادنراوەو دەوترێ گوایە (سیکرۆپس) بنیادی ناوە . لە سەرەتای دامەزراندنیدا بایەخێکی ئەوتۆی نەبووە . بەڵام لە دواییدا وردەوردە نەش‌ونمای کردوە . تا لە کۆتایی سەدەی شەشەمی پێش زایندا لە سەردەمی (بیزیستراتۆس)و کوڕەکانیدا ، لە ڕووی بازگارنی‌یەوە گەشەی سەندووە . ئینجا وەختێك فارسەکان داگیریان کرد ، لە ساڵی (٤٨٠-پ . ز)دا سوتاندنیان‌و کاولیانکرد . بەڵام دوای دەرپەڕاندنیان ، لە سەردەمی (برکلیس)دا ئاوەدان کرایەوەو ئەمجارە بەوپەڕی وەستایی‌و فەنتازی‌یەوە ، پەرستگاو کۆشکە داروخاوکانی سەر قەڵای (ئەکروپۆل)یان بەیاریدەی گەلێ ئەندازیاری لێهاتوو دروستکردەوەو بەوە بووە شارێکی زۆر جوان‌و دڵگیر . هەروەها شارەکە بە ناوی (ئەسینا پالاس- Athene Pallasی) داڵدەدەری‌یەوە ناونراوە کە کچی (زیوس)ی ژنەخوداوەندی گەورەی خوداوەندەکانە .
(گەورەترین . . . . .-ل١٣-پ٤)

٣٠-ثیبە-Thebe

دەکەوێتە ناوەڕاستی وڵاتی یۆنانەوەو ئێستا (تیڤا- Thevia)ی پێدەوترێ .

لە کۆتایی سەدەی شەشەی پێش زایینەوە ، لە گەڵ ئەسینادا کەوتە دوژمنایەتی کردن ، و لە جەنگدا یاریدەی فارسەکانی دەدا . هەروەکو لە جەنگەکانی پیلۆپۆنیزدا یاریدەی سپارتایی یەکانی داو دواجار لە ساڵی (٣٩٤- پ . ز)دا ، چووە پاڵ ئەوەوەستە دەوڵەتەی دژ بە سپارتا جەنگان و بەسەریدا زاڵ بوون ، بۆ ماوەیەکی زۆریش سەروەری ئەگشتە وڵاتانی یۆنانی کردوە . (گەورەترین ... ل ٧٥ ، پەراوێز ٨٠) ؛

٣١- کاپوا - capua

دەکەوێتە باشووری ئیتالیاوە ، سەرووی شاری ناپۆلی‌و نزیك دەریای تیران .

هانیباڵی کرتاجەیی لە ساڵی (٢١٥-پ . ز)دا داگیریکردو خۆیو لەشکرەکەی تیایدا بەرابواردنەوە خەریك مانو ورەی شەرکردنیان نزم بووەوە کە لە ئەنجامیدا رۆماکان پەلاماریان دانو زەفەریان پێبردن . (گەورەترین . . . .ل- ١٦٤ ، پ-١٥٢) .

٣٢-کرتاجە- Carthage

لە نزیك کەنداوی (توونس)ی ئێستا دا بووە . لە لایەن فینیقیەکانەوە بنیادنراوە . دوژمنێکی گەورەی رۆما بووەو بۆ دەست بەسەرداگرتنی دەریای سپی ی ناوەراست ، مل‌ملانێی لە گەڵدا دەکرد . خاوەنی هێزێکی دەریایی فراوان بووەو لە سەرەتادا بە بازرگانی بەناوبانگ بووە . بەڵام لە زەمانی هەردوو سەرکردەی ناوداریدا (هامیلکارو هانیباڵی کوری) ، بە هێزی سەربازی کەوتە پەل‌هاویشتن بە هەموو باکووری ئەفریقادو ئینجا ئیسپانیاو تەنانەت تا نزیك رۆماش ، بە نیازی داگیرکردنیو لە ناوبردنی ئیمپراتوریتی رۆما کشا . بەڵام ئەو ئامانجەی بۆ نەهاتەدی .
(گەورەترین حیکایەتی..-بەڵێنی کوشندە -ل١٥٤) .

٣٣- مووسا-Mose

لە سەدەی سیازدەیەمی پێش زاییندا ژیاوە . دەوترێ گوایە لە دەرباری فیرعەونەکاندا پەروەردە بووەو بۆتە پێشەوایەکی سەربازیو لە شەرێکدا بە سەر حەبەشەدا زاڵ بووەو لە ئەنجامیدا (تەربیس)ی کچی پادشاکەیانی مارەکردوە . لە سەردەمی فیرعەون رەعمەسیس دووەمدا (١٣٠٠-١٢٧٢پ . ز) بە خۆیو تاقمەکەیەوە میسری جێهێشتوەو رووی کردۆتە فەلەستینوتیایدا جێگیربووەو ئایینەکەی خۆی بلاوکردۆتەوە (عەرەبو جوو لە مێژوودا - أحمدسوسە-ل ط ط-كك) .

٣٤-کۆرش -Cyrus

بە کۆرشی گەورە ناوی دەبرێ . ساڵی (٥٢٨پ . ز) مردوە . دامەزرێنەری ئیمپراتۆریتی فارسەکانە . سەرەتا بە بەرپاکردنی شۆرشێك دژی پادشای مادەکان دەستیپێکردو خۆی کردە خاوەنی تاجو تەختەکەی . بە دوایدا ملی بە بەرپاکردنی چەندین جەنگەوە ناو لە ئەنجامیاندا ئاسیای ئەو رۆژگارەو وڵاتی میتۆپۆمیاو سووریاو فەلەستینی داگیرکردو ئیمپراتۆریتی فارسەکانی لێپێك‌هێنان . هەر ئەویش بوو ئەو

جوولەکانەی کە نەبۆختنەسر گواستبوونی‌یەوە بۆ بابل ، گەڕاندنی‌یەوە بۆ ئۆرشەلیم .

٣٥- رۆومۆلۆس-Romulus

لە پادشا مەزنەکانی سەرەتای دامەزراندنی ئیمپراتۆریتی رۆما یە . هەندێ لە مێژوونووسان دەڵێن ئەو شاری رۆمای بنیادناوە . بەڵا م گومان لەوەدا نی‌یە کە ئەو یەکەمین پادشا بووە ئەنجومەنی پیرانی لە رۆمادا پێك‌هێناوەو گەلێ یاسای بۆ رێکخستنی کاروباری دەوڵەت داناوە کە پادشا نۆمای دوای ئەو پەرەی پێداون‌و ئیتر ئەو یاسایانە بوونەتە بناغەیەکی پتەو بۆ رۆژگاری دوای خۆیان (دەمەتەقی - ل٢١٥ ، ٢٥١ ، ٢٦٠) . هەروەها دانتی لە کۆمیدیای خواوەندی‌یەکەیدا (بەهەشت سروودی هەشتەم) ناوی دەباو دەربارەی دەڵێ : (یا لە پشتی باوکێکی کەساس ، کویرینۆسێك لەدایك بێ کە بکرێتە کوڕی مارس) . کویرینۆسیش ناوێکی مەزنی‌یە کەرۆمانکان بە رۆمۆلۆسیان بەخشیوەو بە کوڕی خواوەند مارسیان داوەتە قەڵەم . (کۆمیدیای خواوەندی - بەهەشت -ل ١٨٣ - پەراوێز ١١١) .

٣٦- سیزیۆس

قارەمانێکی ئە فسانەیی گریکەکانە . ئیجیۆسی باوکی پادشای ئیتیکا بووە .ژیانی قارەمانانەی خۆی بە کوشتنی گای ماراسۆنی دەس پێکردوە . هەروەکوو یەکێك بووە لەو حەوت لاوەی کە هەموو ساڵ خەڵکی ئەسینا دەیانناردن بۆ کریت تا ئەژدەهاکەی قووتیان بدا . بەڵام (ئەردیان) دوای ئەوەی ئاشق بووە ، شمشێرێکی داوەتی‌و ئەژدیهاکەی پێ‌کوشتوە . ئینجا کە گەڕاوەتەوە بۆ ئەسینا بووە بە پادشاوناوبانگی بە کرداری لەرادەبەدەری توانای ئادەمیزاد دەرکردوە (دەمەتەقێ -ل ٢١١ - پەراوێزی وەرگێڕەکەی) .

بەڵام مەکیاڤیللی خۆی هەر لە (دەمەتەقێ)دا دەربارەی دەڵێ : «سیزیۆس سەرکردایەتی‌ی گرتە دەست‌و فەرمانی بە خەڵکی شاری ئەسینای پەرت‌وبڵاودا کە شارەکە بنیادبنێن‌و تیایدا گردینەوە» . (دەمەتەقێ - هەمان لاپەڕە) .

٣٧- رۆما

یەکەم شوێن کە وا زەن دەکرێ رۆمای لە سەر بنیادنراوە ، گردێکە کە.

پێیدەوترێ (بالاتین)و رووباری تایبەری بە داوێندا تێدەپەڕێو (٢٤) کیلۆمەتر لە دەریاوە دوورە . دەوترێ گوایە ئەوە لە ساڵی (٧٥٣ – پ .ز)دا بووە . ئینجا لە سەردەمی ئۆگستۆسی یەکەم ئیمپراتۆری رۆما دا ، لە دەورەبەری (٢٧ – پ .ز)دا کە دانیشتووانی ئەو وەختە لەوپەری دەسەڵاتداریدا بوونو ژمارەیان لە ملیۆنێك زیاتر بووە ، لە شارێکی دروستکراو لە خشتەوە بۆتە شارێکی دروستکراو لە مەڕمەڕ . ئیتر بە دوایدا بەردەوام روو لە فراوانی بووەو تەنیوەتەوە بۆ گشت گردەکانی دەوروپشتی . (گەورەترین . . . ل – ١٢٠ ، پەراوێز – ١٢٦) .

٣٨– میدییەکان :

گەلێك بوون کە لە هەزارەی یەکەمی پێش زاییندا لە باکووری رۆژئاوای ئێراندا دەژیانو (ئەرباکس) دامەزرێنەری بنەماڵە حوکمڕانەکەیانەو (ئەکباتان–هەمەدانی ئێستا) پایتەختیان بووە . کۆرشی گەورە لە ساڵی (٥٥٦–پ . ز)دا پایتەختەکەیانی داگیرکردووەو دەوڵەتەکەی لەناو بردوونو وڵاتەکەیانی داوەتە پاڵ ئیمپراتۆرێتە فارسییەکەی خۆی . هەروەکوو لە ساڵی (٣٣٠–پ .ز)دا ، دوای سەرکەوتنی ئەسکەندەری گەورە لە ساڵی (٣٣١)دا بە سەر دارای سێیەمدا ، کەوتوونەتە ژێر دەسەڵاتی یۆنانەکانەوەو ئینجا سلووکسییەکان (سلووکس یەکێك بوو لە فەرماندەکانی ئەسکەندەر)و ئینجا لە سەدەی دووەمی (پ . ز)دا ئەرشاکییەکانو ئیتر هەتا (فەتحی عەرەبی) لە ساڵی (٦٣٣)ی دوای زاییندا ، هەر لە ژێر چنگو دەسەڵاتی ساسانییەکاندا بوون . (گەورەترین . . . . ل ١٩ ، خوارووی پەراوێزی ژمارە–١٢–) .

٣٩–جیرۆلامۆ سافۆنارۆلا

(١٤٥٢–١٤٩٨) . لە شاری فیرارا لەدایك بووە . لە (دیر)ێکی سەر بە قەشە دۆمینیکەکاندا بۆتە رەبەنو پانزە ساڵی تێدا بەسەر بردوە . دوایی چۆتە شاری فلۆرنساو خەڵکێکی زۆر بۆ گوێگرتن لە وتارە ئایینییەکانی لە دەوری گردبوونەتەوە . بە لەدین دەرچوون تاوانبار کراوەو پاپا بڕیاری بێبەریکردن لە کڵێسەی بە سەردا داوە . لە ساڵی ١٤٩٤دا کە بنەماڵەی میدیتچی لە فەرمانڕەوایی‌کردنی فلۆرنسا خراونو لە

شار دەرپەڕێنراون‌و رژێمی جەمهووری تێدا دانراوە . ئەم کراوەتە حوکمرانی جەمهووری‌یەتەکەو گەلێ هەنگاوی چاکی بۆ چەسپاندن‌و بەرێوەبردنی ناوە کە گرنگترینیان دانانی دەستوورێك بووە لەو بابەتەی مەکیاڤیللی خۆی بە ئاواتی‌یەوە بووە . بەلاَم لەسالَی(١٤٩٨)دا بەدبەختی رووی تێکردوە ، گیراوەو ئیعدامکراوەو لاشەکەی سووتێنراوە . (دەمەتەقێ –ل ٢٨ ، ٣٢ ، ٢٦٤ ، ٣٦٧) .

٤٠– سیراکۆزە–Siracusa

دەکەوێتە باشووری رۆژهەلاَتی دوورگەی سیکلیاوەو یۆنانی‌یەکان لە سەدەی سێ‌یەمی پێش زایینیدا بنیادیان‌ناوە . بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە رووی بایەخەوە وەك مەلَبەندێکی زانیاری‌و هونەر ، بە دوای ئەسینادا هاتوە . تا ئێستاش شوێنەواری شانۆیەکی یۆنانی تێدا ماوە کە بە گەورەترین شانۆی سەردەمی کۆنی جیهان دەدرێتە قەلَەم . شارەکە لە سەردەمی (هیرۆ)ی دکتاتۆریدا کە لە سالَی (٤٨٠–پ . ز)دا بە سەر کرتاجەیی‌یەکاندا زالَبووە ، تەواو گەورەو فراوان بووەو بۆتە مەلَبەندێکی مەزنی شارستانێتی‌ی یۆنانەکان .

(گەورەترین . . . . ، ل–٨٠ ، پەراوێز–٨٥) .

٤١– شارەکانی ئەیۆن

مەبەست لەو شارانەیە کە دەکەوتنە سەر کەناری دەریای ئەیۆن . دەریای ئەیۆنیش ئەو ماوەیەی دەریای سپی‌ی ناوەراستە دەگرێتەوە کە دەکەوێتە نێوان کەناری خۆرئاوای یۆنان‌و کەناری خوارووی ئیتالیاوە . (ح.ع)

٤٢– شارەکانی هیلسپۆنت Hellspont

بریتی‌یە لە کەنداوی دەردەنیل کە دەریای مەرمەرە بە دەریای ئیجە دەگەیەنێ ، واتە کەناری ئاسیا لە ئەوروپا جودا دەکاتەوە . درێژی‌یەکەی (٤٠) میل‌و پانایی‌یەکەی (٤) میلە . (گەورەترین . . . . –ل ٦٢ – ب ٧٠) . دیارە لێرەدا مەبەسی لەو شارانەیە کە دەکەوتنە سەر ئەمبەرو ئەوبەری کەنداوەکەوە .

٤٣– ئۆرسینی‌و کۆلۆنا :

دوو بنەمالَەی کۆنی بەناوبانگ‌و دەسەلاَتداری ناو شاری رۆما بوون . گەلێ پاپاو

کاردینال و میرو فەرماندەی سەربازی یان تێدا هەڵکەوتوە . بەردەوام لە گەڵ یەکتردا لە ناکۆکیدا بوون .

(دەمەتەق – ل ٣٥ – پەراوێز) .

٤٤– مەکیاڤیللی لێرەوە ئیتر مەبەستی لە باسکردنی کردارەکانی دۆق فالنتینە ، واتە سیزار بۆرجیای کوڕی پاپا ئەلیکساندەر نەك پاپا خۆی . چونکە ئەو وەختە بووبووە سەرکردەی سوپاکەی باوکی و کەوتبوە داگیرکردنی ئەو شارو مەملەکەتانەی کە فەرەنسایی یەکان نەیگەیشتبوونێ وەك (ئیمۆلاو فۆرلیو پیزارۆو ئوربینۆو . . . هتد) . (ح.ع) .

٤٥– سینیگاگلیا – Sinigaglia

بریتی یە لە شاری سیناگالیکای زەمانی رۆمانەکان و دەکەوێتە سەر دەریای ئەدریاتیك نزیکی شاری ئەنکۆنا . لە ساڵی (٨٢–پ.ز)دا (پۆمپی) تالانی کردوە . لە سەدەی پێنجەمدا جووتە (قوط) رۆژئاوایی یەکان داگیریان کردوە . ئینجا لە سەدەی هەشتەمدا لۆمباردیایی یەکان و لە سەدەی نۆیەمدا عەرەبەکان . تا لە سەدەی سیازدەیەمدا لە ئەنجامی بەیەکادانی نێوان جویلف و جیبلیندا وێران بووە . (کۆمیدیا – بەهەشت – ل ٣١٨ – پ ٥٨) .

٤٦– پیروجیا – Perugia پایتەختی هەرێمی ئۆمیریایە . لە وەختی خۆیدا قەلایەکی سەختی ئیتروسکەکان بووە . لە ساڵی (٣١٠–پ–ز)وە کەوتۆتە ژێر حوکمرانی ی رۆمە وەو بووە بە مەیدانێکی جەنگی ناوخۆیی رۆمانەکان . لە ساڵی (٤١–٤٠پ.ز)دا ئاگستۆس داگیری کردو سووتاندی و بەڵام دوایی بنیاد نرایەوە . لە سەدەی شەشەمدا (تۆتیلان) وێرانی کردوەو بەڵام لە سەدە ی یازدەیەمەوە رووی لە گەشانەوەو دەسەلاتداری کردۆتەوە ، تا لە دەوروبەری ساڵی (١٣٠٠)دا حوکمرانی ی هەموو هەرێمی ئۆمیریای کردوە . ئینجا لە سەدە ی شازدەیەمەوە بۆتە میرایەتی یەکی سەر بە ڤاتیکان . (کۆمیدیا–ل ٢٣١–پ ٤٣) .

٤٧– باگلیۆنی – Baglioni

مەبەست لە جیامپاوڵۆ باگلیۆنی ی میری شاری پیرۆجیایە کە قەیسەر بۆرجیا لەوەبەر

هێرشی بردبووە سەرو میرایەتی یەکەی لێ داگیر کردبوو.

مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا حیکایەتەکەی تەواو دەکاو دەڵێ: «پاپا یۆلیۆسی دووەم.... بڕیارێدا (لە ساڵی ١٥٠٥دا.ح.ع) کە جیامپاولۆ باگلیۆنیش لە شاری پیرۆجیا کە زۆردارانە حوکمڕانی ی تیدادەکرد، دەرپەڕێنێ، چونکە سوێندی خواردبوو هەموو ئەو زۆردارانە لەناوبەرێ کە موڵکی کڵێسەیان زەوت کردبوو».

ئینجا مەکیاڤیللی وەهای دەگێڕێتەوە کە پاپا بە خۆی و ژمارەیەك لە کاردینالەکانی و تەنیا تاکە یاساوڵەکەی خۆیەوە، روویان کردۆتە شارەکەو کەچی لەو سەرەوە ئەو دوژمنە جەربەزەیەی بە یەخسیری لەگەڵ خۆیدا هێناوەو حوکمڕانێکی سەر بە کڵێسەی لە شارەکەدا جێ هێشتوە. دواجار مەکیاڤیللی رووداوەکە وا لێکدەداتەوە کە مەسەلەی خۆبەدەستەوەدانی باگلیۆنی بەو ئاسانی یەو بۆ ئەوێکی نەگریس و ناپەسەند، لە ویژدانپاکی و رێزلێنانی کڵێسەوە نەبووە، بەڵکوو لە ئەنجامی سەرکێشی و ملپێوەنانی پاپا یۆلیۆسەوە بووە کە بۆ کات و شوێن و حاڵەتی تایبەتی خۆی پێویست و سوودبەخشەو دەبێ کۆی لێ نەکرێتەوە، چونکە «دەگمەنە خەڵکی بتوانن زۆر چاك لە زۆر خراپ لە یەکتری جودا بکەنەوە». (دەمەتەقێ-ل ٣١٠، ٣١١).

٤٨- پەیوەندی ی نێوان مەکیاڤیللی و بۆرجیا

یەکەم پەیوەندی لە نێوانیاندا بە هۆی شۆڕشی خەڵکی شاری ئەریزۆوە بووە کە قەیسەر بۆرجیا هانی بۆداون. بۆرجیا داوای لە فلۆرنسا کردوە کە نوێنەرێك بۆ ئەو مەبەستە بنێرن بۆ لای. ئینجا بەم بۆنەیەوە مەکیاڤیللی لەگەڵ سۆدیرینی ی سەرۆکی فلۆرنسادا چووە بۆ لای و بۆ یەکەمجار بینیویێتی و بۆی دەرکەوتوە کە مەبەستی گۆڕینی رژێمی جەمهووری بووە لە فلۆرنسادا. ئەمە لە ساڵی (١٥٠٢)دا بووە.

هەردوای ئەوە بە ماوەیەك. مەکیاڤیللی بۆتەوە بە نوێنەری فلۆرنسا لە لای بۆرجیاو سێ مانگ لە گەڵیدا ماوەتەوە. لەو ماوەیەدا دیویێتی کە چۆن شاری بیرگۆلای تالان کردوەو پەلاماری فۆسۆمبرۆی داوەو لەگەڵ ئۆرسینی یەکاندا جەنگاوەو چۆن بە هۆی گفت وگۆکردنەوەو بە فرت وفێڵ. سەرکردەکانیانی بانگ کردوە بۆ سینیگاگلیاو

لەویٚ قەلاچۆی کردوون . ئیتر مانەوەی لە گەڵیدا لەو سیٚ مانگەداو بینینی ئەم کاروکردارانەی ، وایان لە مەکیاڤیللی کردوە کە لە کتێبەکەیدا (میر) بە نموونەی شێرو ڕێوی‌یەکەی دابنیٚو زۆر جار ئیشارەتی پیٚبدا .

دوا پەیوەندی‌ی مەکیاڤیللی لەگەڵ قەیسەر بۆرجیادا ، لە دوای مردنی باوکی‌و هەڵبژاردنی یۆلیوسی دووەمدا بووە بۆ پاپایەتی کە بۆرجیا ئەو وەختە تازە لە نەخۆش‌یەکەی رزگاری بووەو کەوتۆتەوە سەرپیٚ . جا مەکیاڤیللی نامەیەکی داوەتیٚ کە بۆ ئەنجومەنی بالاّی فلۆرنسای نووسیوەو تکای لیٚ‌کردون ڕێگا بە بۆرجیا بدەن کە بەخاکی فلۆرنسادا بەرەو ڕۆمانا تیٚبپەڕیٚ . بەلاّم هەر بە دوایدا نامەیەکی‌تری بۆ ناردوون کە تیایدا داوای کردوە ئەو نامەیەی دەستی بۆرجیا پشت‌گویٚ بخەن . (دەمەتەقیٚ–ل ٥١، ٥٢) .

٤٩– کۆلۆنا – Col;nna مەبەست لە کاردینال جیوڤانی کۆلۆنایە کە لە بنەماڵەی کۆلۆنا بووەو لە ساڵی (١٥٠٨)دا مردوە .

٥٠– ئەسکانیۆ – Ascanio کاردینال ئەسکانیۆ سفۆرزایە . برای لۆدۆفیکۆ سفۆرزا بووە کە لە ساڵی (١٤٩٢)ەوە کرابووە (جیٚگر) بەسەر تەختی میرایەتی‌ی میلانەوەو ئینجا لە ساڵی (١٤٩٤)دا بووە میری تەواوەتی‌ی میرایەتی‌یەکە . ئەسکانیۆ لە ساڵی (١٤٩٢)دا لە پاڵ جیلیانۆ دی ڕۆڤیریدا یەکیٚك بوو لە دوو هاوشانە هەرە گەورەکەی کاردینال ڕۆدریجۆ (ئەلیکساندەر) بۆ هەڵبژاردن بۆ پاپایەتی‌و بەلاّم ئەوەبوو ڕۆدریجۆ بە تەماعی ئەوەی بیکاتە راوێژکاری خۆی ، هەڵی‌خەڵەتاندو رایکیٚشایە پاڵ خۆی . ئیتر بە دوایدا ساڵ هات‌و ساڵ تیٚپەڕی‌و ئەسکانیۆ چەند جاریٚك بەپیٚی ئاڵ‌وگۆڕی بارودۆخی سیاسی ، لیٚی‌هەڵگەڕایەوەو دایەوە پاڵی ، تا لە ئەنجامدا دوای مردنی فرسەتی بۆ هەڵکەوت کە هەر هیچ نەبیٚ نەیەڵیٚ کورەکەی (قەیسەر بۆرجیا) ئیدامە بە فەرمانرەوایی بنەماڵەکە بدا . (لۆکریشیا بۆرجیا–ل ٣٠ ، ٣٨) .

٥١– ئەم‌قسەیەی مەکیاڤیللی وادەگەیەنیٚ کەسان پیترۆ ئادڤینکۆلا بە ناوی یۆلیۆسی دووەمەوە کرابیٚ بە پاپا . بەلاّم لە ڕۆمانی (لۆکریشیا بۆرجیا)دا واباس دەکریٚ کە کاردینال جیلیانۆ دی ڕۆڤیری بەو ناوەوە کراوە بە پاپا (ح.ع) .

٥٢- ئاگاتۆکلیس – Agatocles

(٣٦١ – ٢٨٩ پ.ز) . پادشایەکی زۆرداری سیراکۆزە (سیکلیا – صقلیە) بووە . لە پایەوپلەیەکی زۆر نزمەوە پێگەیشتووە بەرزبۆتەوەو بۆتە فەرماندەیەکی سەربازی . بە تاوانی پیلانگێڕان دژی حکومەتەکەی گوناهبار کراوەو لە شار دوور خراوەتەوە . بەڵام بە خۆیو لەشکرێکی بەکرێگیراوەوە گەڕاوەتەوەو شارەکەی داگیرکردووەو هەموو ئەندامانی ئەنجومەنی پیرانو هەزار کەسی لە خەڵکەکەی کوشتووەو خۆی تێدا کردۆتە تاکەمیر. بە دوایدا جەنگێکی لەگەڵ کرتاجەیی یەکاندا بەرپا کردوە کە تیایدا شکاوەو لە شاری سیراکۆزەدا ئابڵووقە دراوە . بەڵام خۆی لە ئابڵووقەدانەکە دەرباز کردووەو چووە بۆ سەرووی ئەفریقاو لەوێوە کەوتۆتەوە پەلاماردانیان .(دەمەتەقێ – ل ١٣٢ ، ٤٧٦ ، ٤٨١ ، ٦٢٥) .

٥٣- سکلیا – Sicilya ناوەکەی لە یەکێك لەو گەلانەوە وەرگیراوە کە شالاوییان بۆ بردووەو تیایدا جێگیربوون . پێشتر ناوی (ترینا کریا – **Trinacria**) بووە کە مانای (زەوییە سێ سووچەکە) دەبەخشێ . دوورگەیەکەو دەکەوێتە خواروی شێوە دوورگەی ئیتالیاوە و کەنداوی مەسینا لە یەکتریان جیادەکاتەوە . سیراکۆزەو تاینیوم لە شارە مێژوویی یەکانێتی . (گەورەترین...ل – ٤٨ – پەراوێز – ٥١) .

٥٤- هامیلکار – Hamilcar (.... – ٢٢٨ . پ.ز) . لەساڵی (٢٤٦)داو لە ڕۆژانی (جەنگی یەکەمی پۆنی)دا (٢٦٤ – ٢٤١)کە لە نێوان ڕۆماو کرتاجەدا ڕوویداوە ، ئەم فەرمانەی لەشکری کرتاجەیی یەکان بووە لە سیکلیادا . ئینجا وەختێك کرتاجەیی یەکان لە ئەنجامی بەزینی ئەو هێزە دەریایی یەیاندا کە لە سیکلیاوە بۆ داگیرکردنی ڕۆما ڕووی کردبووە ئیتالیاو لە ساڵی (٢٤١)دا ناچاری پێکهاتن لەگەڵ ڕۆما دا بوون ، ئەم سیکلیای جێ هێشتو گەڕایەوە بۆ کرتاجە کە هەر لەو وەختەدا هێزێکی سەربازە بەکرێ گیراوەکان یاخی بووبوونو کرتاجەیان ئابڵووقە دابوو . بەڵام هامیلکار زاڵ بوو بە سەریانداو شارەکەی لە چنگ ڕزگارکردنو ئیتر بەوە پایەوپلەی هێندە بەرزبووەوە کە وەك تاکە حوکمڕانێکی لێهات . هەروەها لە ساڵی (٢٣٧)دا ئیسپانیای بەو نیازە داگیرکرد کە بیکاتە بنکەیەك بۆ بەگژداچوونو داگیرکردنی ڕۆماو

بەڵام لە ساڵی (٢٢٨)دا لە شەڕێکدا لەوێ کوژراو تەواوکردنی نەخشەکەی بۆ هانیباڵی کوڕی جێهێشت . (گەورەترین...، ل – ١٥٨ ، پ – ١٤٣) .

٥٥– **جیۆڤانی فۆگلیانی** – **Giovanni Fogliani** میری شاری فیرمۆ بووەو کوشتنەکەی لە ساڵی (١٥٠٢)دا بووە .

٥٦– **پاولۆ ڤیتیللی** – **Paolo Vitelli** فلۆرنساییەکان لە ساڵی (١٤٩٩)دا تۆمەتی ناپاکییان دایە پاڵیو ئیعدامیانکرد .

٥٧– **ڤیتیللۆزۆ** – **Vitellozzo** میری سیتا دی کاستیللۆ بووە . یەکێك بووە لەو میرانەی قەیسەر بۆرجیا لە ساڵی (١٥٠٢)دا لە قەلاچۆکردنەکەی سینیگاگلیادا کوشتویتی .

٥٨– **پاپا یۆلیۆسی دووەم** – **Julius . 11** دوای مردنی پاپا ئەلکساندەری شەشەمی باوکی قەیسەر بۆرجیا لە مانگی ئابی (١٥٠٣)دا ، کاردینال بیکۆلۆمینی بۆ پاپایەتی هەڵبژێردراو ناوی پاپا بیۆسی هەشتەمی وەرگرت . بەڵام لەبەر ئەوەی زۆر پیربووە تەنیا بیستو حەوت رۆژ پاپایەتیی کردوەو مردوە . ئەو وەختە قەیسەر بۆرجیا کە تا دوو سێ مانگ لەوەبەر لە هەرەتی دەسەلاتیدابوو ، گرۆڵەی تەواو کەوتبووە لێژی . بە سەرێك جەماوەری گەلی شاری رۆما بە خوێنی سەری تینووبوونو بە سەرێك لەشکرەکەی لە دەوری پاشەکشەیان لێکردبوو ، بە سەرێکیش ئەو نەخۆشییەی لەگەڵ نەخۆشکەوتنو مردنی باوکیدا تووشی بووبوو لە پەلوپۆی خستبوو . تا لەو وەختەدا کاردینال جیلیانۆ دیللا رۆڤیریی کۆنە دوژمنەکەی بنەماڵەکەیان ، بووبووە یەکێك لە پاڵێوراوە بەهێزەکان بۆ هەڵبژاردن بە پاپا . تا ئەو ساتە بۆرجیا هێشتا بەلایەنی کەمەوە خاوەنی دەنگی یازدە کاردیناڵی ئیسپانیایی بوو کە بە بەرییەوە مابوو کاریان تێبکا . بەڵام وەك مەکیاڤیللی خۆی لە کۆتایی بەشی حەوتەمی کتێبەکەیدا بەوردی لە چەند دێرێکدا باسیکردوە ، بۆرجیا بە پشتگیریکردنی هەڵبژاردنی کاردینال جیلیانۆ (یۆلیۆسی دووەم) بە پاپا ، لەو وەختە ناسکەدا هەڵەیەکی کوشندەی کردوەو چاڵی بۆ خۆی هەڵکەندوە . مەکیاڤیللی باسی چۆنێتی هەڵەکردنەکەی ناکا . بەڵام لە (لۆکریشیا

بۆرجیا)دا چیرۆكنووسانە حیكایەتەكە دەگێڕێتەوە كە چۆن كاردینال جیلیانۆ فرسەتی لەو حاڵەتی كەساسیو كڵۆڵی‌یەی هێناوە كە تی‌ێكەوتوەو هەڵی‌خەڵەتاندوەو وای‌لێكردوە كاردیناڵە ئیسپانیایی‌یەكانی بۆ قایل‌بكا دەنگی بدەنێ ، بەرامبەر بە یاریدەدانی لە دەسگیرخستنەوەی دەسەلاتەكەی پێشوویدا . كەچی هەر دوای هەڵبژاردنی بە پاپا ، فەرمانی گرتنو حەپس‌كردنی‌دا . ئینجا جارێكی‌تریش توانی ئەو بۆرجیا جەربەزە درندەیەی جاران وەك منداڵێك فریو بداو گوایە بەرامبەر بە سەروەتو سامانەكەی ئازادی بكا . كەچی لەم دەرگاوە بەرەڵلای كردوەو كردوێتی‌یەوە بەو دەرگای بەندیخانەیەكی‌تردا .

بەهەرحاڵ پاپا یۆلیۆسی دووەم بنەماڵەی بۆرجیای تێكشكاندو لەسەر شانۆی سیاسەتی ڤاتیكانو ئیتالیای دەرهاویشتنەدەر . بەلام خۆی لە واقیعی حاڵدا بەهەمان شوێن‌پێی پاپا ئەلیكساندەری شەشەمدا رێگای گرتەبەرو ژیانی خۆی بۆ بەهێزكردنی دەسەلاتی كلێسەو بەرفراوان‌كردنی تەرخان‌كردو دەورێكی بالای لەو جەنگانەدا گێڕا كە لە سەرەتای سەدەی شازدەیەمدا لە ئیتالیادا روویان‌دا . بەلام دەبێ ئەوەش بلێین كە یەكێك بووە لەو پاپایانەی هۆگری هونەرو ئەدەبو رۆشنبیری بوونو تەقەلایەكی زۆری بۆ گەشەپی‌سەندنیان داوە ، تا ئەو ساتەی لە ١٣ شوبات ١٥١٣ دا كۆچی‌دوایی كردوە . (رۆمانی لوكریشیا بۆرجیا) .

٥٩- جەنگی یەكەم (جەنگی پۆنی) – Punic War زنجیرە جەنگێك لە نێوان رۆما و كرتاجەیی‌یەكاندا بە هۆی تەقەلادانی زاڵ‌بوونیانەوە بەسەر ناوچەی دەریای سپی‌ی ناوەراستدا رووی‌دا كە مێژوونووسان بەسەر سێ پلەدا دابەشیان دەكەن :

١-جەنگی یەكەم : (٢٦٤ – ٢٤١ .پ.ز) : هۆی راستەوخۆی هاواربردنی دەستەیەك لە خەڵكی شاری (میكینا)ی یۆنانی بووە بۆ رۆما و دەستەیەكی‌تریان بۆ كرتاجەیی‌یەكان ، ئەویش لە وەختێكدا كە پادشای سیراكۆزە (سكلیا) هەرەشەی پەلاماردانو داگیركردنی شارەكەی لێكردوون . ئینجا كە هەردوولا بەدەنگ هاوار بۆهێنانەكەوە چوون ، لەسەر ئەو مەسەلەیە لی‌یان بووە بە شەرو كوشتار لە یەكترو ئیتر جەنگ لە نێوانیاندا بەیناوبەینو هەر جارەی لەبەر هۆیەك بەردەوام بووە ، تا لە ئەنجامدا رۆمانەكان هێزی دەریای كرتاجەیی‌یەكانیان تەفروتوونا كردوەو ناچاریان

دوون دەست لە دوورگەی سکلیا بەربدەن .

- جەنگی دووەم (٢١٨ - ٢٠١ پ.ز) . هۆی راستەوخۆی ئەوەبووە کە رۆما لە تەشەنەسەندنی دەسەڵاتی کرتاجی یەکان بۆ ئیسپانیا تەنگەتاو بوون و ویستویانە بەری لێ بگرن . جەنگەکە (هانیباڵ) دەستی پێکردوە کە لە چیای ئەلپ پەڕیوەتەوەو رۆمای خستوتە بەر مەترسی یەوە . بەڵام (شیپۆن)ی سەر لەشکری رۆما ، لە ئەفریقاوە ، واتە لە پشتەوە پەلاماری کرتاجەی پایتەختی مەملەکەتەکەی هانیباڵی داوەو ئەنجام بە رازی بوونی کرتاجەیی یەکان بە مەرجەکانی رۆما بۆ شەڕوەستاندن شکاوەتەوە .

٣- جەنگی سێیەم : (١٤٩ - ١٤٦ پ.ز) . هۆیەکەی ئەوەبووە کە رۆماکان ترسیان لە هەڵسانەوەی کرتاجەو هێرش بردنیان بۆ سەر یەکێك لە مەملەکەتە هاوپەیمانەکانیان لێ نیشتوەو ئەمجاریش هەر شیپیۆن ئاسا ، لەبەری لای ئەفریقاوە پەلاماری کرتاجەیان داوەو دوای کاول کردنی ، کردوویانەتە ویلایەتێکی ژێردەستەی خۆیان (گەورەترین - ل ١٥٥ - ١٥٦ - پ ١٤٢) .

٦٠- نابیس - Nabide

لە نێوان ساڵانی (٢٠٦-١٩٢ پ .ز)دا حوکمڕانیی سپارتەی کردوە . تەختی پادشایەتیی بەزەوت کردن زەوت کردوە . یەکەمجار داوێتی یە پاڵ فیلیپی مەکدۆنیایی و ئینجا بۆتە دۆستی رۆما . دواجار ئیتۆلی یەکان نەخشەیەکیان بۆ کوشتنی داناکە بریتی بوو لە ناردنی ئەلیکسامینیسی هاووڵاتیی خۆیان لە گەڵ دوو سەد پیادەو سێ سەد سوارەدا ، گوایە بۆ ئەوەی یاریدەی بدەن و بەڵام هەر هێندەی فرسەتیان لێ هێنا ، پەلاماریان داو کوشتیان .

٦١- سیکستۆس : Cixtos

پاپا سیکستۆسی چوارەمە کە دوای پاپا بۆلی دووەم بووە بە پاپاو لە ساڵی ١٤٨٠دا مردوە . یەکێك بووە لەو پێنج پاپایەی کە کاردینال (رۆریجۆ بۆرجیا - دوایی پاپا ئەلیکساندەری شەشەم) راوێژکاری بووە . (لوکریشیا بۆرجیا -ل ١٤ ، ١٥) .

٦٢- ئیبامینۆنداس - Ebaminondas

دوو قۆڵی لە گەڵ بیلۆبیداسی هاوەڵیدا مەملەکەتی تیبەیان لە داگیرکاریی

سپارتایی‌یەکان رزگارکردووەو پشتیان بە خەڵکی شارو مەملەکەتەکەی خۆیان بەستوە . پرچەکیان کردوون و مەشقێکی باشیان پێکردوون و بەوە گرەویان بردۆتەوە . دوای مردنی بیلۆبیداس لە ساڵی (٣٦٤ .پ .)دا بۆتە حوکمڕانی مەملەکەتەکەو وەك حوکمێکی جەمهووری‌ی عادیلانە فەرماڕەوایی تێدا کردوە . بەڵام وەك مەکیاڤیللی ئیشارەت‌دەدا ، دوای مردنی ئەو کار لەکار ترازاوەتەوەو فیلیپی مەکدۆنیایی کە بۆ سەرکردایەتی‌کردنی لەشکری مەملەکەتەکە بەکری‌گیراوە ، دوای یەکەم سەرکەوتنی لە شەرێکدا ، خۆی بە سەریدا کردۆتە دکتاتۆر . (دەمەتەقێ – ل ٢٣٧ ، ٢٨٦ ، ٢٩٨ ، ٧٤٢) .

٦٣– ئاراگۆن – Aragon

هەرێمێکە دەکەوێتە باکووری رۆژهەڵاتی ئیسپانیاوە . لە سەدەی چواردەیەمدا بۆتە دەوڵەتێکی دەسەڵاتدارو بەتایبەتی پەلی بۆ خوارووی ئیتالیا هاویشتوەو وەچەی پادشاکانی لەدوای ئەلفۆنسۆی دووەمیانەوە کە لە ساڵی (١٤٤٠)دا ناپۆلی‌ی داگیرکردو خستی‌یە ژێردەستی خۆیەوە ، کەوتنە فەرماڕەوایی‌کردنی . دامەزرێنەری بنەماڵەی بۆرجیاش لە ئیتالیادا (ئەلفۆنسۆ بۆرجیا کە دوایی لە ساڵی (١٤٥٥)دا بە ناوی کالیکستۆسی سێیەمەوە بوو بە پاپا)و کە مەکیاڤیللی زۆر بایەخی بە هەردوو وەچەی (پاپا ئەلیکساندەری شەشەم و قەیسەر بۆرجیا – سیزار –ی کوڕی داوە) ، لە گەڵ لەشکرەکەی ئەو ئەلفۆنسۆیەدا بووەو چۆتە ئیتالیاوەو تیایدا نیشتەجێ بووە : (رۆمانی لۆکریشیا بۆرجیا – ل ٧ ، ٨) .

٦٤– لێرەدا هەست بە تێکەڵ‌وپێکەڵی‌یەك دەکرێ لە نێوان (سفۆرزا)و (فرانسیسکۆ)دا کە هەردووکیان ناوی یەك کەسن . لە دەقە عەرەبی‌یەکەو لە ئیتالی‌یەکەشیدا هەروەها نووسراوە . بەڵام لەوە دەچێ کە مەبەستی مەکیاڤیللی لە یەکێك لەو دوو ناوە کەسێکی‌تر بووبێ . (ح .ع) .

٦٥– داود – Bavid

یەکێکە لە پادشاکانی ئیسرائیل ، نێوان (١٠٠٠ – ٩٦٠ پ .ز)و وەك لە (ئینجیل)دا وتراوە ، تابووتە پیرۆزەکەی لە (ئەبیناداب)ەوە بۆ (ئۆبید)و لەوێوە بۆ

(ئۆرشەلیم) گواستۆتەوە . هەروەها مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا وای ئیشارەت پێدەدا کە یەکێك بووە لەوانەی (ورگی برسی‌یەکانی بە خواردەمەنی‌ی خۆش پڕکردوەو ورگی پڕی دەوڵەمەندانی برسی کردوە) . مەبەستیشی نموونەهێنانەوەیە بۆ سەلماندنی یەکێك لە تیوری‌یەکانی خۆی کە دەڵێ : (ئەگەر کابرایەك بووە حوکمڕانێك لە شارێك یا لە دەوڵەتێکداو بەتایبەتی ئەگەر تیایدا شوێن‌پێ‌یەکی قایمی نەبوو . . . باشترین شت بۆ هێشتنەوەی لە چنگیدا ، بە مەرجێك تازەمیرێك بێ ، ئەوەیە کە هەموو شتێکی سەرلەنوێ‌و لە سەر بناغەیەکی نوێ تێدا رێك‌بخاتەوە . . . وەك ئەوەی دەوڵەمەندەکانی بکاتە هەژارو لات‌وپووت‌و هەژارەکانی دەوڵەمەند بکا ، کوت‌ومت وەك داود کردی کاتێ بوو بە پادشا) . (دەمەتەقێ -ل ٣٠٩) .

٦٦- شاوول - Saul

(١٠٢٠ - ١٠٠٠ پ .ز) . یەکەمین پادشای ئیسرائیلی‌یەکانە . فەلەستینی‌یەکان لە شەڕی چیای جیلبوادا بە سەریدا زاڵ‌بوون‌و کە بینی هەر سێ کورەکەی بە بەرچاوی‌یەوە دەکوژرێن ، مشتۆی شیرەکەی چەقاندە زەوی‌و ورگی خۆی پێداداو خۆی کوشت . ئەمە لە ئینجیلدا نوسراوە .

٦٧- شارلی حەوتەم - Charle VII

دوای شارلی شەشەم چۆتە سەر تەختی پادشایەتی‌ی فەڕەنساو لە ساڵانی (١٤٢٢ - ١٤٦١)دا حوکمڕانی‌ی کردوە .

مەکیاڤیللی جگە لەم ، لەکتێبەکەیدا ناوی سێ پادشای‌تری فەڕەنسای بردوە کە حوکمڕانی‌کردنیان بەم جۆرە بووە :

لویسی یازدەیەم : ١٤٦١ - ١٤٨٣
شارلی هەشتەم : ١٤٨٣ - ١٤٩٨
لویسی دوازدەیەم : ١٤٩٨ - ١٥١٥

٦٨- جووتەکان - قوط- Juts

یەکێکە لەگەلە سەرەکی‌یەکانی جەرمەنەکان . لە سەدەی چوارەمی زایینیدا بوون بە دوو بەشەوە : رۆژئاوایی‌و رۆژهەڵاتی .

ڕۆژهەلاتی یەکانیان ئەوانەبوون کە هەر لە سنووری ئیمپراتۆرێتی جارانی ڕۆما دا مانەوە . بەڵام ڕۆژئاوایی یەکان ڕووەو ڕۆژئاوای خوارووی ئەوروپا کشانو تیایدا جێگیربوون . دوا پادشایان (ڕۆدریك) ناوێك بوو کە (طارق بن زیاد) لە ساڵی (٧١١)دا بەزاندی . (گەورەترین . . . . ، ل ٢١٤ ، پ - ٢٠٢) .

٦٩- ئاخیل - Achill

قارەمانی هەربەناوبانگی جەنگە دە ساڵ خایەنەکەی تەروادەیە کە هۆمیرۆس لە (ئەلیازە)کەیدا نەمری ی پی بەخشیوە ، دوای ئەوەی دەماودەم بووبووە قارەمانێکی ئەفسانەیی و گوایە خواوەند تیتیسی دایکی ، بۆ ئەوەی لە بەشداربوونی شەری تەروادە رزگاری بکا ، لە کانتوورشیرۆنی وەرگرتبووەوەو بردبووی لە دوورگەی سکیزۆس لە دەریای ئیجەدا بە جل وبەرگی ژنانەوە حەشاری دابوو . بەڵام ئۆلیسیس و دیۆمید پێدەزانن و دەچن دەیفرێنن و بەشداری شەرەکەی دەکەن و تەروادەی لە جەنگدا پێدەشکێنن . لە میتۆلۆجیای یونانی و ڕۆماندا وەها وتراوە . بەڵام هۆمیرۆسی شاعیری مەزن لە ئەلیازەکەیدا کە لە ساڵی (٩٠٠)ی پێش زایینا نووسیوێتی ، واتە چەند سەدەیەك دوای بەسەرهاتەکە ، وای باس دەکا کە فابیسی کوری پادشای ئیلیۆن (واتە بەرەی لای تەروادە) ، هیلانەی ژنی پادشای ئاخی یەکان (مانیلا)ی فراندوە کە دەوترێ گوایە جوانترین ئافرەتی ئەوسای سەرزەمین بووەو تەنانەت ئاگامیمنوونی پادشای پادشایانی ئاخی یەکان ئاشق بووە . بۆیە ئەم ئاگامیمنوونەی پادشای پادشایان ، گاڵی گشت پادشایانی ئاخی یەکانی بۆ یاریدەدانی مانیلاو سەندنەوەی هیلانە داوەو لەوەوە شەرە دە ساڵ خایەنەکەی تەروادە دەستی پێکردوە کە ئاخیل تیایدا بۆتە قارەمانی هەرە مەزن و بەناوبانگ و وێنەیەکی ڕۆستەمی زاڵی شانامەکەی فیردەوسی یە .

ئینجا مەکیاڤیللی کە ئیشارەت بە ئاخیل و ئەسکەندەری گەورە پێکەوە دەدا ، دیارە مەبەستی ئەوەیە کە شوێن پێ هەڵگرتنی کەڵەپیاوانی لەوەبەر بکاتە بنەمایەك بۆ هەر کەسێك بیەوێ ڕێگای بوون بە کەڵەپیاوی وەك ئەوەی پێش خۆی بگرێتەبەر .

ئاخیل بە حسابی ئەفسانەی دەماودەم بێ یا بە حسابی هۆمیرۆس و یا سەرچاوەکانی تری مێژوو ، وای باس دەکەن کە لاوێکی جەنگئامێزی هێجگار چابووکی هێجگار بەکاربووەو بەلام زۆریش بەرەحم و بەزەیی بووە ، ئەگەرچی وەختێك وای پێویست کردبێ کە رەحم و بەزەیی تەواو لە دڵی خۆی دەربکا ، بێ سێودوولێکردن کردوێتی و خۆی لی لانەداوە ، وەك لە دوا رۆژانی شەری تەروادەدا بەرامبەر بە قارەمانی هەرە مەزنی تەروادەیی یەکان (هیکتۆر)ی برای ڤابیس کردیو ئینجا دوایی تر لی ی پاشگەز بووەوە .

دواجار دەبێ ئەوەش بڵێین کە هەر ئەو ئاخیلە مەزنە ، بە کوێرە تیرێکی لاوەکی ی ڤابیسە شەرهەڵگیرسێنەرەکەی جەنگەکە کوژرا . (گەورەترین...پ ۲۳-ل ۳۲) .

٧٠- یۆلیۆس قەیسەر Julius Caesar)(۱۰۰-٤٤ پ.ز) . لەگەڵ پۆمپیو مارکۆس کراسۆسدا کە دوو فەرماندەی سەربازی و سیاسی ی تری ئەو سەردەمەی رۆما بوون . سێ قۆڵی و بەهاوبەشی ئیمپراتوریتی یەکەیان بەریوە دەبرد . لە ساڵی (٥٥ پ.ز)دا مارکۆسیان بە خۆی و لەشکرێکەوە رووەو سووریا بۆ جەنگکردن لەگەڵ فارسەکاندا کشاو بەلام دوای شکستی هێنانی لە سەردەستی سۆرینازی فەرماندەی فارسەکاندا ، لە کشانەوەیدا پیلانێکی لی کراو کوژرا . بە دوایدا لە ساڵی (٥۲ پ.ز)دا ، لەسەر ئەوەی کە پۆمپی تەقەلای دەدا خۆی ببێتە تاقە حوکمرانی ئیمپراتورێتەکە ، ناکۆکی یان کەوتە بەینەوەو پێکداهەڵگژان و لە ئەنجامدا قەیسەر لە شەری فرسالیادا کە لە ساڵی (٤٨-پ.ز)دا لەنێواندا روویدا ، سەرکەوت و پۆمپی هەلات بۆ میسرو لەوێ لە لایەن یەکێك لە ئەفسەرەکانی یەوە کوژرا . ئیتر قەیسەر خۆی بوو بە تاقە حوکمران ، تا ئەویش لە ساڵی (٤٤-پ.ز)دا بە دەستی پرۆتۆسی هاوەڵی و سەردارانی رۆما کوژرا .

٧١- ئێکزۆنۆفۆن – Xonophon (٤٣٥-٣٥٤ پ.ز) . مێژوونووسێکی یۆنانی یە . لە فەرماندە سەربازی یەکانی ئەسینا بووە . قوتابی و برادەری سوکرات بووە . بۆ ماوەیەك چۆتە لای کۆرشی پادشای فارسەکان و ئیشی بۆ ئەو کردووەو کتێبێکیشی بە ناوی (مێژووی ژیانی کۆرش)ەوە داناوە کە مەکیاڤیللی لە کتێبی (دەمەتەقێ)کەیدا ، لە

زۆر شوێندا کە باسی کۆرشی کردبێ ئیشارەتی پێداوەو شتی لێ وەرگرتوە . هەروەها زیاتر مەیلی بە لای سپارتادا چووە . گەلێ کتێبی مێژوویی و فەلسەفەیشی داناون ، لەوانە کتێبی (هیرۆ) کە لە زۆرداری دەدوێ .

٧٢- شیپیۆن - **Scipione** (٢٣٤-١٨٣ پ.ز) . فەرماندەیەکی سەربازیی گەلێ بەناوبانگ و لێهاتووی رۆما بووە.لە ساڵی (٢٠٢ پ.ز)دا لە شەری (زاما)دا بەسەر هانیباڵی کرتاجەییدا (٢٤٧-١٨٣)زاڵ بووە کە لەوەبەر زۆربەی وڵاتی رۆمەکانی داگیر کردبوو. مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا چەندین جار ئیشارەتی پێداوە گەلێ نموونەی لەسەر هێناوەتەوە . هەروەکوو دانتی‌یش بە ڕێزلێنان و ستایشکردنەوە ئیشارەتی پێداوە (کۆمیدیای خواوەندی - ل ٤٦٤ - دێری ٦١) . بەڵام دەبێ ئەوە بڵێم کە وەرگێرەکەی لە پەراوێزەکانیدا سێ مێژووی جیاجیای بۆ ئەو شەری زامایە داناوە .

٧٣- پیستۆیا - **Pistoia** (پیستۆلا)شی پێدەوترێ و لە کۆندا ناوی پیستۆریا بووە . دەکەوێتە باکووری رۆژئاوای فلۆرنساوەو (٢٠) میل لێوەی دوورە . (دەمەتەقێ - ل ٧٠٠ - پ ١) .

٧٤- ڤیرجیل ڤیرجیلۆس - **Virgil Virgilus** (٧٠-١٩ پ.ز) . شاعیری گەورەی رۆمانە . لە نزیك شاری (مانتوا)دا کە دەکەوێتە سەرووی ئیتالیای ئێستاوە لەدایك بووە . لە شاری کریمۆنا (میلان)و ناپۆلی خوێندوێتی . بە سەراپای ناوچەکانی ئیمپراتۆرێتدا گەراوە . لە شاری (براندیزی) کە دەکەوێتە خوارووی ئیتالیاوە مردوە . (ئەنیادە) یەکێکە لە شارەکانی کە هاوشانی (ئەلیازە)کەی هۆمیرۆسە . هەروەها (دانتی) هێندە بە شاعیرێکی گەورەو لێهاتووی داناوە کە لە گەشتەکەی خۆیدا بۆ ئەوەدنیا (کۆمیدیای خواوەندی) ، کردوێتی‌یە هەم هاورێی گەشتەکەی و هەم چاوساغی خۆی .

٧٥- دیدۆ - **Dido** لە میتۆلۆجیای یۆنانیدا ، کچی بیلۆسی پادشای (صوور)ەو خوشکی بیجمالیۆنە : کە مێردەکەی خۆی کوشتوە ، ئەوسا ئەم ناچاربووە هەرچی گەنجێکی باوکی هەبووەو بۆیان بەجێماوە ، لەگەڵ خۆیدا بیبات و خۆی بگەیەنێتە

باکووری ئەفریقا . ئیترگوایە لەوێ خاکی کرتاجەی لە پادشای لیبیا بەو گەنجوسامانە کڕیوەو خۆی تێدا جێگیر کردوە . دەشوترێ گوایە بۆ ئەوەی شوو بە ئایاریاسی پادشای لیبیا نەکا ، خۆی کوشتوە .

٧٦- هانیبالٚ - Hannibal (٢٤٧-١٨٣-پ.ز) . کوری هامیلکارەو فەرماندەو سەرلەشکری هەرە بەناوبانگی کرتاجە بووە . کە باوکی لە ساڵی (٢٢٨-پ.ز)دا کوژرا ، ئەم لەگەڵ هازدرۆباڵی زاوایدا دوو قوڵی سەرکردایەتی ی لەشکری کرتاجەیی یەکانیان دە کرد . بەلاّم کە هازدرۆبالٚ لە ساڵی (٢٢١-پ.ز)دا کوژراوە ، ئیتر ئەم کە هێشتا تەمەنی (٢٦) سالٚ بوو ، بووە بە تاقە فەرماندەی لەشکرەکەو لەبەر ئەوەشی سوێندی بۆ باوکی خواردبوو کە تەخت‌وتاجی ئیمپراتوزێتی رۆما تێك‌وپێك بنێ ، بە خۆیو لەشکرێکەوە بە رێگای ئیسپانیادا بەرەو ئیتالیا کەوتە رێ . لەشکرەکەی لە سەرەتادا لە (٣٠) هەزار سەربازی پیادەو شەش هەزار سوارە پێك هاتبوو . بەلاّم بەدەم رێوە تا دەهات زیادی دەکردو کە نزیك ئیتالیا بۆوە ژمارەیان گەیشتبووە (٩٠) هەزار پیادەو (١٢) هەزار سوارەو ژمارەیەکی زۆر هێسترو ولاّخی‌ترو (٤٠) فیلیش‌و دەوترێ کە ماوەی نێوان سەرەتاو کۆتایی لەشکرەکەی (٢٠) میل بووە .

هانیبالٚ لە چەندین شەڕدا بەسەر رۆمەکاندا زالٚبووەو راوی‌ناون تا تەواو لە رۆما نزیك بۆتەوەو تەنیا چەند میلێکی مابوو بیگاتیٚ‌و کەچی لەوێدا راوەستاوە بۆ ئەوەی ماوەی حەسانەوە بە لەشکرەکەی بدا . جا دەوترێ لەو ماوەیەدا لەشکرەکەی‌لەشاری (کاپوا)دا بەرابواردنەوە خەریك بوون‌و ئەوە بۆتە هۆی لاوازبوونی .

بەهەرحالٚ (شیپۆن)ی فەرماندەی لێهاتووی رۆما ، لەو وەختەدا فرسەتی هێناوەو بەلاّم لەبری ئەوەی رووبەرووی هانیبالٚ ببێتەوەو لە ئیتالیادا لە گەڵیدا بجەنگێ ، ئەم بە خۆیو لەشکرەکەیەوە لە ئەفریقاوە شالاّوی بردوەو بەرەو کرتاجەی پایتەختی ولاّتەکەی هانیبالٚ کشاوە . ئەوسا هانیبالٚ ناچار بووە بە خێرایی لە ئیتالیا بکشێتەوەو بچێ بە هاواری کرتاجەوە . ئینجا لە ساڵی (٢٠٢-پ.ز)دا لەگەڵ شیپۆندا لە نزیك شاری (زاما)دا بەیەکیاندا داوەو دوای شەڕێکی درێژخایەن ،

هانیباڵ شکستی ی هێناوەو لەشکرەی شکاوە .

دوایی کە بە ناچاری لەگەڵ رۆمادا پەیمانی ئاشتی ی بەستوە ، کرتاجەیی یەکان تاوانی ناپاکی یان داوەتە پاڵی و ئەویش لە ئەنجامیدا هەڵاتوە بۆ سووریا . بەڵام (پرۆسیاسی یەکەم)ی پادشای بیسینیا ناپاکی ی لە گەڵدا کردوەو ویستویە بیداتە دەست رۆمانەکان ئیتر وەختێك سەربازەکانی رۆما ئابڵووقەیان داوە ، ئەم بۆ ئەوەی تووشی زەلیلی نەبی و نەیبەن بە کۆت وزنجیر کراوی بە شەقامەکانی رۆمادا بیگێرن ، بە زەهر خۆی کوشتوە . (گەورەترین....ل ١٥٨-١٦٤) .

٧٧- فابیۆس ماکسیمۆس -- Fabius E Maximus بە (لەسەرخۆ) ناسراوەو چەند جارێك و یەك بە دوای یەکدا بە کۆنسۆڵ و چاودێرکار (کۆنسور)و دیکتاتۆر لە رۆمادا هەڵبژێردراوە : لە ساڵی (٢٣٣ پ.ز)دا کە کۆنسۆڵ بووە ، وڵاتی لیگواری یەکانی داگیرکردوە . لە وەختی جەنگ لەگەڵ هانیباڵدا کراوە بە دیکتاتۆرو لەو جەنگەدا سیاسەتێکی بەرگری کردنی تایبەتی گرتۆتەبەر.. بەرگری کردن بە هێواشی و لەسەرخۆو بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ کە بە سیاسەتی فابیزم ناسراو بزووتنەوە سۆشیالیزمی یەکەی فابی یەکانیش (کۆتایی سەدەی نۆزدەو سەرەتای بیستەم و لە گەڵیاندا ئەدیب و رووناکبیری ناسراو بەرناردشۆ) هەر لەوەوە هاتوە . هاوەڵەکانی لە ئەنجومەنی پیراندا لە سەرەتادا لەم سیاسەتەی نارازی بوون . بەڵام دوای ژێرکەوتنی رۆما لە شەرە قورسەکەی (کانی)دا ساڵی (٢١٦ پ.ز) لە رووی هانیباڵدا ، ناچار مەجبووری بوونەوەو ئەوەبوو بە دوایدا لە ساڵی (٢٠٩)دا تۆرنتۆی سەندەوە . لەگەڵ (شیپیۆن)دا لەسەر ئەو سیاسەتە جەنگی یەی دەبێ بگیرێتەبەر ناکۆك بوون . لە ساڵی (٢٠٣)دا مرد .

ئینجا دوای ئەم سەرەقەڵەمانە ، بە پێویستی دەزانم حیکایەتەکەتان بەو شێوەیەی مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا دەیگێڕێتەوە بۆ باس بکەم .

١-هانیباڵ پادشای کرتاجە (٢٤٧-١٨٣ پ.ز) ئەو رۆژگارە ، شاڵاوێکی بێ ئامانی ئەوتۆی هێنابوو کە سەراپای ئیسپانیاو زۆربەی خاکی ئیتالیای داگیرکردبوو ، لە هەمووشی بەناوبانگ تر تێپەڕبوونە ستەمەکەی بوو لە زنجیرە شاخی ئەلپ و لە ئەنجامدا

رۆما خۆیشی کەوتبووە بەر مەترسی‌یەکی گەورەوە .

٢-فابیۆس ئەو وەختە سەرلەشکری رۆما بوو کە لەشکرەکەیان لە دوو شەڕی گەورەدا لە رووی هانیباڵی گەنج و کارامەو مەستی نەشوەی سەرکەوتندا شکستی هێنابوو...دوو جار شکستی و بەدوایدا ورەبەردانێکی سامناکی سەربازانی ئەم جەمهووری‌یەتە نموونەیی‌یە (لەباری سەرنجی مەکیاڤیللی‌یەوە) .

٣-کارامەیی و دوورو وردبینی‌یەکەی فابیۆس لەوەدابوو کە بڕیاری‌دا ئەو تین‌وتەوژمە بێ‌ئامانە ، بە سەبرو هێمنی و لەسەرخۆیی‌یەکی درێژخایەنەوە بەرەنکاری بکرێ .

٤-بەڵام ئەم سیاسەتە نەبووە جێگای رەزامەندی‌ی گەل و ئەنجومەنی پیران و بگرە هەموو لێ‌یکەوتنە تەقەو تانووت‌لێدانی . بۆیە ئەو لێ‌خراو بە دوایدا (شیپیۆن)ی بەناوبانگ هاتەکایەوە .

٥-کەچی وەختێ شیپیۆن هاتە بەرمەیدان ، مێژوو سەلماندی کە ئەگەر فابیۆس بەو جۆرە کرداری نەکردایە کە کردی ، ئەم ئەو سەرکەوتنەی بەسەر هانیباڵدا بۆ بەدی‌نەدەهێنرا کە لەساڵی (٢٠٢)دا بەدی‌ی‌هێنا .

٦-دواجار دەبێ ئەوە بڵێم کە لەو سەردەمەی ئیمپراتۆرێتی رۆمادا (سەردەمی رژێمی جەمهووری) ، گەل خۆی بە ئەنجومەنی پیران و بەرەی سەردارو سەروەران و ئەندامانی (تریبیون) (پارێزگاری‌کەران لە جەماوەری گەل کە بە هەڵبژاردن لە لایەن خۆیانەوە هەڵدەبژێردران) ، هاووڵاتی‌یەکی هەڵدەبژاردو دەیکردە دیکتاتۆرو بۆ رووبەرووبوونەوەو چارەسەرکردنی حاڵەتێکی تایبەتی‌ی تەواو سەخت و ستەم ، دەیانکردە بەرپرسیارو بە دوایدا ئیتر ئاسایی بوو لەو دیکتاتۆرێتی‌یەی بکەوێ یالی‌بخرێ .

٧٨- کانتوور (شیرۆن) - Canture ، یەکێکە لەو گیان‌لەبەرە ئەفسانەیی‌یانەی کە نیوەی لەشیان ئادەمیزادەو نیوەکەی‌تری ئاژەڵ و ئەفسانەکە دەربارەیان دەڵێ کە لە هەور لەدایک بوون .

٧٩- جیۆڤانی بێنتیڤۆگلی - Giouanni Bentivogli (١٤٤٣-١٥٠٨) . بنەماڵەکە «بێنتیڤۆگلی» بەدرێژایی سەدەی یازدەیەم فەرمانڕەوایی شاری بۆلۆنایان کردوە . ناودارترین پیاویان جیۆڤانی بووە کە لە ساڵی (١٤٦٤)دا تەختی میرایەتی‌یەکەی باوکی سەندۆتەوەو بۆتە فەرمانڕەوای بۆلۆنا . ئەو ئەگەرچی بایەخی بە هونەرو ئەدەب و زانیاری داوەو بۆلۆنای کردۆتە شارێکی جوان ، بەڵام لە حوکمڕانی‌کردندا دڵڕەق و جەربەزەو ئازاردەر بووە . دوای (٤٤) ساڵ فەرمانڕەوایی‌کردن ، پاپا یۆلیۆسی دووەم

له ساڵی (١٥٠٦)دا له شاره‌كه ده‌ری په‌ڕاندوه‌و له‌گه‌ڵ خێزانه‌كه‌یدا هه‌ڵاتوه بۆ میلان‌و دوای ئه‌وه به دوو ساڵ مردوه . فه‌ره‌نسایی‌یه‌كان له ساڵی (١٥١١)دا هه‌ردوو كوره‌كه‌یان گه‌ڕاندۆته‌وه سه‌ر ته‌ختی میرایه‌تی‌ی بۆلۆناو به‌ڵام بۆ ساڵی دوایی ، پاش به‌زین‌و كشانه‌وه‌ی ئه‌وان ، له شاره‌كه ده‌ركراونه‌ته‌وه . «ئینجا مه‌كیاڤیللی كه ده‌ڵێ : (هانیباڵ بێنتیڤۆگلی‌ی میری بۆلۆناو باپیری میری ئێستا به‌ڕێز هانیباڵ – مه‌به‌ستی هانیباڵی كوڕی جیوڤانی‌یه دیاره هێشتا ئه‌م ده‌ركردنه رووی نه‌داوه .ح.ع» (ده‌مه‌ته‌قێ – ل ٣١٠ – په‌راوێز) .

٨٠– ماركۆس ئۆریلیۆس – Marcos Aurelios (١٢١–١٨٠ ز) . له ساڵی (١٦١)دا بووه به ئیمپراتۆر . هه‌ر له منداڵی‌یه‌وه به رۆشنبیری‌یه‌كی باڵا په‌روه‌رده كرابوو . سه‌ر به فه‌لسه‌فه‌ی رواقی بوو . هه‌روه‌كوو پتر به لای سۆفێتیدا دایده‌شكاند . له سه‌رده‌می خۆیدا گه‌لێ هه‌نگاوی بۆ چاككردنی باری ئابووری ناوه . كتێبێكیشی به ناوی (وردبوونه‌وه)وه داناوه .

٨١– كۆمۆدۆس – Commodos كوڕی ماركۆس ئوریلیۆسه . له ساڵی (١٨٠ ز)دا بۆته ئیمپراتۆرو تا ساڵی (١٩٢ ز) حوكمڕانی‌ی كردوه . ئه‌م به پیچه‌وانه‌ی باوكی‌یه‌وه ، مرۆڤێكی داوێن‌پیس‌و به‌دره‌وشت بووه كه ته‌نانه‌ت به ده‌ستی ئافره‌تێكی قه‌پاتمه‌ی خۆی كوژراوه‌و مه‌كیاڤیللی حیكایه‌تی كوشتنه‌كه‌ی ده‌گێڕێته‌وه‌و ده‌ڵێ : «ئیمپراتۆر كۆمۆدۆس دووبراده‌ری زۆر دڵسۆزی هه‌بوون كه لایتیۆس‌و ئیلیكتۆسیان ناو بوون‌و سه‌ركردایه‌تی‌ی پاسه‌وڵه‌كانی خۆی پێ‌سپاردوون . هه‌روه‌كوو ئافره‌تێكی قه‌پاتمه‌شی هه‌بووه كه مارسیای نابووه‌و زۆری خۆشویستوه . دوو براده‌ره‌كه‌ی له‌سه‌ر ئه‌و ره‌وشته‌ی سه‌رزه‌نشتیان كردوه‌و قسه‌ی توندوتیژیان پێ‌وتوه . بۆیه بڕیاری داوه هه‌ردووكیان‌و مارسیاش له گه‌ڵیاندا بفه‌وتێنێ . ئینجا ده‌وترێ گوایه لیسته‌یه‌كی به ناوی هه‌رسێكیان‌و چه‌ند كه‌سانێكی تریش نووسیوه كه بۆ شه‌وێ بیانكوژێ‌و خستوێتی‌یه ژێر سه‌رینه‌كه‌یه‌وه . ئینجا به دوایدا كه چۆته حه‌مام بۆ خۆشتن ، یه‌كێك له منداڵه بچكۆله‌كانی كه زۆری خۆشویستوه ، چۆته ژووره‌كه‌ی‌و له‌سه‌ر جێگاكه‌ی یاری‌ی

کردوەو بە ڕێکەوت لیستەکەی بەردەست کەوتوەو دەری هێناوە . کە لە ژوورەکە هاتۆتە دەرەوەو لیستەکەی بە دەستەوە بووەو هەر بە ڕێکەوت مارسیای تووش هاتوە ، لیستەکە بەرچاوی مارسیا کەوتوەو ئەویش دوای خوێندنەوەی ، هەرخێرا لایتیۆس و ئیلیکتۆسی ئاگادار کردوەو ئیتر سێ قۆڵی کە سەیریان کردوە وا مردن زۆری بۆ هێناون ، بڕیاری کوشتنی ئیمپراتۆریان داوەو هەر کە شەو داهاتوە کوشتویانە» .

لێرەدا دەبێ ئیشارەت بەوە بدەم کە مەکیاڤیللی لە شوێنێکی کتێبی (دەمەتەقێ)کەیدا بە هەڵە دەیخاتە ریزی ئیمپراتۆرە چاکە خوازەکانەوە . هەروەکوو لە شوێنێکی تردا (ل ٦٠٢)ناوی یەکێك لە دوو برادەرەکەی بە بیرینیس دەبا . (دەمەتەقێ ل ٤٠ ، ٦٠٢ ، ٦١٣ ، ٦٢٧) .

٨٢- بەرتیناکس – **Bertinacs** لە ساڵی (١٩٢-ز)دا بۆتە ئیمپراتۆر .

مەکیاڤیللی لە (دەمەتەقێ)دا ئیشارەت بە جۆری کۆتایی هاتنەکەی دەداو دەڵێ : «لەو بیست و شەش ئیمپراتۆرەی لە نێوان قەیسەرو مەکسیمینۆسدا حوکمڕانی یان کردوە ، شازدەیان بە کوشتن کوژراون و تەنیا دەیان مردنێکی ئاسایی مردوون . تەنانەت ئەگەر هەندێك لەوانەی کوژراون پیاوباش بووبن وەك گالیاو بەرتیناکس ، ئەوا کوشتنەکەیان ئەنجامی ئەو حاڵەتی گەندەڵی یەی نێوان سەربازانی ئیمپراتۆرەکانی پێش خۆیان بووە کە لە کایەدا بووە» ئینجا هەر بەدەمی یەوە دەڵێ : «یا ئەگەر یەکێك لەوانەی ئاسایی مردوون پیاوێکی شەڕخوای وەك سیڤیرۆس بووبێ ، ئەمە دەبێ یەکەم بدرێتە پاڵ خۆشبەختی یەکەی و دووەمیش ئازایەتی یەکەی کە بە دەگمەن هەڵدەکەوێ ئەم دوو سیفەتە پێکەوە لە مرۆڤێکدا کۆببنەوە» . (دەمەتەقێ – ل ٢٥٦ ، ٢٥٧) .

٨٣- کاراکالا – **Caracalla** (١٨٦-٢١٧ ز) . مەکیاڤیللی لە (میر)دا دەڵێ کوڕی ئەنتۆنیوسە . لە کاتێکدا وەرگێڕی دەمەتەقێ لە پەراوێزێکی خۆیدا دەڵێ کوڕی گەورەی ئیمپراتۆر سپتیمیۆس سیڤیرۆسەو لە ساڵی (٢١٢)دا بەهاوبەشی لەگەڵ گیتای برا بچووکیدا بوونەتە ئیمپراتۆر . بەڵام هەر لەو ساڵەدا براکەی خۆی کوشتوەو بۆتە تاکە ئیمپراتۆر . سەردەمی حوکمڕانی یەکەی پڕ لە پیاوخراپی و زۆرداری و زەوتکاری بووە . لە ئەنجامدا لەسەر دەستی ماکرینۆسدا کوژراوە . (دەمەتەقێ – ل ٦١٣) .

٨٤ ماکرینۆس Macrinos یەکێك بووە لە پێشەوا سەربازی‌یەکانی کاراکالاو سەرکردەی ئەو لەشکرەی بووە کە ناردوێتی بۆ وڵاتی میتوپۆتامیا . ئینجا لەبەر ئەوەی کاراکالا . وەك لە ناو میرە خراپەخوازەکاندا باوە کە هەردەم لە پیلانگێران لە دژیان دەترسن . داوای لە ماتیریانۆسی برادەری کردوە لە فاڵگرەوەکانی رۆما بپرسێ کە ئاخۆ کەسێك هەیە تەماعی کردبێتە ئەوەی ببێتە ئیمپراتۆر یان نا؟. ماتیریانۆس لە وەرامیدا وتویتی : بەڵێ ماکرینۆس ئەو تەماعکارەیە . بەڵام وا رێکدەکەوێ کە نامەکە لەبری ئەوەی بە ئیمپراتۆر بگا . دەست ماکرینۆس دەکەوێ‌و ئیتر ئەم کە دەزانێ کوشتن بە دەستی کاراکالا مسۆگەرە . لەلای خۆیەوە بریاری کوشتنی ئەو دەداو کارەکەش بە ئەفسەر مارتیالیس دەسپێرێ کە هەم زۆر دڵسۆزی بووەو هەم زۆر بەرامبەر بە ئیمپراتۆریش دڵ پڕ لە رق‌وکینە بووە . چونکە پێش ئەوە بە چەند رۆژێك برایەکی کوشتوە . بەم جۆرە ئەفسەرەکە ئیمپراتۆر دەکوژێ‌و ماکرینۆسیش بە دوایدا دەبێتە ئیمپراتۆر .

(دەمەتەقێ –ل ٦١٣ ، ٦١٤) .

٨٥– ئەلیکساندەر – Alexander لە ساڵانی (٢٢٢–٢٣٥ .ز)دا فەرمانڕەوایی کردوە .

٨٦– ماکسیمینۆس – Maximinus لە ساڵانی (٢٣٥–٢٣٨ پ.ز)دا فەرمانڕەوایی کردوە .

٨٧– پاسەوانانی پریتۆرەکان –

لە سەرەتادا ئیشیان پارێزگاری‌کردن بووە لە دادپەروەری . بەڵام دوایی بوونەتە پارێزگاری‌کەر لە شەخسی سەرکردەو فەرمانده‌کانی رۆمانەکان‌و لە ساڵی (٤٢–پ.ز)وە وای‌لێهات کە کۆنە جەنگاوەرانی تێدا دەبوونە سەربازو ژمارەیان پەرەی سەندو دەورێکی سەرەکی‌یان لە سیاسەتی ئیمپراتۆرێتەکەدا دەگێرا ، تەنانەت ئەم ئیمپراتۆریان لێدەخست‌و ئەویان لەجێی دادەنا ، تا ئیمپراتۆر کوستانتین لە ساڵی (٣١٢–ز)دا بلاوەی پێکردن . (دەمەتەقێ – ل ١٨٥ – پەراوێز) .

٨٨– ئەسکەندەری‌یە – Alexandria ئەسکەندەری مەکدۆنیایی لە ساڵی

(٣٣٢-پ.ز)دا بنیادی ناوەو بە کتێبخانەو فەنەرەکەی‌و بە قوتابخانە فەلسەفی‌یەکەی بەناوبانگ بووە . لە ساڵی (٣٠-پ.ز)دا ئۆکتافیۆس داگیری‌کردوەو داوێتی‌یە پاڵ ئیمپراتۆرێتی رۆما . تا لە ساڵی (٦٤٢-ز)دا کەوتۆتە دەست عەرەب‌و موسڵمانەکان .

دەوترێ ئەسکەندەر لە وەختی خۆیدا لەسەر شێوەی شارێکی مەکدۆنیایی دروستی‌کردوەو شەقامەکانی وەك شارە تازەکانی ئەم سەردەمە ، رێك‌و راست بوون‌و هەریەکەیان ژمارەی تایبەتی‌ی خۆی هەبووەو بۆ یەکەمجاریش لە مێژوودا ، شەقام بە شەو لەو شارەدا رووناکی‌ی بە خۆیەوە دیوە . لەبەر ئەوە لەو سەردەمەدا ، جوانترین‌و دڵگیرترین شار بووە لە جیهاندا (گەورەترین.....،ل-٧٥ ، پەراوێز-٨١) .

٨٩- تراکە (تراقیا) – Thrace هەرێمێکە دەکەوێتە خوارووی رۆژهەلاتی ئەوروپاوەو خواروی رۆژهەلاتی شێوە دوورگەی بولکان دەگرێتەوە . هەروەکوو هەموو یۆنان‌و خوارووی بولگاریاو تورکیای بەری ئەوروپای لی‌ پێك دێ . لە سەرەتادا تراکەیی‌یەکانی تێدا نیشتەجێ بوون‌و ئینجا ئالیری‌یەکان‌و دوایی لە سەردەمی فیلیپی دوومدا لە ساڵی (٣٤٢ پ.ز)دا مەکدونیایی‌یەکان دەستیان بەسەردا گرتوە . هەروەکوو لە سەدەی یەکەمی پێش زاییندا رۆمانەکان حوکمڕانی‌یان کردوەو ئیتر بەردەوام مەیدانی چەندین شەڕوشۆڕ بووەو گەلێ دەوڵەت‌و گەل دەساودەسیان پێکردوە . (گەورەترین – ل ٤٣ – پ ٤٢) .

٩٠- جویلف‌و جیبلین – Guelfe Ghibelline لە ساڵی (١٢١٥ .ز)دا بە هۆی کوشتنی بۆندلمۆنتی ناوێکەوە ، خەڵکی شاری فلۆرنسا بوون بە دوو بەرەی دژبەیەکەوە کە پێ‌یانوترا (جیویلف‌و جیبلین)و ئیتر ئەو دووبەرەکی‌یە هەم بۆ ماوەی پتر لە سەد ساڵ درێژەی کێشاو چەندین بەیەکدادانی خوێناوی‌ی پڕ لە کوشت‌وبڕی لێوەشایەوەو هەم بۆ شارەکانی‌تری دەوروبەری فلۆرنسا تەشەنەی سەندو گشت ناوچەکەی گرتەوە . چونکە مەسەلە چووە ئەو قاڵبەوە کە هەردەم تەقەلا بدەن یەکتری لەو شاران دەرپەڕێننە دەرەوەو تەنیا لایەکیان بمێنێتەوە . بۆ نموونە

له ساڵی (١٢٤٨ . ز)دا جیویلفی‌یەکان لە فلۆرنسا دەرپەڕێنراون ، بەڵام لە ساڵی (١٢٦٦)دا خۆیان کوتاوەتەوە ناو شارەکەو ئەوان جیبلینی‌یەکانیان دەرپەڕاندۆتە دەرەوەو . . هتد . بێگومان زۆر جاریش تەقەلادراوە پێکبهێنرینەوەو کۆتایی بە ناکۆکی‌یەکەیان بهێنرێ (وەك کاردینالٚ لاتینۆ لە ساڵی (١٢٨٠)دا کردویتی ، بەڵام بێسوود بووە . ئینجا سەیر ئەوەیە کە جویلفی‌یەکانیش لەلای خۆیانەوە لە ساڵی (١٢٨٦)دا بوونەتە دوو دەستەو کەوتوونەتە کوشتەو بڕ لە یەکتری . بەهەرحالٚ لەوە دەچیٚ کە لە سەردەمی ژیانی مەکیاڤیللیدا ئەم دوو بەرەیە نەمابن یا ناکۆکی‌یەکەیان کۆتایی هاتبیٚ . (ل ٦٤٠-٦٤٢ی کۆمیدیای خواوەندی- بەهەشت- پاشکۆی ژمارە-١-) .

٩١- باندۆلفۆ پیترۆچی - Bandolfo Petrucci

(١٤٥٠-١٥١٢) . میری شاری سی‌یەنا بووە ، میرێکی زۆردارو جەربەزە بووەو وەك دکتاتۆرێك حوکمرانی ی میرایەتی‌یەکەی خۆی کردوە . لۆسیۆ بیلانتی ناوێك کە زاوای بووەو بەڵام بە زۆرو لەناهەق کچەکەی خۆی لیٚ‌سەندۆتەوە ، پیلانێکی بۆ کوشتنی سازداوەو کە چی رێکەوتێك لە دواساتدا بە فریای کەوتوەو رزگاری بووە . پیلانگێڕەکانیش ناچار هەڵاتوون و لە شارەکە (سی‌یەنا) دەربەدەر بوون . (دەمەتەقیٚ- ل٥٩٩ ، ٦٢١) .

٩٢- نیکۆلۆ ڤیتیللی

میری سیتا دی کاستیللۆ بووە . لە ساڵی (١٤٩٧)دا مردوە .

٩٣ گیدۆ بالدۆ - uido Baldo

کوڕی فریدریکە کە یەکێك بووە لە فەرماندە سەربازی‌یە بەناوبانگەکانی میرایەتی ئوربینۆ . میرێك بووە کە جەماوەری گەلەکەی زۆریان خۆشویستوەو لەلایان گەلیٚ بەرێز بووە . بۆیە ئەویش دوای گەڕانەوەی بۆ سەر تەختی میرایەتی‌یەکەی ، چۆتە سەر ئەو باوەڕەی کە پشت بە گەلەکەی‌و بەشکرێکی هەڵقولاو لە رێزی گەلەوە ببەستیٚ . نەك بە قەڵاو قوللە . (دەمەتەقیٚ-ل ٥٣٨) .

٩٤- جیرۆلامۆ ریارۆ – Girolamo Riario

کوشتنەکەی لە ساڵی (١٤٨٨)دا بووە . بڕوانە پەراێزی ژمارە (١٧) .

٩٥- قشتالە – Castiglia

عەرەبەکان لە کۆندا (لە زەمانی دەوڵەتی ئەندەلووسدا) بە ئیسپانیایان دەوت قشتالە.ج.ع) .

٩٦- بیرنابۆ /rnabo

ەکیاڤیللی لێرەدا تووشی غەفڵەت بووە . چونکە نە لەوەبەری (میر)داو نە لەدوایی تریدا ، هیچ باسێکی ئەم (بیرنابۆ) یەی نەکردوە . لە (دەمەتەقێ)شدا تەنیا یەك جار ناوی دەباو دەریدەخا کە حوکمڕانێکی ناوچەی لۆمباردیا (میلان) بووەو برازایەکی حوکمڕانییەکەی بە فرتوفێڵ لێ‌زەوت کردوە .(ح . ع) .

٩٧- مەکسیملیان – Maximilyan

پراتۆری ئەڵەمانیا بووە . دوو جار هێرشی بردۆتە سەر ئیتالیا . یەکەمیان لە ساڵی (١٤٩٦)داو دووەمیان لە ساڵی (١٥٠٨)دا . نیازی وابووە هەموو باکووری ئیتالیا داگیربکات‌و ڕۆمای بکەویتە چنگو بکرێتەوە بە ئیمپراتۆری ڕۆمانیای پیرۆز . بەلاّم بە سەرێك ئیتالیاییەکان ملیان بۆ نەداوەو بە سەرێکیش فەرەنساییەکان بەریان لێگرتوە . لە ساڵی ١٥١٩دا مردوە . (دەمەتەقێ –ل٤٤ ، ٥٥ ، ٦٩) .

٩٨- درندەکان – Barbarians

ناوێکە بە سەر ئەو گەلانەدا دابردرا کە بە درێژایی سە دەی پێنجەمی زایینی لە باکوورەوە بەرەوخوار دارژانە ناو وڵاتی (گال)ەوە (باکوورو ڕۆژئاوای ئەوروپا)و ئیمپراتوڕێتی ڕۆژئاوای ڕۆمە یان کۆتایی پێ‌هێنا . گالییەکان‌و ڕۆمەکان ئەم ناوەیان بە هۆی کردارو رەفتاری وەحشییانەی دوور لە شارستانێتی‌و پێشکەوتووانەوە لێنان . بۆرگاندی‌و جووت (قوط)و جەرمانی ، لە عەشرەت‌و تیرە گەورەکانیان بوون کە لە ساڵی (٤١٠ . ز)دا دەستیان گەیشتە ڕۆماو تالاّنیانکرد .

ئینجا لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئیشارەت بەوە بدەم کە لە زمانی عەرەبیدا جۆرە تێکەلاّویێك لە نێوان ئەم وشەی (Barbarian – کێوی – وەحشی)یەو (Barbar –

بەربەر)دا روودەدا کە توخمێکن لە ئادەمیزادولەباکووری ئەفریقادا دەژین و لە ڕۆژگارێکی زۆر کۆنەوە کە دەوترێ لە سێ هەزار ساڵ کەمتر نی یە ، تیایدا جێگیربوون . واتە وشەی (بربري) لە زمانی عەرەبیدا کە بە مانای (کێوی – درندەو جانەوەر – وەحشی) بەکار دەهێنرێ ، لە (Barbarian)ەکەی ئەوروپاوە هاتوە ، نەك (بەربەر)ی توخمە ئادەمیزادی باکووری ئەفریقا . (گەورەترین . . . . ، ل–٢١٣ ، ٢٦٥ ، پ– ١٩٩ ، ٢٤٣) .

٩٩– ڕاڤینا– Ravenna

دەکەوێتە باکووری ئیتالیاوە ، نزیك شاری فیراراو دوور لە کەناری ئەدریاتیك بە شەش میل . لە سەردەمی ڕۆمانەکان بایەخێکی گەورەی هەبووەو تەنانەت (هوزویس) کردوێتی بە پایتەختی ئیمپراتۆرێتی یە ڕۆژئاوایی یەکەی خۆی . لە سەردەمی تازەشدا ، لە ساڵی (١٥١٢–ز)دا ، بۆتە مەیدانی شەڕێکی گەورە لە نێوان لەشکری فەرەنساو لەشکری دوو قۆڵی ی ئیسپانیاو پاپا کە فەرەنسایی یەکان سەرکەوتنیان تێدا بەدیهێنا . هەروەها بە شوێنەوارە مێژوویی یەکانی بەناوبانگەو بەتایبەتی گۆڕی شاعیری گەورەی ئیتالیای سەدەکانی ناوەڕاست (دانتی) . (گەورەترین . . . ، ل–١٧٠ ، پەراوێز–١٦١ ، دەمەتەقێ ی مەکیاڤیللی ، ل – ٤٩٩ ، پەراوێز) .

نیکولو مکیافیللی

الأمیر

ترجمه عن العربیة

حسین عارف

نرخی یەك دینارە رقم الایداع فی المكتبة الوطنیة 1358 / 1982

مطبعة (سَبرامیش) بغداد